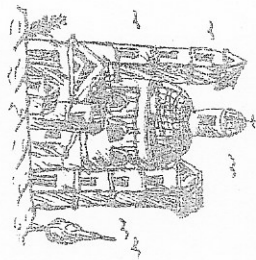

1. *Εκκλιγαστατικοί ύμνοι* εις τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον, Αθ. 1961. * 2. *Γροντικὸν* (Ἀποθνήσκοντα ἄγιον Γερμανόν), β' ἐκδ., Αθ. 1970. * 3. *Ν. Μαρτυρολόγιον ἁγίου Νικολάου*, Αθ. 1961. * 4. *Ὁρθοδοξία ἁγωνιζομένη* (Μάξιμος Εὐγενικός), β' ἐκδ., Αθ. 1973. * 5. *Ἐπος Ὁρθοδοξίας*, δ' ἐκδ., Αθ. 1987. * 6. *Ἡ οὐσία τῆς πνευματικῆς ζωῆς*, Αθ. 1964. * 7. *Μυστικὸν ἔαρ*, Αθ. 1964. * 8. *Ἡ προσευχὴ στὴν νεοελληνικὴ πόλιν*, Αθ. 1984. * 9. *Ἁγώνια καὶ καρὰνξην*, β' ἐκδ., Αθ. 1976. * 10. *Ἡ Θεία καὶ ἡ Γνώσις*, Αθ. 1966. * 11. *Gabriel L' Hymnographe*, Konstantia ei Canons, Paris (ronéo), 1970. * 12. *Νευκοτηγή*, Αθ. 1971. * 13. *Ἡ δόσις τοῦ πνεύματος*, β' ἐκδ. 1986. * 14. *Ἁγία ἑσθία τοῦ Βάκταρη*, Αθ. 1972. * 15. *Ἐγκλειστος Βίος*, Αθ. 1973. * 16. *Ὁμνία εὐδοκίας πνευματικῆς*, Αθ. 1974. * 17. *Ἡ Παναγία* εἰς τὴν λειτουργικὴν ποιησάντων Χριστουμένων, Αθ. 1974. * 18. *Συμβολὴ στὴ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία*, Θεσσαλονίκη 1974. * 19. *Ἀγνυαλωσία ὕμνου*, Αθ. 1975. * 20. *Ὁ γλυκαρισμὸς τῶν Ἀγγέλων*, β' ἐκδ., Αθ. 1983. * 21. *Ἐνας ποιητὴς τῆς -μοναχίας - ὑμνογράφος*, Αθ. 1976. * 22. *Ἀλέξανδρος Βάκταρης* καὶ τὸ ὑμνογραφικὸν ἔργον του, Θεσ/νίκη 1978. * 24. *Ὁ Ἀλέξανδρος Βάκταρης* καὶ τὸ ὑμνογραφικὸν ἔργον του, Αθ. 1978. * 25. *Θυσία αἰθέρας*, Αθ. 1978. * 26. *Ὑμνολογικὰ εἰς ἁγίων Ἱερόδωρον τὸν Ἰβηρίτην*, Αθ. 1978. * 27. *Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς καὶ ἁγ. Παντελεήμων*, Αθ. 1979. * 28. *Με λογισμὸ καὶ μ' ὄνειρον*, Αθ. 1979. * 29. *Σωφρονισμὸς*, Αθ. 1979. * 30. *Ὁ οὐρανὸς ἐνδόν*, Αθ. 1975 (Ἱερατικὸ Βαζεϊο Πουίσε-Μαρθίου Βάκταρη, Αθ. 1980 (Βαζεϊο Ἀκαδημία Ἀθηνῶν), * 33. *Ἄγνωστοι ἄγιοι τῆς Ὁρθοδοξίας Ἐκκλησίας*, Αθ. 1980. * 34. *Πατρισταμάντευμα*, Αθ. 1981. * 35. *Λειτουργικὰ κεινῶν συμπαράφωσις*, Αθ. 1981. * 36. *Ὁ πρωτοῦς ἄγιος*, Αθ. 1982. * 37. *Ἀθόμιος ὁ Σιμωνοπεριίτης*, Αθ. 1982. * 38. *Ἄγιος νεπτῶν*, Αθ. 1983. * 39. *Πικρὸ φράκτηρ*, Αθ. 1983. * 40. *Ὑμνολογικὰ προλεγόμενα* εἰς τὸν ἁγ. Ἰωσήφ τὸν Μεσήτορα, Αθ. 1984. * 41. *Τὰ δογματικὰ θεοτοκία τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Ὁρθάνου δένδρου*, Αθ. 1985 (Βαζεϊο Λαμωῶ), * 44. *Τὸ Ἐαρ, τῆς ἐρήμου*, γ' ἐκδ., Αθ. 1989. * 45. *Saint Nicolas dans l' hymnographie byzantine*, Athènes 1986. * 46. *Ἁγιοδοκικὴ ἀνάγνωσις τοῦ ἁγίου Κοσμῶ τοῦ Αἰτωλοῦ*, Αθ. 1986. * 47. *Ἄμια καὶ πνεῦμα*, Αθ. 1987. * 48. *Ἐρωδιὸς Φιλαμαρτηλῶν* (Βαζεϊο Οὐράνη - Ἀκαδημία Ἀθηνῶν), Αθ. 1988. * 49. *Ὑμνολογικὸν Προκλήσαντες*, Αθ. 1988. * 50. *Ὁσιομαρτύρων Ἑγκυκλιόγραμμα*, Αθ. 1988. * 51. *Ὁ Μέγας Κωνὴν* (μικρὴ Εἰσαγωγή), Αθ. 1988. * 52. *Μετὰ τὸ ἔκτετρας*, Αθ. 1989. * 53. *Ἀνεβαίνοντας τὸν Ἀδύσκοντα*, Αθ. 1989. * 54. *Ὁ Μαρθίος Βάκταρης* καὶ οἱ Πατέρες τῶν 7 Οἰκουμενικῶν Συνόδων, Γενεύη 1989. * 55. *Ὑμνοδόχος ἐπάξιμος*, Αθ. 1989. * 56. *Νέον Μητροπολίτην*, Αθ. 1990. * 57. *Ὁ ἀνεχωρητικὸς μοναχισμὸς κατὰ τὸν δ' αἰ.*, Αθ. 1990. * 58. *Εἰσαγωγὴ στὴ λογοτεχνία του*, Αθ. 1991. * 60. *Τ' ἔργων τοῦ λόγιου διάκονου*, Αθ. 1991. * 61. *Ὁ δίκαιος Ἀλέξανδρος* στὴ Βυζαντ. ὑμνογραφία, Αθ. 1991.

Π. Β. Πάσχος

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

Μνήμη δίκαις μετ' ἔγκωμιαν :

Ἐκδόσεις "ἄνεμος"

Εἦ ἱερᾶ, προσφιλεῖ, ἀλήστῳ μνήμῃ,
Φιλοθέου Ζερβάκου, Καθηγουμένου
ἐν τῇ παιδικᾷ Μοῦσῃ Λογγοβάροδος,
συναγρυπνιστῆ, μαθητῆ, κωνοδύρχῳ
Ἀλεξάνδρου δότου τοῦ ἐκ Σκιάθου,
ναῶ ἱερῶ Ἑλισσαίου προσφύτου.

π.β.π.

ΣΤΗΝ ΠΑΝΑΓΙΤΣΑ ΣΤΟ ΠΥΡΡΙ

*"Ανεσ μοι ἕνα ἀναψύζω πρὸ τοῦ με ἀπελθεῖν
καὶ οὐκέτι οὐ μὴ ὑπάξω [Ψαλμ. λη' (107), 14]*

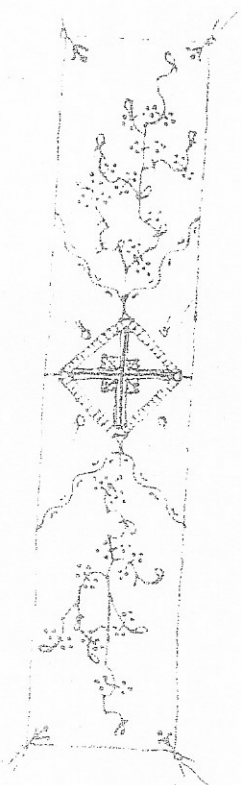
Χαίρετ' ὁ Ἰωακείμ κ' ἡ Ἄννα,
πρὸ γέννησάν χαριτωμένη κόρη
στὴν Παναγίτσα στὸ Πυργί!
Χαίρεται δὲ ἡ ἔρημη ἀκρογιαλιά
κι ὁ Βράχος κι ὁ γκρεμὸς ἀντίκρου τοῦ πελάγους,
ποῦ τὸν χτυποῦν ἄγρια τὰ κύματα,
χαίρεται ἀπ' τὴν ἐκκλησίτσα
ποῦ μοσχοβολᾷ πάνω στὴ ράχη.

Χαίρεται τ' ἄγριο δένδρο, ποῦ γέρνει
τὸ μισὸ πάνω στὸν Βράχο, τὸ μισὸ στὸν γκρεμὸ,
χαίρετ' ὁ Βοσκὸς ποῦ φυσιᾷ τὸν αὐλὸ του,
χαίρετ' ἡ γίδα του, ποῦ τρέχει στὰ Βράχια,
χαίρεται τὸ ἐρίφιο ποῦ πηδᾷ χαρμόσυνα.

Κ' ἡ πλάση δὴ ἀναγαλαλάζει,
καὶ τὸ φθινόπωρο ξανναυεῖται ἡ γῆς,
σὰ σεμνὴ κόρη ποῦ περίμενε χρόνια
τὸν ἀρραβωνιαστικὸ της ἀπ' τὰ ξένα
καὶ τέλος τὸν ἀπὸλαψε πρὶν εἶναι πολλὰ ἄργα
καὶ σὰν τὴ στείρα γραῖα ποῦ γέννησε θεόπαιδο
κ' εὐφράθη στὰ γεράματά της!

Δὸς μου κ' ἑμένα ἄνεση, Παναγιᾶ μου,
πρὶν ν' ἀπέλωθω καὶ πλέον δὲν θὰ ὑπάρχω.

ἌΝ. Π.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

"Μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίων..."

Ὁ τόμος αὐτὸς ποῦ κρατᾷτε στὰ χέρια σας εἶναι μιὰ ὄφειλή τοῦ γράφοντος: πρὸς τὸν κυρ-Ἀλέξανδρο, γιὰ τὴ συμπλήρωση ὀγδόντα χρόνων ἀπὸ τὴν κοίμησή του, καὶ πρὸς τοὺς φίλους ἀναγνώστες, οἱ ὁποῖοι μοῦ ἤγνουσαν συγγραμμένα τὰ κείμενα ποῦ ἔχω γράψει γιὰ κεῖνον. Ἡ ἐκπλήρωση τῆς διπλῆς ὄφειλῆς δὲν ἔχει νὰ καυχηθῆι γιὰ τίποτ' ἄλλο, παρὰ μονάχα, πὼς γίνεται: μετὰ πολλὴ ἀγάπη — ἀληθινὸ περίσσευμα καρδιάς — καὶ ἀπὸ τὸ συγγραφεᾶ καὶ τὸν ἐκδόστη· καὶ μάλιστα σὲ καιροὺς στενευμένους ἀπὸ χρόνο κι ἀπὸ οἰκονομικὴ ἄνεση — ἀληθινὸ ὑπέρημα. Ἴσως, τελικὰ, αὐτὸ τὸ ἀκατὰ δύναμιν τῶν ἀρχαίων νὰ κρῖνει καὶ νὰ δικαιώνει τὴν καλὴ διάθεση, ὅσο μικρὴ κι ἂν βλέπουμε ἑμεῖς τὴν προσφορά μας.

Τὴν ὄφειλή μου πρὸς τὸν κυρ-Ἀλέξανδρο τὴν αἰσθάνομαι νὰ μὲ βαρβαίνει ἀπὸ τότε ποῦ ἔρχισα νὰ γράφω, καὶ — γιὰ τοὺς νεοέλληνας συγγραφεῖς, τουλάχιστον — αὐτὸ δὲν χρειάζεται νὰ τὸ ἀναλύσω περὶσσότερο: αὐτὸ, ἄλλωστε, γίνεται σὲ πολλὰ σημεία τῶν περιεχομένων αὐτοῦ τοῦ τόμου, ὅπου «εὐκαιρίας - ἀκαιρίας» — ἔστω καὶ μὲ κάποιες μικροεπαναλήψεις ἀναπόφευκτες, μιὰ ποῦ τὰ κείμενα γράφτηκαν σὲ διάφορες ἐποχὲς κ' εὐκαιρίες — γίνεται λόγος γιὰ τὸ πόσα πολλὰ

οφείλει ἡ νεοελληνική λογοτεχνία καὶ ζωὴ στὸ ἔνδοξο τέκνο τῆς Σκιάθου. Γιὰ τὴν ἀλλή οφείλῃ, πρὸς τοὺς φίλους ἀναγνώστες, ἴσως πρέπει νὰ γίνω κάπως σαφέστερος. Ἀπὸ πολὺ μέρη τῆς Ἑλλάδος φτάνουν πυκνὲς προσκλήσεις (ἀπὸ ἰδιώτες, ἀπὸ Πολιτιστικὸς Ὀργανισμοὺς ἢ Σωματεῖα), γιὰ ὀμιλίες-διαλέξεις με θέμα τὸν Παπαδιαμάντη. Τὸ ἴδιο, ἔστω καὶ σὲ μικρότερο βαθμῷ, συμβαίνει καὶ μετὰ τὸν Ἀπόδημο Ἑλληνοσμο—θυμοῦμ' ἔδω με πολλὴ συγκίνηση τὴ μακρινὴ Αὐστραλία καὶ τὶς ἀριστὰ οργανωμένους ἔδρες τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τῶν ἐκεῖ Πανεπιστημίων— ὅπου ὁ Παπαδιαμάντης, ὡς καλλίφωνος ψάλτης τῆς Ὀρθοδοξίας, με καθαρὸ ἑλληνικὸ μέταλλο φωνῆς καὶ λόγο, ἐνάγει νοσταλγικὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ὀρθοδοξία, ὡς ἕνα ἰδανικὸ ἀμάλαγμα γνῆσιας καὶ ὑψηλῆς Τέχνης, ποὺ ἐκφράζει τὴν καρδιὰ καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τὶς πληγὲς καὶ τὰ ὀράματα τοῦ Γένους μας. Ὁφείλω νὰ σημειώσω ἔδω, πὼς κάποιοι φίλοι ἐκφράζουν τὸν πόνο καὶ τὴν ἀγανακτισή τους, γιὰ τὴν ἐπιθεσὴ ποὺ ὑφίσταται ὁ μεγάλος συγγραφέας μας τὰ τελευταῖα χρόνια καὶ ἡ ὁποία τοῦ γίνεται ἀπὸ ἑλληνες καὶ ξένους «ἀναρχικούς» ἢ ψυχροὺς «ῥήσοστρατους», τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς κριτικῆς. Ἐνας, μάλιστα, μοῦ γράφει χαρακτηριστικὰ: «Δὲν θὰ βεθῆ, ἐπὶ τέλους, ἕνας Παπαδιαμαντολόγος νὰ ἀπαντήσῃ εἰς ὅλους αὐτοὺς ποὺ ἀσελγοῦν ἀνεπιτίμως καὶ ἀνεπιτρέπτως εἰς τὸ πάντιμον σῶμα τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου Συγγραφέως τοῦ ἔθνους μας, διασύροντες μετὰ τὴν ἀσεβῆ καὶ ἀδίστακτον γλώσσαν τους τὸν ταπεινὸν καὶ ἀξεπέραστον ἄγιον τῶν Νεοελληνικῶν Πραγμάτων...». (Βρίσκω κάπως σκληρῇ τὴ γλῶσσ' αὐτῆ, ἰδίως ὅταν ξέρω, πὼς ὁ κυρ-Ἀλέξανδρος μένει ἀλόβητος καὶ ἀρχαῖος ἀπὸ τὰμπούμεραρχ τῶν κριτικῶν τοῦ παραπάνω εἴδους). Ἡ μετριότης μου, ἂν καὶ ποτὲ δὲν ἐδόγησα «Παπαδιαμαντολόγος», δὲν ντρέπομαι νὰ ὁμολογήσω τὴ βαθεῖα εὐγνωμοσύνη καὶ τὴν ἀγάπη μου πρὸς τὸ ἄγιο πρόσωπο καὶ τὸ τίμιον ἔργο τοῦ κυρ-Ἀλέξανδρου. Δίχως νὰ ἔχω διάθεση ν' ἀπαντήσω προσωπικὰ σὲ κανέναν ἀπὸ τοὺς παραπάνω, ἔγραψα καὶ γρά-

φω πάντα ὅπως νιώθω ἐγὼ τὸν Παπαδιαμάντη καὶ τὸ ἔργο του. Καὶ σήμερα δίνω ἔδω, συγκεντρωμένα, δια ὅσα ἔγραψα γιὰ τὸν μεγάλο μας Δόκτορα, σὲ διάφορες εὐκαιρίες-ἐπιτεῖ-ροτεχνικῇ. Ὅπως θὰ ἰδεῖ ὁ φίλος ἀναγνώστης, κάθε ἀράδα ποὺ γράφω καὶ κάθε στίχος ἴκνου ἢ ποιήματος εἶναι ὄχι μάλιστα καρπὸς χειλέων, ἀλλὰ τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιάς· ἴσως, τὰ γραφόμενά μου δείχνουν κάποια οξύτητα ἢ ἐπιθετικότη-τα, δὲν εἶναι ἀπὸ πάθος ἢ μῖσος πρὸς τὴν ἀλλή γνώμη, τὴν ἄλλη θέση. Εἶναι περισσότερο ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὸν ἄγιο Γέροντα τῆς Σκιάθου, ποὺ δὲν θέλω νὰ τὸν ἀδικοῦν, οὔτε νὰ τὸν κακομεταχειρίζονται ψυχροὶ καὶ ἀκαρδοὶ τεχνολόγοι...

Στὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ κειμένου ἔβαλα τὴ φράση «Μνήμη δικαίου μετ' ἔγκωμιών...», ποὺ εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ προπαρίου — ἀπολυτικίου στη Δύναξῃ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Ὁ τίμιος Πρόδρομος ἀξιώθηκε, ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸν μεγαλύτερον ἔπαινο ποὺ ἀκούστηκε ποτὲ γι' ἄνθρωπο, καὶ λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μεῖζων Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ» (Ματθ. ια' 11. Λουκ. ζ' 28). Ἐβαλα, λοιπὸν, αὐτὴ τὴ φράση ἔδω, γιὰτὶ ὁ κυρ-Ἀλέξανδρος εἶναι ὁ πιδὸς μεγάλος Δίκαιος — μετὰ τὴν ἔννοια τοῦ ἁγίου — ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῶν Νεοελληνικῶν Πραγμάτων· μὰ καὶ γιὰτὶ εἶναι ὁ πρόδρομος καὶ πρῶτος μεγάλος δημιουργὸς τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας.

Ἄν ἔπρεπε νὰ πῶ ἕνα λόγο καὶ γιὰ τὸ μετ' ἔγκωμιών, θὰ ἔπανελέγχενα, πὼς τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ κυρ-Ἀ-λέξανδρου τὰ θεωρῶ τόσο ὑψηλὰ καὶ τόσο ἱερά, ποὺ μόνον μετὰ αὐτὰ, ὅσο κι ἂν αὐτὸ θὰ φαίνεται ἴσως ἀκατανόητο γιὰ κάποιους συναδέλφους. Ὅσοι, ὡστόσο, μοῦ κάνουν τὴν τιμὴ νὰ διαβάξουν με κάποια προσοχὴ τὰ σχετικὰ κείμενά μου, θὰ

διαπιστώνουν φαντάσματα, πώς ή φρονίδα και ή έγνοια μου για την αλήθεια δεν είναι λιγότερη από κείνη που διαθέτουν οι άλλοι συγγραφείς για τὰ ίδια θέματα. Η αλήθεια, όμως, αυτή, που φωτίζει τὸ πρόσωπο και τὸ ἔργο του, θέλω νὰ πηράξει ἀπὸ τὴν καρδιά και τὴν ἀγάπη κι ὄχι μόνο ἀπὸ τὸ νοῦ και τὶς ἀπόσπαστες σημειώσεις τῶν ἀποδελτιώσεων. "Ὁχι, λοιπὸν, ἔνα ἔγκωμιο ἀκαιρο και ἄδικο ἢ ψεύτικο, μὰ ἔνα ἔγκωμιο που ἐπιθυμεί κ' ἐπιδιώκει νὰ συγκροτήσει μ' εὐπρέπεια και ν' ἀποθέσει ἔνα μικρὸ σεμνὸ στεφάνι στὸ ἱερό μνημῆμα του.

Θέλω ν' ἀπαντήσω, ἀπολογούμενος, σὲ κάποιους ἀλλοίους φίλους, που μοῦ ζήτησαν νὰ κἀμω ἔναν τόμο - Ἀνθολόγιο ἀπὸ τὰ καλύτερα ἔργα τοῦ Παπαδιαμάντη. Προσωπικά, ἔξω ἀπὸ τὴ θεματικὴ διάθεση, θεωρῶ κάπως ἄδικη τὴ διάθεση διακρίσεως ἀπὸ τὴν ὁποία ὑποχρεωτικά θὰ περάσει ὁποιαδήποτε ἀνθολόγηση. "Ὅλο του τὸ ἔργο τὸ ἀγαπῶ τὸ ἴδιο και τὸ διαβάζω ἀπλήστως, ὅταν ἔχω τὸν ἀπαιτούμενο χρόνο. Δὲν βρίσκω σωστὴ, λοιπὸν, τὴν ἀνθολόγηση αὐτή. Γιὰ κείνους, ὅμως, που δὲν ἀπόκτησαν ἀκόμη τὴ μνημειώδη κριτικὴ ἔκδοση (σὲ πέντε ὀγκώδεις και καλαισθητὰ τυπωμένους τόμους) τῶν Ἀπάντων του, προσφέρουμε στὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ τόμου τέσσερ' ἀπὸ τὰ πιὸ ἀντιπροσωπευτικά και ἀριστουργηματικὰ διηγήματά του. Πρόκειται για τὰ διηγήματα: α) Φτωχὸς Ἅγιος (βλ. Ἀπαντα, τόμ. Β', 1902, σελ. 211 ἐξ.). β) Λαμπριάτικος Ψάλης (ὄπ.π., σελ. 513 ἐξ.). γ) "Ὀνειρο στὸ κῶμα (τ. Γ', 1904, σελ. 261 ἐξ.). δ) Ὑπὸ τὴν βασιλικὴν δρῦν (ὄπ.π., σελ. 367 ἐξ.).

1. Μαζί με τὰ ἔγκωμια συγχρηγήρια για τὴν ἐξαίσια ἔκδοση, ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσω γι' ἀλλὰ μιὰ φορὰ τοὺς διὸ δημιουργοὺς τοῦ ἐκδοτικοῦ αὐτοῦ βιβλίου, τὸν ἐκλεκτὸ φιλόλογο Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλο και τὸν ἐκδόστη Δημ. Μαυρόπουλο, που πρόθυμα ἔδωκαν τὴν ἄδεια νὰ χρησιμοποιήσω τὸ κείμενο ἀπὸ τὴν κριτικὴ τους ἔκδοση.

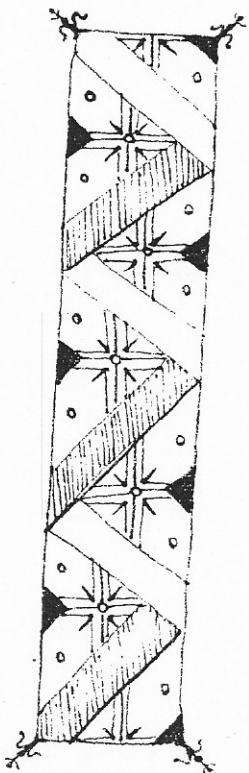
"Ἵσως ξαφνῶσει μερικοὺς ἀναγνώστες τὸ Κεφάλαιο, μὲ τὰ ποιητικά και, ἰδίως, τὰ ὑμνογραφικά κείμενα πρὸς τιμὴν τοῦ Παπαδιαμάντη. "Ὅταν πρωτοδημοσιεύτηκε τὸ κείμενο αὐτῆς τῆς Ἀκολουθίας, ἔμαθα πὼς διασσεστήθηκαν μερικοὶ φίλοι που ἀνήκουν στὸν ἐκκλησιαστικὸ μοναστικὸ χώρο. Θὰ ἤθελα νὰ τοὺς διαβεβαιώσω, πὼς δὲν ἔχαιμα καμμιὰ προπαγάνδα ἢ κίνηση για τὴν ἀνακήρυξη σὲ ἄγιο τοῦ Παπαδιαμάντη. Καὶ ἀκόμη, νὰ καταθέσω με εὐκρίνεια, πὼς ἡ ἔμπνευση και ἡ πραγματώση τῆς ὑμνογραφικῆς συνθέσεως τῆς Ἀκολουθίας ἦρθαν μ' ἔναν τρόπο μυστηριώδη, χωρὶς νὰ πιέσω οὔτε τὸν ἑαυτὸ μου οὔτε τὴν ὁποια εὐθερεία στὴν τέχνη μου. Στὴ συνέχεια, ἔνωσα μιὰ ζωνη και ἀνεξήγητη ἔκπληξη για τὴν εὐλογία και τὴν εὐκολία τῆς γραφῆς, καθὼς κυλοῦσαν τὰ τροπάρια, ἰδιόμελα και προσόμοια, τὸ ἔνα μετὰ τὸ ἄλλο, ἴσως νὰ συμπληρωθεὶ ὀλόκληρη ἡ Ἀκολουθία! Ἀπὸ τὴν ἀλλὴ ἀποψη, γράφοντας τοὺς ὑμνους αὐτοὺς, δὲν μοῦ πέρασε οὔτε στιγμή ἀπὸ τὴ σκέψη, ὅτι σπρώχην ἢ βιάζω τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀγιότητος τοῦ κυρ- Ἀλέξανδρου! Ἐγὼ ἔγραφα, ἀθώμενος ἐνδοθεν, ἔγκωμιαστικά τροπάρια για τὸν ἄγιο τῶν Νεοελληνικῶν Γραμμάτων και τὴν ὅσα βιοτή του, ὅπως θὰ ἔγραφε κάποιος βυζαντινὸς γι' ἄλλον βυζαντινὸ — με τὸν τρόπο που ἔγραφε κι ὁ ἴδιος ὁ Παπαδιαμάντης τὰ ὑμνογραφικά ἢ τὰ παραὑμνογραφικά του. Καί, βέβαια, τόσα χρόνια τώρα διδάσκοντας Ὑμνολογία και Ἁγιολογία στὸ Πανεπιστήμιο, ἔρω καὶ ἀ πὼς ἢ ἀναγνώριση — και ποτὲ ἢ «ἀγιοποίηση», ὅπως ἄστοχα συνηθίζεται ἀπὸ μερικοὺς νὰ λέγεται — τῆς ἀγιότητος ἑνὸς πιστοῦ ξεκινᾷ πάντα ἀπὸ τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ και ἀπὸ τὴ συνέληξη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πηρώματος, και ὄχι ἀπὸ κάποια ἐκκλησιαστικὴ διοικητικὴ κορυφή (Ἀρχιεπισκοπο, Πατριάρχης κ.λπ.), ἢ ὁποία ἔρχεται τελευταία νὰ ἐγκρίνει τὴν ἔνταξη τοῦ νέου Ἁγίου στὸ χορὸ τῶν Ἁγίων και στὸ ἐπίσημο Ἐορτολόγιο τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, διαπιστώνοντας κ'

ἐξαρτημένοιοντας τὴν ἀγιότητα τοῦ ἱεροῦ προσώπου². Καὶ εἶναι μὲν σὲ ὄλους γνωστό, πῶς, πέρ' ἀπὸ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, τὸ τὸν Παπαδιαμάντη, ἀλλὰ πρὸς τὸ παρὸν δὲν συζητεῖται ἀνεπίσημα ἢ κ' ἐπίσημα ἢ ἐνταξίῃ του στὸ ἐκκλησιαστικὸ Ἔργο τοῦ ὁρίου. Ἐπιστικῆς φιλολογίης γύρω ἀπ' τὸ θέμα δὲν ὠφελοῦν κανένα. Ὅτε ὁ advocatus diaboli μᾶς χρειάζεται, γιὰ νὰ εὐτελέξει τὴν οἰα βιοτή τοῦ Παπαδιαμάντη, μὲ ἀνυπόστατες κατηγορίες (κοινόφλυξ, «ἔρωτύλοσ» κ.λπ.), οὔτε οἱ ἄμελλόμενα καὶ μεγαλόστομες ὑπερβολές γιὰ θαύματα ἢ ἄλλα ἐκδηφανεῖ ποῦ ἀκριβῶς τὸν ἔχει βάλει ὁ Κύριος τῶν πάντων θάνατα ποῦ ἀπὸ τὴς ἀσθένειας καὶ τοῦ κόπου του, ὅταν πρὶν ἀπὸ ὀγδόνα χρόνια τὸν ἐκάλισσε κοντὰ Του!

π.β.π.

2. Θέλω ἐδῶ νὰ εὐχαριστήσω πολλὰ θεριὰ ἕναν-ἕνα τοῖς ἐκλεκτοῖς φίλους ζωγράφους καὶ ἀγιογράφους, ποῦ με ἀποπληστικῶς πρέγματι εὐρέως καὶ προθυμῶς προσέφεθηκαν νὰ εἰκονογραφήσουν τοῦτο τὸ βιβλίον, πρὸς σωτηριώδη ἢ σχεδιάζοντα τὴ μορφή τοῦ κυρ-Ἀλέξανδρου, κατὰ τὴν προσωπικὴν ἐμπνευσή του ὁ καθένας τους. Στὸ τέλος τοῦ τόμου δίνεται λεπτομερῶς ὁ κατάλογος τῶν ἔργων καὶ τῶν δημιουργῶν τους.

Α'. «ΤΑ ΠΑΘΙΑ Κ' ΟΙΚΑΗΜΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ»

1. Προοίμιον.

Τὸν σημερινὸν καιρὸν, ὅπου ἐπερίσσευσεν τὸ ψεῦμα, καὶ ἡ παντοδαπὴ κακία βασιλεύει ξεδιάντροπα εἰς τὸν δυστυχεισμένον κόσμον μας, παρουσιάζονται τὰς δαιμονικὰς πολυτελείας καὶ τὰ ποικίλα καμώματα τῶν ἐπιτηδελίων ὡς μεγαλαύτητος ἰσως φρόνιμον νὰ γράφη τινὰς διὰ τὰ ὑψηλὰ ὄντως ἀναστηματα καὶ ἀσκητικὰ πρόσωπα τοῦ πνεύματος, ἀπὸ φόβου διὰ τὸν κίνδυνον νὰ παρεξηγηθοῦν τὰ γραφόμενα καὶ νὰ ἀδικηθῇ καὶ ὁ ἐγκωμιαζόμενος ἀπὸ τοῦς τυφλοῦς ἢ ἐθελότυφλοῦντας τῶν πονηρῶν ἡμερῶν μας. Ἐνας ἀνθρωπος ὡσὰν τὸν κυρ-Ἀλέξανδρον τὸν Παπαδιαμάντην, ὅπου ἀπέφασεν ὅλον τὸν βίον του ἀσκητικώτατα, ὑπέμεινε τὴν πηνίαν καὶ τὰς ποιήλας δυσκολίας με γενναϊότητα καὶ μεγαλοψυχίαν καὶ ἡμιόρως νὰ παλαίσῃ νικηφόρως κατεπεάνω τῶν πονηρῶν δαιμόνων καὶ τῶν παντοίων πειρασμῶν καὶ ν' ἀξιώθῃ τοῦ λαμπροτάτου στεφάνου τιμῶν καὶ μεγάλων ἐπαίνων παρὰ τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἐκκλησίας καὶ παρὰ τῶν ἀνθρώπων τῶν Πραγμάτων, δὲν ἔχει βέβαια τὴν παραμικρὴν ἀνάγκην ἀπὸ τοῦς πανηγυρικοῦς ἐορτασμοῦς καὶ τὰς κοσμικὰς ζήτησας γὰς, ὅπου παρέχονται καὶ σβήθουσι μὲν κατὰ τὴν ἀνάγκην ὁ θόρυβος καὶ κατακαθίσῃ ὁ κουρνιαχτὸς ἀπὸ τὰ ποδοβολητὰ

τῶν πανηγυριστῶν, τῶν τρεπομένων, φεῖ! τόσοσ ὀγλήγορα εἰς ἄλλας ἀσχολίας τοῦ νῦν αἰῶνος, τοῦ ἀπατεῶνος. "Ὅχι πανηγυρισμοὺς με κοσμικὸν καὶ ἄπρεπον ὕψος, ἀλλὰ μάλλον σιωπὴν καὶ ἡσυχίαν χρειάζεσθαι ὁ κυρ Ἀλεξάνδρος, τὴν ὅπου κατοικεῖ τὴν ἄνω Ἰερουσαλήμ. Καὶ ἂν ἦτο νὰ τιμηθῆ ἡ μνήμη του εἰς κάποια ἐπέτειον, θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ σεμνὸν καὶ παρὰδοσιακὸν μνημόσυνον, μὲ τὰ γράμματα τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας μας καὶ τὴν βυζαντινὴν μουσικὴν, ὅπου ὁ μακάριος ἐκεῖνος ἐθέλει μουσικὴν τῶν Ἀγγέλων! Νὰ χρίσωμεν τὸν βάρβαρον πρὶν λίγα ἔτη κατακαρημισθέντα ναῖσκον τοῦ ἀγίου Ἐλισσαίου καὶ νὰ βάλωμεν τὸν π. Φιλῶθεον Ζεββάκον καὶ τὸν Φώτιον Κόντογλου νὰ ψάλλουν τοὺς ὕμνους τοῦ μνημοσύνου. "Ὁμως, ἐπειδὴ τοῦτο φαίνεται πολὺ ἀδύνατον, καὶ διὰ νὰ μὴ φανοῦμεν ἀσυμπαθεῖς καὶ ἀγνώμονες, ἅς κάμωμεν τὸ καταδύναμιν, τιμῶντες καὶ ἐξείροντες τὸν τύπον καὶ τὸ παρὰδειγμα τοῦ κλεινοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ προσπαθοῦντες νὰ γνωρίσωμεν καὶ νὰ μιμηθοῦμεν τὸν θαυμαστὸν βίον καὶ τὴν ἀγίαν πολυτείαν του, ὅσον δύναται βεβαίως ἕκαστος.

Πρὶν βάλω, ὅμως, ἀρχὴν ν' ἀφηγηθῶ τὰ κατὰ τὸν βίον καὶ τὴν πολυτείαν τοῦ κυρ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, θέλω νὰ ζητήσω συγγνώμην παρὰ τῶν εὐσεβῶν καὶ φιλακολοῦθων ἀναγνωστῶν, καὶ ιδιαιτέρως ἀπὸ τὸν ἐγκωμιαζόμενον συγγραφέα, διότι ἐγὼ ὁ ἀμαρτωλὸς καὶ περὶ τὸ λέγειν καὶ γράφειν ἀπαίδευτος, ὁ εἰς τὰ πνευματικὰ τελείως ἀρχαῖρος καὶ τῶν πνευματικῶν ὑψωμάτων τοῦ βιογραφουμένου πάντη ἀνάξιος, τολμῶ νὰ ἐπιχειρισθῶ τοιοῦτον ἔργον, ὑπερβαῖνον κατὰ πολὺ τὰς ἀσθενεῖς μου, ἵνα μὴ εἴπω ἀνυπεράκτους, δυνάμεις. Τρέμει ὁ κλάμας εἰς τὸ ἀδύναμον χέρι μου καὶ φοβοῦμαι, ὁ δειλάσιος, μὴ ἀδικήσω τὸν τιμώμενον. Ἀφήνοντας, ὡστόσοσ, κατὰ μέρος πᾶσαν δειλίαν ἀλλὰ καὶ πᾶσαν κενοδοξίαν, κάμνω τὸν σταυρὸν μου, παρακαλώνας τὸν Θεὸν νὰ με ἀξιώσῃ εἰς τοῦτο τὸ ἔργον, ἦγουν εἰς τὴν προαίρεσίν μου νὰ γράψω μὲ συντομίαν τὸν βίον καὶ τὴν πολυτείαν τοῦ σεμνοῦ καὶ ταπεινοῦ δούλου του Ἀλεξάνδρου, πρὸς δόξαν τοῦ ἐν Τριῳδίῳ ἀγίου Θεοῦ, εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τοῦ ἀγίου τῶν νεοελληνι-

ὁ κὺρ Ἀλεξάνδρῳ

Παπαδιαμάντη

τῆς

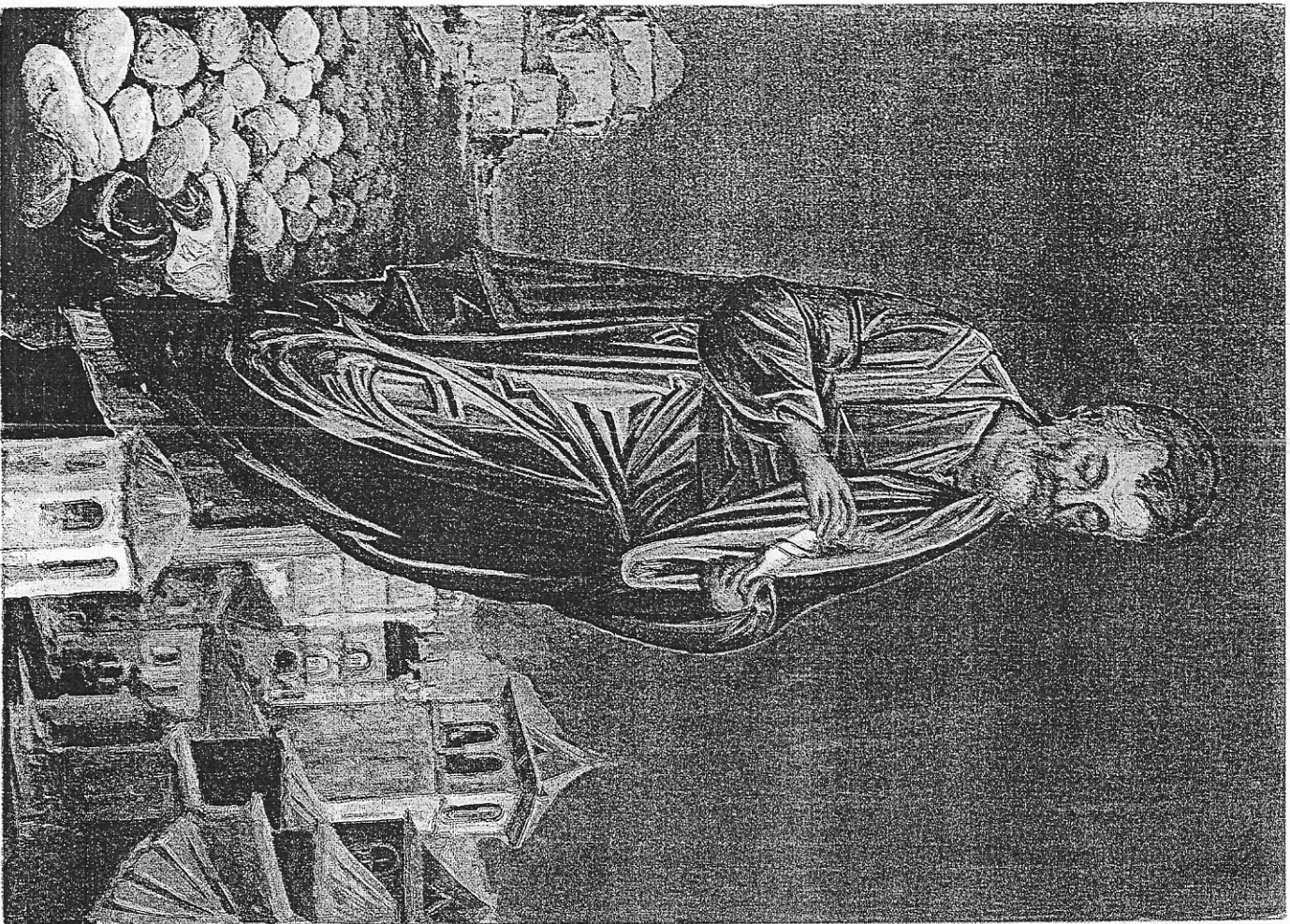
ὅλα
χεῖρες
τὰ μαμάτσιου
τὸ ζῶν
ἀρχὴ

κῶν γραμμάτων και πρὸς πνευματικὴν ὠφέλειαν τῶν ἐν τῇ ἐλληνηκῇ ὀρθοδοξίᾳ πνευματικῶν ἀδελφῶν μου.

2. Στραμὸς τοῦ ἐλαίου.

Ὁ κύριος Ἀλέξανδρος ἐγεννήθη εἰς τὴν ἐπιλογημένην και πολλὰ εὐμορφον ἐκείνην νῆσον τῶν Βορείων Σπορᾶδων, τὴν λεγομένην Σκιάθον, ἥτοι σκιάν τοῦ Ἄθου, κατὰ τὸ ἔτος 1851 (4ην Μαρτίου). Γονεῖς του ἦσαν ὁ εὐλαβέστατος ἱερεὺς Ἀδαμάντιος Ἐπιμανουῆλ και ἡ Ἀγγελικὴ (Γκιουλᾶ), κόρη τοῦ Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδη, ἀπὸ ἀρχοντικῆν οἰκογένειαν τῆς νήσου. Ἡ καλή και εὐσεβὴς Γκιουλᾶ, ὡς ἄλλη ἄμπελος εὐχρηματοῦσα, ἔφερε μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ὄκτω τέκνα εἰς τοῦτον τὸν κόσμον, ἀπὸ τὰ ὁποῖα «ἐξελέξατο και προσεδάβητο», νῆπια σχεδόν, ὁ Κύριος τὰ δύο πρῶτα, και οὕτω τῆς ἀπέμειναν ἡ Οὐρανία, ἡ Χαράλαεια, ὁ Ἀλέξανδρος, ἡ Σοφοῦλα, ὁ Γεώργιος και ἡ Κερασοῦλα.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐβαπτίσθη τὴν 9ην Ἀπριλίου 1851, εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. Συνέπεξε δὲ τότε θυμαστόν τι σημεῖον, ὅπως διηγεῖται ὁ Οἰκονόμος π. Γεώργιος Ρήγας, γράφων πρὸ τὸν Ἀθηναίων ἐκδότην Ἠλίαν Δουαῖον, τὸ ὁποῖον εἶναι πολλῆς προσοχῆς ἄξιον: «Ἐβαπτίσθη τῇ Δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα και ὠνομάσθη Ἀλέξανδρος· ἐτυχε δὲ τότε, ἐνῶ ὁ βαπτίζων αὐτὸν παπα - Νικόλαος ἔρριπτε τὸ ἔλαιον εἰς τὴν κολυμβήθραν, νὰ σχηματισθῇ αὐτομάτως ἐπὶ τοῦ ὕδατος αὐτῆς σταυρὸς διὰ τοῦ ἐλαίου· τὸ δὲ περιέργον τοῦτο συμβεβηκὸς ἐξήγγισεν ὁ παπα - Νικόλαος εἰπών, ὅτι "αὐτὸ τὸ παιδί θὰ γίνῃ μεγάλος". Και ἡ προφητεία τοῦ ἀγαθοῦ λευτέρου ἐμελλε νὰ ἐβγῆ ἀληθινή. Κοιτᾶ εἰς τοὺς εὐσεβεῖς γονεῖς του ἀναπτύσσεται ὁ Ἀλέξανδρος και αὐξάνει τῇ ἡλικίᾳ και τῇ χάριτι. Ἦτον, ὡς λέγουν, εὐαίσθητον παιδίον, φιλάσθενον, εὐπρόσβλητον εἰς τὸ παραμιμρῶν ἀδύνατον ὡς ἦτο και ὠγρὸν παιδιόθεν, οὐδέποτε θ' ἀποκτήσῃ σταθερὰν ὑγείαν. Εἰς ἡλικίαν πέντε ἐτῶν (1856) ἐγγράφεται εἰς τὸ ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖον (τὸ δημοτικὸν τῆς ἐποχῆς ἐχει-

νης), μετὰ τέσσαρα ἔτη εἰς τὸ σχολαρχεῖον, ἔχων πλῆθειον του καὶ τὸν δεύτερον ἐξάδελφόν του Ἀλέξανδρον Μωραϊτίδην, τὸν μετέπειτα σπουδαῖον ἐπίσης συγγραφέα, Ἀκαδημαϊκὸν καί, ἐν τῇ αἰτίᾳ τοῦ βίου του, μοναχὸν Ἀνδρόνικον γενόμενον. Μετὰ δύο ἔτη — τώσας μόνον τάξεις εἶχε τὸ σχολαρχεῖον Σκιάθου — φεύγει εἰς τὴν γειτονικὴν Σκόπελον, ὅπου πλῆθειον τῆς οικογενείας του (1866).

Εἰς τὴν νῆσον του ὁ Ἀλέξανδρος, ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν τυφερὰν ἡλικίαν του, ἔζη βίον συγγραπτικόν καὶ ἡκολούθει συνήθως πάντοτε τὸν ἱερέα πατέρα του εἰς τὰ γραφικὰ ἐξωκλήσια, ὅπου ἔκαμνε καὶ τὸν ψάλλον. Φύσις καλλιτεχνικὴ καὶ ὑπερλίαν εὐαίσθητος, βυθίζεται μὲ ὄλας τὰς αἰσθήσεις του εἰς τὴν ὠραιότητα τῆς Κτίσεως καὶ θησαυρίζει ἔνδον ἐντυπώσεις, ὅπου θὰ τὸν συνοδεύουν εἰς ὅλον τὸν βίον του βραδύτερον. Ἐμποτίζεται ἀπὸ τὰς ἱερατικὰς εἰκόνας καὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας τόσον πολὺ, ὥστε τὰ περὶ σότερα ζωγραφικὰ θέματα του ν' ἀποτελοῦν ἱερεῖς, τὰ δὲ παλίγια μετὰ τῶν συνομηλικῶν του ἦσαν συνηθῶς ἀναπαράστασεις ἐκκλησιαστικῶν τελετουργιῶν. Αὐτὴ εἶναι κυρίως ἡ ἀπρόσφορος τῆς ποιησεως του καὶ τῆς ποιητικῆς ζωῆς του. «Μικρὸς ἐξωγράφος Ἄγιος, — μᾶς λέγει εἰς τὸ αὐτοβιογραφικόν του σημείωμα — εἶτα ἔγραφα στίχους». Ἐκείνα τὰ ἔτη ἦτον ὅπου ἐκινδύνευσεν ἡ ὑγεία του ἀπὸ δύο πτώσεις: τὴν μίαν ἐκ δένδρου συκῆς, ὅπου ἐκτύπησε τὸ ἀριστερόν του χέρι, τὴν ἄλλην δὲ ἀπὸ ἀφηνιάσασαν φορὰδαν, ὅπου ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος. Ὅμως, πάντα ταῦτα ἦσαν ἀρχαὶ ὠδίνων μόνον καὶ μικρὰ μαθητεία εἰς τὰς δυσκολίας τοῦ βίου του, ὅπου ἔμελλον ν' ἀκολουθήσουν. Ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας ἦδη καὶ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ὁ Ἀλέξανδρος γνωρίζει τὴν πηνίαν καὶ τὴν δυστυχίαν, ἀλλὰ δὲν κάμπτεται. Δειρὰ δὲ ἡ κακοδαμνιῶν, ὡς νὰ ἦσαν τεχνηέντως ὑπὸ τοῦ πειρασμοῦ σκηνοθετημένα, ἐκσκοπῶν ὡς λυσσώδη θαλάσσια κύματα ἐπὶ τοῦ ἀπορῶντος βράχου τῆς εὐαίσθητου παιδικῆς καρδίας του καὶ τὴν ἀναστατώνουν. Ὅμως, αἱ δυσκολίαι καὶ αἱ θλίψεις βαθύ-

«ΤΑ ΠΑΡΙΑ Κ' ΟΙ ΚΑΗΜΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ»

19

νον καὶ εὐρύνουν τοὺς πνευματικὸς ὀρίζοντας, ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν εἶναι τοῦτο ἀμέσως φανερόν. «Ἐν θλίψει ἐπλάτυνας μεν, λέγει ὁ προφητᾶναξ Δαβὶδ.

3. Ὁ διακαμὸς τοῦ Ἄθω.

Τὰ βάσανα εἰς τὴν πτωχὴν καὶ πολυμελῆ οἰκογένειαν τοῦ πατᾶ - Ἀδαμαντίου εἶναι πολλὰ. Ὁ Ἀλέξανδρος, ὅμως, θέλει νὰ συνεχίσῃ τὰς σπουδὰς του, ὅπως ἐπιθυμεῖ καὶ ὁ Χαλκίδα, ὅπου ἐγγράφεται εἰς τὸ γυμνάσιον. Τὸ ἐπόμενον ἔτος, ὅστερ' ἀπὸ ἐν ἐπεισοδίων μετὰ τὸν θεολόγον καθηγητὴν του, ὅστις εἶχε φωνασκῆ ἀγράμματος, φεύγει διὰ τὴν νῆσον δια ἀνακόπτων τὰς σπουδὰς του. Τὸ ἄλλο ἔτος φεύγει πάλιν, διὰ νὰ συνεχίσῃ τὸ γυμνάσιον, εἰς τὸν Πειραιᾶ τῶρα. Καὶ πάλιν, ὅμως, ἀλλοὶ δυσκολίαι τοῦ ἐπιβάλλοντος διακοπὴν καὶ ἐπιστροφήν εἰς τὴν νῆσον του, ὅπου μένει ἐπὶ διετίαν ὄλην, ἀσχολούμενος μετὰ τὴν ποιητικὴν ζωὴν καὶ ἔκφρασιν, πρὸς διασκέδασιν ἡ ἐμβάθυσιν τῶν τοῦ βίου λυπηρῶν. Ἰσως ἀνάλογον περιεχόμενον νὰ εἶχε καὶ ἡ ἀπολεσθεῖσα του καμωδία, γραφεῖσα τὴν ἐποχὴν αὐτὴν. Σύντομος κάθοδος του εἰς Ἀθήνας, πρὸς ἀνέυρεσιν λύσεως ἡ λύσεων, ἀπέβη ἀκαρπός. Ἐπιστρέφει, λοιπὸν, εἰς τὴν Σκιάθον του, ὅπου συναντᾷ τὸν πατέρα του φίλον Νικόλαον (τῶρα Μοναχὸν Νήφωνα) Διανέλον, μετὰ τὸν ὁποῖον καὶ φεύγει, προσκυνητῆς, διὰ τὸ Ἄγιον Ὅρος, ὅπου ὁ διακαμὸς του — ὕλικός καὶ πνευματικὸς — τώσῃ γοητεῖαν ἦσκει ἐπὶ τῆς ψυχῆς του. Ἐκεῖ ἔζησεν ἐπὶ τετράμηνον περίπου καὶ ἐγνωρίσεν ἐκ τοῦ συνέργου πολλοὺς ἀσκητὰς καὶ ἡσυχαστὰς, καθὼς καὶ τὴν λατρευτικὴν καὶ τὴν καθημερινὴν ζωὴν τῶν μοναχῶν. Ἐθέληθη ἀπὸ τὰς ἀγρυπνίας τῶν πανηγύρεων τῶν Ἱερῶν Μονῶν καὶ κατέγραψεν εἰς τῆς εὐαίσθητου καρδίας του τὰς πλάκας τὸ ἀύστηρόν τυπικὸν καὶ τὰς βυζαντινὰς μελωδίας. Πλουτίζει ἐδῶ τὴν ἔσω βιοτήν του δι' ἐμπειριῶν πνευματικῶν ἀνεξάλειπτων. Ὅπως δὲ πρὸ τῆς τῆς, ὁ π. Νήφων θὰ ἠθέλησε νὰ τὸν κρατήσῃ ἐκεῖ, ἀλλ' ὁ

Ἄλξιανδρος ἦτο δι' ἄλλην στροφήσαν. Ὁ μοναχικός δίαυλος δὲν ἦτο δι' αὐτόν. Κάποτε ἢ καλῆ Γκιουλῶ, ἢ εὐλογημένη μήτηρ του, τὸν εἶχεν ἐρωτήσει σχετικῶς, κ' ἐκείνος τῆς ἀπήντησε πῶς θὰ γίνῃ ἀκοσμοκαλόγηρος! Εἶχεν ἦδη κάμει τὴν ἐπιλόγην του, ποὺ τίποτε ἀπὸ τὰ ἐπακολουθήσαντα δὲν τὸν ἔκαμε ν' ἀλλοδέξῃ γνώμην. Ὁ Ἄθως, ὅμως, εἶχε σφραγίσει τὴν ὄλην πορείαν τῆς ζωῆς του. Ἡ πορεία του ἔκεινη, τὸ 1872, εἰς τὴν ἔρημον τοῦ Ἄθω θὰ γονιμοποιήσῃ ὅλα τὰ ἐν αὐτῷ ὑπάρχοντα σπέρματα καὶ ὄνειρα πνευματικῆς δημιουργίας, καθ' ὅλον τὸν βίον του.

Τὸ 1873 ἐπανέρχεται με' νέας ἀποφάσεις εἰς Ἀθήνας καὶ εἰσέρχεται κατόπιν ἐξετάσεων εἰς τὴν δ' τάξιν τοῦ Βαρβακείου Γυμνασίου, ἀπ' ὅπου καὶ λαμβάνει, τὸν ἐπόμενον χρόνον, τὸ ἀπολυτήριον. Καὶ ἀρχίζουν τώρα οἱ νέοι προβληματισμοί: τί νὰ σπουδάσῃ; «Σαλεύω μετὰξὺ Θεολογίας καὶ φιλοσοφίας, καὶ καλὸν θὰ ἦτο νὰ ἔχω τὴν γνώμην σου», γράφει τὸ 1874 εἰς τὸν πατέρα του. Ὅμως, πρὶν σχεδὸν φθάσῃ πατρικῆ ἀπάντησις, ὁ Ἄλξιανδρος ἐγγράφεται εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Διὰ τὴν προτίμησίν του αὐτήν, ἔπαιξε κάποιον ρόλον ἡ ὑπαρξίς σπουδαίων τινῶν καθηγητῶν τότε εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν, ἐνῶ εἰς τὴν Θεολογικὴν θὰ ἐβλίπτετε πολλὰς ἐλθείψεις — ποσοτικὰς καὶ ποιοτικὰς. Αἰ δεύτεραι χαρρακτηρίζονται συχνά καὶ με' πολλὴν αὐστηρότητα εἰς χεῖμένά του, ὅταν ὀμιλῆ διὰ τὴν λογοκρατίαν καὶ τὴν δυτικοκρατίαν ὅπου μαστίζει τὰς ἐν Ἑλλάδι ἐπιστήμους Θεολογικὰς σπουδὰς. Καὶ εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν, ὅμως, δὲν παρακαλοῦσθαι οὔτε τακτικά, οὔτε με' ιδιαίτερον ζῆλον: «ἤκουα — γράφει — κατ' ἐκλογὴν ὀλίγα μαθήματα φιλολογικὰ, κατ' ἰδίαν δὲ ἡσχολούμην εἰς τὰς ξένας γλώσσας». Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1875 ἐγγράφεται εἰς τὸ δεύτερον ἔτος τῆς Φιλοσοφικῆς, ἀλλὰ δεινὰ τοῦ βίου περιστάσεις καὶ ἡ ἐπιτολουθῆσθαι τὴν συνέχειαν τῶν σπουδῶν οὔτε νὰ λάβῃ ποτὲ τὸ πτυχίον. Τότε, ἀνάμεσα εἰς τὰς πικρὰς ἀπογοητεύσεις του,

«ΤΑ ΠΑΘΙΑ Κ' ΟΙ ΚΑΗΜΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ»

21

ὀραματίζεται τὴν μητέρα του εἰς τὴν πατρικὴν ἐστίαν καὶ γράφει τὸ γνωστὸν πρὸς αὐτὴν ποιήμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχουν καὶ οἱ ἀκόλουθοι στίχοι:

Μάνα μου ἐγὼ 'μαι τ' ἄμοιρο, τὸ σκοτεινὸ πτυχίον,
ὅπου τὸ θέρνει ὁ ἄνεμος, βροχὴ ποὺ τὸ πληγώνει.
Τὸ δόλιο! ὅπου κ' ἂν στραφῆ κ' ἀπ' ὅπου κ' ἂν περάσῃ
δὲ βροίσει πέτρα νὰ σταθῆ, κλωνάρι νὰ πλαριάσῃ,
'Εγὼ βαρκοῦλα μοναχῆ, βαρκοῦλ' ἀποδαρμένη,
μέσα σὲ πέλαιρο ἀνοιχτό, σὲ θάλασσαν ἀφρισμένη,
παλαίβω με' τὰ κύματα χωρὶς πανί, τιμόνι,
κ' ἄλλη δὲν ἔχω ἄγκουρα πλὴν τὴν εὐχὴ σου μόνη.
Στὴν ἀγκαλιά σου τὴ γλυκειά, μανουλά μου ν' ἀράξω,
μέσ' στὸ βαθὺ τὸ πέλαιρο αὐτὸ πρυγὸ βουλιδάτω...

«Ἦτον ἀνήλιαστη, ἄτυχε, ἡ μέρα ποὺ γεννήθης·
ἄλλοι ἐπῆραν τὸν ἀνθὸ καὶ σὺ τὴ ρίζαν πῆρες·
ὄντας σὲ ἐπλάσ' ὁ Θεὸς δὲν εἶχε ἄλλες μοῖρες».

4. «Τὰ πάθια κ' οἱ καημοὶ τοῦ κόσμου».

Ἔτσι τελειώνει τὸ «Μουρολόγι τῆς φώκιας»: «σὰ νᾶχαν ποτὲ τελειωμό, τὰ πάθια κ' οἱ καημοὶ τοῦ κόσμου». Ὁ πικρὸς αὐτὸς λόγος θὰ ἦτο καὶ ὁ ἀληθινώτερος διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν βίον τοῦ Παπαδιαμάντη ὀδύκηρον. Μικρὰ τινα μόνον διαλείμματα ὀλίγης χαρᾶς ἢ ἀναπαύσεως, καὶ ὕστερον πάλιν τ' ἀτελείωτα βάσανα, αἱ ἀσθθενεῖαι, ἡ πείνια, ὁ θάνατος... Εἰς τὰ γράμματα του πρὸς τὸν πατέρα του διαφαίνονται αἱ δραματικαὶ συνθήκαι τῆς ἐν Ἀθῆναις ζωῆς του. Παρακαλοῦσθαι, ὅσον δύναται, μαθήματα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, λαμβάνει γαλλικά καὶ ἀγγλικά, ἀρχίζει δὲ παραλλήλως ἰτακροῦς ἢ μεγάλους μαθητάς, προγγυμνάζων αὐτοὺς διὰ τὰς ἐξετάσεις. Ὅμως, εἶναι ἀδύνατον νὰ τὰ βγάλῃ πέρα. Εἶναι καταχρῶμενος πάντοτε σχεδὸν καὶ ἀναμένει γράμματα καὶ βοηθήματα (εἰς χρῆμα ἢ εἰς εἶδος) ἀπὸ τὸν πατέρα του. Τὸ

1877 πηγαίνει δι' ἄλιγον στρατιώτης, ἀλλ' εἶτε δι' ἀσθένειαν εἶτε διὰ συνέχισιν τῶν σπουδῶν του, παύσκει προσωπὴν ἀναβολῆν. Τὸ 1878 γράφει τὸ πρῶτον μυθιστόρημα «Ἡ Μετανάστις», τὸ ὁποῖον δημοσιεύεται τὸ 1879 εἰς συνεχεία εἰς τὸν «Νεολόγον» τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐργάζεται ἤδη ὡς μεταφραστὴς εἰς ἐφημερίδας τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ 1880 στρατεύεται καὶ ὑπηρετεῖ εἰς τὸ πρῶτον σύνταγμα τῶν Ἀθηνῶν. Τὸν ἐπόμενον χρόνον ἀσθενεῖ καὶ μεταβαίνει, μὲ ἀναρωτικὴν ἀδειαν, εἰς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα του. Εἰς τὰς 13 Ἰουνίου τοῦ 1881 ἀπολύεται ἀπὸ τὸν στρατὸν καὶ ρίπτεται πάλιν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς βιοπάλης, γράφων, μεταφράζων, προγγυμνάζων, ἀγρυπνῶν, προσευχόμενος. Ἐνίστε βυθίζεται εἰς ἀπελπισίαν:

... "Α, εὗρες ἤδη τὸ καλόν, τὸ πρότερον εἰς σέ δῶμα,
 ὑπάρχει πῦρ τι πυρπολοῦν σφοδρότερον ἀκόμα,
 ἢ ὅσον σ' ἔκαιε ποτὲ ἡ τῶν παθῶν σου λάββα,
 κατὰ βᾶ εἰς τὸν τάφον σου, ἀπόβληγτε, κατὰ βᾶ.

... Βυβὴ ἀπέμειν ἡ Ἥχώ, εἰσίγησεν ἡ αὐρα·
 τὰ πολυαπλᾶ της ἄσματα, τὰ σκοτεινά καὶ μαύρα
 πρῶτως ἐληγηδύνησεν ἡ μοῦσα τῶν μνημάτων;
 "Ὡ, ὕπαγε, σοὶ ἔλαχεν ὁ κλήρος τῶν θυμάτων.

"Ὀμως, δὲν φθάνει εἰς τὴν ἀκηδῖαν, ὅπου ἀποτελεῖ διὰ τὸν χριστιανὸν θανάσιμον ἀμάρτημα. "Ὅσοι κι ἂν εἶναι οἱ καημοί, ἀπ' ὅλα, ποὺ ἀκούει τοὺς στεναγμούς καὶ γέρονει τὸ οὖς του εἰς κάθε ψυχὴν συντετριμμένην καὶ ἐν ταπεινώσει δευμένην. Εἰς τὸν Θεόν, λοιπὸν, προστρέχει καὶ ὁ κυρ Ἀλέξανδρος, καὶ δανειζόμενος τοὺς λόγους τοῦ προφητᾶνακτος, λέγει πρὸς αὐτόν:

... Τὸ πνεῦμα μου ἰληγιά, ὦ Κτίστα τῶν αἰώνων,
 δὲν ἔχω ἀλλ' ἢ δάκρυα νὰ σοὶ προσφέρω μόνον·
 ὡς τοῦ ἡλίου ἢ ἀκτίς τὴν δρόσον καταπίνει,

τὸ ἔλεός σου ἐκτεμφοθὲν τὰ δάκρυά μου σβύνει.

... Πρὸς σέ τὰς χεῖράς μου, πρὸς σέ τοὺς ὀφθαλμούς μου αἶρω,

τὰ φλέγοντά μου δάκρυα θυσίαν σοὶ προσφέρω·
 ἔτακη ἡ καρδία μου, ὡσεὶ κηρὸς ἐντός μου.
 ἔλησόν με, ὁ Θεός, σπλαγχνίσου, ὁ Θεός μου.

Καὶ ὁ Θεὸς δὲν τὸν ἐγκαταλείπει. Τοῦ ἀνοίγει τὴν θύραν τῆς «Ἐφημερίδος» τοῦ Κορομηλά, ὅπου κυρίως μεταφράζει ἐπιφυλλίδας ἐκ τῶν ξένων ἐφημερίδων ἢ βιβλίων. Ἐκεῖ γινώρξει ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, ποὺ δειχνουν ἐνδιαφέρον δι' αὐτόν, ἀλλὰ τοὺς ἀποφεύγει συνήθως, ἐντροπόμενος ῥακένδυτον σχεδὸν παρουσίαν του. Γράφει καὶ δημοσιεύει (1882) τὸ δεύτερον μυθιστόρημά του «Οἱ ἔμποροι τῶν ἐθνῶν». Ἀρχίζει νὰ συνεργάζεται εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἄκροτον τοῦ μυθιστορήμα «Ἡ ὑφτοπούλα», τὸ ὁποῖον καὶ δημοσιεύει τὸ 1884. Ὁ θυμιασμὸς τοῦ Παπαδιαμάντη πρὸς τὸν πνευματικὸν πολιτισμὸν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὡς καὶ πρὸς τὸν νεώτερον πολιτισμὸν τῆς Δύσεως, τὸν ἔκαμε ν' ἀσχοληθῆ με θέματα ἱστορικά, ὅπου ὄχι μόνον φαίνεται ὁ προβληματισμὸς του ὁ προσωπικός, ἀλλὰ καὶ ἡ χάθαρσις καὶ λύσις τοῦ προσωπικοῦ του δράματος: ἐξοφλεῖ τοὺς λογαριασμούς του μετ' τὴν Δύσιν («Μετανάστις», «Ἐμποροὶ τῶν Ἐθνῶν») καὶ λυτρώνεται ἀπὸ τὴν γοητείαν τοῦ παχυνιστικοῦ ἀνθρωπισμοῦ τῶν ἀρχαίων, ὡς καὶ τῶν νεωτέρων ἀπομιμήσεών του («Ἡ ὑφτοπούλα»). Ἀναζητῶν στερεὰν πέτραν, ὅπου νὰ θεμελιώσῃ τὸ συγγραφοικὸν καὶ λογοτεχνικὸν οἰκοδόμημά του, δὲν εὐρίσκει εἰμὴ τὴν ἐλληγιχὴν Ὁρθοδοξίαν νὰ τὸν ἱκανοποιῇ. "Ὀλα τ' ἄλλα, οἱ διαφωτισμοὶ καὶ τὰ πάσης φύσεως ξενόφερτα διδάγματα παντοίας ἀποχρώσεως, τοῦ φαίνονται ὕποπτα καὶ πολλακίς ἐπικίνδυνα καὶ καταστροφικά διὰ τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία ἐλευθερώθηκε μὲν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ θέλει μετ' τὴν κενόδοξον ξενωμαχίαν τῆς νὰ βάλῃ ἄλλους τυράννους εἰς τὸ κεφάλι τῆς. Αὐτόν τὸν κίνδυνον

δὲν ἔπαυσε νὰ ὑποδεικνύῃ ὁ Παπαδιαμαντῆς κάθε φορά πού τοῦ ἐδίδετο ἡ εὐκαιρία. Κάτω ἀπὸ τὸν πνευματικὸν οὐρανὸν τῆς Ἐκκλησίας εὗρισκε νόημα καὶ βάσιν ἡ ζωὴ τοῦ μετὰ τὸσας θυσίας ἐλευθερωθέντος ἔλληγος. Εἰς τὴν Ὁρθόδοξιαν εὗρισκεν ἀνάπαυσιν καὶ ἀπάντησιν κάθε μεταφυσικῆ του ἀπορία ἢ ἀναζήτησις. Καὶ εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας, τελουμένους καὶ εἰς τὸν κόσμον ἐνίοτε κατὰ τὸ ἀσκητικὸν καὶ ἀγιορείτικον τυπικόν, ὁ Παπαδιαμαντῆς, εὗρισκεν ὀλην τὴν θαλπωρὴν καὶ ὄλην τὴν ποίησιν, ὅπου μὲ τὸσσην λαχτάραν ἐνοστάζει νὰ ζήσει πάλιν — εἴτε εἰς τὴν κάτω Ἱερουσαλήμ (δηλ. τὴν Σικιάθον τῶν παιδικῶν χρόνων του), εἴτε εἰς τὴν ἄνω, ὅπου θὰ ψάλλῃ μὲ τοὺς Ἀγγέλους εἰς τὸν αἰῶνα τὰ «Τραγούδια τοῦ Θεοῦ»!

5. Ἡ πνευματικὴ ἀγρύπνια.

Ἡ γλῶσσομάθεια τοῦ Παπαδιαμαντῆ κατεκτήθη μὲ πολὺν κόπον καὶ πολλὰς δυσκολίας, διότι οὔτε τ' ἀπαραιτήτα χρήματα εἶχεν οὔτε τὸν ἀναγκασιούντα χρόνον. Ἦτον, ὅμως, ἀπαραιτήτος διὰ τὴν βιοπάλην του. Τοῦτο, βεβαίως, ἔφερε καὶ μερικὸς πειρασμὸς ἢ προβλήματα, ὅπου προήχοντο κυρίως ἀπὸ τὸ ξένον ταχυδρομεῖον. Αἱ ἡμερῖδες καὶ τὸ ἐνδιαφερόμενον πάντοτε διὰ τὰ νέα κοινὸν δὲν εἶχον ἀνοικτὰς τὰς στήλας καὶ τὰ ὄτια τῶν μόνον διὰ τὰ σοβάρὰ καὶ τὰ οὐσιαστικὰ πνευματικὰ καὶ φιλολογικὰ νέα ἐκ τοῦ ἔξωτερου, ἀλλὰ ἐπρόσεχαν περισσότερο εἰς τὰ σκανδαλώδη, τὰ ἐλαφρά, καὶ τὰ γαργαλίζοντα παντοδαπῶς τὴν φιλόκαινον — οὐχὶ σπανίως δὲ καὶ τὴν φιλόκεινον — διάθεσιν τοῦ ἐπιτολαίου ἀναγνώστου. Ὁ κυρ Ἀλέξανδρος, ὅμως, εἶχε πληρῶσει ἤδη τὴν φορολογίαν του εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου, τὸν μύθον τῶν ἄνευ πνεύματος ἀθρωτισμῶν καὶ τῆς σοστενῆς Δύσεως. Μάρτυρες τὰ τρία μυθιστορημάτα του. Τώρα πλέον ἀνοίγεται ὁ δρόμος πρὸς τὴν ἀλήθειαν: ἐλληγικὴν καὶ ὀρθόδοξον! Ἰράφει τὸ μικρὸν ἀφήγημα, εἶδος νοβέλλας, «Χρῆστος Μηλιόνης», τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ὀρόσημον, τρόπον τινά,

«ΤΑ ΠΑΘΙΑ Κ' ΟΙ ΚΑΗΜΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ»

μεταξὺ δύο μεγάλων καὶ χαρρακτηριστικῶν περιόδων τῆς ζωῆς καὶ τῆς τέχνης του. Ἐγκαταλείπει ὀριστικῶς τὸν κόσμον τοῦ μυθιστορημάτος καὶ τρέπεται πρὸς τὸν κόσμον τοῦ διηγηματός· τοῦ νοεολληγικοῦ διηγήματος, ὅπου εἶναι ἀλήθεια καὶ ἔκφρασις τῆς ἐλληγικῆς ζωῆς καὶ τέχνης. Πολλοὶ γοητεύονται ἀπὸ τὴν ὠραιότητα τῶν περιγραφῶν του, ἀλλὰ συνεχίζουσι νὰ ἐντυπωσιάζονται ἀπὸ τὰ καινὰ καὶ παράδοξα τοῦ ξένου πνευματικοῦ βίου. Ὁ Παπαδιαμαντῆς ἀγωνίζεται: καὶ εἰς τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν τῶν διὰ τὰς στήλας τῶν ἡμερῶν μεταφραζομένων χειμένων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν τόμῳ τῆς καθαρῶς λογοτεχνικῆς δημοσιεύσεως. Ἰνωρίζει, ὅτι «οἱ πολλοὶ πιστεύουσι προθύμως τὰ μυθεύματα, ἢ δὲ ἀλήθεια φαίνεται αὐτοῖς ἀπιθανώτερα τοῦ ψεύδους, ἀλλὰ δὲν θέλει νὰ θυσιάσῃ οὔτε τὸ παραμικρὸν εἰς τὰς θεότητας τοῦ ψεύδους καὶ τῶν ποικίλων νεωτερισμῶν, ὅπου πλημμυρίζουσι τὴν μετεπαναστατικὴν Ἑλλάδα. Ἀγρυπνεῖ συνεχῶς τῷ πνεύματι καὶ φυλάττει ζηλοστώτως τὰς Θεμιστώλας, ἀπὸ τὴν σκοπιᾶν του. Αὐτὴ ἢ ἀγρύπνια, βεβαίως, δὲν θὰ εἶχε — πρέπει αὐτὸ νὰ μὴ τὸ ἀγνοοῦμεν — τ' ἀποτελέσματα πού εἶχεν, ἂν δὲν ὑπῆρχον αἱ ἄλλα ἀγρυπνίαι εἰς τὸν ἄγιον Ἐλισσαίου, ὅπου τοῦ ἔδωκαν τὴν δύναμιν νὰ ἐμβαθύνῃ, ὅσον οὐδεὶς ἴσως τῶν συγχρόνων του, εἰς τὴν ἐλληγορθόδοξον ζωὴν καὶ κοινωσίαν, μὲ ὅλα τὰ μικρὰ ἢ μεγάλα προβλήματα, καὶ ν' ἀποκτήσῃ κριτήρια, ὀξύτατα καὶ γνησιώτατα, ὀρθῆς πνευματικῆς ἐπιμηνίας. Εἰς τὸν δρόμον αὐτὸν τὸν ἀκολουθεῖ, ἔστω ἀπὸ μακρὰν, καὶ ὁ ἐξάδελφος του Μωραϊτίδης. Πιστεύω, ὅτι ἂν δὲν εἶχε τὸν πάπα - Νικολάον Πλανῶν καὶ τὰς ἀληγομονήτους τοῦ ἄγιου Ἐλισσαίου κατασκευτικὰς ἀγρυπνίας, ὁ κυρ Ἀλέξανδρος θὰ εἶχε γονατίσει, ἢ τουλάχιστον δὲν θὰ ἦτον αὐτὸς ποὺ μᾶς παροδόθη, μὲ τὸ καθαρώτατον αὐτὸ χρυσάφι τῆς ἱερᾶς τέχνης του. Δὲν γνωρίζομεν τὰ βάθη τῶν κρυμμάτων τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κρίνομεντες μὲ τὰ μέτρα τῶν ἀθρωπῶν, λέγομεν ὅτι θὰ ἐκινδύνευεν ὁ κυρ Ἀλέξανδρος, εἰς τὴν κάμινον τῆς νέας Βαβυλώνας, ὅπου ἔχει τὸ ὄνομα τῶν Ἀθηνῶν, ἂν δὲν εἶχε διαρκῆ ἐπαφὴν καὶ συνδεδεσμὸν μὲ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

(Σημ. δηλ. ἐκαλήσιαστικὸν βιβλίον). Τὸ κριθίον ἠγάθη. Ἐπρόκειτο δὲ νὰ ἐλθῆ καὶ τὸ βιβλίον. Ἀλλὰ πάλιν ἀποκαμῶν ὁ Παπαδιαμαντῆς εἶπεν· «Ἄφηστε τὸ βιβλίον· ἀπόψε θὰ εἶπῶ ὅσα ἐνθυμοῦμαι ἀπ' ἐξῆς». Καὶ ἤρχισε ψάλλων τρεμυλλιαστὰ «Τὴν χεῖρά σου τὴν ἀψαμένην...». (Σημ. Εἶναι τοῦτο τροπάριον ἐκ τῶν Ὠρῶν τῆς παραμονῆς τῶν Φώτων). Αὐτὸ ἦτο καὶ τὸ τελευταῖον ψάλλισιμον τοῦ Παπαδιαμαντῆ, ὅστις τὴν ἰδίαν νύκτα, κατὰ τὴν 2αν μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ὅταν ἐξημέρωνεν ἡ 3ῆ Ἰανουαρίου, παρέδωκε τὴν ψυχὴν του εἰς χεῖρας τοῦ Παλάστου. Ἡ Σκίαθος ὄλη ἐχλαυσε καὶ χλαίει διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ Παπαδιαμαντῆ...». Σήμερον ἠμυροῦμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὄχι μόνο ἡ Σκίαθος ἀλλ' ἡ ὀρθόδοξος Ἑλλάς ὀλοχλήρος ἐβρήγησε τὴν κοίμησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὅσον δὲ παρέχεται ὁ καιρὸς καὶ γνωρίζομεν περισσότερον τὸ ἔργον του, τόσον ἡ ἐκτίμησις μας μεγαλῶνει πρὸς τὴν ὑψηλὴν τέχνην του καὶ ὁ θαυμασμὸς μας πρὸς τὸ πρόσωπόν του γίνεταί πλεόν ἐνθερμος. Βεβαίως, διὰ τινος ἐκ τῶν νεωτέρων κριτικῶν, φερόντων ξένας ἢ παραμορφωτικὰς διόπτρας, ὁ Παπαδιαμαντῆς δὲν ἀξίζει τίποτε καὶ τὸ ἔργον του... κακῶς δὲν ἔχει εἰσέτι σβῆσει! Ὅμως, εἰς πείσμα τῶν τοιαύτων ἀρνητικῶν τῆς δημοφιλῆς καὶ λυτρωτικῆς τέχνης του, αἱ ἐκδόσεις τῶν ἔργων του πολλαπλασιαζόνται, βιβλία διὰ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον του ἐκδίδονται, καὶ πλῆθος πιστῶν συζητεῖ διὰ τὴν ὁσιότητα καὶ ἀγιότητα τοῦ βίου του, δυναμένην ν' ἀποτελέσῃ μελλοντικὴν ἐκ μέρους καὶ τῆς ἐπισήμου Ἑκκλησίας ἀναγνωρίσιν του ὡς νεωτέρου ἀγίου ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ στερεώματι. Εἰς αὐτὰ, βεβαίως, ὁ ὀρθόδοξος λαὸς ἔχει (καὶ ἐκφράζει) τὰ αἰσθηματὰ του τὰ θερησκευτικὰ καὶ ἡ ἐπίσημος Ἑκκλησία ἔχει τὸν τελευταῖον λόγον. Ἐως τότε, ὅμως, ὄσοι τὸν σέβονται καὶ τὸν τιμοῦν διὰ τὴν ὁσίαν βιοτήν του καὶ τὸ ὑψηλῆς ποιότητος πνευματικὸν ἔργον του, δύνανται νὰ ψάλλουν τοῦς ἐπιμένους στίχους εἰς τὸν Παπαδιαμαντῆ, γραμμένους ὑπὸ τοῦ ἰδίου δι' ἄλλαν περὶστασιν:

Ἄψυθον ἔγνω σε χρυσόν, ὄλον δοκιμάσας σε,

«ΤΑ ΠΑΘΙΑ Κ' ΟΙ ΚΑΗΜΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ»

31

ὡς ἐν χωνευτηρίῳ ὁ Κύριος,
καὶ πυρώσας τὴν σὴν, μάκαρ, καρδίαν.

Λάμπρον ἦμαί τοις ταπεινοῖς, φῶς Χριστοῦ ἀοίδιμε,
δι' οὗ ἐν τῷ κόσμῳ ἐφώτισας,
τοῦς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ καθημένους.

Ἐχει σε νῦν μαρμαρυγαῖς θείαις ἐξαστραπτόντα,
καὶ συνόντα αὐτῷ, παναοίδιμε,
ὁ τὸ σῦμπαν ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἔχων.

και τους 'Αγίους της, όπου τον έδιδασκον και τον έστερέωναν εις την πίστιν του και τον έδυναμώναν να βασταύη τους πειρασμούς του θυσιολόγου κόσμου. Αυτή ή φυγή του εκ του κόσμου τούτου, είτε μέσω των κατασκευτικών έργων των εκφράσεων του, είναι από τας πλέον προσηλεις εις τον όσιν των νεοελληνικών γραμμάτων. Εκ των άπειρων σχετικών παραδειγμάτων της τόσο νοσταλγικής ούτης φυγής, άγλαίστημένης από τώ φώσ του ήλιου επάνω εις την ώραιαν νήσον του και την άνωθεν λάμψιν και τον ούράνιον γλυκασμόν, αναφέρομεν μίχρον μόνον άποσπασμα από έν άγνωστον μέχρη τουδε ποιήματός του «Στον Πρόδρομον στον 'Ασέληνο», έσχάτως δημοσιευθέν:

... Από την έρημίαν σου 'Αι μου Γιάννη,
που ήλγησε τό πάλαϊ ή φωνή σου,
θυμήσου μας κ' έμάς κ' έμάς λυπήσου,
που λυώνουμε μέσα σε μιá έρημία,
γελιάτη από πληθυσμόν ανθρώπων.

6. Προς τό τέλος.

Ο κυρ 'Αλέξανδρος, συνοδευόμενος πάντοτε από την άθεράπευτον άλλ' έντιμον πενίαν του, και την εύθραστον σωματικήν ύγείαν, έτήρει μολοντούτο τās έκκλησιαστικάς νηλογοτεχνίας, αλλά και τό ιεροψαλτικόν άναλόγιον του ναίσκου του άγίου 'Ελισσαίου. Την τροφήν και τον δλίγον οίνον, όπου έγελετο εις τά πτωχικά παντοπωλεία ή έστιατόρια της έποχής του, έλάμβανε —μόνος του ή μετά των φίλων του — διακριτικώς και «μετ' εύχαριστίας», άντιστεκόμενος ένότε εις τās προκλητικάς προτάσεις συναδέλφων του, έπιθυμούντων να τον βγάλουν από τās σεμνάς συνηθείας του. Αυτό φαίνεται πολλακις εις τό έργον του καθώς και εις τās μαρτυρίας των άντικειμενικών χρονογράφων των χρόνων

του, οι όποιοι θαυμάζουν τον συκαρτέστατον κατά πάντα βίον του συγγραφέως, όσον και τό ύψηλόν ήθος της τέχνης του. Πολλοί των συγχρόνων του τον θέώρουν ήδη ως άγιον εις τον τόπον του, αλλά και εις τās 'Αθήνας, βάζοντες την ψαλμώδιαν και την άγρυπνον προσευχήν του ως και τον άσκητικώτατον βίον του. Όταν κάποτε μελετηή εις βάθος τό στοιχείον τουτο της άγιότητας ως έμφανίζεται εις τον βίον και εις τό έργον του, θα φανή τό πραγματικόν μέγεθος και πνευματικόν άνάστημα του Παπαδιαμάντη, του έν όρθόδοξω πνεύματι ζώντος και απολαμβάνοντος ποιητικώτατα «τη ταπεινώσει τά ύψηλά, και τη πτωχεία τά πλούσια». Και τότε, μερικά άφελείς όπαδοί ποιητών θρησκευτικών άποχρώσεων, όπου βάλλουν (ως οι άθεοι ή οι μαχαρισται) έναντίον του, άντι να τον χαρακτηρίζουν «οινόφλυγα» ή «ερωτύλον» — συγχώρησόν μας, κυρ 'Αλέξανδρε! — θα μετανόησουν ίσως και θα ψάλλουν κάποιο μεγαλάνοχρον προς τιμήν του...

Ο Παπαδιαμάντης ήγάπησεν εκ βάθους καρδίας τον Θεόν, όπως τον ήγάπησαν όλοι της 'Εκκλησίας μας οι 'Άγιοι και έβλεπε την λάμψιν του ούρανού να ωραΐξη σύμπασαν την Κτίσιν. Εις τουτο έχει άσφαλείς όδηγούς και έμπνευστάς την άγιαν Γραφήν, τους Πατέρας της 'Εκκλησίας και την έλληνικήν Παράδοσιν, ιδίá δε τους ποιητικούς θησαυρούς της όρθόδοξου ύμνογραφίας. Και είναι έντως άληθινός εις τās σχέσεις του με τον Θεόν, με τον έαυτόν του και με τον πλησίον του, όπου τον άγαπá και τον συμπαραστέκεται εις πάσαν στιγμήν, χαρὰς ή λύπησ, του βίου του. "Ολ' αυτά φαίνονται εις τον άπροκατάληπτον άναγνώστην του έργου του, και κυρίως των διηγημάτων του, όπου πρώτον μάς περιγράφει και έκθειάζει τον έξωτερικόν κόσμον της ώράιας Κτίσεως και έπιμιουργίας του Θεού, και ύστερον μάς εισάγει εις τον έσωτερικόν χώρον του ναού δια να λατρευώμεν τον Κτίστην. Υπάσχει ένθους αισθητισμός εις τον Παπαδιαμάντην, ένθας πνευματικός ρεαλισμός ή πραγματισμός, έντελώς ιδιότυπος, στηρίζόμενος εις τον εξαγιασμόν των όντων, όπως

Ερωτήσιν:
ή εινος εις
ο η. β. η. δ. α. γ.
η. δ. α. γ.
η. δ. α. γ.

καὶ τῶν μετανοούντων ἀμαρτωλῶν, ὅπου λειτουργεῖται καὶ τελεσιουργεῖται εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ στοιχεῖον τῆς ποιητικῆς γοητείας ἢ μαγείας τοῦ ἔργου του, ὅπου ὄχι ἀπλῶς δὲν γράφει ἀλλὰ γίνεται ὄλον καὶ περιεσῶ-
τερον αἰσθητὸν, ὡσὰν τὸν οἶνον παλαιωτέρων χρόνων, ὅπου γίνεται πολλαπλασιαστικὸν φάρμακον, διὰ τὴν ὠραίαν γεύ-
σιν καὶ τὴν δύναμίν του.

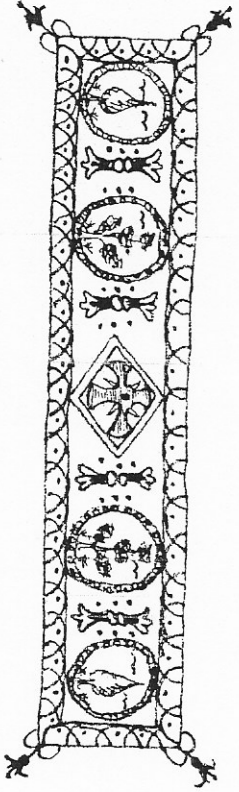
Ὅμως, ἡ προσέγγισις εἰς μέτρα τελειότητος τοῦ λογοτε-
χνικοῦ του ἔργου σημαίνει καὶ τὴν τελείωσιν — ὑπὸ τὴν δι-
πλῆν ἔννοιαν τοῦ ὅρου — τοῦ ὁσίου βίου του. Ὁ ἅγιος τῶν
νεοελληνικῶν γραμμμάτων, κατ' οὐσίαν ὁ πρῶτος ἐθνικὸς
συγγραφεὺς τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ δημιουργὸς καὶ πρω-
τεργάτης τοῦ νεοελληνικοῦ διηγημάτος, αἰσθάνεται τὰς σω-
ματικὰς δυνάμεις του νὰ ἐλαττωθῶνται. Τὸ ἀσθενὲς σαρκίον
του κύπτει ὑπὸ τὸ βάρος τῶν βασάνων ἀλλὰ καὶ τῶν ἀσθε-
νείων, καὶ ἀρχίζει νὰ ζητῇ ἀνάπαυσιν. Μεταβαίνει, μετὰ τὸν
θάνατον τοῦ πατρὸς του καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του, εἰς τὴν νῆσον
του συγγρότερον. Ἀναλαμβάνει δι' ὀλίγον, ἐπιανέρχεται εἰς
'Αθήνας, ἀλλὰ καὶ πάλιν αἰ ἀσθενεῖται τὸν ὑποχρεῶνουν ν'
ἀποσυρθῇ. Ἐργάζεται καὶ εἰς τὴν νῆσον του διὰ νὰ βοηθῇ τὰς
ἀνυπαύδτους ἀδελφὰς καὶ τὰ ὄρφανὰ τοῦ ἀδελφοῦ του. «Ἄλ-
λαξά σχεδὸν — γράφει εἰς τὸν Βλαχογιάννην — καὶ ἐνοικία-
σα ἓνα πυργάκι, ὑψηλὸν, ἀγναντερόν, μαγευτικόν, ὅπου θὰ
ἐργάζωμαι...» Ἀρχίζει ἡ εὐρύτερα ἀναγνώρισις τοῦ ἔργου
του· τὰ διηγήματά του, ἰδίως τὰ ἑόρτια, γίνονται περιζήτη-
τα εἰς τὰς ἐφημερίδας καὶ ὑποκύπτει εἰς τὰς παρακαλήσεις
τῶν φίλων του νὰ ἐλθῇ καὶ πάλιν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐκεῖ
ὀργανώνεται (13 Μαρτίου 1908) φιλολογικὴ ἑορτή, ὅπου
πανηγυρίζονται τὰ εἰκοσιπεντάχρονα τῆς λογοτεχνικῆς του
δραστηριότητος, ἀλλ' ὅπου ὁ ἴδιος δὲν ἠθέλησε νὰ παρασθῇ.
Τὸν ἐπιόμενον μῆνα φεύγει εἰς τὴν Σκιάθον, ἀπ' ὅπου δὲν θὰ
μετακινήθῃ πάλιν. Ἐκεῖ θὰ γράψῃ τὰ «Ὀψίμων» διηγήματά
του καὶ θὰ διέλθῃ τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ ἐπιγείου βίου
του, ἡρεμῶς.

«ΤΑ ΠΑΘΙΑ Κ' ΟΙ ΚΑΗΜΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ»

29

7. «Φέρετε ἀμέσως τὸν πατῆρα...»

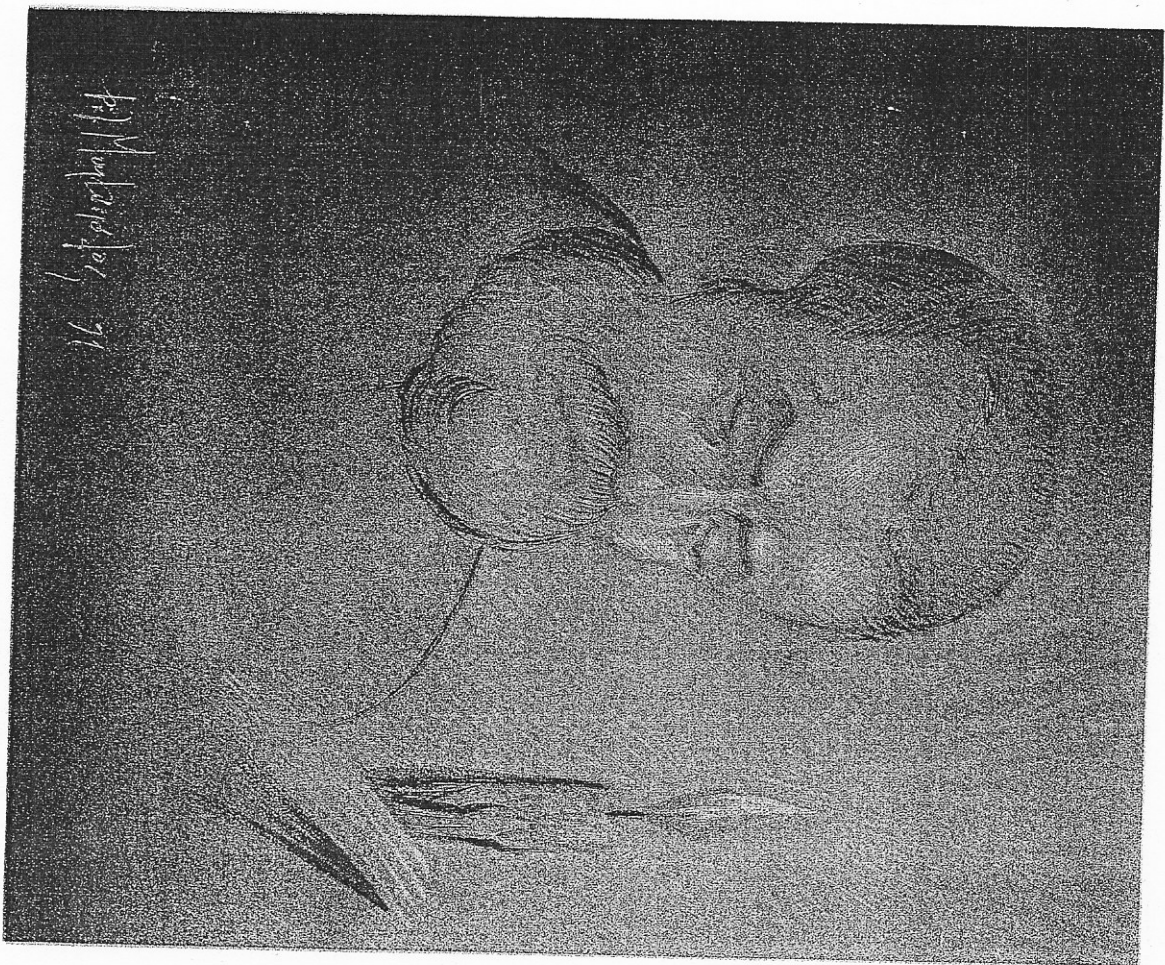
Ἡ ἀπόθεσις τοῦ ἀσθενοῦς σαρκίου εἰς τὴν γῆν ἐξ ἧς προ-
ῆλθεν, ἔχει κάτ' ἑαυτὴν τὸ ἱεροπρεπὲς καὶ τὸ ὀσιακὸν εἰς τὴν περι-
πτωσιν τοῦ Παπαδιαμάντη. Εἰς τὴν γνωστὴν ἐπιστολήν,
ὅπου ἔστειλεν ὁ π. Γεώργιος Ρήγας εἰς τὸν ἐκδόστην Ἡλ.
Δικαῖον, γράφει καὶ τ' ἀκόλουθα, διὰ τὰς τελευταίας στι-
γμὰς τῆς ἐπιγείου ζωῆς τοῦ Παπαδιαμάντη. «Ἦσθένησε τὴν
29ην Νοεμβρίου τοῦ 1910. Τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς ἀσθενείας
του ἐλιποθύμησεν. Ὅταν δὲ συνῆλθε, «τί μοῦ συνέβη;» εἶπε.
«Δὲν εἶναι τίποτε· μία λιποθυμία μικρά», τοῦ εἶπον αἱ περι-
στοιχίσουσαι αὐτὸν τρεῖς ἀδελφὰί του. «Τόσα ἔτη», λέγει ὁ
'Αλέξανδρος, «ἐγὼ δὲν ἐλιποθύμησα· δὲν ἔγνωεῖτε ὅτι αὐτὰ
εἶναι προοίμια τοῦ θανάτου μου; Φέρετε ἀμέσως τὸν πατῆρα
καὶ μὴν ἀναβιάλαστέν. Ἐβήγουν τότε αἱ ἀδελφὰί του· ὁ δὲ
Παπαδιαμάντης βλέπων αὐτὰς καὶ συλλογίζόμενος, ὅτι εἰν
ἀποθάνῃ δὲν ἔχουσι ἄλλον βοηθὸν καὶ συντηρητὴν, ταῖς ἀπέ-
τεινε τοὺς ἐξῆς παρηγόρους λόγους: «Ἐχω καλοὺς φίλους, οἱ
ὅποιοι θὰ ἐκδώσουν τὰ ἔργα μου· ἡσυχάστε, φιλόστοργές μου
ἀδελφές. Μετ' ὀλίγον κληθέντες ἔλαθον συγχρόνως καὶ ὁ
ἱερεὺς καὶ ὁ ἱατρός. Ὁ Παπαδιαμάντης πρὸ πάντων ἦτο
Χριστιανὸς καὶ Χριστιανὸς εὐσεβής. Μόλις εἶδε τὸν ἱατρὸν,
εἶπεν εἰς αὐτόν· «τί θέλεις σὺ ἐδῶ;». «Ἦρθα νὰ σὲ δῶ» τοῦ
λέγει ὁ ἱατρός. «Νὰ ἡσυχάσῃς» τοῦ λέγει ὁ ἀσθενής, «ἐγὼ θὰ
κάμω πρῶτα τὰ ἐκκλησιαστικά (δηλ. θὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν
βοήθειαν τοῦ Θεοῦ) καὶ ὕστερα νάρθῃς ἐσὺ...». Ἐἶχε σῶας τὰς
φρένας του μέχρι τέλους καὶ ἐπέθυμει νὰ συγγράψῃ διήγημα.
Ὁ νοῦς του μέχρι τῆς τελευταίας του ἀναπνοῆς ἦτο ἀφιέ-
ρωμένος εἰς τὸν Θεόν. Μόνος του, ὀλίγας ὥρας πρὶν ἀποθί-
νῃ, ἔστειλε νὰ κληθῇ ὁ ἱερεὺς διὰ νὰ κοινωνήσῃ. «Ἐεύρεσι!
μήπως ἀργότερα δὲν καταπίνω!» ἔλεγεν. Ἦτο ἡ παραμονὴ
τοῦ θανάτου του καὶ ὡς τις εἰρωνεῖα τοῦ ἀνηγήλαθῆ ἢ ἀπο-
νομῆ τῆς παρασημοφορίας του διὰ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Σωτή-
ρος. Τὴν ἑσπέραν τῆς 2ας Ἰανουαρίου, παραμονὴν τοῦ θανά-
του του, «Ἀνάψτε ἓνα κερί», εἶπε, «φέρετε μοῦ ἓνα βιβλίον»

Β'. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑΙ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

1. «Σημείον αντιληγόμενον».

Ὁ Παπαδιαμάντης εὐρίσκεται ἤδη εἰς τὴν χώραν τῆς Ἀληθείας, ὅπου τὸν προσελάβετο ὁ Κύριος. Δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τοῦς —μεγάλους ἢ μικροῦς— λόγους μας, διὰ νὰ ζήσει ἢ νὰ ἀποθάνῃ, ἐκείνος ἦ τὸ ἔργον του. Ὁ σεμνὸς καὶ παραδοσιακὸς πανηγυριστὸς εἰς κάποιαν σημαντικὴν ἐπέτειον (ἀπὸ τὴν γέννησιν ἢ τὴν κοίμησιν του) τιμᾷ τοῦς τιμῶντας τὸν κυρ Ἀλέξανδρον καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ πνεύματος εἰς τὰ νεοελληνικὰ γράμματα. Κάθε χριτικὴ διάθεσις, εὐλατριῆς καὶ ἀντικειμενικῆς, ὅπου ἔκρινε ἀπὸ τὴν ἀγάπην εἰς τὸν ἀνθρωπῶν καὶ τὸ ἔργον του καὶ πραγματοποιεῖται μὲ σεμνότητα καὶ ταπεινώσιν, ἠμπορεῖ νὰ φέρῃ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα καὶ νὰ εἶναι μιὰ προσφορά πολὺτιμος εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ τόπου. Δὲν ἐπιθυμεῖ ὁ κυρ Ἀλέξανδρος οὔτε νὰ τοῦ δώσωμεν πρωτοκαθεδρίαν, οὔτε νὰ τοῦ κάμωμεν ὑπερβολικὰ ἐγκώμια, οὔτε νὰ τὸν περιβάλωμεν πορφύραν καὶ βύσσον, οὔτε νὰ τὸν προσβάλωμεν εἰς τὸ διψασμένον —περισσότερον ἴσως διὰ σκάνδαλα— κοινόν. Δι' ὅλα αὐτὰ ὑπῆρξεν ὁ ἴδιος τόσον ἀδιάφορος εἰς τὸν βίον του, ὥστε ὁ ἄμετρος καὶ ὑπερβολικὸς λόγος νὰ ἤχη ὡς ἀνεπιθύμητος θόρυβος δυνατὸν νὰ προκαλέσῃ καὶ τὴν «curiosité du public», ἴσως δὲ καὶ πνευματικὴν ζημίαν. Δι' ἕνα συγγραφέα, ὅπου ἦτο ἐνδεδυμένος τὴν ἐνδει-

αν και την ταπεινώσιν εἶναι ἀνάγκαστα τὰ κοσμικὰ τερτίτια, διὰ τὰ ὁποῖα γάγονται πολλοὶ σύγχρονοι, και ζῶντες εἰσέτι, συγγραφεῖς. Μετὰ μακρὰν περίοδον και δουλείας σκοτεινῆς ἀλλὰ και σιωπῆς παντοδαπῆς εἰς τὸν ἐλληγικὸν λογοτεχνικὸν Χῶρον — ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων — ὁ κυρ Ἀλέξανδρος παρουσιάσθη ὡς ἀνοιχτὸς και πανήγυρις τῶν νεοελληγικῶν γραμμμάτων, ἀλλὰ μετὰ διακρίσιν και εὐγένειαν, και δίχως ἔπαρσιν και κομπασμῶν. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον και δὲν ἀνέχε- ται οὔτε τὴν ἔπαρσιν οὔτε τὴν κομπασμῶσιν ἀπὸ μέρους μας — εἴτε πρὸς ἔπαρσιν εἴτε πρὸς, κατηγορίαν.

Δὲν εἶναι παράδοξον, βεβαίως, ὅτι ὁ κυρ Ἀλέξανδρος εἶ- ναι σημεῖον ἀντιλεγόμενον εἰς τὰς ἡμέρας μας. Ὁ ἴδιος συνέ- δεσε τὴν τέχνην και τὴν ζωγν του μετὰ τὴν ζωγν και τὴν ἔκφρα- σιν τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου δὲν εἶχε ποτὲ τοὺς συγγραφεῖς θάους μετὰ τὸ μέρος της. Ὑπάρχει μία διάθεσις ἐγώστικῆ με- σα εἰς τὴν ψυχῆν τῶν συγγραφῶν, ὅπου δὲν τοὺς ἐπιτρέπει νὰ ὑποτάσσωνται εἰς κάποιαν ἀθετικήν. Θέλουν νὰ δημι- ουργήσιν ἐξ ὑπαρχῆς τὸ πρωτότυπον και ἀνεπανάληπτον πνευματικὸν ἔργον τους, ὅπου θὰ τοὺς χαρίσῃ τὴν ἀθανασίαν. Αὐτὸς εἶναι στουδαῖος λόγος διὰ τὸν ὁποῖον θέλουν πολλοὶ ν' ἀποφογῶν κάθε δεσμὸν μετὰ τὰς μορφὰς τῆς πνευματικῆς πα- ραδόσεως και νὰ δημιουργήσιν ἰδικήν τους, διὰ τὴν ὁποῖαν αὐρίον ἢ μεθαύριον θὰ ἰμιλιῇ μετὰ σεβασμοῦ ὀλόκληρος ὁ κόσμος. Και ἂν δὲν ἡμποροῦν νὰ δημιουργήσιν ἰδικήν τους παράδοσιν ἢ ἔργον ἀξιώλογον, τοὺλάχιστον νὰ χρημνίσουν ἢ νὰ βλάψουν τὰ ὑπάρχοντα μεγάλα ἔργα ἢ ν' ἀλλάξουν τὴν γνώμην τοῦ κόσμου διὰ τὰ πρόσσπτα τῶν δημιουργῶν τους, προσπαθοῦντες νὰ ἐκμηδενίσουν ἢ νὰ μειώσιν τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων τους. Δὲν προκαλεῖ, κατόπιν θάων αὐτῶν, ἰδιαιτέ- ραν ἐντύπωσιν ὁ ὑπερσπτηρὸς και ἐπηγμένος λόγος μερικῶν σοβαροφάνων ἱστορικῶν ἢ χριτικῶν τῆς νεοελληγικῆς λογο- τεχνίας διὰ τὸ πρόσσπτον και τὸ ἔργον τοῦ Παπαδιαμαντή. Οὔτε και ἀξίζει τὸν κόπον νὰ πολεμήσῃ τινὰς και ν' ἀπολο- γηθῇ διὰ λογαριασμὸν τοῦ ὁσίου τῶν ἐλληγικῶν γραμμμάτων.

Ἡ νίκη τοῦ Παπαδιαμάντη κατεπάνω τῶν πνευματικῶν ἔχθρων τῆς ἐλληνορθόδοξου παφιστικῆς εἶναι ἥδη δεδομένη καί, με' ὄλας τὰς ἐνδείξεις ὅπου ὑπάρχουν, θά συνεχισθῇ αὐξανομένη. Αἱ διαδοχικῶς ἐπαναλαμβάνόμεναι καὶ βελτιούμεναι ἐκδόσεις τῶν ἔργων του, φιλολογικαὶ καὶ λαϊκῆς, καθὼς καὶ ἡ ἐπίτιμος συγκέντρωσις ὄλων τῶν προβολέων σχεδὸν τῆς νεοελληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς, — εἰς ὄλα τὰ μῆχη καὶ τὰ πλάτη τοῦ πληθῆτου, ὅπου ὁμιλεῖται ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, — εἰς τὸ ταπεινὸν πρῶσώπων του καὶ εἰς τὸ βαθύτατα πνευματικὸν καὶ ἐλληνικὸν ἔργον του, ἀποδεικνύουσι ὅτι τὸ ἀνάστημά του εἶναι πολὺ μεγάλον καὶ δὲ δύνανται νὰ τὸ βιάσθουν αἱ διαθέσεις συγχρόνων ἡροστρατειῶν κριτικῶν. Τὸ ἔργον τοῦ Παπαδιαμάντη, αὐτὸ πού εἶναι, πτωχὸν ἢ πλούσιον, ταξιδεῖει μέσα εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ χρόνου ἀπροσκόπτως, χωρὶς φουρτούνες ἢ ναύγρια, ὅπως προλέγουσι ἀφελῶς οἱ ὑπερασθηροὶ κριτικοὶ του. Αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι μάλιστα ἴσως εὐρίσκονται εἰς ἀπορίαν καὶ διερωτῶνται: διατί δὲν ἐβούλιαξε ἡ σκαμπαβία τοῦ φτωχοῦ Παπαδιαμάντη, ἀφοῦ αὐτοὶ ἔτσι τὸ προσέβλεψαν με' τὰς σοφὰς κριτικὰς μεθόδους των; Καὶ ἐνθυμίζουσι, οἱ ταλαίπωροι, τὸν ἱατρὸν ἐκείνον ὅπου συναντᾷ καθ' ὁδὸν ὑγιέστατον ἕνα παλαιὸν πελάτην του, τὸν ὁποῖον εἶχε πρὸ ἔτους βεβαιώσσει, ὅτι ἐντός ἐξαμήνου, τὸ πολὺ, ἔπρεπε νὰ εἶχεν ἀποθάψει, καὶ τώρα δὲν γνωρίζει τί πρέπει νὰ ὑποθέσῃ!.. Αὐτὰ παθαίνει ἡ «ξύπνια» κριτική, ἡ ὁποία οὔτε ἐξυπνος εἶναι οὔτε εὐφυής, ἀλλὰ δουλεύει εἰς ἰδεολογίας ξένας πρὸς τὸν κόσμον τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ ἡγεῖ ἀπὸ αὐτὸν ὅ,τι δὲν πρέπει καὶ ὅ,τι ποτὲ δὲν ἀνήκει εἰς τὰ ἰδανικὰ τῆς τέχνης του. Μὲ αὐτὸν, ὅμως, τὸν τρόπο καὶ αὐτὴν τὴν «ἐπιστημονικὴν» μέθοδον καὶ ὁ Σαίκτηρ καὶ ὁ Ντοστογιέβσκι θὰ ἦσαν διὰ τὸν κάλαθον τῶν ἀχρηστων τῶν νέων κριτικῶν μαζὶ! Ὁ σεμνὸς κυρ' Ἀλέξανδρος θὰ ἠδύνατο ν' ἀπαντήσῃ ταπεινῶς: «δὲν πρέπει, κύριε, νὰ ζητᾷτε ὅ,τι θέλατε, διότι ὅ,τι ἔχω τοῦτο μόνον ἠμπορῶ νὰ σᾶς δώσω!» Εἰς μίαν, μάλιστα, εὐκαιρίαν ἀπήγγησεν εἰς ἕνα τῶν κριτικῶν, ὅπου ἤθελε νὰ τὸν συγγράνῃ με' ἄλλους συγγραφεῖς, με' αὐτοῦς

ἑδῶ τοὺς λόγους: «Εἶναι, λοιπὸν, ἀνάγκη νὰ ὁμοιάζω με' κάποιον; Ἄλλ' ἐγὼ σοὶ λέγω, ὅτι δὲν ὁμοιάζω οὔτε με' τὸν Πόε, οὔτε με' τὸν Δίκενς, οὔτε με' τὸν Σαίκτηρ, οὔτε με' τὸν Βερανζέ. Ὅμοιάζω με' τὸν ἑαυτὸν μου. Τοῦτο δὲν ἀρκεῖ!».

2. «Ἐν ὄσῳ ζῶ καὶ ἀναπνέω καὶ σαρφονῶν.

Εἰπάμεν, ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ἔχει ἀνάγκη κανενὸς ἀπολογητοῦ ἢ δικηγόρου, διὰ ν' ἀπολογηθῇ εἰς ὅσα τὸν κατηγοροῦν οἱ παρερμηνεύοντες ἢ διαστρέφοντες τὰ νοήματα τῶν λόγων του, ἢ ζητοῦντες ἄλλα, διαφορετικὰ πρᾶγματα ἀπὸ ὅσα ἐκείνος ἠθέλησε νὰ προσφέρῃ διὰ τῶν ἔργων του. Διὰ νὰ προλάβῃ δὲ τοὺς μαρξιστὰς ἢ ἄλλους ἀρνητὰς καὶ κατηγοροῦς του, προφητικῶς πως ἠγείρεν ἐκείνο τὸ ἀλεξικέρανον εἰς τὸν «Δαμπτριάτικον Ψάλτην» του, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ καὶ τὸ σύμβολον τῆς καλλιτέχτου τέχνης του: «Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐν ὄσῳ ζῶ καὶ ἀναπνέω καὶ σαρφονῶ, δὲν θὰ πάυσω πάντοτε, ἰδίως δὲ κατὰ τὰς πανεχιάμπρους ταύτας ἡμέρας, νὰ ὑμνῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστὸν μου, νὰ περιγράψω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν, καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἐλληνικὰ ἔθνη. Ἐὰν ἐπιλάθωμαι σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθείη ἡ δεξιὰ μου, κολληθείη ἡ γλῶσσά μου τῷ λάφυρί μου, ἔὰν οὐ μὴ σου μνησθῶ...». Δι' αὐτὸν τὸν ἐλληνικὸν καὶ ὀρθόδοξον λαόν, δι' αὐτὸν τὸν πονεμένον καὶ ὑπερουράνιον τόπον, εὐρέθη ὁ μέγας, ὁ κλασσικὸς, ὁ ἔθνικὸς συγγραφεὺς, ὅπου ἐζωγράφησε με' τὸν θεῖον κάλαμον καὶ χρυστῆρα του τὴν Ἐλλάδα καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν με' τέτοιον τρόπον, ὥστε βλέποντες οἱ ἀναγνωστές τὴν ἀπαράμιλλον εἰκονογραφίαν του νὰ ἀναφριγῶμεν ἀπὸ ἄφατον χαρὰν καὶ συγκίνησιν, μεθόντες ἀπὸ τὸ μαγευτικὸν ποτὸν ὅπου μᾶς προσφέρει εἰς τὸ ἐξαισίον του ποτήριον. Ὅταν, λοιπὸν, ἀναγιγνώσκων τὸ ἔργον τοῦ Παπαδιαμάντη, αἰσθάνεσθαι ἕνα λυτρωτικὸν ρῆγος νὰ διαπερνᾷ τὴν ὑπαρξίν σου καὶ ἡ καρδιά σου νὰ ἔκσπᾷ εἰς ἐπιφωνήματα θαυμασμοῦ καὶ ἀγαλλιάσεως, τί ἄλλο πρέπει ν' ἀπαιτήσῃς ἀπὸ αὐτῶν; Ἐδῶ σοῦ ἐρχεται νὰ ψιθυρίσῃς

μετά του προφητάνωατος: «ῥύσαι ἡμᾶς, Κύριε, ἀπὸ πράγμα-
τος ἐν σκότει διαπορευομένου, ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμό-
νιου μεσημβρινουῦ... Ἄς ἀνοίξωμεν, ὅμως, τὰς σελίδας τοῦ
Παπαδιαμάντη, ἀποδιώκοντες ὅσον γίνεται μακρὰν τὰ παν-
τὸς εἶδους δαιμόνια καὶ ἀπολαμβάνοντες τὸν καθαρὸν ἄερα
τῶν ἐλλογιμῶν βουνοῶν καὶ κάμπων. Μικρὸν μόνον δεῖγμα
παραθέτομεν, ἀπὸ τὸ διήγημα «Στὴν Ἁγί' Ἀναστασίαν,
ὅπου ὁ παπ' Ἀγγελῆς κάμει τὴν τελετὴν τῆς Ἀναστάσεως
εἰς τὴν Ἁγίαν Ἀναστασίαν καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς Ἀναστά-
σεως εἰς τὴν Παναγία τοῦ Δομάλι «... Ὁ ἱερεὺς ἔβαλεν εὐλο-
γητὸν εἰς τὸ ὑπαιθρον, φορέσας μαῦρον ἐπιτραχήλι, καὶ ἤρχι-
σε ν' ἀναγιγνωσκῆ τὴν παννυχίδα καὶ τὸ Κύματι θαλάσσης,
ὅλα διαβαστά. Εἶτα, ἀνάψας ἐντὸς τοῦ θυμιατηρίου μωσχό-
λιβανον, ἐθυμίασε τοὺς παρεστῶτας ὄλους, καὶ ποιήσας ἀπὸ-
λυσιον, ἔβγαλε τὸ μαῦρον ἐπιτραχήλι, ἐφόρεσεν ἄλλο, ἰόχρουν
μεταξωτὸν, καὶ λευκὸν φαιδῶνιον, (ὅλα αὐτὰ τὰ ἐξηγήσεν
ἀπὸ τὸ διδάκχιον τὸ περιλάειον τὰ ἱερά του), καὶ ἀνάψας
λαμπάδα, στραφείς πρὸς τὸν λαόν, ἤρχισε νὰ ψάλλῃ μεγαλι-
κῶς τὸ Δεῦτε λάβετε φῶς, μεθ' ὃ ἔψαλε τὴν Ἀναστασί-
ου, Χριστὲ Σωτήρ. Καὶ ἀφοῦ ἤναψαν τὰς λαμπάδας ὄλοι,
ἀναγνούς τὸ Ευαγγέλιον, καὶ δοξάσας τὴν Ἁγίαν Τριάδα,
ἤρχισε μεγάλη καὶ βροντώδει τῆ φωνῇ νὰ ψάλλῃ τὸ Χριστὸς
Ἄνεστη, ἀντιψάλλοντος καὶ τοῦ υἱοῦ του, παιδίου δωδεκαε-
τούς, ὅστις τὸν εἶχε συνοδεύσει ὡς συλλειτουργὸς εἰς τὴν
ἐκδρομὴν. Ὅραία δὲ καὶ γλυκεῖα ἦτο ἡ σκηνὴ ἐντὸς τοῦ ἐρει-
πίου ἐκείνου, τοῦ μεγαλομαρμαῦρου καὶ ἐπιβλητικοῦ εἰς τὴν
ὄψιν, ἀγλαΐζομένου ἀπὸ τὸ τρέμον ὑπὸ τὴν πνοὴν τῆς αὐρᾶς
τῆς νυκτερινῆς φῶς πεντήκοντα λαμπάδων, σκηνὴ φωτεινὴ
καὶ σκιερὰ, διαυγῆς καὶ μυστηριώδης, ἐν μέσῳ γιγαντιαίων
δρυῶν, ὑψουσῶν ὑπερφάνως τοὺς εἰς διαδήματα κορυφουμέ-
νους κραταιοὺς κλώνας, μὲ τὰ φρίσσοντα φύλλα μαρμαίρον-
τα ὡς ἴχθυος φολίδας, ὑπὸ τὴν λαμπηθδύνα τῶν πυρσῶν, μὲ
σκιὰς καὶ σκοτεινὰ κενὰ ἐν μέσῳ τῶν κλάδων, ὅπου ἔφραντά-
ζοντο τὶς ἐλλοχεύοντα ἄορατα πνεύματα, ὑπέφξαντα πάλαι
ποτέ. Δουάδες εὐσωμοὶ καὶ Ὀρεστιάδες ραδιναί, ἐλευθέρως

ἀνάσσουν ἀνὰ τοὺς πυχνοὺς δρυμῶνας, καὶ σήμερον μετα-
μορφθεῖσαι εἰς νυκτερινὰ τελῶνια, καὶ μὴ τολμῶσαι νὰ
προβάλλωσιν εἰς τὸ φῶς τῶν ἀναστασιμῶν λαμπάδων, ἀνα-
θαρρήσασαι πρὸς καιρὸν ἐκ τῆς φυγαδεύσεως τοῦ Χριστιανι-
κοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοῦ καλλιμαρμαῦρου ἰδρύματος, καὶ τώρα μετὰ
θάμβου βλάπτουσαι τὴν ἀναζωπύρσιν τῶν πασχάλιων πυρ-
σῶν, καὶ ὀσρανομέναι τὴν ὀσμὴν τοῦ χριστιανικοῦ μωσχό-
λιβάνου, εἰς τὰ βάθη τοῦ δρυμῶνος... Δύο τῶν αἰτόλων
ἔσπευσαν νὰ φορτώσασιν τὰ ἱερά, ὡς καὶ τὰ καλὰθία τῶν
ποιμενίδων, περιχλείοντα ἑορτάσιμὰ τινα ἐφόδια, εἰς πέντε ἢ
ἕξ ὀνάκια, ὃ ἱερεὺς ἐπέβη εἰς τὸ ἔβδουμον, καὶ οἱ ἄλλοι πεζοί,
οἱ μὲν κρατοῦντες τὰς λαμπάδας τῶν ἀναμμένων μετὰ τὴν ἀρι-
στεράν, προσπαθοῦντες μετὰ τὴν δεξιάν νὰ σκεπτάσασιν τὴν
λαμπτήν ἀπὸ τῆς τνοῆς τῆς ἀπογείου αὐρᾶς, οἱ δὲ ἀνάψαντες
μικρὰ φαναράκια, χρήσιμα εἰς τοὺς αἰτόλους διὰ τοὺς νυκτε-
ρνοὺς ἐπταλιμῶν καὶ τοὺς ἀμολγούς τῶν αἰγῶν των, ἔξε-
κίνησαν κατερχόμενοι πρὸς βορρᾶν, εἶτα ἑστράφησαν ἀνατο-
λικώτερον, βαίνοντες διὰ κωκοσιτιάς, ἐφ' ἧς δὲν θ' ἀντεῖχον
ἄλλοι πόδες παρὰ τοὺς ἰδικούς των, ἐλαφρὰ πατοῦντες μετὰ
τὰ τσαρούχια, τὰ περιβάλλοντα τοὺς εὐκνήτους πόδας των, βιά-
ζοντες τὰ γαῖθουράκια νὰ τρέχωσι, σύροντες μᾶλλον αὐτὰ εἰς
τὸν δρόμον, τοποθετούμενοι ἐξ ἀριστερῶν, ὡς ἔμψυχα δίκρα-
να, πρὸς ὑποστήριξιν τῶν φορτωμένων ὑποζυγίων εἰς τὰ
κρημνωδέστερα μέρος. Δύο ἢ τρεῖς αὐτῶν, μετὰ τὰς κάπτας των,
ἤρχοντο τελευταῖοι, μετὰ συριγμῶν καὶ ἀκατανόητων μονο-
συλάδων, ἄγοντες τὰ αἰτόλιά των μετὰ τὰ μικρὰ ἐρίφια, διὰ
λαφροστάτων σκιρτημάτων τρέχοντα πρὸς τὰς μητέρας των,
βελάζοντα ἐρωτηματικῶς, εἰς ἃ αἱ αἴγες ἀπῆντων ἀορίστως,
μὴ ἔχουσασιν πῶς νὰ ἐξηγήσασιν τὴν ἀσυνήθη νυκτοπορίαν. Ἡ
σελήνη εἶχεν ἀνατελεῖαι πρὸ τοῦ μεσονυκτίου, καὶ ὃ δίσκος
τῆς, ὑπέρυβρος ὀλίγον, ἐφάνετο ὀπισθεν τῶν κορυφῶν ὑψη-
λῶν δένδρων, πότε ἐκρύπτετο, κατὰ τοὺς ἐλιγμούς τῆς πο-
ρείας, ὅτισθεν τοῦ βουνοῦ... Καὶ τὰ νυκτοπούλια ἔφρουγον
φοβισμένα ἀπὸ σκοῖνον εἰς κόμαρον, ἀπὸ αἱμασιάν εἰς δέν-
δρον, προσθέτοντα τὸν ἑλαφρὸν θροῦν τῶν πτερυγῶν των εἰς

τὸ ἄβρον ἐναρμόνιον φύσημα τῆς αὔρας τῆς ὀρθρίας. Καὶ ἡ ἀγρυπνευλιὰ ἢ χιονανθής, ἡ λευκίζουσα καὶ μοσχοβολοῦσα εἰς τοὺς φράκτας, λευχείμων μωροφόρος, ἑορτάζουσα τὴν Ἀνάστασιν, καὶ ὁ κισσὸς καὶ τὸ ἀγριόκλημα, πλόκαμοι τῆς ἀνοιξέως, ἐξαπλούσης τὴν μωροβόλον κόμην τῆς ἀνά τοὺς ἀγρούς, διέχυνον ζωροτέραν ἐν τῇ νυκτὶ τὴν εὐωδία των, εἰς τὸν ἀέρα. Καὶ ἡ ἀγρυπὰ ἀμμόκονις τῶν ἄστρων ὠλιγρόστευεν ἐπάνω, καθ' ὅσον ὑποῦτο ἡ σελήνη, καὶ ἡ ἀηδὼν ἠκούετο μινυρίζουσα, βαθιὰ εἰς τὸν μυχὸν τοῦ δάσους, καὶ ὁ γυιῶνης, μὴ δυνάμενος νὰ διαγωνισθῇ πρὸς τὴν λυγρὰν ἀδελφὴν του, ἔπασσε πρὸς καιρὸν τὸ θρηγῶδες ἄσμα του...

Περὶ τὸ λυκαυγές ἐληξεν ἡ λειτουργία, καὶ ὁ οὐρανὸς, πορφυρίζων ἐκεῖ πρὸς ἀνατολάς, ἔσμιγε μὲ τὴν θάλασσαν, κυανῆν ἀπλουμένην κάτω, ἡ δὲ σελήνη ὠχράσσε, καὶ τὰ ὀλίγα ἄστρα ἀνὰ ἔνθεβυναν τρέμοντα εἰς τὸν αἰθέρα. Καὶ ἡ Ἡὼς ἀνέτειλε μὲ δάην τὴν πορφυρᾶν αἰθῆραν, καλιωπίζουσα μὲ γλυκὺ ἐρυθρῆμα βουνά, κοιλάδας καὶ δάση. Ἐφάνη δὲ τότε, ἀποβαλοῦσα τὴν μυστηριώδη τῆς νυκτὸς περιβολήν, ἐν δάη τῇ καλιωπῇ τῆς ἡ μαγευτικῆ θέσις τῆς Παναγίας Δομᾶν.

Δεξιὰ, τὸ ὑψηλὸν, βραχυῶδες καὶ τεμνόμενον ἀπὸ εὐθαλεῖς χαράδρας βουνόν, τὸ ἀπολήγον εἰς τὴν κρημνώδη ἀκτὴν τοῦ Κουρούπρι· ἀριστερὰ, λόφοι, κοιλάδες καὶ δάση γραφικῶς ἐναλλάσσοντα εἰς τὸ βλεῖμμα· ἀντικρὺ, ὁ γυμνὸς καὶ ἄγριον μεγαλεῖον ἀποσπένων βράχος τοῦ Κάστρου, μὲ τὰ δύο πρὸ αὐτοῦ πετρῶδη νησίδια, καὶ πέραν πέλαγος ἄχανές, φωσφορίζον εἰς τὰς πρώτας ἀκτίνιας τοῦ ὑποφώσκοντος ἡλίου, καὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ ὀρίζοντος πρὸς βορρᾶν ἡ Χαλιωδικὴ μὲ τοὺς τρεῖς λαμούς τῆς, ὑπὲρ οὗς ἐξέχει ὡς βαθμὴς κεραινωθείσης τιτανεῖου χλύμακος πρὸς ἀνάβασιν εἰς τὸν οὐρανὸν ὁ λευκὸς φαιὸς κῶνος τοῦ Ἄθω, μὲ τὴν κορυφὴν πρὸς τὰ σύννεφα· πρὸς δυσμᾶς τὸ Πήλιον, μὲ τὰς ἀναρριθμήτους κοιλάδας του καὶ μὲ τὴν θεοπεσίαν του βλάστην, καὶ πέραν αὐτοῦ ἡ κορυφὴ τοῦ Κισσάβου, ὡς κεφαλὴ ἐμπτηγμένη ἐπὶ κορμοῦ ξένου. Καὶ τὸ πεῦμα τῆς Παναγίας Δομᾶν δὲν κατεφέρετο πλέον ὡς πρῖν, μετὰ βαθέος παφλασμοῦ εἰς τὴν βραχυῶδη κοιλάδα, ἀλλ' ἄμα

τῇ ἀνατολῇ τῆς ἡμέρας τὸ νερὸν ἔρρεε μορφυρίζον, μαλακῶς κυλιόμενον ἐπάνω εἰς τὰ βρῦα καὶ εἰς τὰ ἀγριοσέλινα, διότι ἐξύπνησαν τῆς ἡμέρας οἱ προσφιλεῖς κρότοι.

Τέλος, ἐφάνη τοῦ ἡλίου ἡ πρώτη ἀκτίς, καὶ ἀνέθορον ἀπὸ τῆς θαλάσσης μία πυρρὴν παμφαῆς γραμμὴ τοῦ πανελάμπρου φωστῆρος. Καὶ τὴν ἰδίαν στριγμὴν ἠκούσθη πρώτη μετ' ἄλλη καὶ ἐπιβλητικὴ φωνή, ὁ κλαγγασμὸς τοῦ ἀετοῦ, χαιρετήσαντος τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἐπάνω εἰς τὸ βουνόν, ἀπὸ τῆς ἀφθάστου καὶ ἀπατήτου ἐπὶ τῶν ἀπορρώγων βράχων κλιμακίας του. Καὶ δευτέρα χαιρετιστήριος φωνὴ ἠκούσθη, ὁ κλακβισμὸς τοῦ ἱέρακος, ὁ κρωγμὸς τοῦ ἱέρακος ἐπάνω εἰς τὸ βουνόν, εἰς μίαν ὑψηλὴν χαράδραν τοῦ ἰλιγγιώδους βουνοῦ τοῦ Κουρούπρι, ἐκεῖ ἐπάνω. Καὶ τρίτη φωνὴ κλιμακηδὸν ἐχαιρέτησε τὸ παμφαές ἄστρον τῆς ἡμέρας, ὁ τιτυθισμὸς τῆς πέριδος καὶ τῆς τρυγόνος εἰς τὸ μεσοῦδες τῆς κοιλάδος. Καὶ τελευταία ἀμέσως ἐχαιρέτησε διὰ τοῦ μινυρισμοῦ τῆς τῆν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἡ γλυκεῖα χελιδὼν, ἡ ἔπιανευροῦσα καὶ ἔφροτος τὴν φωλαεὴν τῆς ἄθικτον εἰς τὰ ἱερὰ σκηνώματα, εἰς τὸν οἶκον τοῦ Κυρίου, ὡς καὶ εἰς τὰ καλύβια τῶν χωρικῶν καὶ εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἀγροῶν ἀνδρῶν τῆς πόλεως. Καὶ ἄρροτε-λευτριοὶ δειλοὶ μινυρισμοὶ ἠκούσθησαν τῶν μικρῶν στροθίων ἐπὶ τῶν θάμνων, ὧν τὸ ἔν μόνις ὑποψελίζον ἴσφατο ἀποφαστικῶς προσκολλημένον μὲ τοὺς λεπτοὺς πτόδας του ἐπὶ τοῦ κλαδίου, ἐνῶ τὸ ἄλλο, ψάλλον πρὸς αὐτὸ τὸν ἔρωτά του, ἐπέτα ὀλόγυρά του, ἴσφατο πρὸς στριγμὴν ἐπὶ τοῦ κλαδίου, ὦρμα πρὸς αὐτὸ, τὸ ἐφίλει, τὸ παρεκάλει, κελαιδοῦν, ἐκλιπαροῦν, καὶ πάλιν κελαιδοῦν.

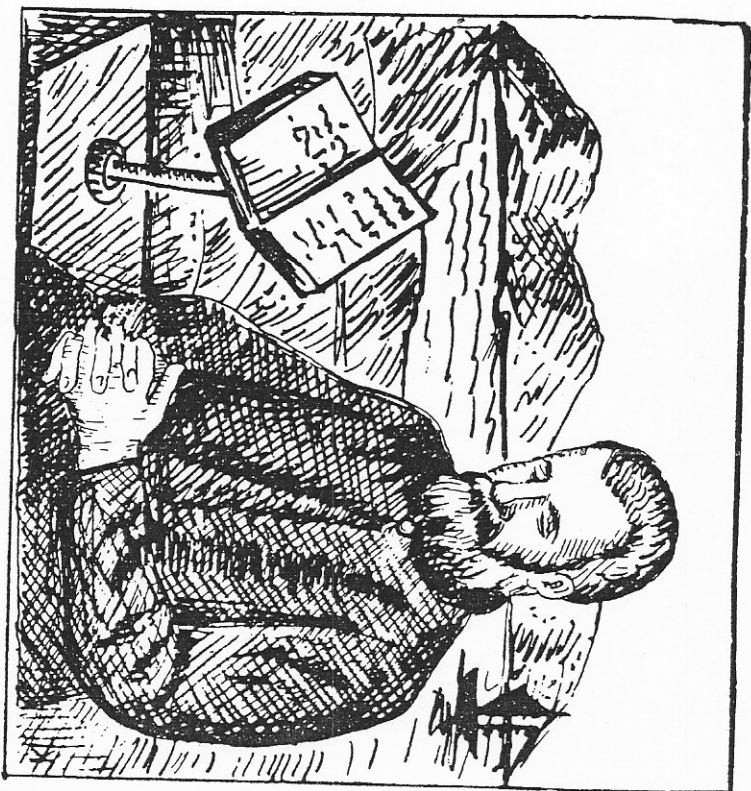
Τότε καὶ τὰ κατσιακία, αἰσθανθέντα τὸ θάλαπος τῆς ἡμέρας, ἤρχισαν τὰ σκιρτήματά των, εὐφραίνόμενα εἰς τὴν ἔπαφν τοῦ χόρτου, προσπαίζοντα περὶ τὰς μητέρας των, ὑποβάλλοντα τὸ μυκλὸν ρύγχος ὑπὸ τὸν μαστὸν — καὶ δὲν ἤξενον, ὅτι ἡ λεπίς τοῦ σφαγέως ἔστλιβε καὶ αὐτὴ πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον...

Ἐκεῖ, ὑπὸ τὰ ὑψηλὰ δένδρα, τῶν ὀποίων οἱ κλώνοι, μὲ βόμβυκας καὶ μὲ θυσάνους τριγυροῦσιν φύλλων κοσμούμενοι,

ἔσειοντο ὑπὸ τῆς πρωινῆς αὐραρᾶς ἄνω τοῦ πεύματος, τοῦ κυλίοντος μετὰ ψιθύρου τὸ διαχυγὲς νᾶμα του, κάτω εἰς τὴν κοιλάδα, ἐκάθησαν ἠδονικῶς ὅλοι οἱ βοσκοί, μὲ τὰς ποιμενίδας καὶ τὰς βοσκοπούλας των, στρώσαντες ἀφθόγους πτέρεις καὶ παχείας φυλάδας, καὶ ἤρχισαν νὰ διαμελίζωσι τὰ εὐωδιάζοντα ἐπὶ τῆς σούβλας ἀρνία καὶ τὰ ἐρίφια. Ἐφαγον καὶ ἠυφράνθησαν ὄλοι, καὶ ἀφοῦ ὁ παπ' Ἄγγελῆς εὐλόγησεν ὡς ἔδει τὴν φάσκααν, τὴν μετεβίβασε, μεγάλην, ὑπόχλωρον ἀκόμη, δι' ἐρυθρᾶς δερματίνης λαοίδος κρατουμένην, κλωζουσαν καὶ φουσῶσαν ἀκαταήπτους ἤχους ἔνδοθεν, εἰς χεῖρας τοῦ ἐκ δεξιῶν του καθημένου προσετώτος τῆς οἰάδος, τ' Ἰώργη τ' Παναγιώτ', ὅστις ἐγρεθείς προσηγόρευσε διὰ μακρῶν τὴν ὁμήγυριν:

— Κ' στὸς ἀνέστ', βρὲ παιδιὰ! Ἀληθὴνὸς οὐ Κύριου! Ζῆ καὶ βασιλεύει! Γεῖά μας! Καλὴ γειά! Διάφουρου! Καλὴ καρδιά, καλὴ γερουσύνη ὄλοι μας! Χρόνος πολλοῦ! Κί τ' ἔχρον' νὰ μαστι καλὰ! Καλὴ χρονιά σασί! Πολλὰ τὰ ἔτ', Παπὰ μ'! νὰ χαίρισι τὸ πετραχήλι σ'!...».

Οὐδένα θέλουσεν νὰ κατηγορήσωμεν, ἀλλὰ τὰ ὅσα ἔγραψεν ὁ κυρ Ἀλέξανδρος διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ τὰς ἑορτὰς ὅπου ἔνωνον εἰς πανήγυριν ὄλους τοὺς πιστοῦς, δὲν νομίζομεν ὅτι εἶναι εὐκόλον νὰ τὰ αἰσθανθοῦν μὲ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ τὴν αὐτὴν ἔντασιν εἰς βάθος ὅσοι δὲν τὰ ἐβίωσαν εἰς κάποιαν στιγμὴν τοῦ βίου των. Ὁ Παπαδιαμάντης ἐγνώριζεν ὅσον ὀλίγοι τὴν γραμματεῖαν τῶν πολιτισμένων δυτικασευρωπαϊκῶν χωρῶν καὶ πολλὰ της ἔργα μετέφρασαν εἰς τὴν γλῶσσαν μας· ὅμως, παρέμεινεν ἔλλαγη καὶ ὀρθόδοξος μὲχρι μισελοῦ ὀστέων, καὶ ἄς τὸν κατηγοροῦν ὅσον θέλουν ὡς ὀπισθοδρομικὸν ἢ ἀντιδραστικόν. Ἐκλείσεν εἰς τὰς σελίδας του τόσον ἥλιον, τόσην γαλανὴν θάλασσαν, τόσην ἑλληνητικὴν φύσιν καὶ ζῶην καὶ τόσην ὀρθόδοξον λειτουργικὴν πνευματικότητα, ὥστε, — μὲ τὸν ρυθμὸν καταστρεπτικότητος τῶν πάντων ὅπου ἀκολουθοῦμεν — θὰ ἔλθῃ κάποτε ἡ ὥρα, πρὸς τὸ χρειάζεται νὰ προστρέξωμεν εἰς τὰς σελίδας τοῦ Παπαδια-

...Πρὸς σὲ τὰς χεῖράς μου, πρὸς σὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς μου αἴρω,
τὰ φλέγοντά μου δάκρυα θυσίαν σοι προσφέρω.
Ἐτάχη ἡ καρδιά μου, ὡσεὶ κηρὸς ἐν τὸς μου.
Ἐλήησόν με, ὁ Θεός, σπλαγχνίσου, ὁ Θεός μου.

Ἀ. Π.

Επιμονή μάντη διά ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν χθεσινὴν ταυτότητα — φυσικὴν καὶ πνευματικὴν — τοῦ τάλαιπώρου τότε μας...
 Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἀποκαταρτίζεται ὁ ἴσος ἐν ἰσοεὶ.
 3. Ἐλληνικὴ ἀκραιότης, ὁμοίως ὅσοι ἴσοι. Πᾶσι
 τὸ ἐννοεῖται!

Δὲν ἔχουμε, δυστυχῶς, ἀκόμα εἰδικὴν μελέτην διὰ τὴν γλώσσαν τοῦ Παπαδιαμάντη. Ὡστόσο, ἀπὸ τὰς μέχρι τοῦδε γραφείας καὶ ἐκδοθείσας γενικὰς ἢ ἐπὶ συγγενῶν θεμάτων, φαίνεται ὅτι ὁ κυρ. Ἀλέξανδρος ἐργάζετο εἰς βάθος καὶ εἰς πλάτος τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὅπως ὁμιλεῖται καὶ γράφεται ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ὀμήρου ἕως τὰς ἡμέρας μας. Εἰς τὰς περιγραφὰς του χρησιμοποιοῖ καθαρεύουσαν, θερμὴν καὶ ποιητικὴν, ἐνίοτε ἀρχαϊζουσαν, ἐνῶ εἰς τοὺς διαλόγους ζωντανὴν δημοτικὴν, ἀναλόγως τῶν προσώπων, τῶν ἐπιγραφῶν τῶν, τῆς ἡλικίας των κ.λπ. Ὡς καὶ προηγουμένως ἐτονόηθη, ὁ βαθύτατος καλλιεργημένος καὶ ποιητικὸς Παπαδιαμάντης εἶχεν ἰδιαίτερος ἐργασίαν εἰς τὴν μελέτην τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀγίων Πατέρων καὶ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν λατρευτικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας μας. Εἰς τὴν κάθε εὐκαιρίαν, λοιπὸν, ὅπως χρησιμοποιοῖ στίχους τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν μεγάλων ποιητῶν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, φέρει εἰς τὸν λόγον του καὶ ρητὰ τῆς Γραφῆς, γυνώμαστων Πατέρων ἢ ποιητικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τοὺς ἕνους τῆς Ἐκκλησίας μας. Δὲν ἀπέφυγε τίποτε ἀπὸ τὴν μακροαῖωνα ἑλληνικὴν ἱστορίαν καὶ ἀπὸ τὰς πνευματικὰς παραδόσεις τῆς. Ὅπου διαφωνεῖ — ἰδίᾳ μὲ τὸν εἰδωλοδαρκικὸν κόσμον καὶ τινὰς ιδέας του — τὸ λέει μὲ θάρρος καὶ παρηγορίαν, ἀνολογὸν μ' ἐκείνην τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῖ εἰς τὴν ἀλέγξῃ ἐκτροπῆς συγχρόνων χριστιανῶν ἢ ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων ἀπὸ τὴν τάξιν καὶ τὴν πᾶντιμον παρὰ δόξιν τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας μας. Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν εἶναι οὔτε ἀρχαϊόπληκτος παγανιστῆς, οὔτε φανατικὸς βυζαντινός, οὔτε μεταβυζαντινός. Εἶναι ἀκραιὸς ἑλληὴν καὶ ἀκραιὸς ὀρθόδοξός, ὅπως αὐτὰ τὰ δύο ἐνώνουνται μέσα εἰς τὴν ἑλληνορθοδοξίαν

καὶ ὄχι εἰς ἀνόμους συζυγεῖς τύπου ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ! Ζῆ τὴν Ἑλλάδα ὀρθοδόξως καὶ τὴν Ὀρθοδόξιαν μὲ ἑλληνικὴν εὐπρέπειαν καὶ ἑλληνικὸν μέτρον. Οὔτε τὴν λαμπρὰν ἀρχαιότητα καταφρονεῖ, οὔτε τὸ ἀσκητικὸν Βυζάντιον ἐχθεῖάξει ἀποχριστικῶς, οὔτε τὴν κληρονομίαν τῆς Τουρκοκρατίας ἀρνοεῖ, οὔτε τὴν νεοελληνικὴν ζωὴν καὶ προβληματολογίαν παραμελεῖ. Ὅλα, ὅμως, αὐτὰ τὰ συγχωνεῖ μὲ τὴν ἰδικὴν του, προσωπικὸν τρόπον καὶ τὰ διδὲι φιλτραρισμένως εἰς τὴν ἐξαισίον κάλλους τέχνην του. Συνδέει τὴν ἡρατὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν πάντοτε νέαν καὶ ἀμάραντον Ὀρθοδόξιαν καὶ αὐτὸ εἶναι ὅπου κάμνει πάντοτε ζωντανὸν καὶ ἐπίκαιρον τὸν λόγον του. Τὸ εἶπεν ἕνας νεώτερος ἀδελφός του καὶ συνεχιστῆς εἰς τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῶν ἑλληνορθοδόξων παραδόσεων, ὁ μακαριστὸς Φώτιος Κόντογλου: «Ὅσο περῶν ὁ καιρός, ὀλοένα ξεφωριάζουσι οἱ μεγάλοι ἄνθρωποι καὶ οἱ λογῆς-λογῆς ἀποθεωμένοι. Πλὴν ὁ Παπαδιαμάντης γίνεται ὀλοένα πιό ζωντανός, πιό ἀληθινός, πιό ἀγαπημένος, πιό ζωογόνος μέσαστις ψυχάς, ντυμένος σταλὴν ἀφθαρσίας. Γιατὶ εἶναι ἕνα κλάδι ἀμάραντον ἀπὸ τὸ πολὺκλάνο δέντρο τῆς Ὀρθοδόξιας, ποὺ τὸ φύτρεσε ὁ Χριστός, γιὰ νὰ εἶναι γλῶσσος καὶ ἀποβλαστούμενος... Ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι ἡ Ἑλλάδα καὶ ἡ Ὀρθοδόξια, ποὺ ἡ δύναμις-τους πληθαίνει μὲ τὴν φτώχεια, μὲ τὴν ἀγωνία, μὲ τὰ μαρτύρια». Αὐτὴν τὴν οἰκουμένην ἀποκαταρτίζεται καὶ αὐτὴν τὴν αἰωνιότητα τῆς Ἑλληνορθοδόξιας διακονεῖ ὁ Παπαδιαμάντης, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν δόξαν του τὴν πρόσκαιρον, οὔτε διὰ τὰ λογοτεχνικὰ ἢ ἄλλα ρεψίματα, τὰ ὁποῖα σήμερον γινώσκονται καὶ αὔριον ἀποθνήσκουσι. Εἰς τὸ περίφημον, μακρὸν πῶς, προίμιον τοῦ διηγήματός του «Ἀκαμπιάτικος ψάλτης» ἀπαντᾷ εἰς μερικὰς ἀντιρρήσεις συγχρόνων του, ἀλλὰ καὶ τοποθετεῖ τὴν τέχνην τῆς διηγήματογραφίας του εἰς τὴν πραγματικὴν τῆς βίας καὶ ὄχι εἰς ἐκείνην τῶν ἐκείναι φιλολογικῶν ἐπιμνηστευτῶν - κριτικῶν του. Ἀς τὸν ἀκούσωμεν καὶ ἄς τὸν πλησιασώμεν ὅσον δύναμειθα. Προϋποθέτει τὴν ἐρώτησιν τῶν συγχρόνων του: «Πόθεν ἔλαβες ἀφορμὴν νὰ ὑποθέσῃς, ὅτι τὸ κοινὸν θέλησε-

ται ἀπὸ τὰς ἀναμνήσεις σου ἢ συγκινεῖται ἀπὸ τὰ αἰσιθήματά σου; Τὸ ἕκαμες μίαν φοράν ἢ δύο. Ἄρκει. Πᾶσι πλεόν. Δὲν βλέπεις, ὅτι τὸ αἰώνιον θέμα σου ἐξηγητήθη, καὶ ὅτι εὐρίσκεισαι εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προσπαθῆς βιά νὰ παρουσιάσῃς ἀπλήρην παραλλαγήν κατ' ἔτος;.. Ἔστω, ἀλλὰ δύνασαι νὰ δημοσιεύῃς ἐν ἡμέραις ἑορτῶν τὰ διηγήματα ἢ περιγραφὰς χωρὶς νὰ κάμῃς ποσῶς λόγον περὶ τῶν Χριστουγέννων καὶ τοῦ Πάσχα.

Ἰδοὺ, λοιπὸν, ποῖον τὸ αἴτιον τῆς δυσφορίας των — καὶ πόσον ἀφελῶς τὸ ὁμολογοῦσι... τὸ ἐξωτερικεύουσι. Νὰ φιλοξενηθῆς ἡγεμονικῶς εἰς τὰ μέγαρα μεγάλου ἄρχοντος, καὶ νὰ μὴ προτιῆς εἰς τιμὴν τοῦ οἰκοδεσπότη! Νὰ ἀπολαύσῃς (ξενίας δεσποτικῆς καὶ ἀθανάτου τραπέζης), καὶ νὰ μὴ ἀποδοῦσῃς εὐχαριστίαν εἰς τὸν ἐστιάτορα.

Ἀλλ' εἰς τὰ διηγήματα, ὅσα ἐδημοσίευσα κατὰ καιρὸς, ὁ ὑποφαινόμενος, τὰ Χριστουγέννα ἢ τὸ Πάσχα, ἐπενεύσθη, ἀληθῶς, ἀπὸ τὰς ἀναμνήσεις μου καὶ τὰ αἰσιθήματά μου, τὰ ὁποῖα θέλω σοὶ καὶ συγκινοῦσιν ἐμὲ αὐτὸν — ἴσως καὶ ὀλίγους ἐκλεκτοὺς φιλαναγνώστας. Ὅτι δέ τοιοῦτοι ὑπάρχουσιν, ἀποδεικνύεται ἐκ τούτου, ὅτι δύο τῶν ἐφημερίδων, αἱ κορυφαῖαι τῆς πρωτεύουσος, ὡς καὶ τὸ μονάκριβον περιοδικόν, δεξιούνται τὰ ἑορτάσια διηγήματα τῶν ἡμερῶν τούτων. Ἐπειτα, οὐδαμοῦ σχεδὸν θὰ εὕρητε, ὅτι ἐπεζήτησα βεβαιωμένην θέσιν ἢ πλοκήν, ὅπως γὰρ βανίσω τὴν περιέργειαν τῶν ἀναγνωστῶν. Ὅπου γίνεται λόγος περὶ ξενιτευμένων, οἵτινες ἐπιστρέφουσι μετὰ μακρῶν ἀπουσίαν ἢ στέλλουσι γράμματα μετὰ ὑλικῆς παραγορίας εἰς τοὺς οἰκίους, ταῦτα ὅλα βασίζονται ἐπὶ τῆς πραγματικότητος, καθ' ὅσον ὄλοι οἱ ζῆσαντες εἰς παραθαλασσίους καὶ ναυτικὸς τόπους τῆς Ἑλλάδος κάλλιστα γνωρίζουσιν, ὅτι, κατὰ τὰς παραμονὰς ἰδίως τῶν ἑορτῶν, πολλοὶ ξενιτευμένοι, ἐνῶ συνήθως φαίνονται ψυχοὶ καὶ ἀπεσκληρυμένοι τὸν φίλον, ἀφῆς "ἐνθυμῶνται" τοὺς οἰκίους των, καὶ ἢ ἐπιστρέφουσιν εἰς τὰς πατρίδας, ἢ ἂν αὐτοὶ κωλύωνται ὑπὸ φιλοτιμίας νὰ κατέθωσιν εὐπροσώπως, ὄχι στασίως ἀποστέλλουσι παραμυθίαν εἰς τὰς γη-

ραϊὰς μητέρας καὶ τὰς ἀδελφὰς των. Ἐν ἄλλοις γίνεται λόγος περὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκογενειακῶν ἐθίμων, τῶν σχετιζομένων μετὰ τὰς ἑορτάς, καὶ ἀλλοῦ πάλιν ἢ ἀσθενῆς πλοκῆς στρέφεται περὶ νεωτεριστικόν τι καὶ φθοροποιοὺν ἔθιμον. Τί τὸ ἀπίθανον εἰς ὅλα αὐτά;

Ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν ὑπ' ἐμοῦ γραφέντων διηγημάτων ἔχουσιν, ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ ὁ λατινικὸς ὄρος, a priori τὴν ὑπόθεσιν, εἶναι δηλ. μάλλον θρησκευτικά. Ποίαν χάριν, ὅς παρκαλῶ, ποίαν δύναμιν ἢ πρωτοτυπίαν θὰ εἶχε τὸ νὰ λάβῃ τις τὸν κόπον νὰ περιγράψῃ λεπτομερῶς πῶς χωρικὸς ἱερεὺς ἀπῆλθε νὰ λειτουργήσῃ εἰς ἐξακλήσιον χάριν μικρῶς κοινότητος ἀρροικῶν ἢ βοσκῶν, ποῖοι καὶ πόσοι μετέσχον τῆς πανηγύρεως, καὶ ποῖα τινα ἦσαν τὰ ἔθη τῶν πανηγυριστῶν; Τούτο θὰ ἦτο ὅλως εὐτελές καὶ ταπεινὸν κατὰ τὴν γνώμην τῶν κριτικῶν. Τὸ νὰ γράψῃ τις, ὅτι γηραῖος ἀνὴρ ἐφόνευσε τὴν συμβίαν του, κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων — χωρὶς μήτε ὁ ἀναγνώστης, μήτε ὁ συγγραφεὺς νὰ υποπτεύσῃσι πᾶν διατὶ τὸν ἐφόνευσε — τοῦτο εἶναι ὑψηλὸν καὶ πολυτελές κατὰ τὴν ἐκτίμησιν μερικῶν. Μετὰ τοιοῦτον ἐγκλίημα κατ' αὐτὴν τὴν ἀρίαν ἡμέραν, τὸ θέμα ἐξηγητήθη καὶ ὅλα τὰ Χριστουγεννιάτικα καὶ τὰ πασχάλινὰ διηγήματα δὲν πρέπει πλεόν νὰ βλέπωσι τὸ φῶς.

Μὴ "θρησκευτικά, πρὸς Θεοῦ!". Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν εἶναι Βυζαντινὸν, ἐνοήσατε; Οἱ σημερινοὶ Ἑλληνες εἶναι κατ' εὐθειαν διάδοχοι τῶν ἀρχαίων. Ἐπειτα ἐπολιτίθησαν, ἐπροώδυσσαν καὶ αὐτοὶ. Συμβαδίζουν μετὰ ἅλλα ἔθνη. Ποίαν ποίησιν ἔχει τὸ νὰ γράψῃς, ὅτι ὁ Χριστὸς "δέχεται τὴν λατρίαν τοῦ πτωχοῦ λαοῦ" καὶ ὅτι ὁ πτωχὸς ἱερεὺς "προσέφερε τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως". Καὶ νὰ περιγράψῃς τὸ ἔσωτερικὸν τοῦ ναύτου, μετὰ τὰς νυσταλέας κανδηλάς καὶ τὰς ἀμαυρὰς μορφὰς τῶν ἀγίων δόξυρα;! Δὲν τὰ ἐννοοῦμεν ἡμεῖς αὐτά. Ἡμεῖς θελομεν διηγῆμα, τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι ὄλον ποιήσις, ὄχι πεζὴ πραγματικότης. Σὺ δὲ πῶς τολμᾷς νὰ γράψῃς, ὀμιλῶν περὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παρβαύτου, καφρωμένου εἰς τὸν τοῖχον ἀπὸ τὴν λόγχην τοῦ ἀγίου Μερχουρίου, τοιαύ-

την φράσιν: "πελιδὸνός ὁ παρὰ φρον τύραννος...". "Ὅταν συγγραφεὺς ἀλλοῦς, καὶ ἀλλῆς περιουσίης, δημηγοριεύσας πρὸ ἐτῶν ιστορικωφανταστικῶν δοῶμα, προσέτασσε "γυδαία", ἀληθῶς προαλεγόμενα, δι' ὧν ὑβρίζε βασιλεύσας τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων του — τότε οὐδεὶς λόγος ἦτο ὅπως σκανδαλισθῆ τις, διότι τὸ πρᾶγμα ἦτο τῆς μόδας. Ἀλλὰ σὺ, νὰ τοῖμας νὰ ἐκφράξῃσαι μετ' αὐτίτην ἀσεβῆ γλώσσαν περὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐκείνου, τοῦ Παρὰβάτου ἢ Ἀποστάτου καθουμένου — ἢ θρασύτης ὑπερβαίνει πᾶν ὄριον. Καί, ὁμῶς, ὁ σοφὸς ἐπικριτὴς δὲν ἐνόησεν, ὅτι ἡ φράσις ἦτο "ἐξ ἀντακειμένου", ὅπως λέγουσιν αὐτοί· ἀπέδιδε δηλ. διὰ λέξεων τὰ χρώματα τοῦ ζωγράφου· καὶ ὅτι πᾶν ζήτημα περὶ τῶν δοξασιῶν τοῦ γράφοντος, (ὅστις ἐν τούτοις δὲν ἀρνεῖται, ὅτι συμμερίζεται τὴν γνώμην τοῦ βυζαντινοῦ τοιχογράφου) παρέρχεται ὅλας.

Διὰ νὰ δώσωμεν πέρασ εἰς τὸ προίμιον αὐτό, θὰ εἴπωμεν μὲ δύο λέξεις, ὅτι: Τὸ σημερινὸν ἔθνος δὲν ἐπῆγε, δυστυχῶς, τόσον ἐμπρός, ὅσον λέγουν αὐτοί. Τὸ ἔθνος τὸ Ἑλληνικόν, τὸ δοῦλον τοὺ ἀνάχιστον, εἶναι ἀκόμη πολλὸ ὀπίσω, καὶ τὸ ἐλεύθερον δὲν δύναται νὰ τρέξῃ ἀρετὰ ἐμπρός, χωρὶς τὸ ὅλον νὰ διασπαρᾷθῃ ὡς διασπαράσσεται, φεῖ ἡδη. Ὁ τρέχων πρέπει νὰ περιμένῃ καὶ τὸν ἐπόμενον, ἐὰν θέλῃ ἀσφαλῶς νὰ τρέχῃ· ὁ ἐλεύθερος πρέπει νὰ βοηθῇ τὸν δεσπώτην ἢ πρέπει νὰ τὸν ἀνακουφίσῃ. Ὅσον παρέχεται ὁ χρόνος, τόσον τὸ ἐλεύθερον ἔθνος καθίσταται, οἱμοὶ ἀνικανώτερον, ὅπως δώστη χεῖρα βοηθείας εἰς τὸ δοῦλον ἔθνος. Ἀγῆλος ἢ Γερμανός ἢ Ἰάλλος δύναται νὰ εἶναι κοσμοπολίτης ἢ ἀναρχικὸς ἢ ἄθεος ἢ ὀ,τιδήποτε. Ἐκείνη εἶναι ἐλευθέρως νὰ ἐκτισε μεγάλαν πατριδα. Ἐκείνη εἶναι ἐλευθέρως νὰ ἐπαγγέλλεται χάριν πολυτελείας τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀπισιοδοξίαν. Ἀλλὰ Ἰρακύνος τῆς σήμερον, ὅστις θέλει νὰ κάμῃ δημοσίᾳ τὸν ἄθεον ἢ τὸν κοσμοπολίτην, ὁμοιάζει μὲ νάνον ἀνορθούμενον ἐπὶ ἄκρων ὀνύχων καὶ ταυνόμενον νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ὕψος καὶ φανῇ καὶ αὐτὸς γίγας. Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ δοῦλον, ἀλλ' οὐδὲν ἦτρον καὶ τὸ ἐλεύθερον, ἔχει καὶ θὰ ἔχῃ διὰ παντός ἀνάγκην τῆς θρησκείας του».

4. «Ὁ ἀντοφθαλμῶν ἡδοναίς...»

Δὲν ἐνθυμούμαι τοῦ ἀνέγνωσα, οὔτε πᾶν δύναμαι νὰ βεβαιώσωσ ἂν ἀνήκει εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἢ τὴν θρασθεν σοφίαν ἢ ρῆσις αὐτή: «ὁ ἀντοφθαλμῶν ἡδοναίς στερανοὶ ζώων αὐτοῦ». Ὅμως εὐβίσκω, ὅτι ταιριάζει πολὺ νὰ λεχθῆ διὰ τὸν κύρ Ἀλεξάνδρον καὶ τὴν ζώην του. Ἀπὸ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν ἡ ἐνδεια καὶ αἱ ἀσθένειαι δὲν τὸν ἄφησαν σχεδὸν ποτέ. Τῆς πτωχείας τὸ ἐνδύμα ἐκόσμηι πάντοτε τὸ τίμιον πρόσωπόν του. Ἐζήτει, διὰ τὰ ἀπαράτητα, πότε ἀπὸ τὸν πατέρα του, πότε ἀπὸ φίλους του, ἀργότερον, ἀλλὰ δὲν ἐλόγησε ποτέ. Πάντοτε σχεδὸν χρωμένως καὶ πάντοτε στεγῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἔθιδε καὶ τὸν ἔσχατον ὀβολὸν του. «Τοῦ ἔτα τὸν πόνου μου — ἀφηγεῖται κάποιος — καὶ αὐτὸς ἔβγαλε καὶ μοῦ ἔδωκε ἕνα εἰκοσπεντάριον». Ὅ, τι ἔργεται, εἴτε ὡς ἀμοιβὴ διὰ τὴν ἐργασίαν του εἴτε ὡς διακριτικὴ βοήθεια ἐκ μέρους φίλων του, διοχετεύεται ὅπου ὑπάρχει μεγαλύτερα ἀνάγκη. Καὶ ὅταν ἀκόμη αἱ γνωριμίαι του ἔφθασαν εἰς τὰ ὑψηλότερα κοινωνικὰ στρώματα, ὅπου ἄλλοι θὰ ἐστολίζοντο μὲ ἐπαρσιν ἀλλὰ καὶ μὲ λαμπρὰ ἐνδύματα, ἐκεῖνος δὲν ἄφησε ν' ἀλλάξῃ τίποτε ἐπάνω του καὶ μέσα του. Ἄν ἄλλοτε ἢ πενία φαίνεται πειρασμός, ὁμῶς εἰς ἀλλοὺς ἄλλοτε δύναται νὰ εἶναι εὐλογία καὶ νὰ τὴν φέρουν μετ' εὐχαριστίας. Καὶ εἰς τὰς δύο, ὁμῶς, περιπτώσεις ὁ χριστιανὸς ἔχει ἔσωθεν τὰ ὅπλα νὰ τὴν ἀντιμετωπίσῃ καὶ ν' ἀντιπαλαίσῃ. Τὸ ἐν εἶναι τοῦ Μεγάλου Ἀντωνίου: «ἔπαρον τοὺς πειρασμοὺς καὶ οὐδεὶς ὁ σώζόμενος». Τὸ ἄλλο εἶναι τοῦ Μεγάλου Βασιλείου: «οὐ τὸ πένεσθαι ἐπινειδιστον, ἀλλὰ τὸ μὴ φέρειν εὐγνωμόνας πενίαν!». Τὸ 1907 γράφει πρὸς τὰς ἀδελφάς του: «Ἀδελφαί μου, χαίρετε. Σᾶς στέλνω σήμερον δι' ἐπιταγῆς δραχμὰς 50. Περιμένω τὴν ἐπίδοσον τοῦ φίλου μου Βλαχογιάννην ἐκ τῆς Ἀγγλίας, εἰς δύο μῆνας, διὰ νὰ γίνῃ ἡ τύπωσις τῶν ἔργων μου. Ἐλπίζω, ἂν ζήσω, νὰ διαχειμῶσασ εἰς Σχιάθον. Ἀσπρόρουχα ἔχω πάμπολλα, καὶ μὴ τυχὸν φροντίστῃ. (Ὅμοίως καὶ ρούχα ἐξωτε-

ρικά, ἔχω τρία παλτά, 3 σακακία, 4 γιλέκα, 4 παντελόνια. Φωτίζει ὁ Θεὸς τοὺς φίλους μου). Σὰς ἀστράζομαι. Ὁ ἀδελφός σας. Ἐκείνος ὁ ὁποῖος ἔζη ἀπὸ τὰς ἐλεημοσύνας οὐχὶ σπανίως, δὲν ἐφειδῶλευτο ν' ἀνοιγῆ τὴν χεῖρα καὶ τὴν καρδίαν του καὶ νὰ διδῆ. Ἄγαπᾷ τὸν πλησίον του ὡς ἀδελφόν του καὶ δὲν τὸ κρύπτει. Συναναστρέφεται περισσότερο τὸν ἀπλὸν λαόν, παρὰ τοὺς ἐπιστήμους καὶ τοὺς ὑψηλὰ ἱσταμένους. Ἐνῶ προέρχεται ἀπὸ τὸν λαόν, ζῆ μετὸν λαόν, ὀμιλεῖ καὶ συνομιλεῖ πρὸς τὸν λαόν καὶ μετὸν λαόν, οὐδέποτε θὰ πολιτικολογήσῃ ἢ θὰ καταρθεύῃ τὴν ἰερότητα τοῦ λόγου, ὀμιλῶν («διὰ τὸν λαόν»). Ὅταν τὸν καλοῦν εἰς ἀρχοντικά, ἐκείνος μετὰ δάκρυα ἀποποιεῖται τὰς προσκλήσεις καὶ μεταβαίνει εἰς φυλικά συμπόσια ὀμοειδατῶν ἢ συμπνευματιζομένων ἢ συναρπυπνιστῶν φίλων του, δυναμένων καὶ ἐκείνων νὰ φέρουν τὴν καύχησιν διὰ τὴν πτωχείαν των. («Πρέπει νὰ μείνῃ τις ἐν τῇ τάξει, ἔλεγεν, ἐν ἡ εὐρέθῃ ἀπ' ἀρχῆς, ὅσον ταπεινῆ, ὅσον πενήτη καὶ ἀναίμακτοι αὐτῇ ἀρετωτέρα δὲ δέλιπτε ἢ ἔντιμος εὐτέλεια, τῆς ἀδόξου καὶ κωμώσης πολυτελείας καὶ τρυφῆς»). Καὶ ἐκεῖ, ὁμῶς, σχεδὸν πάντοτε συνεχίζεται ἡ ψαλιμωδία. Ἡ εὐφοροσύνη τοῦ σώματος, καταλύοντος διὰ τὸ αἰδέσιμον τῆς ἡμέρας καὶ οἴνου μετὰ τῶν φίλων, δὲν ἡμποδίζει τὴν εὐφοροσύνην τῆς ψυχῆς, ἢ ὅποια ἤθελε νὰ μὴ χάνῃ τὴν ἐπαφὴν μετὸν ἡγαπημένον Χριστόν. Τὸ «εὐθυμεῖ τις, ψαλλάετω», εἶχεν ἀπολύτως τὴν θέσιν του. Εἶχε τὴν αἰσθησιν ὅτι εὐρίσκεται εἰς μίαν συνεχῆ λειτουργίαν καὶ εὐχαριστίαν, δι' αὐτὸ καὶ ὁ βίος του ἦτο ἀνώλογος. Εἶχε γίνῃ γινωσκόν ὅτι τοῦ ἔργου τρεῖς φορὰς ἐνδιαφέρουσαι προτάσεις γάμου, ἀλλὰ τὰς ἀπεποιήθη. Εἶχεν ὑποσχεθῆ ὅτι θὰ μείνῃ «κοσμοκαλόγηρος», δι' αὐτὸ καὶ, ὅπως εἶχεν ὀμολογήσει εἰς τὸν Δαμιβέρην, μετέβη πολλακίς εἰς τὸ «Ἄγιον Ὄρος, ὅπου «ἐσπουδάσεν ἡ ψυχὴ του», τὴν βυζαντινὴν μουσικὴν καὶ τὴν ἄλλην ἐκκλησιαστικὴν τάξιν καὶ τὴν καλορηρικὴν. Γνωρίζει καὶ χαιρεται τὴν ζώων ὡς πιστὸς Χριστιανός. Δὲν ἀποκλείει ἀπὸ τὸ ἔργον του, ὡς σεμννότυπος ἢ διαστραμμένος, οὔτε τὴν ἀγάπην, οὔτε τὸν ἔρωτα. Ποτέ, ὁμῶς, δὲν τὸν βλέπουμε νὰ εἶχε ἢ νὰ ἔχη σχέσιν μετὰ τὴν σαρκικὴν

ἀμαρτίαν! Ἐχει, μάλιστα, τόσῃν εὐαισθησίαν πνευματικὴν ἢ ὠραία ψυχὴ του, ὥστε, οὐχὶ σπανίως, ἀναμνησκεται νεανικά του ὀράματα, κρυφοκοιτάγματα, ἔρωτικά σκιτήματα, ὡς μικρὰς τινας ἐκτροπὰς, διὰ τὰς ὁποίας ἐπικαλεῖται ἀνωθεν τὸ ἔλεος καὶ τὴν λύτρωσιν. « Ἀμαρτίας νεότητός μου μὴ μνησθῆς, Κύριε! Ἐάν, βεβαίως, στήρῃθῃ τις εἰς ψυχαναλυτικὰς ἢ ἄλλας θεωρίας καὶ μεθόδους ἐμφανευτικὰς τοῦ ἔργου του, δὲν ἀποκλείεται νὰ τὸν βγάλῃ ἐρωτύλον, οἰνόφυλον ἢ ὅ, τι ἄλλο σκεφθῆ ὁ νοῦς του. Αὐτό, ὁμῶς, θὰ εἴηαι παρερμηνεία καὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Παπαδιαμαντιῆ, εἰς τὴν ὁποίαν παρερμηνείαν ὑπόκειται πάντοτε ὁ κάθε ἀνθρωπος καὶ ὁ κάθε δημιουργός. Ἄν δὲν θῆλῃ ὁ κυρ Ἄλξανδρος νὰ συνάψῃ δεσμόν ἢ νὰ εἰσελθῇ εἰς γάμου κοινωνίαν, διότι ἐπιθυμεῖ νὰ μείνῃ «κοσμοκαλόγηρος» καὶ ν' ἀγωνίζεται διὰ βίου μετὰ τοὺς πειρασμούς, δὲν εἴηαι ἀνάγκη νὰ ὑποπεύσῃται —κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ψυχολογικῆς («προβολῆς») μας— τραυμάτια ψυχικὰ ἐκ μὴ ἱκανοποιηθέντος ἔρωτος, ἀτολμίας, φοβίας, σωματικὸν ἐλάττωμα, ὑπέμετρον ἀφοσίωσιν εἰς ἄρενα φίλον, ἢ ἄλλο τι ἀνοητολόγητον καὶ μειωτικὸν διὰ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν ὁ ἴδιος ἐπέλασε διὰ τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ τῆς εἰς τὰ ἔργα του· καὶ τὸ γνωρίζει ὁ παντογνώστης Κύριος, ὁ ὁποῖος τὸν ἐνεδυνάμωκε νὰ φέρῃ εἰς νικηφόρον πέρασ τὸν ἄγωνά του, μεταμορφώων καὶ μεταουσιῶν ὅλας τὰς ζωτικὰς ὀρμὰς καὶ δυνάμεις του εἰς ὑψηλὴν πνευματικὴν δημιουργίαν, εἰς καλλιτεχνικὸν ἔργον ἐξάισιον καὶ μαγευτικόν, τὸ ὁποῖον —ἡμεῖς σήμερον καὶ αὐριοὺ ἄλλοι— θαυμάζομεν καὶ χαιρομεθα καὶ ἀπολαμβάνομεν. Εἰς κοινὸς τύπου τοῦ συνηθούς κόσμου, αἰ ζωτικά, σωματικά ὀρμαὶ δημιουργοῦν ἴσως ψυχικά συμπλέγματα δυσθεράπευτα ὅταν παραμερίζονται καὶ ἀποθιοῦνται, ἀλλ' εἰς ἐξαιρετοὺς καλλιτεχνικὰς καὶ πνευματικὰς φύσεις μεταουσιώνονται διὰ τῆς ἐξιδανικεύσεως καὶ γίνονται ἔργον καλλιτεχνικόν, λογοτεχνικόν, ἐπιστημονικόν, ἢ δημιουργοῦν τοὺς ἀγίους. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Παπαδιαμαντιῆ φαίνεται, ὅτι ὁ Θεὸς ἐβοήθησε τοὺς ἄγωνας του καὶ διὰ

τήν δημιουργίαν πνευματικού έργου και διά τήν επιτυχῆ ἀσκησην ἐναρέτου και ὁσίου βίου, διά τήν ὁποίαν ὁ ἴδιος ποτε δὲν θ' ἀλαζονευθῆ ἢ καυχθῆ (ὡς τινες τῶν συγγραφῶν μας ὑπεραυστηρῶν θρησκευτικῶν και ὀργανωσιακῶν κριτῶν, οἷτινες δείχνουν ὅτι ἔχουν ἤδη λυτρωθῆ και σωθῆ— ἂν δὲν ἔχουν εἰσέλθει ἡδη εἰς τὸν παράδεισον, διὰ τὸν φανατισμὸν των ἢ τὸν ἄψορον ἡθικὸν βίον των...). Ἡ ἀγάπη τοῦ Παπαδιαμαντή διὰ τὸν Θεὸν και τήν Ἐκκλησίαν του δὲν τὸν ἀποσκληραίνει, ἀλλὰ τὸν μεταμορφώνει εἰς ἰλαρὸν δότην, εἰς φίλον και ἀδελφὸν τῶν πτωχῶν, εἰς στῆριγμα τῶν ἀμαρτανότων και ζητούντων ὁρμον και ὄδον μετανοίας, ὅπως τοῦτο θαυμάως φανερωμέναι εἰς τὰ ἔργα του.

5. «*Τέκνον γνήσιον τῆς Ἐκκλησίας...*»

Ἄλλὰ και εἰς τὰ ἄλλα ἔργα του, ὅπου ἐξέφραζόν ὄχι μόνον τὰς ιδέας του ἀλλὰ τήν καρδίαν του και τὰς πράξεις του, ἐφαίνετο και ἐφέρετο ὡσάν γνήσιος ὀρθόδοξος Χριστιανός, γεμάτος ἀγάπην. Ὅχι μόνον οἱ ἀθροῦται τῆς ὠραίας νῆσου του, ἀλλὰ και ὄσοι ἐκ τῶν εἰς τὰς Ἀθήνας βιούντων ἔτυχε νὰ τὸν γνωρίσουν και νὰ τὸν συναναστραφοῦν, ὅταν ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ, ἔλεγον: «ἀλήθεια, σὰν ἄγιος ἦταν ὁ μακαρίτης!». Ἡ δὲ νάτο, ἀσφαλῶς, νὰ κατοική, ὅταν ἀπέκτετησε φήμην και χρήματα, εἰς καλὴν ἀφάμαρτα ἢ τοῦλάχιστον εἰς ἀθροῦταιν ὡς τερρα στίτια, ἀλλ' ὁ ἴδιος ἐπροτιμοῦσε τὰ πτωχικά και ἀπόμειρα κελία, κοντὰ εἰς τὰ γραφικὰ ἐκκλησιαστικά και εἰς τοὺς πονεμένους πτωχοὺς φίλους του. Εἰς τὸ διήγημά του «Ἡ Ψυχοπαίδων» μᾶς περιγράφει τὸ πτωχὸν ἐνδιαιτημὰ του. «Ἀπεσπρόμην ὅπως εἶναι ἐνωρίς, περὶ τὴν ἐνδεκάτην τὸ θέρος, τὸν χειμῶνα πρὸ τῆς δεκάτης ὥρας. (Ἄλλοῦ μᾶς λέγει, ὅτι ὅταν εἶχεν ἀγρυπνίαν εἰς τὸν ἄγιον Ἐλισσαῖον ἐπέστρεφεν εἰς τὸ σπίτι του τὰ χαράματα). Ἐπέστρεφα εἰς τὸ κελίον μου και ἐκοιμώμην. Ὅταν δὲν ἔβρεχε ἤμουν πολὺ στεγνὸς εἰς τὴν φωλακὴν μου. Ἐχαίμην μετ' ἀλάς και συγγνὰς βροχὰς, ἐπὶ δύο και τρία ἔτη, που εἰς ἄρωνα κ' ἐμάζευσόμην ἐκεῖ. Εὐτύχως, καθίς τις καιμίμα ἐδὲ-

φους δὲν ἔγινεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μου εἰς τὰ ὑψώματα ἐκεῖνα, ὥστε νὰ κατέρρειν ὄλον τὸ κελίον μαζί με τὸν οἰκῆτορα, ἀλλὰ ἔπλεον ἐπὶ πέντε και ἕξ ὥρας εἰς τὸν λιμνάζοντα χειμᾶρον και πάλιν εὐτυχῶς συνέβη νὰ μὴ σταῆ εἰς τὴν γωνίαν, ὅπου εἶχα βάλει τὴν κλίην. Βεβαίως, ἐκ προνοίας Θεοῦ και ὄχι ἐξ ἰδικῆς μου προμηθείας. Ἡ στέγη τοῦ δωματίου ἀπετελεῖτο μέρος ἀπὸ τὸ πρῶτον πάτωμα τῆς ἐπάνω οἰκίας, κατεχομένης ἀπὸ ἀξιωματικούς, φοιτητὰς κ.λπ., και μέρος ἀπὸ λθόστρωτον δῶμα, ἡ μάλλον τὸν ὑψηλὸν κτιστὸν διάδρομον, δι' οὗ εἰσῆρχετο τις εἰς τὴν αὐλήν. Πῶς νὰ μὴ σταῆ ἐκεῖ εἰς τὴν κλειδωσιν τῶν δύο τιμημάτων τῆς διφουὺς ταύτης στέγης; Πλὴν, δόξα τῷ Θεῷ, δὲν συνέβη νὰ πέσῃ ὅλη ἡ ὀροφή διὰ νυκτὸς πέραν τοῦ προσκεφάλου μου, ὅπως τὸ εἶχον πάθει μίαν φορὰν, τρία ἢ τέσσαρα ἔτη πρὶν, εἰς ἕνα δρόμον τοῦ ἄγιου Ἀθανασίου, ἐκεῖθεν τοῦ Ψυρρῆ, νομίζω ἐπιγράφεται ὁδὸς Ἀριστοφάνους. Ὁ παλαιὸς καιμικός, ἂν αἰσθάνωνται ἀκόμη τίποτε αἰ σικαὶ εἰς τὸν ἀσφοδελὸν λιμῶνα, βεβαίως θὰ ἐπέλα μὲ τὸ πᾶθμα που ἔπαθα σικὰ εἰς τὸν φερόνυμον δρόμον του). Τὸ εὐχαρι πνεῦμα, μὲ τὸ ὅποιον περιγράφει τὸ κελίον του, δείχνει ὅτι εἶχε μάθει ἀσφαλῶς νὰ φέρῃ «εὐγνωμόνως τὴν πενίαν» του, ὅπως συμβουλεύει ὁ Μέγας Βασίλειος.

Ἵσως εἰς μερικὸς ἐκ τῶν ὑπεράγαν φανατικῶν ὀπαδῶν ὄχι τῆς Ἐκκλησίας και τῶν Ἐνοριῶν τῆς, ἀλλὰ τῶν Σωματείων και τῶν ποικίλων Ὄργανώσεων νὰ μὴ φαίνεται ἄψογος Χριστιανὸς ὁ κυρ Ἀλεξάνδρος, διότι κατὰ καιροὺς τὰ ἐψάλλεν εἰς τοὺς προδιαμένους ἢ τοὺς ἰδρυτὰς και προέδρους διαφόρων τοιούτων «ιδρυμάτων». Ἐπίσης, θὰ παραπονοῦνται και μερικοὶ «ἐπιταγελματικοὶ ἱερεῖς και ψάλλαται», ἢ ἄλλοι ἀριστοκρατικοὶ ποιμένες, οἱ ὅποιοι «βόσκουσιν ἑαυτοὺς και οὐχὶ τὰ πρόβατὰ» τους. Ἵσως θὰ πέστη, κάποτε, νὰ συνταχθῆ μία μελέτη διὰ τὴν στάσιν τοῦ Παπαδιαμαντή πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, τοὺς λειτουργοὺς τῆς και τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἢ παρεκκλησιαστικὰς λειτουργίας ὀργανώσεις. Θὰ εἶχε πολὺ νὰ μᾶς διδάξῃ. Καί, ἴσως, θὰ ἠδυνάμεθα τότε νὰ ἐξηγησώμεν διατί

μερικοί Καθηγηταὶ Θεολογικῆς Σχολῆς, σπανίως ἐκκλήσια-
ζόμενοι καὶ στανιώτερον ἀγρυπνοῦντες εἰς τὰς πανηγυρεῖς
τῶν ὀρθοδόξων ναῶν, ἔλεγον διὰ τὸν κυρ Ἀλέξανδρον, ὅτι
«εἶχε πίστιν ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν» καὶ ὅτι «δι' αὐτὸν ἡ
θρησκεία ἦτο τύπος». Τὸς ἐπέραξεν ὅτι ἦτο συντηρητικὸς
καὶ ἀφοσιωμένος εἰς τὴν λειτουργικὴν τάξιν τῆς Ὀρθοδόξου
Ἐκκλησίας. «Θὰ ἦτο θρασύτης ἐκ μέρους μας — γράφει κά-
που —, ἀν ἐνομιζάμεν ὅτι ἔπρεπε νὰ κάμωμεν ἐνταῦθα λόγον
περὶ τινῶν ἄλλων διακεκομμένων Θεολόγων, οἵτινες μετέφε-
ρον τὰς θρησκευτικὰς συνάξεις εἰς μίαν αἰθουσαν συλλόγου.
Πολὺ παρῆξενον δὲν εἴμεθα, καὶ ἐνοουῦμεν κάλλιστα ὅτι,
καθ' ὅν τρόπον ὑπέσχευον λ.χ. φωτογράφῳ τῆς μόδδας, φραγ-
χοράπτται τῆς μόδδας κ.τ.λ., οὕτως ἐπόμεινον εἶναι νὰ ὑπάρ-
χουσι καὶ Θεολόγοι τῆς μόδδας. Ἀλλὰ πολὺ ὀλιγώτερον ἀν-
θρωπόμενος καὶ, παρ' ὀλίγον θὰ ἐλέγγομεν, πολὺ Θεολογι-
κώτερος εἶναι ὁ κ. Ροῖδης, ὅστις, καίτοι πολέμιος τοῦ Χρι-
στιανισμοῦ, ἐνόησε τουλάχιστον ἐν πράγματι, ὅτι ὁ Χριστιαν-
ισμὸς εἶναι, κατὰ βάθος, ἀσκητικὸς, ὅλως πνευματικὸς
καὶ ἀρηστικός». Εἶναι γνωστὸ πῶς, ὅταν μερικοὶ ἐκ τῶν
σωματεϊακῶν τούτων Χριστιανῶν τοῦ ἐπετέθησαν διὰ συχο-
φαντιῶν, πρὸς ἐκδίλησιν δι' ὅσα κατ' αὐτῶν ἔγραψεν, ἐκείνος
ἀπήγγελλε διὰ τῶν ἐπιγραμμιατικῶν τούτων λόγων: «Ἀλλὰ
ποῦ ἀνεκαλύφατε, ὅτι ἐγὼ εἴμαι ἄθεος; Ἐχετε, λοιπὸν, καὶ
πνεῦμα Πύθωνος; ὀλόκληρον λεγεῶνα ἔχετε, ἐξωρκισμένοι
νὰ εἴσθε... Ἐγὼ εἴμαι τέκνον γνήσιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκ-
κλησίας, ἐκπροσωπομένης ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων της. Ἐὰν δε-
τυχὸν πολλοὶ τούτων εἶναι ἀμαρτωλοὶ, ἀρμόδια νὰ κρίνῃ εἴ-
ναι μόνῃ ἡ Ἐκκλησία, καὶ μόνον τὸ ἀπειρο ἐλάττω εἴ-
ημεῖς πρέπει νὰ ἐπικαλούμεθα: τὸ κύρος καὶ τὴν ἐνότητά της
Ἐκκλησίας ἡμεῖς δὲν τὰ συγχέομεν μὲ τὰς ἀμαρτίας τῶν
προσώπων, καθὼς οἱ παρασυναίγνωσι σεις. Οὕτε ἀποδείξεις
εἶναι δυνατὸν περὶ τῆς ἐνοχῆς ἐνὸς ἐκάστου νὰ ἔχωμεν, ἡμεῖς
ἰδιῶτα, οὔτε καθ' ὑποψίαν καὶ ἐξ ἀδεσπότητων φημῶν πρέπει
νὰ τοὺς κρίνωμεν. «Ὁ ἀναμάτητος πρῶτος τὸν λίθον βαλέ-
τω». Αὐτῆ εἶναι ἡ ὀρθόδοξος θέσις διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ

όμενα προβλήματα. Τ' ἄλλα εἶναι ἐκ τοῦ πονηροῦ, καὶ ὄχι
ἐξ ὁδῶν ἀγάτης πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ.

Ἐχει, ὅμως, καὶ μορφὰς μοναχῶν ἢ ιερῶν, εἰς τὰς
ὁποίας ὁ Πατριάρχης ἀντίθετος τοποθετεῖ μὲ τὸν τρόπον τοῦ εἶναι
φωτισσέφανον. Πολλὰκις κάμνει συγχύσεις, ἀλλοτε τοὺς
περιγράφει, ὑπογραμμίζων ἀπλῶς τὰς ἀρετὰς των — ἰδίᾳ
τὰς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ των δραστηριότητι φανερούμενας,
ὅπως τὸν παπα-Νικόλαν τοῦ διηγήματος «Τραγουδία τοῦ
Θεοῦ». Μετὰ τρεῖς ἡμέρας τὴν προσετέμμενον εἰς τὸν τὰ-
φον. Οἱ ἐπαγγελματικοὶ ἱερεῖς κ' οἱ ψάλλται ἔψαλλον τὰ κατὰ
συνθήκην, ἀπὸ τὴν «Ἀμίμον ὀδὸν» ἕως τὸν «Τελευταῖον
ἀσπασμόν». Μόνος ὁ παπα-Νικώλας ἀπὸ τὸν Ἄι-Γιάννη τοῦ
Ἄγρου, ὁ Ναξιώτης, ἐφαίνετο ὅτι ἔπιασε χωριστῆν ἀκολου-
θίαν, ἐμυρμιουρίζε μέσα του, καὶ τὰ ὄμματά του ἐφαίνοντο
δακρυσμένα.

— Τί μουρμουρίζεις, παπά; τοῦ εἶπα ἀπὸ τὸ ὅπισθεν τοῦ
στασιδίου, ὅπου εἶχον ἀκουμβήσει.

— Λέγω τὴν ἀκολουθίαν τῶν νηπιῶν μέσα μου, εἶπεν ὁ
παπα-Νικώλας. Εἰς αὐτὸ τὸ ἄκακον ἀρμόζει ἡ κηδεία τῶν
νηπιῶν.

Τῶντι, καὶ ἐγὼ μὲ δῶν τὸν πόνον καὶ τὰ δάκρυά μου,
εἶχα ἀναλογισθῆ ἔκλεινῃ τὴν στιγμὴν τὴν ἀκολουθίαν τῶν
νηπιῶν, καὶ ἀκουσίως ἔνεγα μέσα μου τὰ τραγουδία τοῦ
Θεοῦ: «τῶν τοῦ κόσμου ἡδονῶν ἀνασπασθὲν ἀγευστον» καὶ
«ὡς καθαρὸν, Δέσποτα, στρουθίον πρὸς καλλιὰς ἐπουρανίους
ἕσσασα», καὶ «τοῦ Ἄβραάμ ἐν κόλποις σε, ἐν τόποις ἀνέσε-
ως, ἐνθα τὸ ὕδωρ ἐστὶ τὸ ζῶν, τὰξαι σε Χριστός ὁ δι' ἡμᾶς
νηπιάσας», καὶ «οἷς ἀριθμοῖς τὸ πλάσμα σου νηπιον φοιτῆ-
σαν τανῦν πρὸς σέ». Καὶ ἀντὶ τοῦ «Δεῦτε τελευταίων...»,
«Ὁ, τίς μὴ θρηγήσει, τέκνον μου! Ὅτι βρέφος ἄωρον ἐκ μη-
τρικῶν ἀγκυαλῶν νῦν, ὄσπερ στρουθίον τάχος ἐπέταςα». Καὶ
ἀφορτελεύτιον, ὕστερον ἀπὸ τὸσα καὶ τὸσα τραγουδία
τοῦ Θεοῦ, τὰ ὁποῖα πρὸ τριῶν ἡμερῶν εἶχε προφητεύσει, ὅτι
δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τ' ἀκούσῃ, τὸ «Ἄλλος τῶ Ἀδάμ ἐχρημά-
τισεν ἡ τοῦ ξύλου ἀπύγευσις πάλαι ἐν Ἐδέμ, ὅτι ὄφεις ἰὸν

Ἐπίτηθι,
ὅτι ἱερῶν
ἢ ἱερῶν
ὅτι ἱερῶν
ὅτι ἱερῶν

ἐξηρπύξατον). Καὶ δὲν εἶναι μόνον τήρησις τῶν τύπων, ἀλλὰ καὶ τῆς οὐσίας ἔκφρασις ἢ αὐτὰ, ὅπως μᾶς τὸ φανερώσει ἄλλοῦ ὁ ἴδιος, ὀμιλῶν διὰ τὸν αὐτὸν ἱερέα (ἰ. ἱερεῖς τῶν πόλεων καὶ ἱερεῖς τῶν χωρίων).

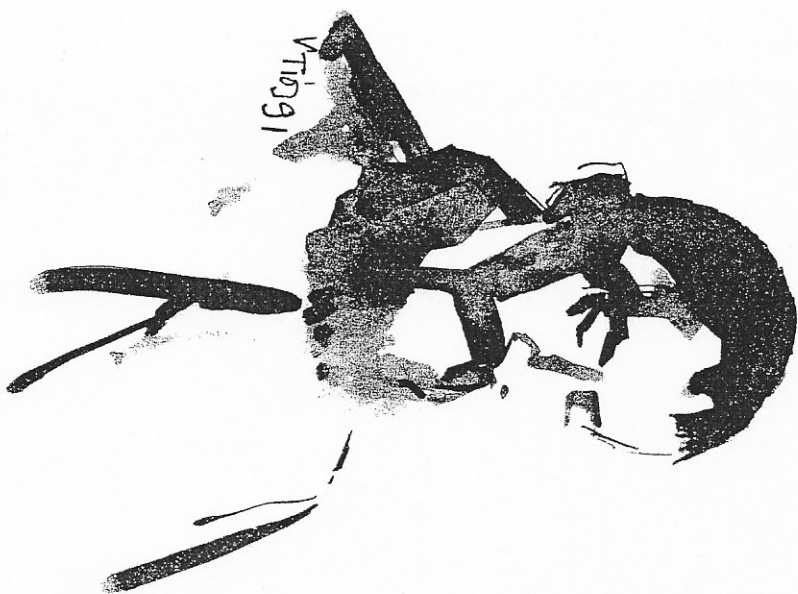
«Μετὰ τῶν ὑπαρχόντων ἱερέων ὑπάρχουσι ἀκόμη πολλοὶ ἐνάρετοι καὶ ἀγαθοὶ εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰ χωρία. Εἶναι τύποι λαϊκοί, ὠφέλιμοι, σεβάσμιοι. Ἄς μὴ ἐκφανῶσι λόγους. Ἡξέουρασι αὐτοὶ ἄλλον τρόπον πῶς νὰ διδάσκωσι τὸ πολίμιον. Γνωρίζω ἓνα ἱερέα εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἶναι ὁ ταπεινότερος τῶν ἱερέων καὶ ὁ ἀπλοϊκώτερος τῶν ἀνθρώπων. Διὰ πᾶσαν ἱεροπραξίαν ἂν τοῦ δώσης μίαν δραχμὴν ἢ πενήντα λεπτὰ ἢ μίαν δεκάραν, τὰ παίρει. Ἄν δὲ τοῦ δώσης τίποτε, δὲν ζῆται. Διὰ τρεῖς δραχμὰς ἐκτελεῖ παννύχιον ἀκοουσίαν. Ἀπόδεικτον. Ἐσπερινόν. Ὁρθρον. Ὠρα. Λειτουργίαν. Τὸ ἅλον διαρκεῖ ἐννέα ὥρας. Ἄν τοῦ δώσης μόνον δύο δραχμὰς, δὲν παραποιεῖται. Κάθε ψυχολόγῳ, φέρον τὰ μνημονεῦτα ὀνόματα τῶν θεομένωντων, ἀφοῦ ἀπαξ τοῦ τὸ δῶσης, τὸ κρατεῖ διὰ πάντοτε. Ἐπι δύο, τρία, τέσσαρα, πέντε ἔτη ἐξακολουθεῖ νὰ μνημονεῖ τὰ ὀνόματα δι' εἴκοσι λεπτὰ, τὰ ὅποια τοῦ ἔδωσας εἰσάπαξ. Εἰς κάθε προσκομιδὴν μνημονεῖ δύο ἢ τρεῖς χιλιάδας ὀνόματα. Δὲν βαρύνεται ποτέ. Ἡ προσκομιδὴ παρ' αὐτῷ διαρκεῖ δύο ὥρας. Ἡ λειτουργία ἄλλας δύο. Εἰς τὴν ἀπόλυσιν τῆς λειτουργίας, ὅσα κομιμάτια ἔχει ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ, ἀπὸ πρόσφορα ἢ ἀρτολασάν, τὰ μοιράζει ὅλα εἰς ὅσους τύχουν. Δὲν κρατεῖ σχεδὸν τίποτε. Μίαν φορὰν ἔτυχε νὰ χρεωστῆ μικρὸν χρηματικὸν ποσὸν καὶ ἤθελε νὰ τὸ πληρώσῃ· εἶχε δέκα ἢ δεκαπέντε δραχμὰς, ὅλα εἰς χαλκόν, ἐπὶ δύο ὥρας ἐμετροῦσεν, ἐμετροῦσεν καὶ δὲν ἤμποῦσε νὰ τὰ εὔρῃ πῶσα ἦσαν. Τέλος, εἰς ἄλλος Χριστιανὸς ἐλάβεν τὸν κόπον καὶ τοῦ τὰ ἐμέτρῳσεν. Εἶναι ὀλίγον τι βραβύλαστος καὶ περισσότερον ἀγράμματος. Εἰς τὰς εὐχὰς τὰς περισσοτέρας λέξεις τὰς λέγει ὀρθῶς, εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τὰς περισσοτέρας ἐσφαλαμένας. Ὁ ἀεὶ πῆτε, διατὶ ἢ ἀντιθεσις αὐτῆ; Ἀλλὰ τὰς εὐχὰς τὰς ἰδίας ἀπαγγέλλει καθ' ἑκάστην, ἐνῶ τὴν δεῖνα περιουτήν τοῦ Εὐαγγελίου θὰ τὴν ἀναγνώσῃ ἀπαξ

ἢ δις ἢ, τὸ πολὺ, τρίς τοῦ ἔτους, ἐξαιρέσει ὠρισμένων περιουσιῶν συγχά, ἀλλ' ἀτάκτως ἐπαπερχομένῳν, ὡς εἰς τοὺς Ἀγιασμούς, εἰς τὰς Παρακλήσεις. Τὰ λάθη, ὅσα κάμνει εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, εἶναι πολλὰ καὶ καμικά. Καὶ ὅμως, ἐξ ὅλων τῶν ἀκροατῶν του, ἐξ ὅλου τοῦ ἐκκλησιασματος, κανεὶς μὴ δὲν γελᾷ Διατὶ; Τὸν ἐσυνήθισαμε καὶ μᾶς ἀρέσει. Εἶναι ἀξιολόγος. Εἶναι ἀπλοϊκὸς καὶ ἐνάρετος. Εἶναι ἄξιος τοῦ πρώτου τῶν Μακαρισμῶν τοῦ Σωτῆρος. Καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ ἄρθρου προσθέτει: «Ἡμεῖς οἱ ἄλλοι, ἄς εὐχρηθῶμεν μόνον, οἱ ἱερεῖς τῆς Ἐκκλησίας μὴ νὰ εἶναι ἄξιοι τοῦ εὐλεσεῦς παρελθόντος, καὶ διὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐν Χριστῷ παιδείας ν' ἀναδειχθῶσιν ἱκανοί, ὅπως διδάσκωσι τὸν Χριστῶνυμιον λαόν, καὶ διὰ τοῦ λόγου, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τοῦ παραδειγματός, τὰς ὁδοὺς τοῦ Κυρίου». Καὶ εἰς αὐτοῦς τοὺς λόγους, νὰ ἐνώσῃ τὴν εὐχὴν καὶ τὴν προσευχὴν του μ' ἐκείνην τοῦ Παπαδιαμάντη.

6. Ἡ εἰρήνη τῶν Ἀγίων τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Παπαδιαμάντης ἔζησεν εἰς τὸν κόσμον ὡσάν ἐρημίτης. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἠσθάνετο τὴν ἀπέραντον ἔρημον, «γεμιάτην πληθυσμὸν ἀνθρώπων», ὅπου τὸν περιέβαλε καὶ ἠγωνίζετο — μὲ τὸν τρόπον του καὶ τὰ πνευματικὰ του μέσα ποῦ εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του — διὰ τὴν ἐν κόσμῳ εἰρήνην, διὰ τὴν ἐξ ἀπλῶσιν τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀγιότητος καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐν Θεῷ, μέσω τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας του. Ἄν ὁ κυρ Ἀλέξανδρος εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἄγιος, δὲν εἶναι ἰδιὸν εἶναι δικαίον καὶ ἐπιβεβλημένον εἶναι νὰ ἐξετάσῳμεν μὲ ἀγάπην καὶ εὐλαβίαν καὶ τὸ ἔργον του καὶ τὸν σεμνὸν βίον του καὶ νὰ διακρίνωμεν τὰ ἴσριακὰ στοιχεῖα τῆς βιοτῆς του, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀκαταπόνητους προσπαθείας νὰ διακονήσῃ ὀρθῶς τὸ ἰδιανικὸν τῆς ἀγιότητος, ὅπως αὐτὸ βιώνεται εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, καὶ ὅχι ὅπως τὸ ἀντικρύβουν αἱ διάφοροι

φιλσοσοφικαι διαθέσεις τῶν θρησκευολογούντων. Καί ἀπό αὐ-
τὴν τὴν πλευράν ἔχουν ἰδιαιτέραν σημασίαν αἱ σελίδες του, αἱ
ἀναφερόμεναι εἰς τὴν Ἑκκλησίαν, εἰς τοὺς Ἁγίους τῆς, εἰς
τὰς ἐορτάς τῆς, εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀκολουθιῶν τῆς λατρείας
τῆς, καὶ εἰς πάντα ἕκείνα ὅσα ἔχουν σχέσιν μετὰ τὴν θρησκευτι-
κότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰς ἐκδηλώσεις τῆς. Ὅσοι τὸν
ἐγγνώρισαν ὡς ψάλτην τῶν ἀκολουθιῶν καὶ τῶν Ἀγρυπνιῶν
τοῦ ἀγίου Ἐλισσαίου, ἠμῶν μετὰ ἀσυγκράτητον ἐνθουσια-
σμόν διὰ τὴν ἀγγελικὴν τέχνην καὶ τὴν κατάνυξιν, ὅπου δι'
αὐτῆς μετέδιδεν εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους πιστούς. «Πάντα
τὰ πρὸς διεξαγωγὴν μιᾶς τοιαύτης ἁδουκτικῆς ἀκολουθίας,
τυπικαὶ δηλονότι διατάξεις καὶ ἐκκλησιαστικὰ μέλη, ἦσαν
γνωστότατα εἰς τὸν Παπαδιαμάντην. Τὸ τυπικὸν λεγόμενον
τοῦ Ἁγ. Σάββα, τὸ διαλαμιβάνον σὺν ἄλλοις λεπτομερῶς καὶ
τὰς τυπικὰς διατάξεις τῶν ἁδουκτικῶν τούτων ἀκολουθιῶν,
ἐγγνώριζεν ἐκ μνήμης ὁ Παπαδιαμάντης ἐν ἁγίαις αὐτοῦ ταῖς
λατρυμείαις, τὰ ἰδιόρρυθμα καὶ ποικίλια τῶν Πολυελέων,
τῶν ἐπιλεγόμενων «Ἑκλογῶν», μέλη, ὡς καὶ τὰ ἐξίσου ἰδι-
όρρυθμα καὶ ἁδω ἀγνωστα τῶ μυσικῶ κόσμῳ τῶν πόλεων
«Προσόμοια» τοῦ Ἁγιορείτου τρόπου, ταῦτα πάντα ἦσαν
τόσον θαυμασίως καὶ πιστῶς ἀποτυπωμένα εἰς τὸ οὖς τοῦ
Παπαδιαμάντη, ὥστε πᾶς ὁ ἀκούων αὐτὸν ψάλλοντα ταῦτα,
νὰ σχηματίξῃ ἀκράδαντον πεποίθησιν, ὅτι ὁ ἀνήρ οὗτος εἶχε
κάμει μακρὰς σπουδὰς μυσικῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, ἐνῶ ταύτης
οὐδ' ἄκρω κᾶν δακτύλῳ ἤψατο... Ἐν τῇ ἐκτελέσει δὲ τῶν
μελῶν τούτων ὁ Παπαδιαμάντης ἦτο ἀμίμητος. Κατ' αὐτὴν
μετεχειρίζετο ἰδιόζωντά τινα τρόπον ἐκφράσεως καὶ χρωμα-
τισμοῦ τῆς φωνῆς, προσδίδοντα μίαν ἐγνωσμένην προσπαθει-
αν ἐξωτερευέσεως καὶ διεργμείας τῶν διαφόρων συναισθη-
μάτων τῆς χαρᾶς ἢ τῆς θλίψεως, ἢ καὶ ἄλλου τινός, τὰ ὅποια
ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἐγεννῶντο, καθ' ἣν στιγμὴν οὗτος συνήγαγε
ἐν τῷ ψάλλειν φράσεις, περιεχούσας ἐνωίαν παρραγωγικὰς
τῶν τοιούτων συναισθημάτων. Καὶ ὡς νὰ μὴ ἴσχυαι δι' αὐτὴν
ἡ μουσικὴ μόνον, ὡς μέσον τῆς τοιαύτης διεργμείας, ὁ Πα-
παδιαμάντης μετεχειρίζετο καὶ τι πλεόν πρὸς τελειοτέραν

...Πρὸς σὲ τὸν Πλάστην ἔγραξα ἐν συνοχῇ καρδίας,
σκόλης τῆς γῆς αἰκτρός ἐγὼ καὶ τέκνον ἀσθενείας·
μὴ ἀποβῆλθης προσευχὴν ἐκ βᾶθους πεμφομένην,
καὶ μὴ ἀπόση, ὁ Θεός, ψυχὴν συνετρημένην...

Ἁλ. Π.

και εκφραστικωτέραν τούτων ἐκδήλωσιν, τὸν μορφασμὸν τουτέστι καὶ τὴν κίνησιν τῆς κεφαλῆς, ἢ τῶν χειρῶν, ἢ καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ποδῶν. Δὲν ἦτο ποτὲ δυνατὸν ὁ Παπαδιάμαντης νὰ ψάλλῃ τὴν φράσιν λ.χ. «Ἐλαμψεν ἡ χάρις σου, Κύριε», ἢ τὴν «Μέγισα τὸ μυστήριον τῆς σῆς ἐνανθρωπήσεως» διὰ μόνον τῆς προσκοῦσης αὐταῖς, λόγῳ ἐννοίας, ἰδίας τονικῆς εκφράσεως, ἂν δὲν ἐξεδήλου συγχρόνως οὗτος καὶ διὰ καταλλήλου μορφασμοῦ καὶ κινήσεως τῆς κεφαλῆς, ἐλαφρῶς ἀποτόμου, τὸ ἐκ τῶν ἐνωσιῶν τῶν τοιούτων φράσεων παραγόμενον ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἀποτέλεσμα, τῆς ἐκπαθήξεως δηλονότι καὶ τῆς εκστάσεως. Οὐδ' ἦτο ποτὲ δυνατὸν ὁ Παπαδιάμαντης, ψάλλων, ν' ἀρκεσθῆι εἰς ἀπλοῦν μόνον τονικὸν χρωματισμὸν τῆς φράσεως λ.χ. «χορευέτω ἡ φύσις», ἂν δὲν ἐκίνει οὗτος πρὸς παραστατικωτέραν εκφρασιν τῆς ἐννοίας ταύτης καὶ ὄλον αὐτοῦ τὸ σῶμα ἐλαφρῶς πρὸς χορὸν. Ἐὰν δὲ φράσις καὶ περιείχεν ἐπιτακτικὴν τινα ἐννοίαν, ὡς λ.χ. «αὐτὸν προσκυνησάμεν», ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ συνοδευθῆ τὸ μέλος ταύτης ὁ Παπαδιάμαντης καὶ μὲ μίαν ζωηρὰν πῶς πληξῆσιν τοῦ ποδὸς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὡς νὰ ἐπέτασσε καὶ οὗτος μετὰ τοῦ ἡμνωδοῦ τοῖς ἐκκλησιαζομένοις: «αὐτὸν προσκυνησάμεν!» ἢ ἄλλων ὁ Παπαδιάμαντης ἐσπίρα ἀληθῶς, ἡγάλλετο, ἐθαίβετο, ἐταπεινοῦτο καὶ οἶνεὶ συνέτασσε μετὰ τοῦ ἡμνωδοῦ. Τοῦτο πολλαχῶς ἐξεδήλου ὁ Παπαδιάμαντης, εἴτε διὰ τοῦ χρωματισμοῦ τῆς φωνῆς αὐτοῦ εἴτε διὰ τῶν κινήσεων. Δὲν εἶχεν ὁ Παπαδιάμαντης φωνήν, ἦτο καὶ αὐτὴ πεινχρά, ὡς ἦτο καὶ ὄλος αὐτοῦ ὁ βίος. Οὐχ ἦτρον, ὅμως, ὁ πεινχρὸς αὐτοῦ φωνη-νικήος χρωστήρ ἦτο ἱκανὸς νὰ παραστήσῃ ζωηροτάτας τὰς ὑψηλὰς ἐννοίας τῶν τροπαρίων, διότι καὶ τοῦτο, ὡς τὸν ἄλλον ποιητικὸν αὐτοῦ χρωστήρα, ἐγγνώριζεν οὕτως καλάς νὰ χειρίζεται, ὀδηγούμενος οὐχὶ ὑπὸ τῆς τέχνης πλέον, τὴν ὁποίαν δὲν ἐγγνώριζεν, ἀλλ' ὑπ' αὐτῆς ταύτης τῆς φωνῆς τῆς ψυχῆς του, εἰς τὰ βάθη τῆς ὁποίας ἦσαν ἐκ φύσεως ἐναποτεθειμένα ὅλα τὰ πρὸς συνθεσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιοῦμένων χρωμάτων ἀπαιτούμενα, διὰ τὴν ἀγνότητά των ὁποίων ἡγγυάτο ἢ πανθομολογουμένη ἀκρα αὐτοῦ εὐσέβεια καὶ ἢ

πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῶν ἀκράδαντος αὐτοῦ πίστις καὶ ἀφοσίωσις...».

Καὶ μὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν ἐπορεύθη ὁ μακάριος οὗτος ἀνὴρ εἰς ὄλον τὸν βίον του, κοινῶν μὲ τὴν στρατευομένην καὶ τὴν θριαμβεύουσαν Ἐκκλησίαν διὰ τῆς λειτουργικῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀγίων μυστηρίων. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον, ἐπίσης, ἠοθαῖετο καὶ τόσῃν ἀγάπῃν πρὸς τοὺς Ἄγιους καὶ ἐψάλλεν εὐκατανύκτως τοὺς πρὸς αὐτοὺς ὕμνους, καλῶν οὕτω καὶ τοὺς συμπροσευχομένους πρὸς ἐξαρσιν, ἐξύμνησιν καὶ μίμησιν τῶν Ἁγίων, τοὺς βίους τῶν ὁποίων ἐμίμωσας προτείνει πρὸς ἀνάγνωσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀντὶ τῶν ἀσυναρτήτων ἐνιοτε καὶ φλυάφων κηρυγμάτων (βλ. τὸ ἔργον του «Ἁγίου Πιόργου»).

Συγχάκις ὁ κυρ Ἀλέξανδρος βάζει τοὺς ἥρωας τῶν διηγημάτων του νὰ προβληματίζωνται καὶ νὰ συζητοῦν θέματα τῆς Ἐκκλησίας ὡς καὶ ἐπὶ ἄλλων διαφόρων προβλημάτων, ὅπου σχετίζονται μὲ τὴν πνευματικὴν ζωὴν. Πολλὰκις, ἐπίσης, τοὺς θέλει νὰ ζητοῦν τὴν χάριν καὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ τῇ μεσιτείᾳ καὶ πρεσβείᾳ τῶν Ἁγίων. Ἄλλοτε, εἰς δραματικὰς ἢ τραγικὰς στιγμὰς τῶν ἡρώων του, ὅταν ἢ μετανοοῖ εἰς αὐτὸν νὰ βιωθῆ, ὅπως π.χ. τῆς Φραγκογιαννοῦς εἰς τὴν «Φόνισσαν», τοὺς ἀφῆγει «εἰς τὸ ἦμισυ τοῦ δροῦμου μεταξὺ θανάτου καὶ ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης». Βλέπει, ὅμως, πολλὸν κατὰδυναστεύου καὶ σκαθβώνου, καὶ τέλος ὀδηγοῦν εἰς πνευματικὸν ἢ φυσικὸν θάνατον τὸν ἀνθρωπον. Εἰς «Τὰ βενέτικα» ὁ Γιαννινὸς λέγει εἰς τὸν μπαρμπά-Τριαντάφυλλον: «ζήτησε τὰ γρόσια, ἂν θέλῃς νὰ ξέρῃς, γιὰ νὰ ἐλευθερώσωμε τὸν κόσμον ἀπ' αὐτοὺς τοὺς αἰματοφάγους, ποὺ λές. — Κι ἂν θέλῃ ὁ Θεὸς δὲν τοὺς ἐλευθερώσει; Εἶναι οἱ ἁμαρτίες, παιδί μου, ποὺ τοὺς σκαθβώνουεν». Ἡ ἁμαρτία διώγει τὴν εἰρήνην ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς ἀδελφούς — ἐνιοτε δὲ καὶ τὸν ἑαυτὸν τοὺς ἀκόμη! Δι' αὐτὸ καὶ ὁ κυρ Ἀλέξανδρος ἡγάπα τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου εὐρίσκει τὴν εἰρήνην

και τὴν ἀνάπτωσιν, συνεζήτει με τοὺς φίλους τοῦ Θεοῦ και ἐκονῶναι με τὴν ἀγίαν Ἐκκλησίαν και τὰ ἄγια μέλη της. Κλασσικὴ παραμένει ἡ ποιητικὴ ἀπόδοσις μερικῶν στίχων κατ' ἐπιλογὴν ἐκ τοῦ ψαλμοῦ πγ', ὅπου ἀποδίδεται ἡ ρυθμικὴ αὐτῆ συγέσις τοῦ Παπαδιαμαντή πρὸς τὴν Μητέρα-Ἐκκλησίαν:

Και πάλι κίνησα νὰ ῥθῶ, Χριστέ μου, στὴν αὐλή σου, νὰ σκύψω στὰ κατώφλια σου τὰ τρισαγαπημένα, ὅπου με πόθο ἀχόρητο τὸ λαχταρεῖ ἡ ψυχὴ μου.

Ἡ σάρκα μου ἀναγλίχασε σιμά σου κ' ἡ καρδιά μου. Τὸ χεῖλόν μου ἤρθε φωνὴ και τὸ τραγῶνι σκέπη, νὰ βάλουν τὰ πουλάκια τους τὰ δόλια νὰ πλαγιαῖσάν, στὸν ἱερό σου τὸ βωμό, ἀθάνατε Χριστέ μου.

Κάλιο μιά μέρα στῆ δική σου αὐλή, παρά χιλιάδες. Στὸν ἥσιο ἄς εἶμαι τοῦ ναοῦ σὰν παραπεταμένιος καλύτερα, παρά νὰ ζῶ σ' ἀμαρτωλῶν λημέρια.

Τὴν ἀγωνίαν διὰ τὴν ἀμαρτίαν και τὴν ἔλθειν τῆς μετανοίας θὰ τὴν συναντήσωμεν συχνά εἰς τὰ διηγήματα τοῦ Παπαδιαμαντή — εἴτε εὐθέως εἴτε ἐμμέσως ἐκφραζομένην τὴν ἄλλην ὅμως, τὴν λεγομένην μεταφυσικὴν ἀγωνίαν, τὴν ὁποῖαν μερικοὶ ἀναζητοῦν εἰς τὰς σελίδας του, δὲν θὰ τὴν εὗρωμεν, διότι ἀπλούστατα δὲν ὑπάρχει. Δὲν τὴν χρειάζεται αὐτὴν ὁ κυρ Ἀλέξανδρος, τοῦ ὁποῖου ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν εἶναι στερεὰ και σταθερά, χωρὶς τὴν παραμικρὰν ρωγμὴν. Οἱ προβληματισμοὶ ὅπου ὑπάρχουν εἰς τὸν ἔργον του — και οἱ ὁποῖοι κάποτε πρέπει ν' ἀποτελέσουν ἀντικείμενον ἰδιαίτερης μελέτης — ἀφοροῦν εἰς πνευματικὰ θέματα τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ἢ τῆς Κοινωνίας γενικώτερον. Ὅταν ὁ παπα-Κυριάκος κοινῶναι τὸν κόσμον δίχως νὰ κοινωγήσῃ ἐκεῖνος, διότι ἐθεώρει τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀνάξιον, ἐπιφυλάσσεται νὰ τὸ εἴπῃ εἰς τὸν πνευματικόν, «πρόθυμος νὰ δεχθῆ τὸν κανόνα». Ἡ Οὐρανίτσα, τὴν ὁποῖαν ἠγάπησεν ἡ πενθερά της ν' αὐτοκτονήσῃ, γίνεται τρόπον τινὰ μάρτυς και ἐκ τοῦ τάφου της οἱ

περαστικοὶ αἰσθάνονται ν' ἀναβλύξῃ ἀσυνήθιστος εὐωδία (ὡς νὰ εἶχε πράγματι δηλητηριασθῆ ὑπὸ τῆς πενθερᾶς της). Ὁ Ἄγγελος εἰς «Τὰ περὸντα δῶρα», ἔξοχον δεῖγμα συμβολικῆς φαντασίας, κατέρχεται διὰ νὰ «φιλῆσῃ» με δῶρα τοὺς κατοίκους τῆς πρωτεύουσας. Ὅμως, και εἰς τὸ ἀρχοντικὸν ὅπου ἐπεσεφθῆ, και εἰς τὴν πτωχὴν καλύβην, και εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἀγορᾶς, και εἰς τὸν ἐν ὄρα λαειτουργίας ἱερὸν ναόν, δὲν εὗρε χεῖρας καθαρὰς και καρδίας ἀγνὰς ν' ἀκουμπήσῃ τὰ δῶρα του. Ὁ προβληματισμὸς φθάνει τὰ ἄκρα ὄντως: «Ὁ Ἄγγελος δὲν εὗρε παρηγορίαν. Ἐπῆρε τὰ περὸντα δῶρα του — τὸ ἄστρον, τὸ προωρισμένον νὰ λάμπῃ εἰς τὰς συνειδήσεις, τὴν αὔραν, τὴν ἱκανὴν νὰ δροσίξῃ τὰς ψυχὰς, και τὴν ζωὴν, τὴν πλασμένην διὰ νὰ πάλῃ εἰς τὰς καρδίας, ἐτάνυσσε τὰς πέφυκας και ἐπανῆλθεν εἰς τὰς οὐρανίας ἀψιδασι». Ὁ κυρ Ἀλέξανδρος, ὡσὰν ἄλλος Ἄγγελος, δίδει πλοῦσια δῶρα εἰς τοὺς ἀναγνώστας του, οἱ ὁποῖοι κοντὰ του εὐρίσκουν και τὸ ἄστρον και τὴν αὔραν και τὴν ζωὴν. Εὐρίσκουν, ὅσοι τὸν πλησιάζουν, τὴν ἀγιοσύνην και τὴν εἰρήνην νὰ ἐκχύνηται ἀπὸ τὰς σελίδας του, ὅπου μοσχοβολᾷ ἡ ἀνοβοδοῦσα φύσις τῆς Ἐκκλησίας και τὸ ἱερόν της χῶμα ἀναδίδει ἀρωμα μυστικῆς εὐωδίας. Ἀλλὰ και εἰς ἐκεῖνους, ὅπου δὲν ἔχουν λατρεύει τὰς αἰσθήσεις των νὰ ἀφρανοθῶν τὰ μύρα ταῦτα, δίδεται ἡ δυνατότης νὰ φύγουν ἀπὸ τὸν θόρυβον και τὸν βόρβορον τῆς συγχρόνου ἐν τῷ κόσμῳ ζωῆς και ν' ἀναπνεύσουν λυτρωτικὸν και ζεῖδωρον ἀέρα εἰς τὸν ὠραῖον κόσμον τῆς τέχνης του, ὅπου βλέπει τις γωνίαν θαλάσσης με ὄλιγα κάρδια — ὅπως τὰ ἐκέντησε τὸ Μαλαμῶ τοῦ Παπα-Γιαννάκη — γωνίαν γῆς με Λουλουδία, και γωνίαν οὐρανοῦ με ἄστρον.

Γ'. Ο ΑΓΓΡΙΚΟΣ ΝΟΣΤΑΛΓΟΣ ἢ Ὁ ἔρωτικός Παπαδιαμάντης

α'. Οι αντίθετοι χαρακτήρισμοί.

Ὁ τίμιος γέροντας και ἄγιος τῶν Νεοελληνικῶν Γραμμάτων, ὁ κυρ-Ἄλεξάνδρος Παπαδιαμάντης, ποῦ ἀποτελεῖ γιὰ τὴν ἐλληνορθόδοξη γραμματεία και ρίζα και καρπὸ ἀντάμα, ἦτανε πάντα σημεῖο ἀντιλεγόμενο. Γι' ἄλλους εἶναι ὁ μεγαλοφυῆς συγγραφέας, ποῦ βγῆκε ἀτόφως μέσ' ἀπὸ τὸ καμίνι τῆς ἐλληνορθόδοξου παραδόσεως και ζωῆς, και γι' ἄλλους ἕνας μέτριος ἠθογράφος, ποῦ περιγράφει σχεδὸν φωτογραφικὰ τὴ φύση και τὴ ζωὴ τοῦ νησιοῦ του και τίποτε περισσότερο. Γι' ἄλλους εἶναι προικισμένος δημιουργὸς τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας, ποῦ ξεπήδησε μέσ' ἀπὸ τὶς φλόγες και τὶς στάχτες τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ὅστερ' ἀπὸ τόσου αἰῶνες φρικτῆς σκληριάς και φοβερῆς δουλείας, και γι' ἄλλους ἕνας ἐπαρχιώτης δημοσιογράφος, ποῦ ἐντυπωσιάζει γιὰ λίγο μὲ τὴ γραφικότητα τῶν θεμάτων του τὴν πρωτεύουσα και τοὺς κύκλους της, ἀλλὰ καταδικασμένος γρήγορα νὰ σκοταστεῖ ἀπὸ τὰ γκρίλια κρέπια τῆς λησμονιάς, κι αὐτὸς και τὸ ἀνάξιο ἔργο του. Γι' ἄλλους εἶναι ὁ ἀγιασμένος τύπος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐλληνορθόδοξου παραδόσεως, ποῦ ἔψευθε και ἀγρυπνοῦσε, ποῦ νῆστευε και μεταλάβαινε, ποῦ διδάσκαλε μὲ τὸ λόγο του και τὸ παράδειγμά του, και γι' ἄλλους εἶναι ὁ πόντης ὁ οἰνόφρων και ὁ ρακένδυτος ἀλήτης, ὁ ἀδιόρθωτος ἐρωτῦλος,

ποῦ ἄλλο δὲν ἔχει στὸ νοῦ του παρὰ τοὺς ἔρωτές του και τὴν ὅποια ἡδονή τους. Θὰ μπορούσαμε νὰ συνεχίσουμε ἀκόμη τὸν κατάλογο τῶν ἀντιθετικῶν αὐτῶν χαρακτηρισμῶν γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη, ποῦ ὅλοι τους βέβαια φιλοδοξοῦν νὰ τοποθετήσουν σωστὰ τὸ μεγάλο τέχνο τῆς Σκιαθοῦ, και νὰ χαρακтерίσουν μὲ τὴ δικαιότερη δυνατὴν εὐστοχία τὸ λογοτεχνικὸ του ἔργο. Ὅστόσο, δὲν εἶναι ὁ τόπος ἐδῶ νὰ ποῦμε ποιοὶ ἔχουν δίκιο και ποιοὶ ἔχουν δίκιο. Κι οὔτε κἀν νὰ προσθεσοῦμε κ' ἐμείς ἕναν ὀρισμὸ-χαρακτηρισμὸ τῆς τέχνης του και τοῦ προσώπου του, ποῦ πολλὰ φορὲς ἀλλωστε μᾶς ἀπασχόλησαν σὲ παλαιότερά μας μελετήματα (*). Ἐπεινὸς σκοπὸς και στόχος μας εἶναι νὰ γνωρίσουμε τὸν ἐρωτικὸ Παπαδιαμάντη, δηλαδὴ τὴ στάση του ἀπέναντι στὴν ἔλξη και τὴν ἀγάπη τῶν δύο φύλων, δηλαδὴ τοῦ ἀνδρα και τῆς γυναίκας, ὅπως βγαίνει μέσ' ἀπὸ τὰ πιὸ λυρικά, τὰ πιὸ τρυφερά, τὰ πιὸ ἐρωτικὰ του διηγήματα.

β'. «Γλυκία και ἄφρατος μαγεία».

Πρωταρχικό, θὰ λέγαμε, ὄροσημο, ἀν ὄχι και τὸ σπουδαί-τερο κέντρο στὴν ἐρωτικῆ-λυρικῆ πεζογραφία τοῦ Παπαδιαμάντη, ἀποτελεῖ ἐκείνη ἢ ἐπιγραμματικὴ φράση του στὸ διήγημα «Ἐρως-ἦρως», ὅπου περιγράφεται τὸ παιχνίδι «δεδίχτης», μὲ τὴν κλωστή στὰ δάχτυλα ποῦ ἀλλάζει σχήματα και γίνεται πότε πριόνι, πότε καράβι, πότε τραπέζι, ἀργαλειὸς κ.ἀ., ἢ τὸ ἄλλο τὸ «Δὸ μ' φωτίσα — ἔλα παραπανίτσα», ποῦ ἔπαιζαν μικρὰ παιδιὰ κάποτε ὁ Γιωργῆς και τὸ Ἀρχοντῶ, ποῦ τώρα, στὰ δεκαεννιά της παντρευότανε κάποιον ἄλλο: «Ὁ

(*) Βλ. κυρίως: Ἐρως Ὀρθοδοξίας, δ' ἐκδ., σελ. 442 ἐξ., Ἀγωνία και καρὰνξῆ, β' ἐκδ., σελ. 204 ἐξ., Θυσία αἰνέσεως, σελ. 125 ἐξ., καθὼς και τ' ἀφιερωμένα στὸν Παπαδιαμάντη βιβλία μας, Παπαδιαμάντης, ἐκδόσεις «Ε.Α.Ι.Α.», Ἀθήνα 1981 και Ὁ Φτωχὸς ἄγιος, ἐκδ. «Ἀστέρου», Ἀθ. 1982.

τῆς ἀθώας παιδιᾶς, ὅπου εἶναι κρῖμα νὰ μὴ εἶναι τις ἀκόμη παιδι διὰ νὰ τὴν παύξῃ». Αὐτὸ τὸ θαυμαστικὸ γιὰ τὴν «ἀθώα παιδιᾶ», δείχνει μιὰ ἐξιδανικεύση τοῦ παιγνιδιοῦ τοῦ ἔρωτα, ποὺ μόνον ἡ νοσταλγία τῶν παιδικῶν καὶ ἐφηβικῶν χρόνων μπορεῖ νὰ δικαιολογήσει. Αὐτὴ ἡ γλῶσσα καὶ ἡ ἀφατος μαρτυροῦν τῆς ἀγάπης ἔρχεται πολὺ συχνὰ στὶς σελίδες τοῦ Παπαδιαμάντη, ὅταν γίνονται νοσταλγικὴ ἀναπόληση ἀγνῶν παιδικῶν αισθημάτων, ὅπου ἔχει κενεὶς τὴν ἐντύπωση, πὼς κατ' ἐξάισιο μὰ συγχρόνως καὶ κατ' ἐπερὶ γελίξει τὴ μνήμη του καὶ ἀναστατώνει τὴν καρδιά του. Ὅταν ὁ συγγραφέας μὰ πιάνει νὰ περιγράψει κάποια σκληρὴ ἀνάλογη, θαρρεῖς πὼς φορεῖ γάντια ἀπὸ φτερὰ πεταλούδας — τόση προσοχὴ καὶ εὐαισθησία ντύνεται ὁ ἔμπειρος κάλαμός του! Ἄς πάρουμε παράδειγμα τὶς ἀριστουργηματικὲς ὄντως σελίδες τοῦ διηγήματός του «Ὀνειρο στὸ κύμα», ὅπου ὁ «ῥαίσιος ἔφηβος, ὁ καστανομάλαλος βοσκός» ἔβουσκε τὶς γίδες τοῦ μοναστηριοῦ στὰ παραθαλάσσια, καὶ ἔσωσε στὴ δύσκολη στιγμή ἀπὸ πνιγμὸ τὴν καρτὰ δῖο χρόνια μικρότερή του Μοσχούλα, ποὺ κολλημπούσε ἀμέριμνη καὶ ὀλόγυμνη στὴν ἀσημένια ἀπ' τὸ φεγγαρόφωτο θάλασσα. Θυμᾶται τὸ γέροντα Σιώση καὶ τὸν πολλὰς φορὲς τὸν εἰμοναστηριοῦ, τὸν παπα-Γρηγόριο, ποὺ πολλὰς φορὲς τὸν εἶχαν συμβουλέψει ν' ἀποφεύγει τὸν γυναικεῖο πειρασμό. Σκέφτεται πὼς εἶναι πράγματι «ἐν συνειδήσει ἀθώος». Ὅστόσο, ξεχνάει τὴ συνώνυμη γίδα του, τὴ χαϊδεμένη του Μοσχούλα ποὺ κινδύνευε, καὶ ἀπολησμονιέται στὸ ρομβοσμίον καὶ στ' ὄνειρο, ποὺ ἐπιτηδεῖ ζωντανὸ στὸ κύμα: «Ἦτον ἀπόλαυσις, ὄνειρον, θαῦμα. Εἶχεν ἀπομακρυνθῆ ὡς πέντε ὄργυιές ἀπὸ τὸ ἄντρον, καὶ ἔπλεε, καὶ ἔβλεπε τώρα πρὸς ἀνατολάς, στρεφουσα τὰ νῶτα πρὸς τὸ μέρος μου. Ἐβλεπα τὴν ἀμυρανὴν καὶ ὄμως χρυσίζουσαν ἀμυδρῶς κόμην της, τὸν πρόχρηλόν της τὸν εὐγρημίμον, τὰς λευκάς ὡς γάλα ὠμοπλάττας, τοὺς βραχιλίονας τοὺς τρονευτούς, ὅλα συγχεόμενα, μελιχρὰ καὶ ὀνειρώδη εἰς τὸ φέγγος τῆς σελήνης. Διέβλεπα τὴν ὄσφιν της τὴν εὐλόγηστον, τὰ ἰσχία της, τὰς κνήμας, τοὺς πτόδας της, μεταξὺ σιαῖς καὶ φωτός, βαπτιζόμενα εἰς τὸ κύμα. Ἐμάντευα τὸ στέφανον

της, τοὺς κόλπους της, γλαφυρούς, προσέχοντας, δεχομένους ὄλας τῆς αὔρας τὰς ριπὰς καὶ τῆς θαλάσσης τὸ θεῖον ἄρωμα. Ἦτον πνοή, ἰνδαλμία ἀφάνταστον, ὄνειρον ἐπιπλέον εἰς τὸ κύμα, ἦτο νηριός, νύμφη, σειρήν, πλέουσα ὡς πλέει ναὺς μαργακή, ἡ ναὺς τῶν ὀνειρών... Εἶχα μείνει χάσκων, ἐν ἐκστάσει, καὶ δὲν ἐσχεπτόμην πλέον τὰ ἐπιγειαῖα. Αὐτὴ ἡ ἔκσταση, ποὺ μὰς αἶρει πάνω καὶ ψηλά, σὰ νὰ μὴ ἔχουμε σχέση μετὰ γῆνα, γιὰ νὰ μὴ εἶναι εἰδωλολατρία, πρέπει νὰ ἴναι ντυμένη μετὰ τῆς ἀθωότητος τὸ κατὰλευκον ἔνδυμα. Σ' ἔνα ἄλλο μάλιστα διηγημά του, μὰς παρουσιάζει ὁ κυρ-Ἀλέξανδρος — γιὰ τοὺς ἀγαπημένους — νὰ κατεβαίνει ἔνας δεύτερος οὐρανόσ, μετὰ τὶς μυριάδες τ' ἄστρα του καὶ νὰ πλουτίζει τὴν «ἐντύπωση» αἰσθηματος καὶ ρομαντισμοῦ, τῶν δῖο ἀγαπημένων, «ἐν μέσῳ τοῦ εὐώδους καὶ χλοεροῦ κήπου, μετὰ τὰς ποιάς, μετὰ τὰς ροδιανιάς, μετὰ τὰς ἀμυγδαλέας καὶ πασχάλεας, μετὰ ὄλα τὰ ἐκλεκτότερα φυτὰ καὶ ἄλλα παρὰ τὴν ὄχθην τῆς ὠραίας λίμνης» («Ὀλόγυρα στὴ λίμνη»). Τὸ οὐράνωμα τῶν ἐπιγείων, ποὺ κατορθώνει ἀντὶ τῆς ἔκστασης τοῦ ἔρωτα, παρόλον ὅτι στριβεται στὸ ἴδιο τὸ σῶμα, ὅπου φωλιάζουν τὰ αἰσθήματα, φαίνεται νὰ μὰς βγάζει ἔξω καὶ πάνω ἀπὸ τὰ σαματικά: γι' αὐτὸ καὶ δὲ μὰς νοιάζει νὰ θυσιαστοῦμε τέτοια ὄρα, μετὰ ἰδανικὴν ἀνδιωτέλεια, ὅπως τοῖμα ὁ ἔφηβος τοῦ «Ὀνειρου», ὅταν ἡ παιδιούλα ἀφήνει «μισοπνιγμένην κρυαγὴν φόβου» καὶ ἐν ἀναρπεί βυθίζεται καὶ γίνεται ἄφαντη εἰς τὸ κύμα. Χωρὶς διαταγμὸν ρίχνεται στὴ θάλασσα, μετὰ τὸ κεφάλι κατῶ, ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ βράχου: «Εἶδα τὸ εὐμορφον σῶμα νὰ πασαδέρηγ κατῶ, πλῆσι ἄσπερον εἰς τὸν βυθὸν τοῦ πόντου ἢ εἰς τὸν ἄφρον τοῦ κύματος, ἔργυτρον τοῦ θανάτου ἢ τῆς ζωῆς ἐβυθίσθη, ἦρπασα τὴν κόρην εἰς τὰς ἀγκάλας μου καὶ ἀνῆλθον. Καθὼς τὴν εἶχα περιβάλλει μετὰ τὸν ἀριστερόν βραχιλίονα, μοῖ ἐφάνη ὅτι ἦσθάνθη ἀσθενῆ τὴν χλιαρὰν πνοὴν της εἰς τὴν παρεῖάν μου. Εἶχα φθάσει ἐγκαίρως, δόξα τῷ Θεῷ. Ἐν τούτοις δὲν παρεῖχε σημεῖα ζωῆς ὀλοφάνασα... Τὴν εἶναξα μετὰ σφοδρὸν κίνημα ἀυθορμητῶς, διὰ νὰ δυνῆθῃ ν' ἀναπνεύσῃ, τὴν ἔκαμα νὰ στρηχθῆ ἐπὶ τῆς πλάτης μου, καὶ ἔπλευσα, μετὰ τὴν χεῖρα τὴν δεξιάν καὶ μετὰ

Ερση
Κοιμήσει

τους δύο πόδας, έπλευσα ισχυρῶς πρὸς τὴν ξηράν. Αἰ δυνάμεις μου ἐπολιταρχοῦσαί ζῶντο θαυμασίως. Ἡσθάνθην, ὅτι προσκολλᾶτο τὸ πλάσμα ἐπάνω μου ἥθελε τὴν ζωὴν της· ἄς ἔζη, καὶ ἄς ἦτον εὐτυχής. Κανείς ἰδιοτελής λογισμὸς δὲν ὑπῆρχε τὴν στιγμήν ἐκείνην εἰς τὸ πνεῦμα μου. Ἡ καρδία μου ἦτο πλήρης αὐτοθυσίας καὶ ἀφιλοκερδελείας. Ποτὲ δὲν θὰ ἐζήτουν ἀμοιβήν. Φυσικά, ὁ ἦρωσ τοῦ διηγήματος, ὅπως μᾶς λέγει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας, ἦταν κάποτε τσοπάνος κ' ἔπειτα — τὰ χρόνια τοῦ γραφῆσαν τὸ διήγημα — δικηγόρος καὶ βοηθὸς κοντὰ σ' ἓνα μεγάλο δικηγόρο καὶ πολυτευτὴ στὴν Ἀθήνα. Ὡστόσο, ἀκούσια σχεδόν, ἐπειδὴ τὸ διήγημα εἶναι γραμμένο σὲ πρῶτο πρόσωπο, πᾶει ὁ νοῦς μας στὸν κυρ-Ἀλέξανδρο. Ἀλλά, κὶ ἂν ἀκόμα ἦταν ἦρωσ καὶ πρωταγωνιστὴς αὐτὸς ὁ ἴδιος, τίποτε δὲν βρίσκεται μέσα στὸ λυρικότατο αὐτὸ κείμενο, ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ σπιδώσει ἢ ν' ἀλλοιώσει τὴν ὀρατικὴν εἰκόνα τοῦ ἔχουμε γιὰ τὸν ἄγριο τῆς Νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Σπάνια συναντᾶ κανεὶς στὴν ἐρωτικῆ μας φιλολογία τόσο δυνατὴς μὰ καὶ τόσο αἰθέριες σελίδες, ὅπως αὐτὴ τοῦ κλεινέ τ' «Ὀνειρο στὸ κύμα»: «Ἐπὶ πόσον ἀκόμη θὰ τὸ ἐνθυμοῦμαι ἐκείνο τὸ ἄβρον, τὸ ἀπάλδον σῶμα τῆς ἀγνῆς κόρης, τὸ ὁποῖον ἠσθάνθην ποτὲ ἐπάνω μου ἐπὶ ὀλίγα λεπτὰ τῆς δάδως ἀναφειλοῦς ζωῆς μου! Ἡ το ὄνειρον, πλάνη, γοητεία. Καὶ ὁπόσον διέφερον ἀπὸ ὅλας τὰς ἰδιοτελεῖς περιπτύξεις, ἀπὸ ὅλας τὰς λυκοφιλίας καὶ τοῦς κυνέρωτας τοῦ κόσμου ἢ ἐκλεκτῆ, ἢ αἰθέριος ἐκείνη ἐπαφή! Δὲν ἦτο βάρος ἐκείνο, τὸ φορτίον τὸ εὐάγκυλον, ἀλλ' ἦτον ἀνακούφισις καὶ ἀναψυχή. Ποτὲ δὲν ἠσθάνθην τὸν ἑαυτὸν μου ἐλαφρότερον ἢ ἐφ' ὅσον ἐβάσταζον τὸ βάρος ἐκείνο... Ἡμῆν ὁ ἀνθρωπος, ὅστις κατώρθωσε νὰ συλλάβῃ μὲ τὰς χεῖρας του πρὸς στιγμήν ἐν ὄνειρον, τὸ ἴδιον ὄνειρόν του...». Ἐτίτοις στιγμῆς ἔχει κανεὶς τιὸ βέβαιη τὴν ἐντύπωσιν, πὼς ἡ πόλιση δὲν εἶναι θέμα στίχων καὶ τόνων μετρικῶν, ἀλλὰ θέμα ἐσωτερικῶν τόνων καὶ κραδασμῶν· καὶ ὅτι πολλὰ στιχορρηγμάτα εἶναι πτέρολογίαι ἔμμετροι, ἐνῶ τέτοια λυρικά πεζορραφήματα εἶναι γεμάτα ποιητικὸν ἄρωμα καὶ οὐσία καμωμένη ἀπὸ τῆ μουσικῆ τοῦ ὄνειρου, κατὰ τὸ Σαίξπηρ.

Ἰπάρχουν, ὅμως, καὶ ἄλλες περιπτώσεις, ὅπου ἡ ποιητικὴ ἐμφάνισις ἀκαστατῶναι τίς ψυχῆς καὶ τὰ σώματα, ὅπως ἐκείνη τῆς Χωριατοπούλας στὸ ἀνθισμένον ὄροπέδιον, ποὺ πνευδιαξεν ἀνοιξιν καὶ ζώην» κ' ἔκανε τὸν Πάνο Δημούλη στὴ «Βλαχοπούλα» νὰ τὰ χάσει βλεπόντάς την: «φοροῦσε τὴν πτόλιαν, τὴν ποδιὰν καὶ τὴν μαυδιῶσαν της, μὲ τὰς πλεξιῶδας μακράς, κορμαμένως ἕως τὴν μέσσην, συμπεπλεγμένως μὲ ταῖαν κοχλίην μεταξώτην, μὲ τὰ στέρνα εὐκοίτα, σχηματισμένα ὅπωςθεν τῆς ἐμπροσθέλλας της τῆς λευκῆς...». Μὲ τὴν κίτλη καὶ τὴ γοητεία τοῦ φωτεινοῦ προσώπου της, ὁ Πάνος Δημούλης ἀφαιάζεται! Τῆ βλέπει ψηλῆ καὶ λιγνὴ ἀνάμεσα στὰ χόρτα καὶ στ' ἄνθη, κ' αἰσθάνεται ἀμέσως «εὔπεραρχόμενα εἰς τὴν μνήμην του ὅλα τὰ ὄνειρα, ὅλας τὰς μυστηριώδεις τέρψεις, ὅλας τὰς ἀνεξήγητους φρικιάσεις τῆς πρώτης νεότητος, τῆς ὥρας καθ' ἣν ἐξεγείρεται τὸ πρῶτον ἢ καρδία, καὶ ἡ ζωὴ γίνετα ἐν μὲ τὸν ἔρωτα, καὶ ἡ ποίησις ὑποκαθιστᾶ τὴν πραγματικότητα εἰς τὸ πνεῦμα! Ἄ, περικαλῆς μορφή! Ἄ, ὄνειρον! Ἄ, ὀπτασία!». Κ' ἐκεῖ τοῦ ἡ ἀαλλήμορφος χωριατοπούλα) ἀλλαξε θέση στὴν προβορία, ποὺ ἔβρασε στὸ χωρᾶσι μὲ τὸ λευκόμαλλο καὶ τρυφερὸν ἀνάαι της, ὁ Πάνος Δημούλης αἰσθάνθηκε τὸ ἐρωτικὸ κεντρὶ νὰ τὸν τοιμιάει βαθύτερα, τόσο, ποὺ ἀναγκάστηκε, Μεγαλοσαββατιάτικα, νὰ μονολογήσει «καθ' ἑαυτὸν»: «Τί θέλεις ἀπὸ ἐμέ; Φύγε, ὦ Βλαχοπούλα. Μὴ μὲ κολλάς, χωρὶς νὰ μὲ συμπονῆσι! Μὴ μὲ ἐνοχλῆς, χωρὶς νὰ μὲ γνωρίησι! Πῶς νὰ καταπραῶνω τὴν φαντασίαν μου, σήμερον Μέγα Σάββατον; Πῶς νὰ υπάγω νὰ μεταλάβω τὴν νύκτα, εἰς τὴν Ἀνάστασιν, ὦ Βλαχοπούλα; Ἄλλ' ἔρω διὰ τοῦτο ἡλθα εἰς τὸ χωρίον, ἀφοῦ ἐξωμολογήθην, χθές, διὰ νὰ μὴ προλάβω νὰ κάμω ἄλλα κρίματα: ἕως οὐ ἀξιώσω νὰ μεταλάβω αὐτοῖον. Καὶ τώρα πῶς νὰ μεταλάβω, ὦ Βλαχοπούλα!». Ἐδῶ, βέβαια, κάποιος φιλελεύθερος ἐριμνηστὴς θὰ καταλόγησε ἰσχυρὰς ἡμυχαϊζούσας τάσεις καὶ διαθέσεις στὸν Παπαδιαμαντή, ποὺ βλέπει τὸ νεαρὸ φοιτητὴ νὰ ἐκτασάζεται μπροστὰ στὴν ὄμορφη κοπέλλα, κ' ὕστερα νὰ νιώθει ἐσωτερικῆς συγκρούσεις καὶ νὰ παλνεῖ μὲ τίς ἐννοίες τῆς ἀμάρ-

τίας, τῆς ἐξομολογήσεως, τῆς θείας κοινωνίας. "Ὁμως, γιὰ τὸ συγγραφέα μας, ποὺ ζεῖ ὡς τὸ μεδούλι του τῆν ἐλληνορθόδοξη παράδοση, αὐτὰ ὅλα εἶναι τόσο φυσικά, ὅσο καὶ ἡ αὐστηρῆ νηστεία τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς ἢ τὸ πανηγυρικὸ ξεφάτωμα τῆς Πασχαλιάς! Ὁ συγγραφέας μας ἔχει τῆ σοφία καὶ τὴν διάκριση νὰ διαλέγει ἐλεύθερα καὶ κατὰ τὴν κρίση του τὶς ἐρωτικὲς στιγμὲς, ποὺ θέλει νὰ ὑποβάλει: ἀλλοτε, μ' ἕνα φωτοστέφανο ἠρωισμοῦ καὶ μὲ κείνο τὸ ρόδινο μαργαδί τυλιγμένο στὴ ζεστὴ ποιητικὴν ἀχλὺ, ὅπου συχνὰ ἐμφανίζεται καὶ ἡ ἔκσταση, καὶ ἀλλοτε γελιοποιεῖ τοὺς ἀφελεῖς ἢ τοὺς χυδαίους, ποὺ ἀντιγράφουν κακόζηλα καὶ ἀνόητα διστιχα ἢ τετράστιχα τῶν βιβλίων «Σκανδαλώδης ἔρως» ἢ «Φιλουμειδὴς Ἀφροδίτη», ὅπως π.χ. στὸ διήγημα «Ὁ σημαδιακός». "Ἀς σημειωθεί, ὅτι στιγμὲς ἐρωτικῆς στοργῆς καὶ τρυφερότητος δὲν λείπουν κι ἀπὸ τὰ ζευγάρια μιᾶς κάποιας ἡλικίας, ὅπως π.χ. στὴν «Ἀγάπη στὸν κρημνόν», ὅπου κατὰ παράκληση τῆς γυναικῆς του, ὁ «Γιάννης τ' Πετροῦ» φτιάχνει ἐκείνο τὸ τσαρδάκι-κούνια ἐπάνω στὸ γκρεμὸ: «Κάμε μου — τοῦ εἶπε — ἕνα τσαρδάκι ἐδῶ, μικρούτσικο, ὄμορφο, μὲ τὰ ξύλα χαλαρά, ποὺ νὰ κουνιέται λιγάκι, νὰ κοιμᾶμ' ἐδῶ μεσημέρι, νὰ μὴ γυρευῶ καὶ παιδεύωμαι νὰ κἀνω κούνια, κάθε δύο, κάθε τρεῖς μέρες, ὅπου θὰ μοῦ ῥθῆ τὸ κέφι· νὰ μὲ βγάλῃς ἀπ' τὸν κόπο, νὰ σ' ἀγαπῶ». Κ' ἐκείνος, παρόλο ποὺ τῆς εἶχε πεῖ πρῶτα, πῶς δὲν εἶναι «πλιά... μικρὴ καὶ μικροπανδρεμένη», ἀποφάσισε καὶ τῆς ἔκανε κείνο τὸ τσαρδάκι-κούνια, στεγάζοντάς το καλὰ ἀπὸ πᾶνω, γιὰ νὰ μὴν τοῦ παραπονιέται τὸ Πετρί, ἢ γυναικία του. «Εἶπα, μαθές, τώρα, δόξα σοι ὁ Θεός, αἰγουργάμε, δὲν εἶναι φόβος μὴν πέση ἀπ' τὴν κούνια, καὶ κυλισθῆ κατῶ στὸν κρημνόν, καὶ σακατευθῆ ἢ ἀγάπη». Ἀλλὰ σ' αὐτὸ τὸν κόσμον, «ὅσο σιγουράρει κανεὶς, τόσο περιπλόνος βρίσκονται». Καί, ντᾶλα μεσημέρι, κατὰλαχού, τὸ Πετρί πέφτει κατὰξέφραδα στὸν κρημνόν. Μὰ ὁ Παπαδιαμάντης δὲν θέλει νὰ «σακατευθῆ ἢ ἀγάπη». Βάζει τὸν ἄγγελο νὰ τὴ λυπηθεῖ καὶ νὰ τὴ φυλάξει, καὶ τὸ Γιάννη νὰ κἀνει τὸ σταυρὸ του καὶ νὰ πλῆγεται μὲ τὰ μοῦτρα κατῶ στὸν κρημνόν νὰ τὴ σώσει· κι ὅλα

γίνονται μὲ ἀγάπη, κι ὅλα τελειώνουν ὠραῖα καὶ «κατ' εὐχὴν»: «Καὶ πέφτω — λέει ὁ Γιάννης — καὶ κυλιώμαι κατὰξέφραδα κατῶ στὸ πέμα. Θυσία θὰ πῆγαινα μαζί μὲ τὴν ἀγάπη. Καθὼς ἐκυλισθῆκα, — θὰ τὸ πιστέψετε; — ἐπῆγα, ὄχι ἐγὼ, μ' ἐπῆγε ὁ "Ἄγγελος ποὺ μὲ φύλαγε, ὁ πόνος ποὺ μ' ἐκυβερνοῦσε, ὁ Θεὸς ποὺ μ' ἔστειλε τὸν πόνον, ἔστειλε καὶ τὸν "Ἄγγελο, καὶ βεβῆκα σὲ μιὰ στιγμὴ μὲς στὴν ἀγκαλιὰ τῆς ἀγάπης. Πῶς ἔγινε αὐτό, κ' ἐγὼ δὲν ἀρροίικησα. Νὰ βεθεῶ μονοκοπῶνιὰ στὴν ἀγκαλιὰ τη! Κ' ἐνὼ πρῶτύτερα τὴν ἔβλεπα πῶς ἦτον τ' ἀπίστομα, πῶς γύρισε ἀπ' τὸ ἕνα πλευρὸ, κ' εὐρέθηκα στὴν ἀγκαλιὰ της!». Ἴδου, λοιπόν, ποὺ ὁ κυρ-Ἀλέξανδρος τοῖμα καὶ στέλνει στοὺς ἀγαπημένους τὸν φύλακ' "Ἄγγελο νὰ τοὺς σώζει, ὅταν πονοῦν ἢ κινδυνεύουν! Κι ὅταν πᾶλ, σὲ ὄσες εὐχρησύνης, ἢ καρδιά, τερπνὴ σὰ ρόδο ἀνθισμένο, δὲν δύναται νὰ κρύψει τὴ χαρὰ της, βάζει τοὺς ἀγαπημένους νὰ τραγουδᾶνε:

Στὰ μάτια τὰ ψιγαλιστὰ πῶχ' Ἑρωτας καρτέρι,
πόσο μεθῆσι μεθῆσα ἕνας Θεός τὸ ἔξερι.

Κι αὐτὸ τ' ὄμορφοδουλικο, τὸ τιμημένο χέρι,
ἀν ἔσφιξε ἢ τὸ ἴσφιξαν, ἕνας Θεός τὸ ἔξερι.

γ'. «Κ' ἐφάνη ἥρωας εἰς τὸν ἔρωτά σου».

"Ὁμως, ἀν στὴν περίπτωσιν ποὺ ὑπάρχει ἀγάπη καὶ τρυφερότητα κατεβαίνει ὁ οὐρανὸς πρὸ χαμηλὰ κ' εἶναι σὰ νὰ βλεποῦμε καὶ νὰ σκεπαζόμεστε ἀπὸ δύο οὐρανούς, ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις στὸν Παπαδιαμάντη καὶ στὴ ζωῆ, ποὺ καὶ ὁ ἕνας οὐρανὸς συννεφιάζει, σβήνεται ἢ ἐξαφανίζεται πέρα γιὰ πέρα. Εἶναι, ὅταν ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο δὲν ἀγαπᾶ, ἢ πᾶψει ν' ἀγαπᾶ, καὶ σ' αὐτὴ τὴν κατὰστασιν βρίσκονται τὰ τοῖα τέταρτα τῶν ζευγαριῶν, ποὺ ζοῦν κρυφὰ ἢ φανερὰ τὸ δράμα τοῦ θανάτου ἢ τῆς ὀλικῆς ἀπουσίας τῆς ἀγάπης. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε, πῶς οἱ πιὸ πολλαῖς ἀτυχίες στὴν ἀγάπη μέσα στὸ ἔργο

του Παπαδιαμάντη ἔχουν γιὰ θύματα τὸν ἄντρα. Ὑπάρχουν —γι' ἀλλοῦς, βέβαια, λόγους— δυστυχημένες γυναῖκες μέσα στὶς σελίδες του, ἀλλὰ στὴν παράστιγμα τῆς ἀγράφης ἢ γυναικῆ φαίνεται πάντα λιτοβάρακι ὁ ἀνδρᾶς γίνεται πολλαπλὸς φορὸς τὸ θῦμα. Ὅταν τὸ Λιαλιὸ τῆς «Νοσταλγοῦ», ξεμαρκάει μετ' τὸ Μάθιό στὴν κλειμένη βάρκα καὶ τὰ ρέματα τοῦς ἀπομακρύνουν, γιὰ νὰ μὴν τοῦς βροῦν ὁ ἄντρας της καὶ οἱ ἄντρας τῆς μεγάλῃς σκαμπάβιας, δὲν διατάζει νὰ ἴδει τὸ δάκτυλο κάποιου θεοῦ σ' αὐτό, ποῦ ἤθελε νὰ καθύψει τὴν ὄποια της διάθεση φυγῆς ἢ ἀπιστίας: «Ἐέρουν τι κάνουν τὰ ρέματα, εἶπε μὲ θεσπέσιον τόνον τὸ Λιαλιὸ, ἦτις ὠμοίωζε μὲ τινὰς ἀνθρώπωνους βλέποντας σοφὰ ὄνειρα, ἀντισχεδιάζοντας ἀποφθεγγόμετα κατ' ὄναρ. Λέγουσα δέ, ἐπίστευεν ἐκείνην τὴν στιγμὴν, ὅτι ὑπάρχει νοῦς εἰς τὰ ἄψυχα πράγματα καὶ ὅλα ὑπὸκεινται εἰς θεοῦ τινος τὴν ἐπιστάσιν». Σ' αὐτὴ τὴν ἀπιστία ὠστόσο καὶ τὴν ἀπάτη ἀπὸ μέρους τῆς γυναικῆς, βρίσκει ὁ συγγραφεὺς μᾶς ἕνα μέσο γιὰ νὰ ὠρμηάσει ὁ ἄντρας. Στὴ δεδομένη στιγμή, στὸ μεγάλο του διήγημα, ποῦ ἀγγίζει τὰ ὄρια τῆς νομβέλλιας, δηλαδὴ στὸ «Ὀλόγυρα στὴ λίμνη», θὰ μᾶς τὸ πει σχεδὸν ἐπιγραμματικᾶ: «ἀλλὰ πῶς δύναται τις νὰ γίνῃ ἄνθρωπος, χωρὶς ν' ἀγαπήσῃ δεκάκις τοῦλάχιστον καὶ δεκάκις ν' ἀπατηθῆ;». Ἀπὸ τὰ πολλὰ παραδείγματα, ποῦ βρίσκουμε στὸν Παπαδιαμάντη, θὰ σταθοῦμε σὲ δύο μονάχα: στὸ μπαρμπά-Γιαννιὸ τοῦ «Ὁ ἔρωτας στὰ χιόνια», καὶ στὸν Ἰωργῆ τοῦ «Ἐρως-ἦρωας».

Ὁ «μπαρμπά-Γιαννιὸς ὁ Ἐρωνας», ὅπως τὸν παρονομάζαν, δὲν ἦταν πιὰ ἄνεος, οὔτε εὐμορφος, οὔτε ἄσπρα εἶχε. Ὅλα αὐτὰ τὰ εἶχε φθείρει πρὸ χρόνων πολλῶν, μαζὶ μετ' τὸ καρόβι, εἰς τὴν θάλασσαν, εἰς τὴν Μασσαλίαν. «Κανέναν δὲν εἶχεν εἰς τὸν κόσμον, ἦτον ἔρημος. Εἶχε νυμφευθῆ καὶ εἶχε χηρεύσει· εἶχε ἀποκτήσει τέκνον καὶ εἶχε ἀπεκνωθῆ... Ποῖος νὰ τὸν ἀγαπήσῃ αὐτόν; Ἦτον ἔρημος εἰς τὸν κόσμον!» Μέσα στὶς τελευταῖες αὐτὲς φράσεις δίνεται ἡ μαυρίλα τῆς κόλασης, ὅπου ζοῦν οἱ ἔρημοι καὶ δίγως ἀγάπη ἀνθρώπων. Καὶ γιὰ νὰ βγῆ ἀπὸ αὐτὴ τὴν κόλαση, ὁ μπαρμπά-Γιαννιὸς, «εἶχε πῆσει

εἰς τὸν ἔρωτα, μετ' τὴν γειτόνισσα τὴν πολυλογοῦ, διὰ νὰ ξεχάσῃ τὸ καρόβι του, τὰς Λαίδρας τῆς Μασσαλίας, τὴν θάλασσαν καὶ τὰ κύματά της, τὰ βάσανά του, τὰς ἀσωτείας του, τὴν γυναικῆ του, τὸ παιδί του. Καὶ εἶχε πῆσει εἰς τὸ κρᾶσί, διὰ νὰ ξεχάσῃ τὴν γειτόνισσα», στὴν ὁποίαν πότε-πότε τραγουδοῦσε, «παρραπονομένου εὐθύμως»:

*Γειτόνισσα, γειτόνισσα, πολυλογοῦ καὶ ψεύτρα,
δὲν εἶπες μιὰ φορὰ κ' ἐσύ, Γιαννιό μου ἔλα μέσα!*

Ἄλλοτε οἱ σκέψεις του γιὰ τὴν γειτόνισσα ἔπαιρναν φιλοσοφικὴ καὶ ποιητικὴν ἀπόχρωση: «Νὰ εἶχεν ὁ ἔρωτας σὰ τέλει... νὰ εἶχε βρόχια... νὰ εἶχε φωτιές... Νὰ τρυποῦσε μετ' τὶς σάτρες του τὰ παραθύρια... νὰ ζέστανε τίς καρδιές... νὰ ἔστηνε τὰ βρόχια του ἀπάνω στὰ χιόνια...». Κι ἄλλοτε, πρίχνοντας τὸ βλέμμα του στὰ παράθυρα τῆς πολυλογοῦς, «ὕψωνε τοῦς ὤμους κ' ἐμωρμύριζεν: Ἐνας Θεὸς θὰ μᾶς κρήνη... κ' ἕνας θάνατος θὰ μᾶς ξεχωρίσῃ. Καὶ εἶτα, μετὰ στεναγμοῦ, προσέθετε: κ' ἕνα κοιμητήρι θὰ μᾶς σμίξῃ!» Ὁμως, ἡ πολυλογοῦ ἔχει τὸν ἄντρα της καὶ τὰ παιδιὰ της, κι ὅσο καὶ ἂν ἡ ἀγάπη τοῦ μπαρμπά-Γιαννιοῦ καὶ τὰ τρέμοντα —ἀπὸ τὸ κρῦο καὶ τὸ κρᾶσί— χέρια του ἀγγίζου (γιὰ νὰ στηριχτοῦν) καὶ χτυποῦν τὸ ρόπτρο τῆς θύρας της, ἡ πολυλογοῦ, θ' ἀνοίξει τὸ παράθυρο μὲς στὴν καρδιά τοῦ χειμῶνα, θὰ ψιθυρίσει δυὸ φορὸς «ποιοὺς εἶναι;» κ' ὕστερα πάλι θὰ τὸ κλείσει, ἐνῶ ἐκείνος θὰ πῆσει, μωρομουρλίζοντάς, «Γειτόνισσα, πολυλογοῦ, μακρὸ στενὸ σοκάκι», λές κ' ἦταν ὁ ἴδιος ζωντανὸ σοκάκι, νὰ περπατήσῃ πάνυ του ἡ γειτόνισσα, μέσα στὸ χιόνι, ποῦ εἶχε στρωθεῖ σὰν ἄσπρο σεντόνι, «εἰς ὄλον τὸν μακρὸν στενὸνδρομίσκον». Ἄσπρο συνδόνι, —ψιθύριζε ὁ μπαρμπά-Γιαννιὸς—... νὰ μᾶς ἀσπρίσῃ ὄλους τὸ μάτι τοῦ Θεοῦ... νὰ μᾶς ἀσπρίσῃ τὰ σωθικά μᾶς... νὰ μὴν ἔχουμε κακὴ καρδιά μέσα μᾶς». Κ' ἔδω εἶναι ποῦ ὁ πελογογράφος δίνει τὴν πέννα στὸν ποιητὴ: «Ἐφαντάζετο ἄμυδρῶς μίαν εἰκόνα, μίαν ὀπτασίαν, ἐν ξυπνητὸν ὄνειρον. Ὅσᾶν ἡ χιών νὰ ἰσοπεδώσῃ καὶ ν' ἀσπρίσῃ ὅλα τὰ κρᾶγήματα,

του Παπαδιαμάντη έχουν για θύματα τὸν ἄντρα. Ὑπάρχουν —γι' ἀλλοὺς, βέβαια, λόγους— δυστυχησμένες γυναῖκες μέσσω στὶς σελίδες του, ἀλλὰ στὴν πλάστριγγα τῆς ἀγκάτης ἡ γυναίκα φαίνεται πάντα λιπόβαρα κι ὁ ἄνδρας γίνεται πολὺ ἀέρος φορὸς τὸ θῦμα. Ὅταν τὸ Λιαλιὸ τῆς «Νοσταλγίου», ξεμακρῖναι μὲ τὸ Μελιὸ στὴν κλειμένη βάρκα καὶ τὰ πέματα τοὺς ἀπομακρύνουν, γιὰ νὰ μὴν τοὺς βροῦν ὁ ἄντρας της καὶ οἱ ἄντρες τῆς μεγάλης σκαμπαβίας, δὲν διαστᾶζει νὰ ἴδει τὸ δάκτυλο κάποιου θεοῦ σ' αὐτό, ποὺ ἤθελε νὰ καλύψει τὴν ὅποια της διάθεση φυγῆς ἢ ἀπιστίας: «Ξέρουν τί κάνουν τὰ πέματα, εἶπε μὲ θεσπέσιον τόνον τὸ Λιαλιὸ, ἥτις ὡμοιάζε μὲ τινὰς ἀνθρώπων βλάπτοντας σοφὰ ὄνειρα, αὐτοσχεδιάζοντας ἀποφθέγματα κατ' ὄναρ. Δέγρουσα δέ, ἐπίστευεν ἐκείνην τὴν στιγμὴν, ὅτι ὑπάρχει νοῦς εἰς τὰ ἄψυχα πράγματα καὶ ὅλα ὑπόκεινται εἰς θεοῦ τινος τὴν ἐπιστασίαν». Σ' αὐτὴ τὴν ἀπιστία ὠστόσο καὶ τὴν ἀπάτη ἀπὸ μέρους τῆς γυναίκας, βραίσκει ὁ συγγραφέας μᾶς ἓνα μέσο γιὰ νὰ ὠρμηᾶσει ὁ ἄντρας. Στὴ δεδομένη στιγμή, στὸ μεγάλο του διήγημα, ποὺ ἀγγίζει τὰ ὄρια τῆς νομβέλλας, δηλαδὴ στὸ «Ὀλόγηρα στὴ λίμνη», θὰ μᾶς τὸ πει σχεδὸν ἐπιγραμματικά: «ἀλλὰ πῶς δύναται τις νὰ γίνη ἀνὴρ, χωρὶς ν' ἀγαπήσῃ δεκάκις τοὺς δάκρυα ν' ἀπατηθῆ». Ἀπὸ τὰ πολὺὰ παραδείγματα, ποὺ βρίσκουμε στὸν Παπαδιαμάντη, θὰ σταθοῦμε σὲ δύο μονάχα: στὸ μπαρμπά-Γιαννιὸ τοῦ «Ὁ ἔρωτας στὰ χιόνια», καὶ στὸν Ἰωργῆ τοῦ «Ἐρωτὸς-ἤρωτος».

Ὁ «μπαρμπά-Γιαννιὸς ὁ Ἐρωταρῶν», ὅπως τὸν παρονομάζαν, δὲν ἦταν πιὰ «νέος, οὔτε εὐμορφος, οὔτε ἄσπρα εἶχεν. Ὅλα αὐτὰ τὰ εἶχε φθείρει πρὸ χρόνων πολλῶν, μαζὶ μὲ τὸ καρᾶβι, εἰς τὴν θάλασσαν, εἰς τὴν Μασσαλίαν». «Κανέναν δὲν εἶχεν εἰς τὸν κόσμον, ἦτον ἔρημος. Εἶχε νηφευθῆ καὶ εἶχε χηρεύσει· εἶχεν ἀποκτήσει τέχνον καὶ εἶχεν ἀτεχνωθῆ... Ποῖος νὰ τὸν ἀγαπήσῃ αὐτόν; Ἦτον ἔρημος εἰς τὸν κόσμον! Μέσσα στὶς τελευταῖες αὐτῆς φράσεις δινεται ἡ μαυρίλα τῆς κόλασης, ὅπου ζοῦν οἱ ἔρημοι καὶ δίχως ἀγάπη ἀνθρώπου. Καὶ γιὰ νὰ βγῆ ἀπὸ αὐτὴ τὴν κόλαση, ὁ μπαρμπά-Γιαννιὸς, «εἶχε πέσει

εἰς τὸν ἔρωτα, μὲ τὴν γειτόνισσα τὴν πολυλογοῦ, διὰ νὰ ξεχάσῃ τὸ καρᾶβι του, τὰς Λαῖδας τῆς Μασσαλίας, τὴν θάλασσαν καὶ τὰ κύματά της, τὰ βάσανά του, τὰς ἀσυνεπείας του, τὴν γυναικᾶ του, τὸ παιδί του. Καὶ εἶχε πέσει εἰς τὸ κρᾶσι, διὰ νὰ ξεχάσῃ τὴν γειτόνισσα», στὴν ὅποίαν τότε-τότε τραγουδοῦσε, «παρὰπονοῦμενος εὐθύμωτος»:

*Γειτόνισσα, γειτόνισσα, πολυλογοῦ καὶ ψεύτρα,
δὲν εἶπες μιά φορὰ κ' ἐσύ, Γιαννιό μου ἔλα μέσα!*

Ἄλλοτε οἱ σκέψεις του γιὰ τὴν γειτόνισσα ἔπαιρναν φιλοσοφικὴ καὶ ποιητικὴν ἀπόχρωση: «Νὰ εἶχεν ὁ ἔρωτας σαῖ-τεῖ!... νὰ εἶχε βρόχια... νὰ εἶχε φωτιές... Νὰ τρυποῦσε μὲ τίς σαῖτες του τὰ παραθύρια... νὰ ζέστανε τίς καρδιές... νὰ ἔστηνε τὰ βρόχια του ἀπάνω στὰ χιόνια...». Κι ἄλλοτε, ρίχνοντας τὸ βλέμμα του στὰ παράθυρα τῆς πολυλογοῦς, «ὕψωνε τοὺς ἄμους κ' ἐμορμύριζεν: Ἐνας Θεὸς θὰ μᾶς κρίνῃ... κ' ἕνας θάνατος θὰ μᾶς ξεχωρίσῃ. Καὶ εἶτα, μετὰ στεναγμοῦ, προσέθετε: κ' ἓνα κοιμητήρι θὰ μᾶς σιζίγη! Ὅμως, ἡ πολυλογοῦ ἔχει τὸν ἄντρα της καὶ τὰ παιδιὰ της, κι ὅσο καὶ ἂν ἡ ἀγάπη τοῦ μπαρμπά-Γιαννιοῦ καὶ τὰ τρέμοντα—ἀπὸ τὸ κρῦο καὶ τὸ κρᾶσι— γέμια του ἀγγίζον (γιὰ νὰ στηριχτοῦν) καὶ χτυποῦν τὸ ρόπτρο τῆς θύρας της, ἡ πολυλογοῦ, θ' ἀνοίξει τὸ παράθυρο μὲς στὴν καρδιὰ τοῦ χειμῶνα, θὰ ψιθυρίσει δύο φορὸς «ποιοὺς εἶναι;» κ' ὕστερα πάλι θὰ τὸ κλείσει, ἐνῶ ἐκείνος θὰ πέσει, μορμυρίζοντας, «Γειτόνισσα, πολυλογοῦ, μακρὸ στενὸ σοκάκι, λές κ' ἦταν ὁ ἴδιος ζωντανὸ σοκάκι, νὰ περπατήσῃς πᾶνω του ἡ γειτόνισσα, μέσσα στὸ χιόνι, ποὺ εἶχε στρωθεῖ σὰν ἄσπρο σεντόνι, «εἰς ὄλον τὸν μακρὸν στενὸν δρομίσκον». Ἄσπρο σινδόνι, —ψιθύριζε ὁ μπαρμπά-Γιαννιὸς—... νὰ μᾶς ἀσπρίσῃ ὄλους τὸ μάτι τοῦ Θεοῦ... νὰ μᾶς ἀσπρίσῃ τὰ σωθικά μας... νὰ μὴν ἔχουμε κακὴ καρδιὰ μέσσα μας». Κ' ἐδῶ εἶναι ποὺ ὁ πελογράφος δίνει τὴν πένα στὸν ποιητὴ: «Ἐφανετάζετο ἱκανοῶς μίαν εἰκόνα, μίαν ὄπτασιαν, ἐν ζυπνητὸν ὄνειρον. Ὅσαν ἡ χιών νὰ ἰσοπεδώσῃ καὶ ν' ἀσπρίσῃ ὅλα τὰ πράγματα,

όλας τὰς ἀμαρτίας, ὅλα τὰ περασμένα: τὸ κακόβι, τὴν θάλασσαν, τὰ ψηλά καπέλλα, τὰ ὠρολόγια, τὰς ἀλύσεις τὰς χρυσᾶς, καὶ τὰς ἀλύσεις τὰς σιδηρᾶς, τὰς πόρνας τῆς Μασσαλίας, τὴν ἀσωτεῖαν, τὴν δυστυχίαν, τὰ ναυάγια, νὰ τὰ σκεπάζω, νὰ τὰ ἐξαφανίσω, νὰ τὰ σαβανώσω, διὰ νὰ μὴ παρασταθῶν ὅλα γυμνά καὶ ξετραχηλισμένα, καὶ ὡς ἐξ ὀργίων καὶ φραγκικῶν χορῶν ἐξερχόμενα, εἰς τὸ ὄμμα τοῦ Κυριοῦ, τοῦ Παλαίου τῶν Ἡμερῶν, τοῦ Τρισαγίου. Ν' ἀσπρίσω καὶ νὰ σαβανώσω τὸν δρομίσκον τὸν μακρὸν καὶ τὸν στενόν, μὲ τὴν κατεβασιάν του καὶ μὲ τὴν δυσωδίαν του, καὶ τὸν οἰκίσκον, τὸν παλαιόν καὶ καταρρέοντα, καὶ τὴν πατατούσκαν, τὴν λερὴν καὶ κουρελιασμένην. Νὰ σαβανώσω καὶ νὰ σκεπάζω τὴν γειτόνισσαν τὴν πολυλογοῦ καὶ ψεύτραν καὶ τὸν χειρόμυλόν της καὶ τὴν φιλοσοφίαν της, τὴν ψευτοπολιτικὴν της, τὴν φλυαρίαν της καὶ τὸ χαμόγελόν της, καὶ τὸν ἄνδρα της καὶ τὰ παιδιὰ της καὶ τὸ γαϊδουράκι της: ὅλα, ὅλα νὰ τὰ καλύψω, νὰ τὰ ἀσπρίσω, νὰ τὰ ἀγνίσω. Καὶ κλείνει τὸ διήγημα μὲ τὸν γιονοφεγγῆ ἐξαγνισμὸ τοῦ μπαρμπά-Γιαννοῦ καὶ ὅλης τῆς γύρω του κτίσεως, καθώς, μετὰ τὸ κλείσιμον τοῦ παραθυριοῦ, ἐκείνος ἐξεπτάσθη ἀπὸ τὴν λαβὴν του, ἐκλονίσθη, ἐσαφρίσθη, ἔκλινε καὶ ἔπεσεν... "Ἀπαξ ἐδοκίμασε νὰ σηκωθῆ καὶ εἶτα ἐναφρώθη, εὐόρισσε φρικώδη ζέστην εἰς τὴν χιόνα». Τώρα πιά, «εἶχαν οἱ φωτιεὲς ἔρωται... Εἶχαν οἱ θηλιεὲς χιόνια!...». «Κ' ἐπάνω εἰς τὴν χιόνα ἔπεσε χιών. Καὶ ἡ χιών ἐστοιβάχθη, ἐσωρεύθη δύο πιθαμάς, ἐκορυφώθη. Καὶ ἡ χιών ἔγινε συνδόν, σάβανον. Καὶ ὁ μπαρμπά-Γιαννὸς ἀσπρισεν ὅλος, κ' ἐκοιμήθη ὑπὸ τὴν χιόνα, διὰ νὰ μὴ παρυσιασθῆ γυμνός καὶ τετραχηλισμένος, αὐτὸς καὶ ἡ ζωὴ του καὶ αἱ πράξεις του, ἐνώπιον τοῦ Κυριοῦ, τοῦ Παλαίου τῶν Ἡμερῶν, τοῦ Τρισαγίου».

Τὸ δεύτερο παράδειγμα εἶναι ὁ Γιωργῆς τῆς Μπούρμπαινας, ποὺ ἡ τραγικὴ του μοῖρα, τὸν βάζει νὰ μεταφέρει μὲ τὴν βάρκα τῆ δικῆ του, σὲ γαμῆλιο ταξίδι, τὸν παιδικὸν ἔρωτά του, τὴν Ἀρχόντω, ποὺ ἄλλοτε τοῦ ἔπαιζε τὸ «ἀνέβα μῆλο-κατέβα κίτρο!» Εἶν' ἀπὸ τὰ πιὸ ἀριστοτεχνικὰ διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ δείχνει ὅλη τὴν κλίμακα τῶν συν-

αισθημάτων, που ἀνλακλώνουν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ φτωχοῦ Γιωργῆ, που «ἤπτον ἐρωτευμένους μετ' ἑνὸς Ἀρχόντου» και ποὺ τώρα, μέσσα στὴ θάλασσα, παλεύει μετ' τὴ συνειδησὴ του και τὴν καρδιά του: νὰ βουλιάξει τὴ βάρκα και ἄς πνιγῶν ὄλοι, μόνο τὴν ἀγάπη του νὰ σώσει, ἢ νὰ πνίξει μόνο τον ἐρωτὰ του και νὰ τοὺς ἀφήσει νὰ ζήσουν; Ἐκεῖ ποὺ ἡ ἀγωνία τοῦ Γιωργῆ και τοῦ ἀναγνώστη κορυφώνεται, ὁ συγγραφέας μᾶς λέει, πῶς ὁ ἄτυχος Γιωργῆς δὲν τὴν ἀναποδογύρισε τὴ βάρκα και δὲν τοὺς ἐπνίξε: «ὀλίγον ἀκόμη ἤθελε διὰ νὰ τὸ κάμῃ, ἀλλὰ τὸ ὀλίγον αὐτὸ ἔλειψεν». Αὐτὸς, λοιπόν, ὁ Γιωργῆς, ποὺ δὲν «ἐξήρχετο στεναγμός, οὔτε πνοὴ ἀπὸ τὸ στόμα του· τὸ στήθος του δὲν ἐκολοῦτο· θὰ ἔδειχνε ὅτι ἀνέπνεε πρὸς τὰ ἔσσω, ὅτι ἐζῆ μόνον ζωὴν ἐνδύμυλον», παίρνει ἐσωτερικὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἀπόφαση νὰ ὑποχωρήσει. Ἴσως παίξει και ἡ ὀπτασία τῆς μητέρας του κάμποι ρόλο σ' αὐτὴ τὴν ἀπόφαση, ὅταν τὴν βλέπει νὰ κλαίει και νὰ τραβᾶει τὰ μαλλιά της, λέγοντας: «Ἄχ, γυιέ μου, γυιέ μου! Τι εἶν' αὐτὸ ποὺ θὰ κάμῃς;». Τώρα πιά ἔφυγε ἡ ὀπτασία, μὰ ἔφυγε και ἡ θολούρα, ποὺ σκοτεινιάζε τὰ μάτια του. Καὶ ξαφνικὰ, ὁ Γιωργῆς, σὰ νὰ γίνεται ἀπόγονος τῶν Κολυβάδων και μαθητῆς τῶν ἀγίων Μοναχῶν τοῦ Ἐυαγγελισμοῦ τῆς Σικιάθου: «Ἐκάμε κρυφὰ τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ ἐπὶ τῆς καρδίας, ἀπὸ μέσσα ἀπὸ τὸ ὑποκάμισόν του, ἐνθυμήθη και εἶπε τρεῖς φορὰς τὸ «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ», ὅπου τοῦ τὸ εἶχε μάθει, ὅταν ἤταν μικρὸς, ἡ μητέρα του, και αὐτὸς ἔκτοτε τὸ εἶχε ξεχάσει. Εἶπεν: «ἄς πᾶγῃ, ἡ φτωγῆ, νὰ ζήσῃ μετ' ἄνδρα τῆς! Μὲ γειά της και μετ' ἄνδρα τῆς!» Κατέστειλε τὸ πᾶθος, ἐπραινῆθη, κατενύγη, ἔκλαυσε κ' ἐφάνη ἥρωας εἰς τὸν ἐρωτὰ του — ἔρωτα χριστιανικόν, ἀγνόν, ἀνοχῆς και φιλανθρωπίας».

δὲ: «Ἐρημία χωρὶς ὄασιν».

Στὴν πεζογραφία τοῦ Παπαδιαμάντη βρίσκουμε και πολλές σερίδες ἀφιερωμένες στὶς ἀδύκημένες και παραιοποιημένες

γυναῖκες, ποὺ δὲν μποροῦμε βέβαια νὰ τὶς ὀνομάσουμε και θυμάτα (— δὲν ὀμιλοῦμ' ἐδῶ γιὰ τὰ νήπια κοράσια, ποὺ τὰ ἐξαρτόστελενε πρὶν ἔρθ' ἡ ὥρα τους ἢ «Φόνισσα»). Ἄλλοτε εἶναι ἡ νύφη δούλα στὴ νέα οἰκογένεια και στὴν πεθερὰ της, κι ἄλλοτε ἡ πεθερὰ, ποὺ συνεχίζει νὰ εἶναι δούλα στὴ νύφη της και στὰ παιδιὰ τῶν παιδιῶν της. Ἄς μὴν ποῦμε τίποτε γιὰ τὶς σχέσεις νύφης κι ἀνδραδέλφης, ποὺ «δὲν κἀνουν, βλέπεις, σ' ἕνα σπίτι» («Βλαχοπούλα»). Γι' αὐτές, ὄμως, ποὺ φτάνουν στὴν ἡλικία τῆς μεγαλοκοιτέλλιας ἀνυμνῆματες, ἀνύπαντρες, δίχως τὶς χαρὲς και τὶς πίκρες τοῦ γάμου, ἔχει ὁ συγγραφέας μᾶς μιὰ ἰδιαίτερη στοργή. Ἄς θυμηθοῦμε τὴ γριὰ-Φωτεινή, ποὺ συνοδεύει τὰ χαρούμενα και ζωηρὰ παιδιὰ τὴν ἡμέρα τῆς πρωτομαγιάς στὴν ἐξοχή. Αὐτὰ, τὰ σὰν κατσίκια ζωηρὰ παιδιὰ, φτιάχναν ἀθίνα στεφάνια και τὰ φοροῦσαν στὰ κεφάλια τους, «μικροὶ ἀκούριοι εἰδωλοδάτρηαι, διασώζοντες κατόπιν τῶσων αἰώνων ἀσυνείδητον τὴν λατρείαν τῆς φύσεως» («Θέρος-ἔρος»). Ἐν' ἀπ' αὐτὰ τὰ στεφάνια φοροῦν και στὸ κεφάλι τῆς γριᾶς Φωτεινῆς, ποὺ τὸ καμαρώνει, σκολιάζοντας μετ' ἀβάσταχτη πίκρα: «αὐτὸ εἶναι τὸ μόνο στεφάνι ποὺ φόρεσα κ' ἐγώ, εἶπε· δὲν ξέρω πλὴν, ἂν θὰ μοὺ φορέσουν, ὅταν πεθάνω, σὰν μ' ἐξάπλωσουν στὸ ξυλοκρέββατο!...». Ἄν και δέχεται ὁ συγγραφέας μᾶς, πῶς «χωρικὴ οἰκία χωρὶς γυναῖκα θὰ ἦτο ἐρημία χωρὶς ὄασιν», συχνὰ μᾶς περιγράφει τὰ δέντρα και τὰ «ἴτσια» αὐτῶν τῶν ὄασων νὰ ὑποφέρουν, παραμελημένα και παραιοποιημένα («Βλαχοπούλα»). Ἄπὸ τὶς πιὸ συνηθισμένες περιπτώσεις ἔχουμε τὰ φτωχοκόριττα, ποὺ κακοζοῦν ἢ κακοπαντρεύονται: «μόνον νὰ τι εἶναι —λέει στὴν "Νοσταλγὸς"—, τὰ φτωχὰ κορίτσια, δὲν τ' ἀγαποῦν παρὰ ὅπως ἄλλοι ποῦν τὰ λουλουδιὰ, γιὰ νὰ τὰ μυρισθοῦν μιὰ, κ' ὕστερα νὰ τ' ἀφήσουν νὰ μαραιοῦν, ἢ νὰ τὰ μαοῆσουν...». Μι' ἄλλη συχνὴ περίπτωση φαίνεται νὰ εἶναι οἱ νέες γυναῖκες, ποὺ ἀναγκάστηκαν γιὰ διάφορους λόγους νὰ παντρευτοῦν πολὺ μεγάλου τεροῦς τους ἄντρες, ἢ ἀποκαταστάθηκαν μετ' ἄντρες ποὺ ξημεροβραδιάζονται στὸ καφενεῖο, ἐνῶ αὐτές μένουν αἰώνια σκυμμένες στὸ θλιβερὸ παράθυρο τῆς μοναξιάς. Ὅταν ὁ Μιθιὸς

Ἐπιτομή
στο
Παπαδιαμάντη
ε.π.

ρωτάει τὴν Λιαλιώ «ποῦ ἦταν ὁ Κυρ-Μονεχάκης», ἐκείνη τοῦ ἀπαντᾷ: «ὄλο στὸν καφενέ περνάει τὴν ὥρα του... ὡς τὰ μεσάνυχτα δὲν ξεκολλάει... ἐμένα μὲ ἀφήνει πάντα μοναχὴ μου... Κ' ἐφαίνεται εἰς τοιμὴ νὰ κλαύσῃ, ἀλλὰ μὲ βίαιον ἀγῶνα ἐκρατῆθη καὶ δὲν ἐκλαύσεν». Κι ὅταν τοὺς παρουσιασθεῖ ὁ πειρασμὸς ἡ τὸ πονηρὸ μονοπάτι τῆς ὀποιου ἀμαρτίας, ἐκείνες περνοῦν ἀθῶως πᾶνω ἀπὸ τὴ φωτιά, ἀκαυτες, μὲ τὴ συνείδησή τους ἡσυχη: «δὲν μὲ μέλει — λέγει τὸ Λιαλιώ τῆς "Νοσταλίου" — τὶ θὰ πῆ ὁ κόσμος, νὰ ἴτε τόσο δά, καρφὶ δὲν μου καίγεται! Ἡμεῖς νὰ εἰμάστε ἀθῶοι καὶ ἄφσε τοὺς ἀνόητους νὰ μᾶς κατηροῦν!». Καὶ δικαιολογεῖ, σχεδὸν, τὴ φυγὴ τῆς ἀπὸ τὴ συζυγικὴ παστάδα, μ' ἔνα δικό της τρόπο, ποὺ δείχνει ὅλη τῆς τὴν ἀθωότητα: «δὲν τοῦ φεύγω, γυρίζω στὴν πατρίδα μου, στὸς γονεῖς μου. Ἀνίσως ὁ Μπαρμπάμουναχάκης — ὁ ἀντρας τῆς δηλαδῆ, ποὺ εἶχε κόρη ἀπ' τὸν πρώτο γάμο του κατὰ ἕνα χρόνο μεγαλύτερη ἀπ' τὴ Λιαλιώ — (ἀνίσως, λοιπὸν), ἔρθῃ στὴν πατρίδα νὰ μὲ εὔρη, καλῶς νάβῃ! Ἐξέρει πολὺ καλά, πῶς δὲν εἶμαι ἱκανὴ νὰ προδώσω τὴν τιμὴ του!...». Ὁμως ὑπάρχει καὶ ὁ ἀντίλογος, ποὺ στηρίζεται στὴν πείρα καὶ στὴν πράξη τῆς ζωῆς, στοὺς νόμους τέλους τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ σύμφωνα μ' ὅλα αὐτὰ, «ἡ γυνὴ ὀφείλει νὰ εἶναι παντοῦ ὅπου εὐρίσκεται ὁ σύζυγός της, διότι ἀλλῶς μεταυῖται ὁ σκοπὸς τοῦ χριστιανικοῦ γάμου, ὅστις, κατὰ τὰς ὀρθοδοξότερας πηγὰς, εἶναι ὅχι ἡ πολλαπλασιαστικὴ τοῦ γένους, ἀλλ' ἡ σωφροσύνη τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός, διότι ἀλλῶς, ἐν περιπτώσει ἀρεκνίας, φυσικὰ θὰ ἐθεστίζετο τὸ διαζύγιον». Μὲ τιὸ ἀπλὰ λόγια, ὅταν ἡ γυναικὰ δὲν βρίσκεται κοντὰ στὸν ἀνδρα τῆς, ἡ σωφροσύνη τοῦ ἀντρα τῆς κινδυνεύει κι ὁ πειρασμὸς τῆς μοιχείας εἶναι πολὺ σίγουρο νὰ γίνῃ πράξη, ὅποτε κλονίζεται σοβαρῶτα ὅχι μόνον ἡ θηκὴ ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπλὴ ὑπόσταση τοῦ σώματος. Εἶναι ἀπαράτητη, κοντὰ στὴν ἀλλῆ ἀρμονικὴ συνομιλία καὶ συνεννόηση τῶν συζύγων, καὶ ἐκείνη ἡ ἀλλῆ, ἡ ἐρωτικὴ συνομιλία τῶν σωμάτων τους μὲ ἀγάπη, γιὰ νὰ μὴν ἀρχίσουν νὰ βιάετον ἀμαρτωλὰ πέρ' ἀπὸ τὸ εὐλογημένο στεφάνι τους, δηλαδῆ τὸν εὐλογημένο ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν ἔρωτα, τὴν ἐπιθυμία καὶ τὴν

ἀγάπη τοῦ ἔβαλε ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς μέσα στὴ γυναικὰ γιὰ τὸν ἀνδρα, καὶ μέσα στὸν ἀνδρα γιὰ τὴ γυναικὰ, μ' ἐκεῖνο τὸν πανάρχαιο λόγο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης: «καὶ πρὸς αὐτὸν ἡ ἀποστροφή σου» (ἡ «ἀποστροφή») εἰδῶ σημαίνει τὴν ἰδιαιτέρη κλίση, τὴν ἐπιθυμία, τὴν ἀγάπη). Καὶ ὅταν ὁ καπετὰν Σάββας ἔστειλε, στὸν «Πανδρολόγο», τὸ φίλο του τὸ Στέλιο, νὰ μιλήσει σὲ καίτη τὴ μορφογῆρα, τὴν Κρατήρα τῆς Ἀνδρωλάρας), καὶ νὰ τὴν πείσει νὰ τὸν δεχτεῖ γι' ἀντρα τῆς, ἀνάμεσα στ' ἀλλὰ ποὺ τῆς τάξει, — «ἀφοῦ στάθηκε κι αὐτὴ φρόνιμη, καθὼς μικροπαντρεύθηκε, ἀπ' τὸν καιρὸ ποὺ ἔγασε τὸν πρώτο τῆς τὸν ἀνδρα, μικρὴ-μικρὴ, καὶ παιδιὰ δὲν ἔχει, ἄς κάμῃ τὰ παιδιὰ μου παιδιὰ τῆς, κ' ἐγὼ νὰ τὴν κάμω μεγαλονουκοκυρά, νὰ τῆς κουβαλῶ μὲ τὸ τσουβάλι, νὰ λῆ ὅλα τὰ καλά τῆς... Καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία ἐμᾶς ἀλλο τίποτε δὲν μᾶς χρειάζεται, μόνον γιὰ μιὰ σκεπή, γιὰ ἕν' ἀποκούμπι...» — παλεύει νὰ βρεῖ τὴ σωστὴ ἔκφραση γιὰ τὰ «σαρκικὰ πράγματα», ποὺ σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία φαίνεται νὰ ὑποχωροῦν κάπως. Ὁ συγγραφέας ἔχει πολὺν τάχα καὶ διακριτικὴ εὐπρέπεια, μὰ δὲν ἀρνεῖται καὶ τὴν πραγματικὴ εὐπρέπεια. Κ' ἐνῶ πρώτα τοῦ παραγγέλνει νὰ τῆς πτεῖ πῶς «δὲν θέλουμε γιὰ σαρκικὰ πράγματα», παρὰ μονάχα «γιὰ μιὰ σκεπή, γιὰ μιὰ παρηγοριὰ καὶ περιποίηση τοῦ γῆρατος», σὲ λίγο τὸν ξαναφωνάζει, γιὰ νὰ προσθέσει, διορθώνοντας κάπως τὰ προηγουμένα λόγια του: «Ναί, πές της κι αὐτό... Μὴ θάρρη πῶς εἶμαι τάχα κι ὅλας διόλου παλιόγερος, σάψαλο... ἀκόμα βαστώ...». Κ' εἰδῶ, θεὸς ἡ ζωὴ, θεὸς ἡ θέληση τοῦ συγγραφέα, τὰ φέρονον ἔτσι, ποὺ σὲ ὄχτῳ μῆνες μέσα, ἡ ὁμορφογῆρα ἡ Κρατήρα παντρεύεται τὸν προξενητή, τὸν καπετὰν Στέλιο, ποὺ ἦταν ἀρεκτὰ νεώτερος καὶ «πλὴν καλοφτιαγμένος» ἀπὸ τὸν καπετὰν Σάββα! Καὶ τοῦτο, βέβαια, γιὰτὶ ἡ ζωὴ ἀγαπᾷ τὴν ἀρμονία καὶ τὴ συμφωνία σὲ ὅλα, κι ὅταν παρουσιαστοῦν ἀσυμφωνίες καὶ δυσαρμονίες, εἴτε ἀλλοῦ εἶδους ἀταξίες, πρέπει νὰ διορθώνονται ἢ νὰ ἐξαλειφονται. Στὸν πολὺ καθαρουσάναχο καὶ κάπως ψυχρὸ διάλογο «Πόσις καὶ Δάμαρ», ἀκούγεται σὲ μιὰ στιγμὴ ὁ Πόσις νὰ λέει: «Ἄκουσατε, ὦ ἀγγιστεῖς, ἔκαστος ἐξ ὑμῶν ἄς φροντίσῃ πρῶ-

τον νά διορθώση, ὅπερ δύσκολον, τὸν ἑαυτὸν του, εἶτα νά διορθώση, ὅπερ ἀπείρως δυσκολώτερων, τὴν ἰδίαν αὐτοῦ Δάμαρτα (δηλαδὴ τὴ γυναικά του), καὶ εἶτα νά φροντίσῃ διὰ τοὺς ὀμαίμονας». Καὶ τότε ἐπιμβάινει ἡ Δάμαρ, μὲ τὴς δικῆς της συμβουλῆς: «Ἐκάστη ἐξ ὑμῶν, ὦ Γάλας καὶ λοιπαὶ ὀμαίμονες, ἀς φροντίσῃ νά διορθώσῃ τὸν ἴδιον αὐτῆς Πόσιον (δηλαδὴ τὸν ἀντρα της), καὶ εἶτα νά φροντίσῃ διὰ τοὺς ὀμαίμονας». Ὁμως, κατὰ τὴν φράση τοῦ συγγραφέα μας, ἡ «ἀρμονία καὶ τὸ κάλλος» ποὺ ὑπῆρχαν ἔστω καὶ σ' ἐκεῖνο τὸ ἐφταιμελὲς βουκόλιον εἰς τὸ ὕψωμα τοῦ Ἄι-Ταξιάρχου, «σπανίως ὑπάρχει καὶ εἰς οἰκογένειαν ἀθροῦσαν ἐξ οἴκου εὐγενοῦς» («Ἀγάπη στὸν κρημνὸ»). Καὶ τοῦτο, γιὰ πολλοὺς βέβαια λόγους, ποὺ δὲν εἶναι τῆς ὥρας, μὰ ποὺ ἀκολοθοῦν τὸ ἔνα τοῦτο: μετὰ τὸν καρπὸν, ποὺ ἔδωκε ἡ Εὐὰ τότε στὸν Ἀδάμ, θέλησε νά τὸν κερᾶσει ἔνα καινούργιο πιοστὸ, γιὰ νά χωνέψῃ ἐκεῖνο τὸν καρπὸν! «Τοῦτο εἶναι κρεῖμα ἀπ' ὄλα τὰ φιλτρα καὶ τοὺς χυμοὺς καὶ τ' ἀρώματα... ἀπ' ὄλου τοὺς ἀναρχισμοὺς καὶ τὰς χειραφτήσεις καὶ τὰς οὐτοπίας καὶ τοὺς παραλογισμοὺς... ἀπ' ὄλας τὰς μαργαρεῖας καὶ τὰς ἀλαχλημείας... Ὅταν πτωμεν ὁμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο, θὰ μάθωμεν νά συγχέωμεν τὸ πονηρὸν καὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ τὸν ἥττονα λόγον κρεῖττονα νά ποιῶμεν, καὶ θὰ φύγῃ ἀφ' ἡμῶν πᾶσα συνειδήσις γυμνότητος, καὶ θὰ ἔχωμεν τὴν γύμνωσιν ὡς καλλίστην περιβολήν, καὶ θὰ εἰμῆθα ἀνώτεροι τῆς αἰδοῦς, τῆς βακαύσως κοκκινοπροσωποσύνης καὶ πταιδαριώδους...». Ὅπως βλέπουμε, ὁ συγγραφέας μας ξέρεει νά χρησιμοποιοῖε στη δόση ποὺ χρειάζεται καὶ τὴν εἰρωνεία. Μὰ δὲν γίνεται, δὲ μπόρει νά βρεῖ ἄκρη κανεὶς στ' ἀβυθομέ-τροτητα βάθῃ τῆς γυναικάς! Καὶ φτάνει χάρποτε, ἔστω, ἐνῶ ἀκούει τὴ Βάσω νά λέει «ὁ Σταῦρος μου», ἀνακαλύπτει ἔπειτα πῶς τὸν παντρεύεται ἡ ἀδελφή της ἡ Εὐθυμία, νά καταθέτει τὰ ὄπλα, καὶ σὰ νά μὴ θέλει πιά νά καταλάβῃ — ἀφοῦ δὲν μπόρει — τίποτε: «Τὴν ἀπεχαιρέτισα, κ' ἔφυγα, παύσας νά φιλοσοφῶ περὶ τῶν ἐγκοσμίων» («Ποία ἐκ τῶν δύο»). Ὡστόσο, αὐτὸς ὁ διαφαινόμενος μισογυνισμὸς τοῦ Παπαδιαμαντή, ἡ ἀντιπάθεια ἔστω αὐτῆ πρὸς τὴ γυναικά, ποὺ μερικοὶ τοῦ

καταλογίζου, δὲν ὀρεῖται σὲ ψυχολογικὰ ἢ ἄλλα συμπλέγματα, μὰ ἔχει πάντα τὴν αἰτία της σὲ κάποια γεγονότα, γιὰ τὰ ὁποῖα κύριος ὑπεύθυνος εἶναι κάποια μικρὴ ἢ μεγάλῃ ἀπόθλασσα. Σὲ μιὰ στιγμή, μάλιστα, μᾶς δίνει τὴν εἰκόνα τῆς ἀπιστίας ἀπὸ τὴν ἀνέμποδη, δηλαδὴ σὰν πρώτη διδάξασσα φέρνει τὴ γυναικά, πρὸς τὴν ὁποία παρομοιάζεται ἡ ἄπονη καὶ ἄπιστη θάλασσα: «ὅσον εἶναι δυνατὸν νά εὐρη τις τὰ ἔχνη τῶν ἀλλοτριῶν φληγάτων ἐπὶ χεῖλέων τῆς γυναικός, ἄλλο τόσον εἶναι δυνατὸν νά εὐρη ἐπὶ τῆς ἀχανοῦς κυανῆς ἐκτάσεως τὰ ἔχνη τῆς βαρκούλας» («Νοσταλγός»). Ἔτσι, κανεὶς δὲν «δύναται νά ἐξιγνιάσῃ τῆς γυναικείας ἰδιοσυγκρασίας τὰ μυστήρια», ἔστω κι ἂν κάποιος σύζυγος εἶναι βέβαιος γιὰ τὴ Λιαλιώ του, «ὅσον δυνατὰ ἀνὴρ νά εἶναι βέβαιος περὶ γυναικός! Ἐνῶ ὁ ἀντρας τῆ Βλέπει «ὄχι προπετῶς, ἀλλὰ γλυκά, ἥσυχα» («Βλαχοπούλιον»), ἐκείνη βλέπει πονηρὰ πότε πότε ἔνα πτότε τὸν ἄλλο, κ' ἔτσι φτάνει νά βάνει τοὺς φίλους στὰ μαχαίρια καὶ «οὕτω χάνεται ἡ φιλία» («Ὀλόγυρα στη λίμνη»). Καὶ κἀκεὶ νά πιστεύουμε πῶς ἔχουμε ἀνάγκη ἀπὸ τὴ συνδρομὴ τῆς συμβουλῆς της, ὅπως μᾶς ἀφήνει νά ἰδοῦμε στη «Νοσταλγὸ» ἡ Λιαλιώ: «καὶ τώρα τί νά κάνουμε; ἠρώτησεν ὁ Μαθιός, αἰσθανθεὶς ἐνδομύχως τὸν ἑαυτὸν του ἀνίσχυρον ἀνευ τῆς συνδρομῆς ἀγαθοβούλου τινὸς νύμφης... Καὶ τότε ἐνόησε διατὶ, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ποτὲ δὲν ἔπαυσε νά εἶναι γυναικω-κρατία!»

ε'. «Κάθαροι κ' ἐλαφροῖσκιαιτοι».

Ὁ Παπαδιαμαντής εἶναι γεννημένος μὲ τὸ μεγάλο τάλαντο τοῦ ἀφηγητῆ. Ἐνας προικισμένος παραμυθῆς — μὲ τὴν καλὴ ἔννοια τοῦ ὄρου. Σήμερα θὰ μπορούσαμε νά ποῦμε, πῶς οἱ σεῖδες του, συγχρινόμενες μὲ τ' ἄλλα καὶ ἄνοστα πορογροφήματα, ποὺ κατακλύζου τὴν λεγόμενη «πνευματικὴ» ἀγορά, εἶναι καὶ παραμύθιον καὶ παραμυθία. Καὶ στὰ πιὸ μι-

κρά η ἀδύναμα διηγήματα του ἀκόμη ἐνυπάρχει πάντα στὸ βάθος μιὰ διαπλάη τοῦ καλοῦ μετὸ κακό· μιὰ μάχη τοῦ λευκοῦ μετὸ μαῦρο· μιὰ σύγκρουση τοῦ θείου μετὸ σατανικό· τοῦ πνευματικοῦ μετὸ τὸ υἱικό· τοῦ πρόσκαιρου μετὸ αἰώνιο. Σ' αὐτὲς τὶς κορφές ἀνταμώνει μ' ἕναν ἄλλο μεγάλο συγγραφέα, τέκνο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κ' ἔχεινον, τὸν Ντοστογιέβσκι, ποὺ σὲ πολλαὰ καθέκαστα τοῦ βίου τους ἦ σελίδες τοῦ ἔργου τους βροῖται κανεὶς συγγένειες ἢ ὁμοιότητες ὅχι λίγες, ὅπως γράψαμε κάποτε (*). Γεμάτος ἀπὸ αἰσθήματα στοργῆς καὶ ταπεινοφροσύνης εἶναι ὅλας ἀγάπη πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ πρὸς τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ. Σὰ νὰ διαλέγεται μ' ἕναν παλιὸ φίλο ἢ νὰ συνομιλεῖ μετὸν χτεσινὸ ἑαυτό του, στὸ τέλος τοῦ «Ὀλόγυρα στὴ Λίμνη», γράφει: «καὶ σὺ; Φιλοσοφεῖς, ὡς ἐγώ, καὶ οὐδὲν πρῶττεις». (Αὐτὸς ποὺ θεμελίωσε τὴ νεοελληνική μας ἐθνικὴ πεζογραφία καὶ μᾶς ἔμαθε νὰ βαθαίνουμε τὴ σκέψη καὶ τὴ ζωὴ μας στὴν ἐλληνορθόδοξη παράδοση, μετὸν ἀνεπανόληπτο ποιητικὸ τρόπο του, δέχεται γιὰ τὸν ἑαυτό του πὼς «οὐδὲν πρῶττει»! Ἐνῶ σήμερα, ὁ πιὸ ἀσημαντος καὶ πρωτάρης συγγραφέας ἢ κριτικός, μετὸ λίγες σελίδες ἢ βιβλία ποὺ ἔγραψε, ἔχει τὴν ἔπαρση νὰ πιστεύει καὶ νὰ διαλαλεῖ — ἢ νὰ βάζει τοὺς ἄλλους νὰ τὸ διακηρύττουν — πὼς ἀνοῖξε νέους δρόμους στὴ λογοτεχνία μας, πὼς μεταφράστηκε στὸ ἐξωτερικόν, πὼς τοῦτο καὶ τὸ ἄλλο κ.π.ἄ...). Ἐχει μιὰ μετριοπάθεια στὴν ἔκφρασή του, ποὺ δείχνει καὶ τὴ μεγάλῃ πείρᾳ μὰ καὶ τὴ σοφὴ διακρίσῃ του. Ὅταν λέει, πὼς ὁ «Μῆνος τοῦ Κορωνιοῦ, λαμβοῦχος ψαράς, ἦτον ἀδύνατος στὰ μισαλά», βιάζεται ἀμέσως νὰ συμπληρώσει, «ὅπως καὶ πᾶς θνητός» («Ἄνθος τοῦ γαλοῦ»). Δὲν θέλει νὰ ἐξαίρεσει τὸν ἑαυτό του. Παλεύει μετὸς θούλους καὶ τὶς παραδόσεις τοῦ τόπου του καὶ ὅπου βρεῖ πρόσφορο ἔδαφος στήγει γερὸ καὶ ἀφθαρτο μνημεῖο, σὺν ἔχεινο τὸ «Ἄνθος τοῦ γαλοῦ», ποὺ ἐνῶ τὸν «παλαιὸν καιρὸν τὰ ἐβλαπταν ὅσοι ἦταν καθαροί, τὴώρα

(*) Βλ. «Εὐθύνη» τ. Ι', 1981, σελ. 262.

τὰ βλέπουν μόνον οἱ ἐλαφροπόικιωτοι): «Τὰ δάκρυα τῆς κόρης ἐπιτραναν τὸ κῦμα τ' ἄρμυρό, οἱ στεναγμοὶ τῆς ἐδιωκθῆσαν στον ἀέρα, κ' ἦ προσευχὴ τῆς ἔπεσε πίσω στὴ γῆ, χωρὶς νὰ φθάσῃ στὸ θρόνο τοῦ Μεγαλοδύναμου. Ἐνα λουλουδάκι ἀόρατο, μωσαγμωμένο, φύτρωσε ἀνάμεσα στους δύο αὐτοὺς βράχους, ὅπου τὸ λέν Ἄνθος τοῦ γαλοῦ, ἀλλὰ μάτι δὲν τὸ βλέπει. Καὶ τὸ βασιλόπουλο, ποὺ εἶχε πέσει στὰ χέρια τῶν βαρβάρων, ἐπαρκαλίωσε νὰ γίνῃ Σπίθα, φωτιὰ στὸ πέλμαρος, γιὰ νὰ φθάσῃ ἐγκαίρως ὡς τὴν ἡμέρα ποὺ γενεῶται ὁ Χριστός, νὰ φυλάξῃ τὸν ὄρκο του, ποὺ εἶχε δώσει στὴ Λουλουδά. Μερικοὶ λένε, πὼς τὸ Ἄνθος τοῦ γαλοῦ ἐγίνεν ἀνθός, ἀφρὸς τοῦ κῦματος. Κ' ἦ Σπίθα ἐκείνη, ἡ φωτιὰ τοῦ πελάγους... εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ βασιλόπουλου, ποὺ ἔλυσε, σβήσθηκε στὰ σίδερα τῆς σκλαβιάς, καὶ κανεὶς δὲν τὴν βλέπει πλέειν, παρὰ μόνον ὅσοι ἦταν καθαροὶ τὸν παλαιὸν καιρὸν, καὶ οἱ ἐλαφροπόικιωτοὶ στὰ χρόνια μας.

Τοῦ ἀρέσει τότε-τότε τοῦ Παπαδιαμάντη νὰ μᾶς βάζει νὰ διαλέξουμε ἀνάμεσα σὲ δύο πράγματα· ἕνα περίεργο εἶδος διήγηματος, ἀνάμεσα στὴ μάνα καὶ στὴ θάλασσα, στὴ θάλασσα καὶ στὸ πιστό, στὴν παιδικὴ καὶ τὴν ἀντρικὴ γλῶσσα, ὅπως μετὰ τοιοτρόμο ἐβλαπταν τὰ παιδιὰ στὸ κουρεῖο τοῦ Μητρου («Πανδρολόγος»). Ὁ «Μητρος... μετὸ μίαν ψαλίδα ἔκοπτε συνήθως τὰ μαλλιά, καὶ μ' ἕνα ξυράφι ἐρήμαζε τὰ γένια ὀλων τῶν ἀρρένων τοῦ χωριοῦ. Μετὸ μίαν ψαλίδα, μίαν βούρτσαν, μίαν κτένα, ἐν προσόψειον σκουῖρον, καὶ μ' ἕνα μικρὸν καθρέπτην... τερατώδη, ἔχοντα δύο πρόσωπα, τὸ ἐν ἀνθρώπινον, τὸ ἄλλο θηριῶδες! Ὡς ἐὰν κανὲν παιδίον ὀκτώ ἐτῶν ὠδηγεῖτο ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ πατρός του, διὰ νὰ τοῦ κόψῃ ὁ Μητρος τὰ μαλλιά (καθὼς συνέβη εἰς ἐμέ, τὸν γράφοντα), πῶσον ἐτρομάζεν ὅταν, μετὰ τῶν τοῦ, τοῦ ἔδειχεν ὁ Μητρος, διὰ νὰ τὸ τρομάξῃ, τὴν ἀνάποδην ὄψιν, ὅπου θὰ ἐβλαπεν ἐν φρικῶδες μορμολύκειον! Ἦτον ὁ καθρέπτης τοῦ μέλλοντος, ἐκείνος. Ἐκεῖ ἐβλαπταν ὄλα τὰ ἀνήλικα ὄντα τὴν μέλλουσαν ἀσχημίαν των, ὁποῖον μοῦτρον θὰ ἔκαμναν, ἂν ἔσωναν νὰ γίνουν ἀνδρες...

Ἐκεῖ θὰ γῆχετο κανεὶς, ἀν δὲν ἦτο εἰς ἀγωνίαν καὶ πλάνην οἰκτρὰν περὶ τῶν προημιότων τοῦ κόσμου καὶ περὶ τῆς μελλούσης τύχης του, νὰ ἦτο ἀρκετὰ θεοφιλῆς διὰ τὴν ἀποθήκην νέος... διὰ νὰ μὴ σώσῃ ποτὲ τὴν ἀνεπτύξῃ τὴν τὴν ἀσχημίαν, σωματοκίχην καὶ ἡθικὴν, ὅσῃν σήμερον...». Φυσικά, ὅλα τὰ παιδιὰ προτιμοῦν τὸ παιδικὸν τοῦ πρόσωπου, ἀπ' ὅπου οὐδέποτε ἄλλο — ἔστω καὶ ἀν ἀργότερα καταλήγουν ὅπου καὶ ὅπως καταλήγει τὸ καθένα τους. Ὁ Νίκος, ὁ γυιὸς τῆς χήρας, «ἠγάπησεν, ἀπεγορευθῆν, ἐψεύσθη...». Ἐκείνη ἢ ἡ μάνα της δὲν εἶχε θελήσει καὶ αὐτανδρευθῆ ἀλλοῦ». Πρέπει νὰ διαλέξῃ, λοιπὸν, ἀνάμεσα στῆ θάλασσα καὶ στὸ ποτήρι. Καὶ μὰ ποῦ ἢ μητροῦά του ἢ θάλασσα δὲν τὸν ἐπιτιξέ ἀκόμη, «ἐπίνιγέτο καθημερινῶς εἰς τὸν πυθμένα τοῦ ποτηρίου» («Πιὰ τὴν περηφάνειαν»). Ἄλλοτε πάλι βάζει τὸν ἥρωά του νὰ κοιμᾶται μὲ τοὺς κροτάφους ὀρθογώνιους ἀπὸ τὸν ἀφρὸ τῆς θάλασσας, ἀπολαυστικώτατα: «Ὁ ὄροσερά, ἀλμυρὰ καὶ στυφῆ ἀπόλαυσις, ἢ νὰ προτιμᾶ — ἀνάμεσα στῆ μάνα καὶ στῆ θάλασσα — τῆ θαλασσόδαρη βάρκα του («Ἐρωσ-ἦρωσ»). «Ἡ μάνα του ἦτον πλεόν γραῖα καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ τὸν ναυορίσῃ εἰς τὴν κούναν του, οὔτε εἰς τὴν ἀγκυραλιά της. Ἡ ἀλλοῦ μάνα του, ἢ θάλασσα, ἀκόμη τὸν ἐλίκνιξε μὲ τὰ κύματά της. Κ' ἐκείνη εἶχε κούναν, κ' ἐκείνη εἶχε ἀγκυράν καὶ ἀγκυλάς πολλαῖς. Διὰ τὴν πρῶτην μητέρα ἦτο πλεόν μεγαλῶς καὶ ἡλικιωμένος υἱός. Διὰ τὴν δευτέραν, μεγαλῶν μητέρα, τὴν προσφιλῆ καὶ ὑγρὰν καὶ ἀπιστον, ἦτο ἀκόμη μικρὸν τέκνον της. Κι ὅταν τὸ ταίτιουρο εἶναι «κακὸ θεμέλιο γιὰ τὸ κρᾶσιν», ἔχει τὴν εὐλακίαν νὰ μᾶς πεῖ, πὼς τὸ ἀπέφυγαν ὄχι ἐξ ἐγκρατείας, ἀλλ' ἐκ προμηθείας («Ἀγάπη στὸν κρᾶσιν»), γιὰ νὰ μὴ μεθύσουν, ἀν καὶ θὰ τοὺς φύλαγε «ὁ θεῖος καὶ ἀγαθὸς ἀγγελοῦς» — λέξ, καὶ ὑπάρχει καὶ ἀγγελοῦς γιὰ τοὺς πιωμένους! Μόνον στὸ δόλημα τῆς ὀνομασίας τοῦ «ἀλκοολοῦ» δὲν ἐπιμένει σ' ἐκλογῆ: τὸ περίφημο αὐτὸ μισοχάτο κρᾶσι μποροῦσε νὰ «καλιῆται οὕτω διττῶς, καὶ ἀπὸ τὸν κατασκευαστὴν του Ἄλυτον, καὶ διότι ἴσως καθίστα ἄλυτον τὸν βίον» («Ἀμαρτίας Φάντασμα»). Ἐν' ἄλλο δόλημα φαίνεται νὰ προσπερνᾷ ὁ Φιλάρτος, ὁ «περιπαθῆς — μερακλῆς —

μουσικός) μὲ τὸ μαγικὸ βιολὶ του. Ἀνάμεσα στὰ λεπτὰ ποῦ «τοῦ ἐκολοῦσαν εἰς τὸ μέτωπον — σβάντακα ἢ τούρκικα εἰσοσπιτεναράκια) — καὶ τὸ πρόσωπικὸ του κέφι, προτιμοῦσε τὸ δεύτερο. Ὅπου νὰ ἦταν καὶ ὅσο κουρασμένος νὰ γυρνοῦσε χαράματα ἢ πρῶι ἀπὸ γάμο ἢ «πιστροφή», ἀντὶ νὰ «τυλίξῃ τὸ βιολὶ του μὲ τὸ περιβάλυμμα καὶ τὸ κρεμάση στὸν τοῖχον, τὸ ἔπαιρνε εἰς τὸ στῆθος του, τὸ ἐνεκοιλῶνετο, ἐτραβοῦσε δύο-τρεῖς δοξαριές, καὶ ἤρχιζεν αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν ἴδιον ἑαυτὸν του, ἔνα ἦχον περιπαθῆ, ἐν μέλῳ, ἐν ἔσθῃ, τὸ ὅτιον μάτην θὰ ἐξήντλουν τὰ σβάντακα των πᾶς γαμβρός, καὶ πᾶς σύντεκτος, καὶ ὅλ' οἱ καλεσμένοι, διὰ νὰ καταφέρουν τὸν Φιλάρτεον, νὰ τὸ ἐπιτύχῃ καὶ νὰ τοὺς τὸ πῆ... Δὲν ἐπρόκειτο ἐδῶ περὶ χορδίσματος βιολίου ἢ ὀργάνου ἀπλῶς: ἐπρόκειτο περὶ χορδίσματος ἀνθρώπου, τὸ ὅτιον εἶναι ὅλως διάφορον παῖγμα. Ἴὸ ἐτόνιζε καὶ τὸ ἔλαγε, καὶ τὸ ἐκλαιγοῦσε μὲ ἀπαράμιλλον τρόπον, μὲ κίνδυνον νὰ κάμῃ τοὺς γείτονας ὄλους νὰ χάσουν τὸν πρῶιν ὕπνον των» («Πανδολόγος»). Ἐδῶ θὰ μποροῦσε ἴσως, σὰν ἐξομολόγησῃ, νὰ κᾶνω καὶ μιὰ συγγενικὴν προσωπικὴν κατάθεση. Ἐτυχε πολὺς φορές τὴν ἀκούσω τὸν πατέρα μου — καλῆ του ὥραι — νὰ τραγουδαίει αἰ γάμους, εὐτυχίας πανηγυρικῆς, γάεντια. καὶ νὰ τραβᾷει πάντα μπισοτὰ σὰν τὸ γρεσέμι στὸ κοπάδι: ὅμως, τὰ πιὸ ὠραία ὀημοτικὰ καὶ τὰ πιὸ γλυκὰ, τὰ πιὸ μερακλιδικὰ τραγουδία του τ' ἀκούσα ὅταν ἦταν μονάχος του καὶ τὸν ἔπιανε τὸ μεράκι — πότε σὰν κλάδεσε στ' ἀμπέλι, πότε σὰν μπόλιαζε, ἢ ἔσπερνε, ἢ ὄργωνε μὲ τὰ βόδια στὸν ἀπέραντο κάμπος, ἢ ἀνάμεσα στ' ἀπέραντα, ψηλά, γαλάξια βουνά!...

στ' Ἄλλο φῦσεως καὶ μαρὸν πνεῦμα.

Ἄ Τρυφερός καὶ τὸσον ἐρωτικὸς συγγραφέας μᾶς ἔχει μιὰ ἀρκετὰ ἐπέραντη καρδιά, σὰν τῆ θάλασσα τῆς παριίδας του καὶ ἀγαπᾷ ὅλο τὸν κόσμον καὶ ὅλη τὴν χτίστη, ὅλα τὰ πλάσματα τοῦ Θεοῦ. Ἡ περιγραφή αὐτῆς τῆς φύσεως-Κτίσεως καὶ τῆς βρασιότητός της, τοῦ κάλλους της, εἶναι ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικά.

ΕΡΩΤΗΤΗ: Νίσι Νεπιρμύτι

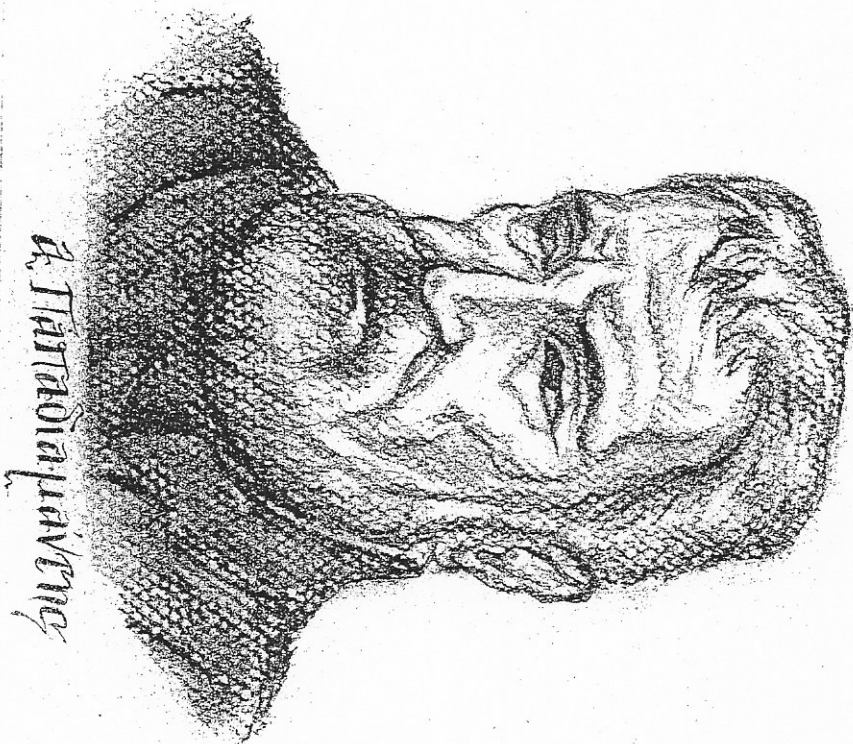
στικώτερα στοιχεία του έργου του τῆ βάζει, μάλιστα, και στο «λογιστεχνικό μανιφέστο» που προτάσσει στο «Διαμπεριώτικο ψάδι» του: «νά περιγράψω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν!» Αὐτῆ, βέβαια, ἡ περιγραφή ἔχει τὴν ἀμέσότητά της καὶ τὴ θεμιότητα τῆς προσωπικῆς ἐπαφῆς καὶ δὲν ἔχει τίποτε ἀπὸ τὴν ψυχρὴ φωτογραφικὴ ἀναπαράσταση. Πάντα, τὸ προσωπικὸ αὐτὸ στοιχεῖο τὴν κάνει νέα, διαφορετικὴ, ποτὲ ἴδια μὲ τις ἄλλες περιγραφές. Ἐχει κανεὶς τὴν ἐντύπωση πὼς δὲν εἶναι συγγραφέας, μὰ ἓνας κηπουρὸς, ἄλλοτε γεωργός, ἄλλοτε τοσπάνος, ἄλλοτε ναυτικὸς κ.λπ., ὅταν περιγράφει τὴν ὁμορφιά τῆς φύσεως, μὲ τόσες λεπτομέρειες — κι ἀς εἶναι ἀτεχνος καὶ προχειρογράφος, χωρὶς ἰδιαιτέρη προστάθεια καὶ κόπο ἐμπανῆ γιὰ τὸ τέλειο, ὅπως τὸν κατηγόρησαν! Ἄς πάρουμε στὴν τύχη μιὰ παράγραφο ἀπ' τὸ διήγημα «Θέρος-ἔρος», ὅπου ἡ γραῖα Φωτεινὴ συνοδεύει μιὰ μικρὴ ὁμάδα παιδιῶν στὴν ἐξοχὴ γιὰ νὰ γιορτάσουν τὴν πρωτομαγιά: «Ἐπερίβησαν ἥδη τὴν στενὴν πᾶροδον καὶ ἐξῆλθον εἰς τοὺς κάμπους. Μεθυστικὸν ἄρωμα ἀνήρχετο ἀπὸ τῶν ἀπειραίθμιων ἀθῶν, οἱ φράκταται τῶν ἀμπέλων ἔθλαλλον μὲ ἀγραμπελιά, καὶ μ' αἰγολήματα, καὶ μὲ ἀκανθώδεις θάμνους· τινὲς τῶν ἀγρῶν ἐφαίνοντο αἰμάσσοντες εἰς τὰς πρώτας ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου ἀπὸ χιλιάς μυριάδας παπαρούνας. Ἐναμίλλως ἤνθον τὸ χαμαίμηλον καὶ ἡ καυκαλήθρα καὶ ἡ μολοχάνθη· τὰ ἀστεράκια καὶ τὰ κίτρινοῦλια ἐπρόβαλλον δειλῶς τὰς ἀσθενεῖς κεφαλὰς τῶν μέσῳ τῆς ὑπερκόμπου ἀφθονίας τῶν κατερῦθρων μηκῶνων, σημειοῦντων τὴν ὑπεραιμίαν τοῦ ἔαρος. Ἀνώνυμά τινα ἀνθύλλια, χόρτα σταχυοειδῆ, σπαράγγια ἀκανθώτᾶ καὶ βεργιά καὶ ἄλλα ἀνεμυγνύοντο ἐν μέσῳ τοῦ ἀπείρου πλούτου τῆς χλωρίδος. Ἡ το ἡ Πρωτομαγιά ἡ θεοπεσία, ἥτο ἡ ἀνοιξίς ἐν πληθῶρα ζῶσιν! Ὅποιοις ἐξῆσε ἀνάλογες στιγμῆς ἐξάρσεως στῆ νεότητά του, ὅταν διαβάζει τέτοια κείμενα τοῦ Παπαδιαμάντη, ὅποια ἡλικία κι ἂν ἔχει σήμερα, τοῦ ἔρχεται ν' ἀφήσει τὸ γραφεῖο του ἢ τὸν ὄποιο χλειαστὸ χῶρο καὶ νὰ ὀρμησει στὸ ὑπαίθρο νὰ χαρεῖ τὴν «ὑπεραιμία τοῦ ἔαρος», καὶ μέσα ἐκεῖ νὰ ζήσει πάλι καὶ τὴ δική του ὑπεραιμία τῶν παιδικῶν ἢ ἐφηβι-

κῶν του χρόνων! Ἐδῶ ἴσως ὑπάρχει ἓνα μυστικὸ, ποὺ κάνει τὸν ἄγιο τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων νὰ μὴ γεράει, κ' ἐμᾶς ποὺ τὸν διαβάζουμε νὰ θέλουμε συνεχῶς νὰ γυροῦμε στὴν ἡλικία τῶν πρώτων ἐφώτων μας. Εἶναι, χωρὶς ἀμφιβόλια, τὸ βασικώτερο ἐπιτελεῖμα γιὰ νὰ ὀνομάζουμε τὸ συγγραφέα μας λυρικό ἢ ἐρωτικό. Αὐτό, βέβαια, δὲν ἰσχύει μόνο γιὰ τὴν περιγραφή τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ γιὰ κείνη τῶν προσώπων. Ἴδου λ.χ. δύο ἄλλα παραδείγματα ἀπ' τὸ ἴδιο διήγημα. Τὸ πρῶτο ἀφορᾷ τὴν «περικαλῆ Ματῆνη», ποὺ ἐβάδιζε «παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς γραίας, ὑψηλὴ, εὐσταθῆς, καλλίφωνος... Ἐφόρει τόνον λευκὸν μανδῆλιον περὶ τοὺς χροτάφους καὶ τὸ ἰνίον τόνον βραχὺ καὶ τόνον ἐντέχνως διπλωμένον, ὥστε ἦτον ὡς νὰ μὴν τὸ ἐφόρει, καὶ ἡ πλουσία ξανθὴ κόμη της ἐφαίνετο σχεδὸν ὄλη, μέτρι τῆς ὀσφύος κατερχομένη εἰς δύο παχειὰς πλεξίδας, ὡς σταλακτίτας χρυσοῦς, καὶ ὁ λαϊμὸς της ἦτον ὀρατὸς ὄλος κάτω τοῦ βρόχθου εἰς τὸν λάκκον τῆς σφραγῆς καὶ μέτρι τῆς ρίξης τῶν ὠμοπλατῶν. Ἐφόρει μικρὰν πόνικαν κανελόχροον καὶ λευκὸν μεσοπούστανον, πολὺ κοντὸν διὰ τὸ ἀνάστημά της... Ἡτον ἥδη δεκαεπταετής, κ' ἐφαίνετο νὰ εἶναι εἰκοσιν ἔτων, ἐν ὑπεραμῆ ρώμης καὶ καλλιονῆς, ὁμοία μὲ τὴν πρωτομαγιάν, τὸ κορψωμα τοῦτο τῆς ἀνοίξεως, τὴν ἐτοίμηγν νὰ παραδώσῃ τὰ σῆπτρα εἰς τὸ ἀδυσώπητον καὶ δρεπανοφόρον θέρος-ἔρος». Μόλις ἐξῆλθον τῆς πολίγης, καὶ ἡ κόρη ἔβγαλε τὴν πόνικαν της, εἰποῦσα ὅτι αἰδοῦνται ζέστην, κ' ἔμεινε μόνον μετ'ὸ μεσοπούστανον, μὲ τὸ ὀλοβρόχινον ὑποκάμισον καὶ μὲ τὴν λευκὴν βαμβακερὴν φανέλαν. Τότε ἀνεδείχθη ἐξαισιώτερον τὸ ραδίον τῆς μέσης, ἡ χάρις τοῦ ἀναστήματος καὶ τὸ γλαφυρὸν τῶν κώλιπων της». Καὶ συνεχίζει ὁ συγγραφέας τὴν κάπως τολμηρὴ περιγραφή — γιὰ τὴν ἐποχὴ του ἰδιαιτέρα — χωρὶς ὄμως νὰ προσβάλῃ οὔτε τὴν αἰδιὸ οὔτε τὴν τέχνη. Ἰπὸ τὴν λεπτὴν φανέλαν, ὅπου ἐφαίνοντο ἱνατέλλουσαι αἱ σάρες της, θὰ ἔλεγε τις ὅτι εἶχεν ἀποσταμειμμένα νεοδρεπῆ, δροσερὰ ὠχρόλευκα κρῖνα, μὲ φλεβιδιούσας ἀποσχῶσεις λευκοῦ ρόδου. Ἡ κόμη ἐπέστεπε τὸ μέτωπόν της ὡς ἐρυθθαίνόμενον νέφος, μὴ ἐπαροῦν νὰ συστείλῃ τὴν ἀέγληγν

τοῦ φωτός, καὶ αἱ ὀφρὺς συστελλόμεναι ἐσκιάζον τοὺς βαθεῖς γλαυκοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς λευκὴ ὀμίχλη, ἐπιπολάζουσα τὴν πρῶταν ἐπὶ τοῦ ἀνταυγάζοντος αἰγιαλοῦ, καὶ τὰ χεῖλην μὲ τὴν ψιθυρον φωνὴν ἐφαίνοντο μορμυρίζοντα: φιλῆσέ με! Πιὸ ἄσπρὰ κάπνως περιγράφει τὸν Κωστῆ, ποὺ ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν «Περικαλῆν Ματούλιαν», καὶ ἤτο «κατὰ τὰ δύο τρίτα τοῦ-λάχιστον εἰλικρινῶς ἐρωτευμένος. Ἦτο νέος σπουδαστής, ἀλλὰ ναυτικὸς μᾶλλον ἢ σπουδαστής. Ἦτο ρομαντικὸς ὡς ὅλη ἡ γενεὰ του... Ἐίχεν ὑπάρχει ἕως τὴν γ' τοῦ Γυμνασίου, εἶτα διέκοψε τὰς σπουδὰς του καὶ ἐμβαρκάρισε μὲ τὰ καράβια, καὶ ἐγύρισε κόσμον ὡς ναύτης ἐπὶ τέσσαρα ἔτη. Ἀκολούθως, ὅταν ἐξέχασε πλέον τὰ γράμματα ποὺ εἶχε μάθει, ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Γυμνάσιον, δυνάμει τοῦ παλαιοῦ ἐνδεικτικοῦ του, καὶ γενεοφόρος ἦδη, ἔτυχεν ἀπολυτηρίου. Ἀπὸ δύο ἔτων δὲ ἤτο ἐγγεγραμμένος εἰς τὴν Νομικὴν Σχολήν, ἀλλὰ μὴ νοστιμυέ-μενος πολὺ νὰ κυλιεταί εἰς τὴν κόριν τῶν θραυίων, διήρχετο τοὺς περισοτέρους μῆνας τοῦ ἔτους εἰς τὴν δροσερὰν νῆσον του... Ἀπὸ τινων μηνῶν εἶχεν ἐρωτευθῆ τὴν Ματῆν... Ἦτο ὑψηλός, μὲ ἀρρενωπὴν ὄψιν, μὲ γλυκεῖς μέλανας ὀφθαλμοὺς καὶ μ' ἐκφραστικὸς χαρακτῆρας. Τὸ βᾶδισμὸς του ἦτο ὑπερή-φανον μετὰ τινος ἐπιτηδεύσεως, οἶονεῖ σπυρτόν, καὶ εἶχε λα-πτὸν μαῦρον μύστακα στριμμένον. Θὰ ἦτο ἕως εἰκοσιτέσσά-ρων ἔτων...». Δὲν περιορίζεται, ὅμως, ὁ Παπαδιαμάντης στὴν περιγραφὴ ὠραίων προσώπων κάποιας ἡλικίας: κατε-βαίνει καὶ πιὸ χαμηλὰ, ὅπως σ' εἰκίνη τὴν ἀγέλην, ὅπως τὴν ὀνομάζει, τῶν κορασίων, ἡλικίας 10 ὡς 15 χρόνων, ποὺ ἀνέ-βηκαν στὴν ταράτσα ἀπέναντι ἀπὸ τὸ σχολεῖο, καὶ ἦταν πει-ρασμὸς καὶ πρόκληση γιὰ «τοὺς πτωχοὺς μαθητὰς τῆς τρίτης τάξεως, οἱ ὅποιοι μετὰ πόνου καὶ σπαταγμῶν καρδίας θ' ἀνέ-βαινον εἰς τὴν παρὰδοσον, τῶρα ὅτε ἦλθεν ἡ σειρά των, ἐνόσφω τὰ βασανῆα ἐκείνα εὐδίσκοτον ἐπὶ τῆς ταράτσας... Τὸ Μα-ριῶ, τὸ Λενιώ, τὸ Κατερινιώ, τὸ Ξενιώ, τὸ Κουμπιώ, τὸ Φι-λιώ, τὸ Μαχιώ, τὸ Τσιτώ, τὸ Ἀσπασώ, ἡ Σοφοῦλα, ἡ Μόρ-φω, τὸ Κυρατσώ, τὸ Ἀσμηγιώ... Ὅλαι ἢ σχεδὸν ὅλαι ἦσαν ὀραῖα κοράσια μὲ γαλανὰ ὄμματα, μὲ μαῦρα ὄμματα, μὲ βα-

θεῖα καὶ ἀμυρὰ οἰνωτὰ ὄμματα, μὲ λευκὸν χρῶτα, μὲ με-λίχρυσον καὶ γλοκίζοντα χρῶτα, μὲ μαῦρους καὶ οὐλοὺς βο-σπύχους, καὶ μακρὸς καὶ ξανθοὺς καὶ καστανοὺς πλοκαμίους, μὲ ἐλαφρὰ βαθυλώματα περὶ τὰς κόγχας τῶν ὀφθαλμῶν, μὲ ὠραῖα, λεπτά, ρόδινα καὶ ἄσπρὰ καὶ κοράλλινα χεῖλην, μὲ κυαν-ζούσας φλέβας, μὲ χαρίεντας λακκίσκους καὶ γελασίλους ὑπὸ τὰς παρειάς, μὲ ἀαστήματα νεοφύτων κυπαρίσσεων, μὲ λευκὰ τουλοπᾶνια, μὲ λεπτὰ καὶ διαφανῆ ἀλέμια περὶ τὴν κεφαλὴν, μὲ κοντὰ φουστανάκια, μὲ λευκὰς περιχνημίδας καὶ μὲ σπυρτὰς ἐμβάδας... Δὲν ὑπῆρχεν ἔννοια, δὲν ὑπῆρχε σκέψις καὶ στοχα-σμὸς καὶ στοτούρα. Ὅμματα ἐλαιμπαν, παρειαὶ ἀνθοῦσαν, χα-μόγελα ἀνέτελλαν, ἄσματα ἐν ψιθυρισμῶ, καὶ αἰσθήματα ἐν ἔμβρῳ, καὶ βαθεῖαι πνοαί, καὶ ἐλάφροι στενωγμοί, καὶ αὔρα τῆς νεότητος ἐρπίτιζον, ἀέριζον, ἐδρόσιζον τὰ σώματα καὶ τὰς καρδίας...» («Ὁχ βασανῆα»). Περιγράφει, ἀκόμη, καὶ τὰ εὐλαβῆ ἐκείνα γράδια, ποὺ χάθονταν («ἔξωθεν τοῦ οἰκί-σκου τοῦ πνευματικοῦ, περιμένοντας τὴ σειρά τους νὰ ἐξο-μολογηθοῦν. «Ἦτον δύο ἢ τρεῖς ἡμέραι πρὸ τῶν Χριστουγέν-νων, καὶ ἀφοῦ εἶχαν νηστεύσει, ὡς καλὰ χριστιαναί, ἠσθάνον-το τὴν ἀνάγκη τῆς ἐξιμολογήσεως, διὰ ν' ἀξιωθῶσαν τῆς θείας Κοινωνίας. Ἐν τῷ μεταξὺ δέ, καθήμεναι ἐξώθεν τῆς θύρας τοῦ πνευματικοῦ, ἀνεχοῖνον πρὸς ἀλλήλας ἀξιοπερι-ἐργους ἱστορίας καὶ κατέκρινον, ἀπὸ χριστιανικῶν ζῆλον, τὴν διαγωγὴν τῶν γειτονισσῶν καὶ τῶν γνωρίμων των» («Ὁχ βασανῆα»). Μιὰ πιὸ εὐσυνείδητη ἀντιμετώπιση τῶν πρὸ τῆς θείας Κοινωνίας στιγμῶν περιγράφει ὁ συγγραφεὺς μίας στή «Βλαχοπούλιαν, δίνοντας τὴν ἐσωτερικὴν πάλην τοῦ βασά-νιζε τὸν Πᾶνο Δημούλη, μεγαλοσαββατιάτικα. Θυμᾶται τὸν πνευματικὸν του ὁ Μάθιος καὶ τὸν γέροντα Δισώη, «οἷτινες πολλάκις τὸν εἶχον συμβουλεύσει νὰ φεύγῃ πάντοτε τὸν γυ-ναικεῖον πειρασμὸν» («Ὁνειρο στὸ κῦμα»), καθὼς καὶ ὁ ἀνώ-νυμος φίλος, τὸν γέροντα Θεόκλητο, «γεμᾶτον ἀπὸ νοστιμῶς ἐπιδορτίας, πρὸς τὸν ὅποιον τρὶς ἔλαβε τὴν τιμὴν νὰ φαίλωνε-κρίσῃ ἐν καιρῷ τοῦ δείπνου» («Ἀμαρτίας φάντασμα»). Δὲν φησὶ νὰ κατονομάσει τὸν ὄρφανὸ Σταμάτη καὶ τὴν ἀποκο-

τιά του στο χώρο της έκκλησίας. «Ο Σταμάτης ήταν όρθωνόπαιδιον, πρόθυμο να τρέχει εις ύπηρεσιαν παντού, όπου ἐρίνοντο θρησκευτικαὶ ἐκδηρομαὶ καὶ συνάξεις. Εἶχε τόσον ἔωθεον ζῆλον, ὥστε βλέπων τὴν εὐλάβειαν τῶν πιστῶν νὰ ἐκρίπτῃ, ἐθάμβετο τόσον, ὥστε ἀπεφάσισεν αὐτὸς νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἀγίους νὰ θαυματουργήσωσι. Καὶ μίαν φορὰν ἀλειψε μὲ λάδι ὄλας τὰς εἰκόνας τοῦ τέμπλου ἐνὸς ἐξωκκλησίου, ὅθεν διεδόθη, καὶ παρὰ πολλοὺς ἐπιστεύθη, ὅτι οἱ ἄγιοι ἴδρωναν ἢ ὅτι ἐδάκρυσαν ἴσως, καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιχείρησιν αὐτὴν ὠφεληθήσαν ὄχι ὀλίγας προσφορὰς οἱ πτωχοὶ παπᾶδες τοῦ χωρίου μας. Ἦτο δὲ τότε ὁ Σταμάτης δωδεκαετής». (Δὲν ἐλείψαν, βλέπετε, ποτὲ οἱ ἐπιτήδριοι, ποὺ ἐκπειράζουσι κ' ἐκβιάζουσι τοὺς ἀγίους τοῦ Θεοῦ νὰ θαυματουργήσουσι, ἀλλοτε ἀπὸ ἀφέλεια ἢ ἀζήλον οὐ κατ' ἐπίγνωσιν, κὶ ἄλλοτε ἀπὸ ἄλλα συμμέρονα ἐφάμαρτα...). Οὐμᾶται μὲ συγκίνησιν τὴν ξαδέλφη του Μαχαύλα, ποὺ γιὰ γὰ μὴν πᾶρει ὁ ἐρωτογυτηγμένος γυιὸς της γυναικα μιά κόρη μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ μείνῃ ἔπειτα ἐκείνη μὲ «τέσσαρας κόρας ἀνυπὸνδρουσι, ἔπεσε στὰ θεοτικὰ πράγματα. «Ἐκαμε λειτουργίας πολλὰς, καὶ ἄγιασμούς, καὶ παρακλήσεις. Ἐπῆρε τὰ ρούχα τοῦ γυιοῦ της, καὶ τὰ ἔβαλε νὰ λειτουργηθοῦν ὑπὸ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν (ὅπως πολλὰς μῆτερες καὶ σήμερ' ἀκόμη ζητοῦν ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς μᾶς δυστυχῶς νὰ κάμουν). Ἐπαίδευσεν τὸν ἑαυτὸν της μὲ πολλὰς νηστείας, ἀγρυπνίας καὶ γονυκλισίας. Τελυταῖον προσέφυγεν εἰς τὴν χάριν τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, τῆς Φαρμακοδουτρίας. Αὐτὴ εἶχε παρὰ Θεοῦ τὸ χάρισμα νὰ διαλύῃ τὰς μαγείας καὶ γοητείας. Ἐπῆρε, τὴν ἐλευτέρησεν, ἔξωσε τὸν ναὸν της ἑπτὰ φορὰς (τελοῦσε μόνη της ἰδιαιτέραν λειτουργίαν, περιπαθῆ ἐκ μητροκῆς στοργῆς) μὲ κηρίον ἐκατονταόργιον, τὸ ὁποῖον ἡ ἰδία εἶχε παρασκευάσει μὲ τὰς χεῖρας της, καὶ παρεκάλει τὴν Ἁγίαν νὰ χαλάσῃ τὰ μάγια, νὰ ἔλθῃ στὸν νοῦν του ὁ υἱὸς της, ὁ ἐρωτογυτηγμένος καὶ ποτισμένος ἀπὸ κακὰς μαγανείας, καὶ νὰ μὴ χάνῃ τὰ μυαλά του ἄδυνα...» («Ἡ Φαρμακοδούτρια»). Ἀναφέρει πῶς καὶ γιατί «πιάνεται τῆς χήρας τὸ τᾶξιμον, ὄχι ὅμως καὶ τῆς πανδρεμένης οὔτε τῆς κόρης

Ἁ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

(« Ἀγάπη στὸν κρεμνόν»). Ἀγγίζει τὸ δράμα τῆς χήρας παπαδιδᾶς, ποὺ «τὴν ὑπάνδρευσαν δεκαεταετη, χωρὶς νὰ ἐρωτήσωσιν ἂν ἔσπεργε τὸν σύζυγον, ὃν τῆ ἔδιδον, καὶ ἂν συγκατετίθετο νὰ γίνῃ παπαδιδᾶ. Μετὰ ἐν ἔτος ὁ σύζυγός της ἔχειροντονθῆν ἱερεὺς, χωρὶς αὐτὴ νὰ νομίσῃ ὅτι εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ δώσῃ ἢ νὰ ἀποποιηθῆ τὴν συναίνεσίν της. Μετὰ ἐν ἄλλο ἔτος, ὁ νεαρὸς λειτουργὸς τοῦ Κυρίου, ἀσθενήσας, ἀπέθανε, καὶ οὕτως αὐτὴ ἐντὸς διετίας ὑπέστη τόσας σχεδὸν μεταμορφώσεις, ὅσας καὶ ὁ μεταξοσκώληξ· ἐγένετο ἀπὸ κόρης γυνῆ, ἀπὸ γυναικὸς παπαδιδᾶ, καὶ ἀπὸ παπαδιδᾶς χήρα· χήρα διὰ βίου» (*) (« Χήρα παπαδιδᾶ») | Βέβαια, αὐτὸ τὸ «διὰ βίου» εἶναι μᾶλλον θεωρητικὸ καὶ ὀφείλεται σὲ μὴν εὐλόγητὴν τήρησιν παλιῶν παπαδόσεων καὶ ἐθίμων, ποὺ ἀπαιτοῦσαν καὶ ἀπὸ τὴν παπαδιδᾶ, ὅταν γηρέψῃ, νὰ μὴν δευτεροπατρνεύεται. Ὑπάρχουν ἀρκετὰ παραδείγματα, ποὺ δελγουν πὼς οἱ χήρες παπαδιές — ἰδιαιτέρως νεαρῆς ἡλικίας — δευτεροπατρνεύονται, ὅπως αὐτῆ τοῦ διηγήματος τοῦ Παπαδιαμαντή, ποὺ παντρεύεται τελικὰ τὸ Χατζῆ-Πιάνη: «τὸ πένθος τῆς νεαρᾶς παπαδιᾶς εἶχε κρυώσει ὀλίγον, ἢ συγκαταθέσεις της, τῆ μεσολαβῆσει τῶν προξενητριῶν, τῆς ἀπεσταθῆ, καὶ ὑπελείπετο μόνον τὸ ζήτημα τοῦ πῶς νὰ τελεσθῆ ὁ γάμος. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ γέρον παπα-Μανώλης ἀπέθανεν, οἱ ἄλλοι ἱερεῖς δὲν εἶχον ἄμεσον συμπέρον νὰ φαίνωνται ἀκαιπτοί, καὶ κατωρθώθη, μετὰ ἢ ἄνευ ἐκκλησιαστικῆς ἀδείας, μεθ' ἱεροτελεστίας ὅπως τακτικῆς, νὰ πραγματοποιηθῆ ὁ γάμος τοῦ Χατζῆ-Πιάνη μετὰ τῆς χήρας

(*) Παρὰ τὰ λεγόμενα, καὶ ἀπὸ πολλοὺς, ὅτι τὸ «Πηδάλιον», δηλ. τὸ βιβλίον ποὺ περιέχει τοὺς θείους καὶ ἱεροὺς Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν καὶ τῶν ἄλλων Συνόδων, ἀπαγορεύει στὴς χήρες πρεσβυτέρους τὸν δευτερο γάμο, τέτοιος κανὼνας δὲν ὑπάρχει. Μόνον κάτω σὴν γνώμη καὶ συμβουλῇ τοῦ Βλάσταρη ἔχουμε, ἀπὸ ἀφορμὴ ἀρχαίου κανὼνα γιὰ τίς χήρες τῶν ἐπισκόπων, ποὺ γράφεται στὸ «Πηδάλιον» (ἐκδ. «Ἀστέρου», σελ. 265, ἐπιμνηστικὴ ΜΗ' Κανόνος ΣΤ' Οἰκουμ. Συνόδου): «δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δευτεροπατρνεύωνται οὐδὲ αἱ γυναῖκες τῶν ἱερέων». Γὰ τὸ Μαθαῖο Βλάσταρη καὶ τὸ ἔργο του βλ. Π. Β. Πάσχου, Ὁ Μαθαῖος Βλάσταρη καὶ τὸν ἔργον του, Θεσσαλονίκη 1978.

παπαδιᾶς. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι παλαιόν, συνέβη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος (δηλαδὴ) τοῦ περασμένου αἰῶνος). Ὁμῶς ἔχουμε καὶ πρὸ πρόσφατα παραδείγματα, ὅπως ἐκεῖνο π.χ. τοῦ Πρωτοχωρίου Κοζάνης, ποὺ τὸ κατοικοῦν σήμερα θεοφοβούμενοι ἄνθρωποι, ποὺ μᾶς ἤρθαν ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ Πόντου.

Φυσικά, δὲν πρόκειται νὰ ἐξαντλήσουμε ἐδῶ οὔτε τοὺς τρόπους οὔτε τοὺς τόπους ποὺ περιέγραψε ὁ Παπαδιαμαντής, γιὰτὶ θὰ μάκραινε πολὺ τοῦτο τὸ κείμενο. Ὁμῶς, πρέπει νὰ τοῦμε πὼς εἶναι σημαντικώτατες γιὰ τὴ λαογραφία, τὴν ἱστορία καὶ τὴ γλωσσολογία τοῦ τόπου μᾶς οἱ περιγραφές — ποὺ κἀνεὶ στὰ διηγήματα καὶ τὰ μυθιστορηματὰ του — πανηγυριῶν, τσιτῶν, ἐθίμων, καὶ γενικὰ τῆς ἐλληνορθόδοξης ζωῆς στὰ χρόνια του — στὸν τόπο του καὶ σ' ἄλλη τὴν Ἑλλάδα. Ὅταν ἀκόμη ζοῦσε, βάζει ἕνα λεμβούχο νὰ λέει: «δὲν εἶχε κτισθῆ ἀκόμη ἢ προκυμαία καὶ ἦτον ἄμμος κάτω εἰς τὸν αἰγιαλόν». «Δὲν εἶχον χαλάσει ἀκόμη τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ» («Τὰ τὴν περηφάνια») | Τί θὰ ἔλεγε ἀραγε σήμερα, ποὺ οἱ μπουλιτζέδες τοῦ τουρισμοῦ καὶ τοῦ ἀδίσταχτου νεοτουρισμοῦ κοντεῦσιν — ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὄψη, τὸ ὕψος καὶ τὸ ἦθος τοῦ ἐλλαδικοῦ τοπίου καὶ χώρου — ν' ἀλλοιωῶσιν τὰ πάντα, μὴ διατάζοντες οὔτε μπροστὰ στὰ ἱερά καὶ τὰ ὅσια τῆς Φυλῆς μᾶς; Τότε ὑπῆρχαν ἀκόμη γεωργοί· καὶ ἔκαμαν ἀκόμη τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ: «Τὸ χωράφι ἦτον τοῦ γεωργοῦ μόνον εἰς τὰς ἡμέρας ποὺ ἤρχετο νὰ ὀργώσῃ ἢ νὰ στείρῃ καὶ ἔκαμνε τρεῖς τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ, καὶ ἔλεγε: Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, σπέρνω αὐτὸ τὸ χωράφι, γιὰ νὰ φᾶνε ὅα' οἱ ἔξνοι καὶ οἱ διαβάτες, καὶ τὰ πετεινὰ καὶ τὸ οὐρανοῦ, καὶ νὰ πάρω καὶ ἐγὼ τὸν κόπο μου» («Ὁνειρο στὸ κῦμα»). Ὑπῆρχαν δηλαδὴ πρότυπα ποὺ θύμιζαν τ' ἀρχέτυπα, καὶ ἔμοιαζαν νὰ συγχρίνει τὴν κάθε στιγμὴ τὸν ἑαυτὸ σου μ' ἐκεῖνα, καὶ νὰ βεβαιωθείς, ἂν εἶσαι σωστός καὶ αὐθεντικός, ἢ ἀλλοίως, ν' ἀνακράξεις καὶ ἐστὶ σχετλιαστικά: «Φεῖ! Πῶς κατεστράφησαν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐντὸς μου!» (« Ἀμαρτίας φάντασμα»). Ὁ κυρ- Ἀλέξανδρος εἶχε ἄφθαρτες αὐτὲς τίς κεφαί-

ΕΡΩΤΗΣΗ
 ΠΩΣ
 ἡ περιγραφή
 τοῦ τόπου
 καὶ τοῦ
 ἔργου
 ἔχει
 ἕνα
 ἄλλο
 ἔννοια

ες και τους πόλους ἔλξεως, και συγχά βάζει στα στόματα τῶν ἠρώων του φράσεις σάν αὐτὴν ἔδῶ, ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν παντοτεινή, τὴν ἀθαράκτουτη λυρική νοσταλγία γιὰ τὸν ἴμορφο τόπο του, γιὰ τὴ μικρὴ σκιαθίτικην οἰκουμένη του: «Ἄν και τὸν πλείστον χρόνον ἀπεδήμιον σωματικῶς, ἡ ψυχὴ μου ἦτο πάντοτε πρὸς τὰ μέρη ἐκείνα, και ἐνεθυμούμιην κάποτε τὸν στίχον τοῦ Σκώτου ἀοιδοῦ: "Ἡ καρδιά μου εἶναι στα ψηλάματα· ἡ καρδιά μου δὲν εἶναι ἐδῶ!" («Ἀμαρτίας φάντασμα»).

ΕΡΩΤΗΣΗ: Το ποιο βιβλίο είναι αυτό; Ποιός είναι ο συγγραφέας;

Ἀφήσαμε γιὰ τὸ τέλος μιὰ κάπως δύσκολη παράγραφο. Εἶν' ἐκείνη ποὺ ἀναφέρεται στὴν προσωπικὴ ἐρωτικὴ ζωὴ τοῦ Παπαδιαμάντη. Πρέπει, κατ' ἀρχὴν, νὰ δηλώσωμε πῶς θεωροῦμε τὴν περιουχί αὐτὴ τόσο προσωπικὴ, ποὺ μὲ φόβο — και ὄχι δίχως αἰδῶ — καταπιανόμεστε νὰ μελετήσουμε και νὰ προσεγγίσουμε. Και τοῦτο γιατί τώρα τελευταία κάπιοι συγγραφεῖς μας, ἐμυνηύοντας κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν καλογεροσύνη του, ἄλλοτε τὸν παρουσιάζουν ἐρωτῦλον, ἄλλοτε αὐτοικανοποιούμενο, κι ἄλλοτε ἀφήνουν ἀδικαιολόγητους ὑπαντιγμούς γιὰ διάφορες ἐρωτικὲς τάσεις του. (*) Δὲν μᾶς ἔβαλε καιεῖς δικηγόρους τοῦ κυρ-Ἀλέξανδρου, ἀλλὰ ἡ ἀγάπη ποὺ τρέφουμε γιὰ τὸ τίμιον πρόσωπο και τὸ πολῦτιμο ἔργο του, μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἰδοῦμε πιὸ προσεχτικᾶ και πιὸ διακριτικᾶ τὸ λαετὸ αὐτὸ θέμα. Προεισαγωγικά, θὰ μπορούσαμε νὰ μεταφέρουμ' ἐδῶ μιὰ παιδιότερη σχετικὴ γνώμη μας γιὰ τὸν κυρ-Ἀλέξανδρο και τὴν ἀγάπη του πρὸς τὸν κόσμο και τὰ τοῦ κόσμου: «Γνωρίζει και χαίρεται τὴν ζωὴν, ὡς πιστὸς χριστιανός. Δὲν ἀποκλείει ἀπὸ τὸ ἔργον του, ὡς σεμνότυφος ἢ διεστραμμένος, οὔτε τὴν ἀγάπην οὔτε τὸν ἔρωτα. Ποτέ.

(*) Βλ. Π. Β. Πάσχου, Ἐυσία αἰνέσεως, Ἀθήνα 1978, ἐκδ. «Ἀστὴρ», σελ. 153. Πρὸ βλ. και Π. Β. Πάσχου, Ὁ Φτωχὸς Ἄγιος, Ἀθήναι 1982, ἐκδ. «Ἀστὴρ», σ. 56 ἐξ.

ὅμως, δὲν τὸν βλέπομεν νὰ εἶχε ἢ νὰ ἔχη σχέσηιν μετὰ τὴν σαρκικὴν ἀμαρτίαν! Ἐχει, μάλιστα, τόσην εὐαισθησίαν πνευματικὴν ἢ ὑψαία ψυχὴ του, ὥστε, οὐχὶ σπανίως, ἀναμιμνήσκειται νεανικά του ὀράματα, κρυφοκοιτάγματα, ἐρωτικὰ σκιρτήματα, ὡς μικρὰς τινος ἔκτροπᾶς, διὰ τὰς ὁποίας ἐπικαλεῖται ἔνωθεν τὸ ἔλεος και τὴν λυτρωσιν. «Ἀμαρτίας νεότητος μου ἔνωθεν τὸ ἔλεος και τὴν λυτρωσιν. Ἰδὲν, βεβαίως, στήριχθῆ τις εἰς ψυχναμητή μνησθῆς, Κύριε! Ἰδὲν, βεβαίως, στήριχθῆ τις εἰς ψυχναμητικὰς ἢ ἄλλας θεωρίας και μεθόδους ἐμυνητευτικὰς τοῦ ἔργου του, δὲν ἀποκλείεται νὰ τὸν βγάλῃ ἐρωτῦλον, οἰνόφυλα ἢ ὅ τι ἄλλο σχεθῆ ὁ νοῦς του. Αὐτό, ὅμως, θὰ εἶναι παρερμηνεία και τοῦ βίου και τοῦ ἔργου τοῦ Παπαδιαμάντη, εἰς τὴν ὁποίαν παρερμηνείαν ὑπόκειται πάντοτε ὁ κάθε ἀνθρωπος και ὁ κάθε δημιουργός. Ἄν δὲν θέλῃ ὁ κυρ-Ἀλέξανδρος νὰ συνάψῃ δεσμὸν ἢ νὰ εἰσέλθῃ εἰς γάμου κοινωνίαν, διότι ἐπιθυμεῖ νὰ μείνῃ («κοσμοκαλόγερος») και ν' ἀγωνίζεται διὰ βίου μετὰ τοὺς πειρασμούς, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑποτετεύωμεν — κατὰ τὴν συνθειαν τῆς ψυχολογικῆς «προβολῆς» μας — τραύματα ψυχικά ἐκ μὴ ἱκανοποιηθέντος ἔρωτος, ἀτολμίας, φοβίας, σωματικῶν ἐλάττωμα, ὑπερμετρον ἀφοσίωσιν εἰς ἄρενα φίλον, ἢ ἴδῶ τι ἀνομολόγητον και μειωτικὸν διὰ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν ὁ ἴδιος ἐπάλαισε διὰ τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ στυγνικῆς ἠδουπαθείας και ἀσκητικῆς ζωῆς, αὐτὸ φαίνεται εἰς τὰ ἔργα του και τὸ γνωρίζει ὁ παντογνώστης Κύριος, ὁ ὁποῖος τὸν ἐνεδυνάμωνε νὰ φέρῃ εἰς νικηφόρον πέρας τὸν ἀγῶνα του, μεταμορφῶνων και μετουσιῶν ὄλας τὰς ζωτικὰς ὀρμὰς και δυνάμεις του εἰς ὑψηλὴν πνευματικὴν δημιουργίαν, εἰς καλλιτεχνικὸν ἔργον ἐξάίσιον και μαγευτικόν, τὸ ὁποῖον — σὴν ἕρπον ἡμεῖς και αὐριοι ἄλλοι — θαυμάζομεν και χαίρομεθα και ἐπιοχαυμάνομεν. Εἰς κοινὸς τύπος τοῦ συνηθους κόσμου, αἱ ζωτικαί, σωματικαὶ ὀρμαὶ δημιουργοῦν ἴσως ψυχικά συμπλέγματα δυσθεράπευτα ὅταν παραμερίζωνται και ἀπωθούνται, ἴδῶ! εἰς ἐξαιρετοὺς καλλιτεχνικὰς και πνευματικὰς φύσεις μεταουσιώνονται διὰ τῆς ἐξιδανικεύσεως και γίνονται ἔργον καλλιτεχνικόν, λογοτεχνικόν, ἐπιστημονικόν, ἢ ἀκόμη, δημιουργοῦν τοὺς ἀγίους. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Παπαδιαμάντη,

φαίνεται ότι ο Θεός έβοθήθησε τους άρχωνας του και διά την δημιουργίαν πνευματικού έργου, και διά την έπιτυχή άσκησιν έναρετου και όσιου βίου, διά την όποίαν ο ίδιος ποτε δέν θ' άλαζονευθή η καυχθή... Η άγάπη του Παπαδιαμάντη διά τον Θεόν και την Έκκλησίαν Του δέν τον άποσκληραίνει, αλλά τον μεταμορφώνει εις ιδιάρν δόστην, εις φίλον και άδελφόν των πτωχών, εις στήριγμα των άμαρτανόντων και ζήτουντων δρόμον και όδον μετανοίας, όπως τουτο δαψιλώς φανερώναται εις τά έργα του. (*) Δέν θά είχαμε σήμερα λόγο ν' άλλάξουμε κάτι στην παλαιότερη αυτή γνώμη μας. Θα θέλαμε, μονάχα, ν' άναφερθούμε στα διηγήματα που γίνεται λόγος ιδιαίτερος για τά προσωπικά του έρωτικά σκιρτήματα η τις άναμνήσεις του. "Αν έξαιρέσουμε τό αιδέριο «Όνειρο στό κώμα», που ό πρωταγωνιστής του γίνεται δικηγόρος έπειτα στην 'Αθήνα, κατά τή μαρτυρία του συγγραφέα μας, καθώς και τό σκληρό κυνηγητό των τύψεων στό «Άμαρτίας φάντασμα», που κυρίως στηρίζεται σε σημειώσεις «τεθειώντος άτυχού φίλου» του, όπως όμολογεί ό ίδιος, μάς μένουν τρία μεγάλα διηγήματα, όπου έκδηλώνεται ιδιαίτερα η άγάπη του προς τή γυναίκα: τό «Όλόγυρα στη λίμνη», η «Νοσταλγός» και η «Φαρμακοδύτεια». Τά δύο πρώτα γράφτηκαν στό διάστημα 1891-1894, και τό τρίτο τό 1901. Είναι διηγήματα τής ώριμης σχεδόν ήλικίας του. Παλαιότερη δείχνει πώς είναι η «Νοσταλγός», που άρχισε νά γράφεται τό 1891. Άναφερθήκαμε ήδη στό Μαθιό, στη Λιαλιώ και στό μπαρμπά-Μοναχάκη, τό σύζυγό της. Μιά έρωτική περιπέτεια στη θάλασσα, που ξεκινάει με τήν εύχή-νοσταλγία τής 25χρονης Λιαλιώς, η όποία λιώνει στη μοναξιά του μπαλκονιού της: «Νά έμβαινα σε μία βαρκούλα, τώρα δά... έτσι μου φαίνεται... νά φτάναμε πέρα!». Τήν άκουει ό άρκετά νέωτερός της Μαθιός — που δέν είναι άλλος άπό τό συγγραφέα μας, όπως υποθέτουν — και άπαντα: «Μπορώ νά ρίξω εκείνη τή βάρκα στό γιάλό... Τι λές, δοκιμάζουμε!». Οι φράσεις τους άρχίζουν με τον ένικό

(*) Βλ. Π. Β. Πάγου, 'Ο φτωχός Άγιος, σελ. 56-57.

και τελειώνουν με πληθυντικό. Σμίγουν, λοιπόν, για ένα πομπιακό περίπατο στη θάλασσα με τήν ξένη βάρκα, ενώ ό μπαρμπά-Μοναχάκης περνούσε τήν ώρα του στον καφελέ. 'Ο Μαθιός «ήτο μόλις δεκαοκτώ έτών, άλλ' έφαινετο δεκαενέα η είκοσι με τους πυκνούς ήδη ιούλους του καστανού γενείου και του μύστακος». Έκείνη, «εις τήν πρύνμηνη καθημέρη, έδέχετο κατ' όψιν τό ώχρον φώς τής σελήνης, τό όποιον επέχρειεν ως με άργυράν κόνην τους άβρους χαρακτηήρας του ώράλιου προσώπου της. 'Ο νέος τήν εκύτταζε δειλώς». Είναι γνωστά τιά πώς ξανοίγονται στ' άνοιχτά, πώς ό Μαθιός «ήσθάνετο γοητείαν άρητον» και πώς έπίσης η Λιαλιώ «ύφίστατο άγνωστον θεάγητρον», αλλά δέν μάς φανερώνει τίποτ' άλλο, ενώ για τά αισθήματα του Μαθιού έχουμε κάτι περισσότερο: «Η χάρις του λιγυρού άναστημάτος της δέν έξηλείετο άπό τήν άνευ μέσης περιβολήν τήν όποία έφόρει. Και τά κατασά, τά όποια έκόσμου τον ήδυπαθεσ μέτωπόν της, ήσαν φυσικά και όχι έπίπλαστα. Η λάμψις των βαθειν και μαύρων όφθαλμών της έκαιεν άμωρά, υπό τας χαμαρωτάς όφρως, και τά πορφυρά χείλη της έφρόδιζον επί τής ώχρας και διαυγούς χροιάς των παρειών της, άίτνες έβάπτοντο μ' έλαφρόν έρύθημα εις τον παραμικρόν κόπον η τήν έλαχίστην συχλίτην. Άλλά τό λεπτόν και ήρεμον πύρ των όφθαλμών της έκαιε τήν καρδιαν του νέου. Τέλος, τήν ήγάπη!» 'Η νεαρά γυνή έφαινετο ζωσα άνειρώδη ζώην, ύπαρξιν ρειμβώδη». Άλλά είναι μεσά νυχτα και τό άεράκι τους ξεμαχαίνει πολύ. Πολλά λέγονται μέσα στη βάρκα, πάντα με περιπάθεια αλλά και πάντα με άθωότητα, για νά μείνει άνέγγλυτη και άθικτη η τιμή του μπαρμπά-Μοναχάκη, όπως υπογραμμίζει τό Λιαλιώ. Τέλος, ύστερ' άπό πολλή περιπέτεια, τους φτάνει η σακαμπβία με τους νεύτες και τον άντρα της στον άι-Νικώδα, όπου μόλις είχε βγει πριν λίγο η βαρκούλα τους. Έδώ τελειώνει τό διήγημα, με τούτες τις χαρακτηριστικές φράσεις του — παραλίγο — τρυώνου: «Λιαλιώ! έ! Λιαλιώ! — Όρίστε, μπαρμπά-Μοναχάκη! — Θελες νά πιάς στους γονείς σου, ψυχίτσα μου; Καλά θά κάμης. Κατρείει νάρθω χ' έγώ, νά σε συνοδεύσω ώς

ἐπεῖ, μήπως κακοπαθήσης στὸ δρόμο *μοναχὴ σου*, ἀγάπη μου!

— Καλῶς νάρθης, μπαρμπά-Μοναχάκη! ἀπὴντησεν ἀνεδοιάστως τὸ Λιαλιώ. Ὁ νέος ἴστατο ἐντροπαλὸς πλῆστον τῆς, κυττάζων αὐτήν, ἔμφοβος καὶ μὴ ἔννοων. — Σύρε στὸ καλὸ, μὲ τὴν σκαμπάβια, Μαθιέ μου, π'λάκι μου, τοῦ εἶπε μὲ τόνον εἰλικρινοῦς συγκινησέως, τὸ Λιαλιώ. Κρίμα'ς, ποῦ εἶμαι μεγαλύτερη στὰ χρόνια ἀπὸ σένα. Ἄν πέθαινε ὁ μπαρμπά-Μοναχάκης, θὰ σ' ἔπαιρναν. Στὸ κείμενο ἔχουμε μιὰ ὑπογράμμιση στῆ φράση τοῦ μπαρμπά-Μοναχάκη, «μοναχὴ σου», πὼς ἴσως θέλει νὰ δηλώσει τὴν ἐμπιστοσύνη του σ' ἐκείνη· πὼς δὲν συνέβαινε τίποτε καὶ πὼς ὁ νέος ἀπλῶς τῆ συνόδεψε ὡς ἐδῶ, γιὰ νὰ πάει ἐκείνη στοὺς γονεῖς τῆς. Ὡστόσο, στὶς καρδιές τῶν νέων ἡ θαλασσοταραχὴ ἦταν βαθύτερη. Αὐτὸ δὲν μᾶς τὸ κρύβει ὁ συγγραφέας — καὶ ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ νέου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ τελευταῖα λόγια τῆς Λιαλιῶς πρὸς τὸ Μαθιό: «ἂν πέθαινε ὁ μπαρμπά-Μοναχάκης θὰ σ' ἔπαιρναν». Καὶ ἴσως πιὸ πολὺ, ἀπὸ κείνο τὸ πινακί: «αὐρίμα'ς, ποῦ εἶμαι μεγαλύτερη στὰ χρόνια ἀπὸ σένα»!

Στὸ δευτέρο διήγημα «Ὁλόγυρα στῆ λίμνη», ποῦ μοιᾶζει μὲ διῶλογο τοῦ Παπαδιαμάντη μὲ τὸν ἑαυτὸ του, ἔχουμε ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν παιδική του προσηγορικὴ ἡλικία, ὅταν τὰ τυφερὰ ἐρωτικά αἰσθήματα εἶναι τόσο δυσδιάκριτα, ποῦ τὰ παίρνει κανεὶς γιὰ ἕνα χαρούμενο παιδικὸ παιγνίδι: «Ἐπταέτης ἦδη δὲν ἄχνεις νὰ ἐρωτεύεσαι... Πρῶιμα δνεῖρα νεότητος ἀνυπομόνου, ὡς ἡ ἀμυγδαλῆ, ἡ ἀνθοῦσα τὸν Ἰανουάριον». «Ὅλο τὸ διήγημα εἶναι μιὰ τυφερὴ ἀνάμνηση τῶν παλαιῶν συμβάντων γύρω καὶ μέσα στη λίμνη, ποῦ χωρίζονταν ἀπὸ τῆ θάλασσα μὲ μιὰ πλατειὰ λουριδα γῆς ἀμμοδερεῆς. Ἀπ' ὅλα ὅσα θυμᾶται ὁ συγγραφέας μας, ἐπιστρέφοντας ὕστερ' ἀπὸ ἑπτὰ χρόνια στὸ νησί, αὐτὸ ποῦ φαίνεται νὰ τὸν ἀγγίξει περισσότερο εἶναι ἡ ὁμορφὴ Πολύμνια, ἀδεληφῆ τοῦ φίλου του Νίκου, γιὰ τὴν ὁποία μάζευαν κάποτε ἴτσια — ἐκείνος καὶ ὁ ἀνύπστατος ἐρωτικὸς ἀντίζηλος Χριστοδουλῆς. «Καὶ ἔχωνε σο ἕως τοὺς ἀστραγάλους εἰς τὸν βάλτον, ἀλλ' ἐνομίζεις τοῦτο

εὐτυχίαν σου, διότι ἐφαντάζεσο πάντοτε, ὅτι ἔτρεχες νὰ κόψης ἴτσια δι' ἐκείνην». Τώρα, ὅμως, ποῦ ἐπέστρεφες, «δὲν ἦτο πλῆρον καὶ ἡ Πολύμνια ἐκεῖ, ἀλλὰ ἐμψυχον ἴον, ἡ μεθύσκουσα ποτὲ τὴν παιδικὴν φαντασίαν σου μὲ μόνον τῆς λευκῆς λινομετάξου ἐσθήτος τὸν θροῦν». Παράβρισκεται στὴν καθέλιχυσή σου ἐνὸς πλοίου, μὲ ὄλη τὴ φασαρία καὶ τοὺς πανηγυρισμοὺς, ἀλλὰ ὁ νοῦς του ἦταν ἀλλοῦ. «Εἰς ὅλα ταῦτα ἦσο παρών, φίλε, καὶ ὄλα σχεδὸν δὲν τὰ ἐβλεπες. Ἡ καρδιά σου, ἡ φαντασία σου, οἱ ὀφθαλμοὶ σου, ἦσαν προσκεκολλημένα εἰς ἐκείνην, ἥτις ἐφόρει τότε λινομέταξον θερυνὴν ἐσθῆτα κ' ἐσκιάζετο ἀπὸ τὸ κόκκινον παρασόλι». «Ὅποιον λεπτοφῆς σώμα ἐσκεπάζεν ἡ λινομέταξος ὀρφνὴ ἐσθῆς! Πὼς διεγρέφετο ἄρμονικῶς ἡ μορφὴ τῆς μὲ γινώδη πάλαιυκον χρῶτα καὶ τὰ ἐρυθρὰ μῆλα τῶν παρειῶν, μὲ τὸν μελίχρυσον λαμπὸν καὶ μὲ τὸ ἐλαφρῶς κολποῦμενον στῆθος τῆς! Πόσον ἄβραϊ ἦσαν αἱ γεῖρες, καὶ πόσον μελωδικὴ ἔπαιλεν εἰς τὸ οὖς σου ἡ θεοσεσία φωνὴ τῆς! Ἡ ξανθοπλόκαμος κόμη, ἀτημέλητος ὀλίγον ὡς νὰ ἐβιάσθη νὰ καλῶπιτισθῆ διὰ νὰ ἐξέλθῃ καὶ ἀπολαύσῃ τὴν θαλασσίαν αὔραν... καὶ τὸ ὄμμα τῆς μὲ τὰ μακρὰ ματόκλαδα, ὡς περοφόρος ὀιστός, σ' ἐσάεττε γλυκὰ εἰς τὴν καρδίαν! Ἐνθυμεῖσθαι, ὁποῖον αἰσθημα ἐδοκίμασες τότε, καὶ πὼς δεκαετρεπᾶτης μῶλις ἠρωτεύθης ἦδη; Ἡ Πολύμνια σοῦ ὠμίλησε! Ἡ Πολύμνια σ' ἐκάλει ὀνομαστὶ! Ὅποια παιδικὴ μέθη, εὐχόλως παραχθείσα, διὰ μικρᾶς δόσεως ρευστοῦ! Ἐφαινετο, ὅτι δὲν ἐσῆκωνες περισσότερο...». Βρίσκει ἀκόμη καὶ τὸν ναύτακον τοῦ ἀγίου Γεωργίου καὶ φρεσκάφει τίς σχετικὰς ἀναμνήσεις του: «εἰς τὸν ναύτακον ἐκείνον, ὅταν ἦτον ἀκόμη παλαιὸς καὶ στενός καὶ μικροῦτακος, ἐχλειεσο τὸ πᾶλαι, ὅταν ἦθελες νὰ ἐπικαλεσθῆς τὴν βοήθειαν τοῦ Ἁγίου διὰ τοὺς πρῶτους πόνους τῆς καρδίας σου. Καὶ δὲν ἦδυνατό τις νὰ σέ ὀνομάσῃ βέβηλον, καθόσον δὲν ἐζήτεις ἀπὸ τὸν Ἅγιον ἐγκόσμιον εὐτυχίαν, ἀλλὰ παρηγορίαν διὰ τὰς θλίψεις σου...». Ἐτσι προχωρεῖ τὸ διήγημα, μὲ λίγες λεπτομέρειες ἐπεισοδικαῆς, ὅπου ὁ συγγραφέας μας θυμᾶται καὶ τοὺς μάταιους τσακωμοὺς καὶ τίς ἀντιζηλίες μὲ τὸ Χριστοδουλῆ,

που κάποτε πρόλαβε κ' ἔδωκε πρώτος ἴτσια στὴν Πολύμνια ἢ ἐλευθέρωσε τὴν πινασμένη στὰ χόρτα τῆς λιμνῆς βάρκα της, ὅποτε καὶ τοῦ εἶχε ψιθυρίσει ἐκεῖνη «Τί παρὰξένο παιδί!» Καὶ χλαίνει τὸ διήγημα μὲ μιὰ διάθεση φιλοσοφική: «Πρὸς τὴν νὰ χάνη τις τὴν φίλιαν τῶν φίλων του; Μὴ τυχόν ἢ Πολύμνια ἦτο διὰ σέ ἢ δι' ἐκεῖνον; Παιδίον! Αὐτὴ ἦτο μεγαλύτερα τὴν ἡλικίαν καὶ τῶν δύο σας. Ἄλλὰ πῶς δύναται τις νὰ γίνῃ ἀνὴρ χωρὶς ν' ἀγαπήσῃ δεκάκις τοὺς ἀχίσιον, καὶ δεκάκις ν' ἀπατηθῇ; Τώρα ἢ Πολύμνια ἀπέθανεν ἢ ὑπανδρεύθη; Ἄγνωστος καὶ σὺ ἐπίσης. Καὶ ὁ Χριστοδουλῆς; Ἐγινε ναυτικὸς περὶ φανος, ἀλλ' ἀπὸ ἐτῶν δὲν ἤκουσες τι περὶ αὐτοῦ. Ἴσως νὰ ἐπῆγεν εἰς τὴν Ἄμερικὴν, καθὼς τόσοι ἄλλοι. Καὶ σὺ; Φιλοσοφεῖς, ὡς ἐγώ, καὶ οὐδὲν πράττεις».

Τὸ τρίτο διήγημα, ἢ «Φαρμακολύτρυα», φαίνεται πιὸ χειροποιαστὸ σ' αἰσθημάτα καὶ πιὸ συγχλονιστικὸ στὸν τρόπο τῆς βιώσεως τῶν ἀναμνήσεων. Ἡ ἐξομολογητικὴ τοῦ δύναμη μᾶς διαπερνάει ὡς τὸ μεδουλί. Τίς 7-8 σελίδες τοῦ τίς διαβάζει καεὶς — τίς ρουφάει πέστε καλύτερα — δίχως νὰ καταλάβει πῶς ἀνασαινεῖ! Γραμμένο στὰ 1901, φαίνεται νὰ περιγράφει γεγονότα πρόσφατα, μιὰ πού ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ πῶς «ἤρχισεν ἦδη νὰ φθίνῃ». Πρέπει νὰ 'ναι ἦδη πενήντα χρονῶ. Τὸ πρόσωπο τῶν ἐρωτικῶν του ἀναμνήσεων εἶναι ἢ ἐξαδέλφη του Μαχούλα. Ὁ κῦρ Ἄλεξάνδρος βγαίνει μόνος του, καθὼς ἄρχισε ἢ νύχτα, στὸ βουνό, «ἐλαυνόμενος, ὅπως λέει, ἀπὸ τὸ πάθος», νὰ συναντήσῃ τὴν ἐξαδέλφη του· δὲν εἶχε καμμιά βεβαιότητα πῶς θὰ τὴ συναντοῦσε, μὰ «ἔφερε τὰ βήματά του εἰς προσκύνησιν, καὶ ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην ν' ἀναζωπύρησθαι ἀρχαίας ἀναμνήσεως». Μᾶς ἀναφέρει, στὴ συνείδησι, ἐνδιδήσεις καὶ παλαιότερες ἐπιθυμίες, ἀπὸ λειτουργίας τῆς Μαχούλας στὴν ἄγια Ἀναστασία, (κανονικῆς, μὲ ἱερέα, καὶ «μυστικῆς») μὲ τὰ ἔφτά κερπιά καὶ τίς ἔφτά γύρες μὲ τὸ κρηωμένον νῆμα γύρω ἀπ' ὄλη τὴν ἐκκλησία) πού ἔτυχε μὲ ἰδεῖν κ' ἐκεῖνος, ἀναπαύσασθαι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ δικῆς του ἐπισκέψεως, ἀνεξήγητες, μέσα στ' ἄγρια μεσάνυχτα σχεδὸν! Κοντὰ

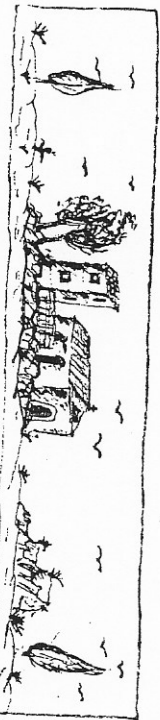
στὸ φοβερὸ ρέμα τοῦ Δράκου, «ἀντηχεῖ ὁ ρόγθος τοῦ χειμάρρου, τοῦ σχηματιζομένου ἀπὸ τὰς χιόνιας τὰς λυομένας. Καὶ εἰς ὑψηλῶς μαῦρος βόχος ἴστατο ἀπέναντι μου, μυστηριώδης εἰς τὸ σκότος. Ἦτο κατὰ Μάρτιον μῆνα. Ὁ χειμάρρος ἐπρόχθει, ἔβρυχε καὶ κατεφέρετο μετὰ κρότου, κ' ἐκάλιετο σχηματίζων δύο καταρράκτας, κυρίαρχος εἰς τὴν σιγὴν τῆς νυκτός». Καὶ συνεχίζει ὁ συγγραφέας μᾶς τὴ συγχλονιστικὴν τοῦ ἀφήγησθαι-ἐξομολόγησθαι: «ὁ κρότος ἐκεῖνος ἐπέστειρε φόνον εἰς τὴν ψυχὴν μου, ἥτις ἀνεγνώριζε παρ' ἐαυτῆς ὁμοιότητά με τὸ ρεῦμα ἐκεῖνο. Ἐδεδεσμένο ὄλη ἀπὸ ἐν ὑποῦλον πάθος, καθὼς τὸ βαθύ ρεῦμα καὶ ἡ σιγὴ τῆς νυκτός ἐδεδεσμένο ἀπὸ ἕνα δοῦπον ὑπόκωφον». Γιὰ πρώτη φορὰ συναντοῦμε στὴν ὁρολογία τῶν προσωπικῶν ἀναμνήσεων τέτοιον «ὑποῦλον πάθος», καὶ τὴν ψυχὴν του νὰ παραμοιάζεται μὲ τὸ ἄγριο ἐκεῖνο ρεῦμα τῶν φοβερῶν καταρρακτῶν καὶ χειμάρρων μὲ τὰ πολλὰ νερά! Φτάνοντας στὸ ναῖσσο τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, μᾶς ἐξομολογεῖται πάλι: «Καὶ τότε εἰκοσιν ἔτη, ὅταν ἤρχισα ἦδη νὰ φθίνω, ἀφοῦ κατὰ κόρον ἐγένεθον τῆς ζωῆς ὄλην τὴν τρύγα καὶ τὴν πικρίαν, ἐὰν ἐγὼ ἐζήτητον νὰ ζώσω με κηρίον τὸν ναὸν τῆς Μάρτυρος, οὔτε κηρίον πλεόν ἀγνὸν θὰ ἦδυνάμην νὰ εἶρω, διότι ἀπὸ πολλοῦ ὄλοι οἱ κηροπλάσται ἐπώλονον νοθευμένα κηρία, καὶ οἱ μεγαλύτεροισιν αὐτοῖς εἶχον μάθει νὰ νοθεύωσι τὸ κηρίον πρὶν τὸ πωλήσων. Καὶ ὁ ναῖσχος τῆς Ἁγίας εἶχε περιέλθει εἰς παρακμὴν καὶ ἀτημελησίαν οἰκτρᾶν, διότι ἢ θρησκευτικὴ εὐλάβεια μετὰ ἄλλως εἶχεν ἐκπέσει ἐν τῷ μεταξί...». Ὁ συγγραφέας μᾶς βλέπει κ' ἔξω καὶ μέσα του ἐρείτεια: «Ἵπῃρχον μόνον δύο κανδήλια ἡμιθραυσμένα ἢ ραγισμένα· ἢ βορεία πύλη τοῦ ἱεῖος ἔνευ θυρίδος· τὸ μόνον παρὰθυρον, τὸ μεσημβρινόν, τοῦ ναοῦ ἔνευ παραθυροφύλλου· τὸ θυσιαστήριον καὶ ἡ προσκομιδῆ, γυμνὰ καὶ ἀνεπίστρωτα, ἦσαν πλήρη κοινοροῦ... Ὁ ναῖσχος, ὁ ἐπταζωσμένος καὶ ἀγριασμένος, δὲν ἐλείτουργεῖτο πᾶσι!» Φυσικά, στὸ πρότω πλάνο τοῦ ἐνδιαφέροντος δὲν εἶναι ὁ ναῖσχος καὶ τὰ ἐρειπωμένα ἱερά του, ἀλλὰ τὸ προσωπικὸ τῶν πάθος, πού τὸν σέβει ξανά, τώρα στὰ πενήντα του,

καθώς ξαναθυμᾶται τὸν πατρικό του ἴσως ἔρωτα μετὰ τὴν φιλόστοργη ξαδέλφη του Μαχούλα. «ὦ, ἑπτάκις μόνον... ἔβδοναον τῆς ἀγίας Ἀναστασίας!... Τοσάκις εἶχε περιεζωσμένη τὴν καρδίαν μου ἡ ἀκαθὰ τῆς πικρᾶς ἀγάπης, τοσάκις τὴν εἶχε περιεζωσμένη τὸ ἔρπετον πάθος, τὸ δολιερὸν... Εὐλαβούμενην νὰ εἶπω εἰς τὴν Ἁγίαν, ἡσυχνόμενην νὰ ὁμολογήσω πρὸς ἑμαυτὸν, ὅτι ἦμην, ὁπὲ ἤδη τῆς ἡλικίας, λεία τοῦ πάθους καὶ ἔρημιον...». Ὅμως, αὐτὴ ἡ «ἀκαθὰ τῆς πικρᾶς ἀγάπης» — πού κατὰ τὴν γνώμη μου εἶναι μάλλον ἡ ἀπαρσυσμένη ἀγάπη (πρῶτα, μετὰ ξαδέλφη· κ' ἕστερα, μετὰ παντρεμένη), σ' αὐτὴ τὴν ὥρα — φαίνεται κάπως νὰ τοῦ γλυκαίνει τὸ λάφυρον. Ζεῖ αὐτὸ πού ἡ καρδιά του αἰσθάνεται καὶ ὅχι αὐτὸ πού εἶναι ὁ φοβερώτερος. Ξεσχίζεται καὶ σπαράζει ἑσωτερικά, μὴν ξέροντας ποῦ δρόμο ν' ἀκολουθήσει: «ἦ Ἁγία ἡδύνατο ἴσως νὰ μεθεραπείση, ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἐπεθύμουν νὰ θεραπευθῶ». Κι ἄφου πέρασε ὀλίγη τὴ νύχτα ἐκεῖ πέρα, «ἐν τῇ νύκτῃ φη του Μαχούλα, ποῦ «εἶχεν ἐλαιῶνα εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα». Τὴν ρωτᾷ γιὰ τίς παλιές «μυστικῆς» λειτουργίας τῆς καὶ τ' ἀποτελέσματά τους, ἐνῶ παρατηρεῖ ἐρευνητικὰ τὴν ὁμορφιά τῆς κάτω ἀπ' τὴν περασμένην κάπως ἡλικία καὶ τὰ προσεγγίζοντα γεράματα: «ἦτο τοιαύτη, ὅποια καὶ πρὸ εἴκοσι χρόνων. σκεδὸν δὲν εἶχε μεταβληθῆ τὸ πρόσωπόν της, οὔτε λευκὴν τρίχα εἶχεν εἰς τὴν κόμην της, οὔτε ρυτίδα εἰς τὸ μέτωπον. Ἦτο ἐκ τῶν γυναικῶν ἐκείνων τῶν ἐχουσῶν δευτέραν νεότητά, ἀνηγοτέραν τῆς πρώτης· ὠχρά, καὶ ἀφελής, καὶ ἀπλάστος, ἐφαινετο ἄσχημη ἐκ πρώτης ὄψεως, ἀλλὰ μετὰ δευτέρον βλέμμα ἀνεκάλυπτε τις εἰς τὸ πρόσωπόν της ἄφατον γλυκύτητα. Ἦτο νύμφη καὶ ἰέρεια καὶ γυνὴ! Φυσικά, ὅταν σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία ξαναβλέπεις στὸ πρόσωπό της «ἄφατον γλυκύτητα» δὲν χρειάζεται κόπος γιὰ νὰ ἰδεῖ κανεὶς τὸ δυνατὸ ἐρωτικὸ πάθος ποῦ ἀκόμη τὸν κατέχει γιὰ τὴ Μαχούλα. Ἐκείνη τοῦ διηγεῖται τὰ τῆς οἰκογενείας της, παρενείροντας

στὴν ἀφήγησιν καὶ περιεργα ὀράματα ποῦ εἶχε δεῖ κοντὰ στὴν ἀπατημένη τους ἐκκλησιά τῆς ἀγίας Ἀναστασίας. Ὁ κυρ-Ἀλέξανδρος περνᾷ τὴν ἡμέρα δολιχῆρη, περιτλανώμενος εἰς τὰ ρεύματα καὶ τοὺς αἰγιαλούς, ἀνὰ τὴν ἀγρίαν ἀκτὴν, τὴν βορεινήν καὶ θαλασσοπληγῆν. Τὸ βράδι ξαναπαίει στὸ καίσιον τῆς Ἁγίας, καὶ ἀνάβει «τεμᾶχιον λαμπράδας ἐκ κηροῦ, μετρίως νοθευμένου», ποῦ εἶχε ξεχάσει ν' ἀνάψει τὴν περασμένη νύχτα. Πιάνει ἕνα στασίδι, προσπαθεῖ νὰ συγκεντρωθεῖ, μὰ εἶναι σὰν ἓν ἀχυβέρητο καράβι: «ἠθέλησα νὰ γονυπετήσω καὶ προσεπάρθησα νὰ δεηθῶ, ἀλλ' ἐπρέμβάζον. Ἐλπίσασα τὰ ὄμματα, ἐπαυτῶν ἕνα ὕπνον, ἀλλ' ὁ πόνος ἠγγύπτει ἐντός μου». Κ' ἐκεῖ ἀρχίζουν νὰ τὸν πολιορκοῦν κ' ἐκεῖνον ὀράματα, ὅπως ἐκεῖνα τῆς Μαχούλας. Βγαίνει ἔξω, τίποτε. Ξαναπαίει στὴν ἐκκλησίαν καὶ βλέπει νὰ συμπλέκονται μπροστά του ἡ εἰκόνα τῆς Ἁγίας καὶ μιὰ ἄλλη, ποῦ, ἀπ' ὅ,τι μᾶς λέει ὁ συγγραφέας, ἴσως πρέπει νὰ ἦταν τῆς Παναγίας, καὶ νὰ «ἀντηλάσασσε νεύματα μετὰ τὴν εἰκόνα τῆς Ἁγίας. Μοῦ ἐφάνη ὅτι τὰ χεῖλη της ἐψύθυριζον ἱκεσίαν, καὶ τὸ βλέμμα τῆς εἰκόνης ἔνευε συγκαταθέσιν...». Καὶ καταλήγει, κάπως τραγικὰ εἰν' ἀλήθεια, ὁ συγγραφέας μᾶς τὴν ἐξομολόγησίν του: «Ἵπνος τότε μετὰ κατέλαβεν, εἰς τὸ στασίδιον ὅπου ἐκαθήμην. Ὁ ὕπνος ἦτον ἄνευ οὐείρων· ὅλα τὰ ὄνειρα τοῦ τὰ εἶχεν ἀφαιρέσει ἡ ἐργήγορος. Μόνον ἐνδομύχως, εἰς τὸ βάθος τῆς συνειδήσεώς μου, μία φωνή, ἦτις ὁμοίωζε μετὰ τὸν ἦχον, ἡκούσθη ἀμυδρῶς νὰ ψιθυρίζη: "Ἵπναγε, ἀνίαται! Ὁ πόνος θὰ εἶναι ἡ ζωὴ σου...". Ἐξύπνησα. Ἐσχηκώθη καὶ ἔφουσε τὴν δέξιόν μου». Πρέπει, βέβαια, νὰ ὑποθέσουμε, πῶς παρακαλοῦσε γιὰ θεραπεία τῶν ἐσωτερικῶν πληγῶν του καὶ τραυμάτων, καὶ γι' αὐτὸ ἴσως ἡ τόσον ἀνθρώπινη «ἀγρία χάρα» του γιὰ τὴν ἀπάντησιν, πῶς θὰ μείνει ἀνιάτος καὶ πῶς ὁ πόνος θὰ εἶναι ἡ ζωὴ του — ὅπως πραγματικὰ ἦσαν. Μὰ καὶ τίνος ἡ ζωὴ δὲν εἶναι πόνος; Μόνο, ποῦ προσπαθοῦμε νὰ τὸν χυβούμε καὶ νὰ μὴν τὸν ἀφήνομε στὴν ἱερόσουλῃ περιέργεια τῶν ἄλλων...

“Υστερ’ ἀπ’ ὄλα αὐτά, τὰ τόσον εὐλιχρινῆ και τόσο ζωντανὰ ἐξομολογήματα, που εἶναι σὰν ἕνα σχόλιο στὸν πενηνχόστο ψαλμὸ τοῦ Δαβὶδ, τὸν ψαλμὸ τῆς μετανοίας, και σὰν ἕνας ἀκατάπαιστος ψίθυρος, πᾶνω στὸ στίχο «ἀμαρτίας νεότητός μου μὴ μνησθῆς, Κύριε», πρέπει νὰ ποῦμε, πὼς τὰ ἐρωτικά ἀμαρτήματα τοῦ συγγραφέα μας μᾶλλον βολισχονται στὸ στάδιο τῆς ἐπιθυμίας και τοῦ πειρασμοῦ, ἀλλὰ ἐκείνος, μὲ τὴν ὀρθόδοξη εὐαισθησία του, τὰ μεγαλοποιεῖ, τὰ αἰσθάνεται βαριά και συντριπτικά, και δέεται γιὰ τὴ θεραπεία και τὴν ἀνωθεν συγχώρεση. Τοῦτο τὸ τελευταῖο φαίνεται ὅχι τόσο στὰ διηγήματά του, ὅσο στὰ ὑμνογραφήματά του πρὸς τὴν Παναγία και τοὺς Ἁγίους. Δείχνει κι αὐτὸ τὴν πνευματικὴ ἰσχύ και τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου του: ὅποιοι κωλύεται στὸ βόρβορο δὲν αἰσθάνεται καθόλου βρώμικος: ὅποιοι ἀγωνίζονται γιὰ τὴν καθαρότητα και τὴν οὐσιότητα στὸν ἐπίγειο τοῦτο και τόσο δυσκόλο βίω, αἰσθάνεται μὲ κρίματα κατὰφορτος και τὶς πιὸ μεγάλες ἀμαρτίες γὰ τὸν βαρβαίνουν και γὰ τὸν πιέζουν!

Και γιὰ νὰ κλείσουμε τὸ κείμενο τοῦτο, που πῆρε ἀπρόσμενο μάκρος, θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσουμε και γιὰ τὸν ἴδιο τὴ φράση ἐκείνη, που βάζει στὸ στόμα τοῦ Γιωργῆ, στὸ «Ἐρως-ἦρως» γιὰτι και ὁ Παπαδιαμάντης ἀγάπησε και δὲν ἦταν ἀνεφαστος και ἀπᾶνθρωπος, μὰ κατέστειλε τὸ πάθος, ἐπραῦνθη, κατενύγη, ἔχλαυσε κ’ ἐφάνη ἦρως εἰς τὸν ἔρωτά του — ἔρωτα Χριστιανικόν, ἀγνόν, ἀνοχθῆς και φιλιανθρωπίας!»

Δ'. Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΠΟΙΗΤΗΣ

Π. εὐνοῖς
 Πάχος
 Παιδων ποιητής
 ΕΡΩΤΗΣ Η:
 Παι εἰς κείνη
 ποιητικὸν τῆτα
 ὁ ἔρωτ' ἔσ
 Παναγιώτης

Μέσα στὸ πνευματικὸ και μυστικὸ θάμβος, που πλημμυρίζει τὶς καρδιές τῶν ἐλλήνων αὐτὲς τὶς βαρύνφορες ἀπὸ βαθιὰ ἁγίου Δωδεκαήμερου, ζεσταίνει τὴ σκέψη και τὴν ψυχῆς μας ἡ μνήμη τοῦ Παπαδιαμάντη, που, παρ' ὄλες τὶς ἐπιφυλάξεις περιφῶν συνοφρυωμένων κριτικῶν και τὶς ἀντιδράσεις κᾶποιων ἄλλων ἱστορικῶν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, θὰ παραμένει «ὁ ἀγνός τῶν νεοελληνικῶν πραγμάτων» μας. Ὁ ἔθνικὸς συγγραφέας, που μᾶς βοήθησε — πρῶτος αὐτός, μετὰ τὴν ἀπόκλιση τῆς εὐθερίας μας — νὰ λάβουμε αὐτοσυνειδητῆ τῆς ἐλληρικῆς μας ταυτότητος, νὰ γνωρίσουμε τὰ βάθη τῆς ὀρθόδοξης ψυχῆς μας και νὰ βροῦμε δρόμους λυτρωτικούς, που ὀδηγοῦν στὸν οὐρανό. Αὐτὸ ἴσως θέλει νὰ υποπραμίσει κ’ ἕνας νεοελληνας ποιητῆς μὲ αὐτοῦς ἑδῶ τοὺς στίχους του:

1. Ἀξίζει νὰ μνημονευθεῖ ἑδῶ τὸ ἀκόλουθο περιστατικό. Πρόσφατα, σ' ἕνα μοναστηράκι τῆς Ἀττικῆς, ἀπῆλθε και πολὺν εὐαχθὸς λευίτης, πέρασε και τὸν «Ὅσιον Ἀλέξανδρον τὸν νέον, τὸν ἐκ Σουλίου», στὸν κατὰλογο τοῦ Ἁγίου, που ἀναφέρονται στὴν Ἀπόλυση κάθε ἐκκλησιαστικῆς Ἀποκρίσεως, και ἀπὸ τοὺς ὁποίους ζητοῦμε νὰ παρεβέουον και νὰ ἰκετεύουον τὸν ἕνα Ἐκκλησία, ὁ κυρ-Ἀλέξανδρος ἀρχίζει νὰ παίρνει, σιγά-σιγά, τὴ θέση τοῦ τοῦ κτίσει...

“Όπου και νά σᾶς βροίσει τὸ κακό, ἀδελφοί,
ὄπου και νά θολώκει ὁ νοῦς σας,
μνημονεύετε Διονύσιο Σολωμό
καὶ μνημονεύετε Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη!

Πρέπει, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κιόλας, νά τὸ σημειώσουμε, πὼς τὰ ποικίλια μνημόσυνα τοῦ Παπαδιαμάντη παραεῖναι πυκνά, — τόσο, ποῦ ἡ βιβλιογραφία του νά εἶναι ἡ μεγαλύτερη ποῦ ὑπάρχει γιὰ νεοέλληνα συγγραφέα. Δὲν ὑπάρχει, σχεδόν, ἔλληνας συγγραφέας ἢ δημοσιογράφος, ποῦ νά μὴν ἔχει ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ πρόσωπο ἢ τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη — ἰδιαίτερα τίς μέρες τῶν Χριστουγέννων ἢ τοῦ Πάσχα. Κι αὐτό, βέβαια, — πέρ' ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἢ λογοτεχνικὴ ἀξία ποῦ ἔχει, — ποῦ νά ἔχουν αὐτὲς οἱ ἐπικαιρὲς ἀναφορὲς τῆς ἐστρατικῆς ἐπιφυλιδιογραφίας, — δείχνει καθαρὰ τὸ πόσο καίρια εἶναι ἡ θέση τοῦ Παπαδιαμάντη στὴν καρδιά τοῦ ἔθνους καὶ πόσο ἀγέραςτο παρωμενεῖ τὸ ἔργο του, γιὰ νά ἐνδιαφέρει πάντα, ὄλο καὶ πιδὸ πολύ, ἓνα πλῆθος ἐλλήνων, ὅπου δὴποτε κι ἂν βροίσκονται στὰ πέρατα τοῦ κόσμου ποῦ ἀναζητοῦν τίς νέες ἐκδόσεις τῶν ἔργων του, καθὼς καὶ τίς φιλολογικὲς μελέτες γιὰ τὸ βίο του καὶ τὴν τέχνη του. Ὑπάρχει, ὅπως εὐκόλως τὸ φαντάζεται κανεὶς, πολλὸ ἄχυρο ἄχρηστο καὶ πολλὰ μετρία κείμενα, μέσα στὴν ἀτέλειωτη Παπαδιαμαντολογία, ποῦ σβήνουν καὶ χάνονται — μὲ τὴν ἴδια εὐκολία ποῦ γράφονται — ἰδίως ὅσα προσπαθοῦν νά ἐρημνεύσουν τὸ ἔργο του μὲ προκαθορισμένες κριτικὲς ἀρχές, ξένες πρὸς τὸ πνευματικὸ μέγεθος τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἐπιμένουμε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, ὄχι γιὰ νά σβήσουμε πρόχειρα κ' ἐπιτόλαια τὴν ἀξία ποῦ ἔχει, νά ἔχουν οἱ διάφορες κριτικὲς μελέτες τοῦ ἔργου του, μὰ γιὰ νά ξεκαθαρίσουμε κάπως τὸ ἔδαφος ποῦ θὰ κινηθοῦμε καὶ νά δείξουμε τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο πιστεύουμε πὼς πρέπει νά προσεγγίζεταὶ τὸ πολῦτιμο ἔργο καὶ τὸ ἐντιμὸ καὶ ἑρὸ πρόσωπο τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη. Ὅσοι βλέπουν μὲ ξένα μάτια, ἐγκεφαλικά, διανοητικά, εὐρωπαϊκά διήθεν ἢ κοινωνιολογικά τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη, τὸ στενεύ-

ουν τόσο πολύ, που είναι σά να τὸ σβήσουν ὡσάν ἄτεχνη καὶ ἀπελθῆ ἡθογραφία. "Ὅσοι, ὅμως, τὸ βλέπουν μὲ καθαρή καρδιά κι ἀθλόωτο νοῦ, μὲ ἀπονήρευτη ματιά κ' ἐλληγορθόδοξο αἶσθημα, αὐτοὶ τὸ βεβαίουν ἐθνικὰ πολύτιμο καὶ ἱερό, σὰν τὸ παλιὸ εἰκόνημα καὶ τὸ ἀπαύζονται εὐλαβικά, σὰν ἀτίμητη κληρονομιά τους. Μὲ αὐτὴ τὴν εὐλάβεια θά προσπαθήσουμε κ' ἑμεῖς νὰ πλησιασοῦμε τὸν κυρ-Ἀλέξανδρο, ζητώντας του κιάλια συγγνώμη πὺ τὰράξουμε τὴ γαλήνη καὶ τὴν ἡσυχία του, μὲ τὴν πρόχειρη αὐτῆ ἀδολοσχία μας.

Βιογραφικὰ
 Ἦρῶν προχωρήσαμε στὸ θέμα τοῦ ποιητικοῦ Παπαδιαμάντη, θὰ ἤθελα νὰ περάσουμε, ὅσο γίνεται πρὸ ἐπιγραμματικά, ἀπὸ τὶς πρὸ σιμαδιακῆς χρονολογίης τοῦ βίου του. Γεννήθηκε στὴ Σκιάθο, τὸ 1851. Ὁ πατέρας του ἦταν ἱερέας. Μεγάλωσε κοντὰ στὴ θάλασσα τοῦ νησιοῦ του καὶ μέσα στὴ θάλασσα τῆς Ἐκκλησίας, βοηθώντας στις ἱερῆς ἀκολουθίης τὸν λευτῆρ πατέρα του. Στὴ Σκιάθο, καὶ ἀργότερα (γιὰ λίγο) στὴ Σκόπελο, τελειώνει τὸ Δημοτικὸ καὶ τὸ Σχολαρχεῖο. Τὸ 1867 πᾶει στὴ Χαλκίδα, γράφεται στὸ Γυμνάσιο, μὰ τὸ ἐγκαταλείπει μεσοχρονίς. Τρία χρόνια ἀργότερα κατεβαίνει στὸν Πειραιᾶ νὰ τελειώσει τὸ Γυμνάσιο, μὰ διακόπτει καὶ πάλι. Τὰ μεσοδιαστήματα αὐτὰ ζεῖ στὸ νησί του, βοηθεῖ τὸν πατέρα του, γράφει στίχους, διαβάζει. Ἐκναφεύγει γιὰ τὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ βρεῖ δουλειά, νὰ τελειώσει τὸ Γυμνάσιο, μὰ σὲ λίγο ἐπιστρέφει ἄπρακτος. Ἀναχωρεῖ γιὰ ἐπίσκεψη καὶ προσκύνημα τῶν μοναστηριῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, μαζὶ μὲ τὸν παιδικὸ του φίλο Νίκο Διανέλο, ποὺ τώρα εἶναι π. Νήφων. Δὲν μπόρεσε, ἢ δὲ θέλησε, νὰ μείνει ἐκεῖ, γιὰ ν' ἀσχητέψει καὶ ξαναγύρισε στὸν κόσμο, νὰ ζήσει (κοσμοκαλόγερος), ὅπως εἶχε πρὶ κάποτε στὴ μάνα του. Τὸ 1873 κατεβαίνει στὴν Ἀθήνα, δίνει ἐξετάσεις στὸ Βαρβάκειο καὶ κερδίζει μιὰ τάξη. Τελειώνοντας τὸ Γυμνάσιο γράφεται στὴ Φιλολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τὴν ὅποια δὲν θά τελειώσει ποτέ. Ἡ βιοπάλη, συντροφιὰ μὲ τὴν «ἐντιμον πενίαν», ὅπως ἔγραφε στὸν πατέρα του, δὲν τοῦ ἀφύγουν

περιθώρια γιὰ τὴν πολυτέλεια τῶν σπουδῶν. Προγγυλάζει πρῶτὰ, μεταφράζει γιὰ τὶς ἐφημερίδες κι ἀρχίζει νὰ δημοσιεῖται, ἐπιφυλλοδογραφικὰ, τὸ πρῶτο του μυθιστόρημα. Παράλληλα, ψάλλει στις ἀγρυπνίης, πρῶτα τῶν ἄγιων Ἀναργύρων τοῦ Ψυρρῆ, κ' ὕστερα στὸν γνωστὸ μας, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀνύπαρκτο σῆμα, ἄγιο Ἐλισσαῖο, μαζὶ μὲ τὸν ἐξάδελφό του Ἀλέξανδρο Μωρατίδη. Ἀπὸ τὸ μυθιστόρημα περνάει ἐν τῷ μεταξύ στὸ διήγημα, ὅπου κυριολεκτικὰ διαπρέπει. Ἡ πρῶτεια, τοῦ στίτιοῦ του καὶ ἡ δὲχῆ του, τὸν ἀναγκάζει νὰ παραέται φοβερὰ, ἰδίως μὲ τὶς μεταφράσεις γιὰ τὶς ἐφημερίδες, ἀπὸ τ' ἀγγλικά καὶ τὰ γαλλικά. Μένει σὲ ἀνήλιαρες κινήσεις, γιὰ νὰ βοηθήσει τὸ στίτι του. Ντύνεται ὅπως οἱ ἐξιοπρεπεῖς ζητιάνοι. Ἰσως ὑποσιτίζεται κιάλιας. Ἀρρωσταίνει τὸ 1894 καὶ πᾶει στὸ νησί του. Σὲ λίγο χάνει τὸν πατέρα του. Τὸ 1905 χάνει καὶ τὸν ἀδελφὸ του καὶ μένει ἐκεῖνος προστάτης, γιὰ τὴν οἰκογένεια τοῦ ἀδελφοῦ του καθώς καὶ γιὰ τὶς ἀνύπαντρες ἀδελφές του. Κάνει συχνὰ ταξίδια Σκιάθο-Ἀθήνα, ὅπου ἡ συγγραφικὴ δόξα του ὄλο ἀνεβαίνει. Τὸ 1908 γίνεται πρὸς τιμὴν του μιὰ μεγάλη γιορτῆ στὸν «Παρασσό», μὰ ὁ ἴδιος ἐξαφανίζεται καὶ δὲν παρουσιάζεται πρῶτα. Ἀργότερα ἐμαθῶν, πὼς βρισκόταν στὸ στίτι ἐνὸς φίλου του μανδύβη. Σὲ λίγο φεύγει, ὀριστικὰ πιά, γιὰ τὴ Σκιάθο, ἀπ' ὅπου δὲν θά ξαναγυρίσει ποτέ στὴν Ἀθήνα. Στὸ νησί του, ζεῖ μαζὶ μὲ τὶς ἀδελφές του καὶ συνεχίζει γράφοντας καὶ μεταφράζοντας γιὰ τὶς ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν. Ὀλοτου, Νοέμβριο τοῦ 1910, ἔπεσε ἄρρωστος. Ἀξίζει νὰ παρακαλοῦθαι κανεῖς τὶς τελευταῖες στήλιές ἐνὸς χριστιανοῦ, σὰν τὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη. Στὶς ἀδελφές του, ποὺ προσπαθοῦν νὰ τὸν καθυσοχάσουν, ἀπαντᾷ μὲ θαυμαστὴ ἡρημία: «Τόσα ἔτη ἐγὼ δὲν ἐλιποθύμησα· δὲν ἐνωσεῖτε ὅτι αὐτὰ εἶναι προῖμια τοῦ θανάτου μου; Φέρετε ἀμέσως τὸν πατᾶ καὶ μὴν ἀναβάλλετε!» Στὸ γιατρὸ ποὺ ἔπρεξε νὰ τὸν ἰδεῖ, πῆταξε τὴν παράξενη ἐρώτηση: «Τί θέλεις σὺ ἐδῶ;».
 — Ἦρθα νὰ σὲ ἰδῶ», τοῦ λέγει ἐκεῖνος. Κι ὁ Ἀλέξανδρος:
 «Νὰ ἡσοχάσης· ἐγὼ θά κάμω πρῶτα τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ

ύστερα νάρθηξ ἐσύ). Λίγες ὥρες πρὶν πεθάνει, ἔστειλε μόνος του νὰ φωνάξουν τὸν παπὰ, νὰ τὸν μεταλάβει λέγοντας: «Ξεύσει! μὴπως ἀργότερα δὲν καταπίνω!» Ἄργα τὸ βράδι τῆς 2ας Ἰανουαρίου, ζήτησε ἀπὸ τὴν ἀδερφὸς του ν' ἀνάψουν ἕνα κερί και νὰ τοῦ φέρουν ἕνα βιβλίο γιὰ νὰ ψάλλει. Ἄναψαν τὸ κερί, μὰ τὸ βιβλίο ἀργοῦσε νὰ ῥθει. Ὁ Παπαδιαμάντης ψεθὰ εἶπὼ ὅσα ἐνθυμοῦμαι ἀπ' ἐξω. Καὶ ἄρχισε νὰ ψάλλει τὸ δοξαστικὸ ἀπὸ τὴν Μεγάλης Ὁρας τῆς παραμονῆς τῶν Θεοφανείων, «Τὴν χεῖρά σου τὴν ἀψαμένην, τὴν ἀκήρατον κορυφὴν τοῦ Δεσπότη...». Ἡ τρεμουλιαστὴ και κατακυκτωμένη φωνὴ του παλημύρισε τὸ φτωχικὸ δωμάτιο μὲ τὸ ποιητικὸ Παπαδιαμάντη. Λίγο μετὰ τὰ μεσάνυχτα, χελίοντας μόνος του τὰ μάτια, παρέδωκε τὴν ψυχὴ του στὰ χέρια Κυρίου Παντοκράτορος.

Τὰ ποιήματα τοῦ Παπαδιαμάντη, μὲ τὰ ὁποῖα εἶπαμε πῶς θ' ἀσχοληθοῦμε, εἶναι πολλὰ λιγώτερα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἄλλοι ἔγραψαν και ἀφιέρωσαν σ' ἐκεῖνον: τριάντα ἐνιαῖα, ὅλα κι ὅλα. Ἀπὸ αὐτὰ πρέπει νὰ ξεχωρίσουμε τὰ κοσμικά, τὰ ποὺ ἀποσελοῦν και τὸ μεγαλύτερο μέρος, και τὰ ἐκκλησιαστικά, ποὺ εἶναι γραμμένα στὰ μέτρα και τοὺς ρυθμοὺς τῶν ὕμνων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἀ' Τὰ κοσμικά ποιήματα τοῦ Παπαδιαμάντη, θὰ μπορούσαμε νὰ τὰ διακρίσουμε σὲ τέσσερις μικρότερες ὁμάδες:

1. Τὰ λυρικά (20 μικρὰ και μεγαλύτερα ποιήματα).
2. Τὰ θρησκευτικά (8 ποιήματα).
3. Σατιρικά και ἐπιγράμματα (5 ποιήματα). Καὶ Μτάυρον).

Πρέπει νὰ σημειωθεί, πῶς, τὰ πιὸ πολλὰ σχεδὸν ἀπὸ τὰ μικρὰ ποιήματα τοῦ Παπαδιαμάντη βρέθηκαν πελεγμένα στὰ διηγήματά του («Ρόδινα ἀρογιάλια»), «Τὸ σπιτάκι στὸ λιβάδι», «Ἀστὴρ σὰν τὸ χιόνι», «Τὸ μοιρολόγι τῆς φώκιας».

Πορτογαλοῦσα»), καθὼς και ὅτι, κάπως ἀιθαίρετα, ὁ πρῶτος ἐκδότης τους τὰ βάρπτισε ὅπως νόμιζε καλύτερα ὁ ἴδιος, ἐπιμαρτυροῦντάς τα μ' ἕνα τόνο κοινωνικο-πολιτικὸ, ποὺ δὲν ἔχει τὸν εἶδος καὶν ὑπολαστέει ὁ ποιητῆς τους. Σὺς ἀναφέρω γιὰ ἀναμνηστικὸν τὸν ὠραῖο ἐκεῖνο στίχο, ποὺ βρίσκεται στὸ ὄδιον τοῦ Παπαδιαμάντη «Γαξίδι - βαπόρι - ρωμέλιον. Πρατλέοντας τὸ Σουνο, πέρ' ἀπὸ τὸ Λαύριο, ἐβλάτε ἄλλα, μισοτέρα πλοῖα νὰ παραδέξουν μεσσα στὰ κύματα: «Ἄλλα ἔπασσα, ἀγωνιώσα νὰ εὔρη τὸν δέρα,... ἐτέντωνεν ἀντί-πλάσσα τὰ δύο πανιά της, δεξιάθεν και ἀριστερόθεν τοῦ σκάφους. Ἄνθρωποι ἡγωνίων, κ' ἐτάλαιον κ' ἐτήχοντο, εἰς τὸ πρᾶντι κ' εἰς τὴν χιονιά, εἰς τὴν φουσκοθαλασσιάν κ' εἰς τὴν μέσαν, διὰ νὰ κερθίσουν ὄχι τὸν ἄρτον, ἀλλὰ τὸ δίτυρον τὸ καθήμερον».

Καίό σας κατευόδιο, φτωχοὶ τυραγνησμένοι!

Ἦ καρδία μου ἀυθόρμητος εἰς τοὺς ἀγνώστους τούτους. Ἦ το ἡ ἐπώδὸς ἄσματος ἐπιθαλασσίου και αἰθερίου ποιήματος κοινοτοπιακοῦ, ὑψηλοῦ, παθητικοῦ, ἀνιαροῦ και σταρακτικοῦ... τὸ ὁποῖον ποτὲ δὲν ἔπαυσε νὰ ὑπάρχει ἄς μὴ εὐρέθη ποητῆς διὰ νὰ τὸ συνθέσῃ, μήτε μουσικός διὰ νὰ τὸ τόνισῃ. Ἀυτῆ, λοιπόν, τὴν ἐπώδὸ τοῦ Παπαδιαμάντη σ' ἕνα θαλάσσιο ποίημα ποὺ δὲν ἐγράφη, ὁ ἐκδότης τὴν ὀνόμασε «Χαιρετισμός στους σκαδβους τῆς βιοπαλῆς». Ἦ παρατήρηση ἀυτῆ δὲν θὰ εἶχε ἴσως ἐδῶ τὴ θέση της, ἀν δὲν ἦταν ἐνδεικτικῆ τῆς πῶς ὁ ἴδιος ἐκδότης ἢ ἄλλοι χριτικοὶ τοῦ ἔργου τοῦ Παπαδιαμάντη κάνουν κοινωνικά ἢ ψυχολογικά, μιά προβολὴ τῶν δικῶν τους ἀπόψεων ἢ προβλημάτων, ἐμυγεύοντας πῶς ἡ κείμενά του. Ἄς ἐπανελάβουμε, ὁμῶς, στὸ θέμα τῶν ἡρωικῶν ποιημάτων τοῦ Παπαδιαμάντη, ποὺ εἶναι γραμμένα σὲ χρονικά διαστήματα διάφορα, ἀπὸ τὸ 1874 ὄς τὸ 1908. Ἀπὸ αὐτὰ ξεχωρίζουν γιὰ τὴν τεχνικὴ τους ἀριτύτητα και τὸ δυνατὸ τους αἰσθημα, «Ἡ κοιμώμενη βασίλοπούδων», «Ἡ ποστὰ γὸς ψυχῆ», «Τὸ ὠραῖον φάσμα», ἢ «Νύχτα βασάνου».

«Τὸ μοιρολόγι τῆς Φώκιας» καὶ τὸ νεανικὸ τοῦ ποιήμα πρὸς τὴ μητέρα του, ὅπου, ὁ φτωχὸς καὶ κατταραγμένος στὴν ξενιτιά Ἀλέξανδρος, βρῖσκει ἄνεση καὶ παρηγοριά, καταφεύγοντας στὸ γλυκὺ λιμάνι τῆς μητρικῆς ἀγκάλης, λέγοντας τὸν τόνο του καὶ τὰ πικρὰ του βάσανα, ὅπως τὸ πλήρωμα τρυγῶνι ποῦ κλαίει κλαίγοντας:

Μάνα μου, ἐγὼ μαί τ' ἄμοιρο, τὸ σκοτεινὸ τρυγῶνι,
ὅπου τὸ δέρνει ὁ ἄνεμος, βροχὴ ποῦ τὸ πλῆγώνει.
Τὸ δόλιο! ὅπου κι ἂν στραφῇ κι ἂπ' ὅπου κι ἂν περάσῃ,
δὲ βρῖσκει πέτρα νὰ σταθῇ, κλωνάρι νὰ πλαγιάσῃ.

Ἐγὼ βαρκοῦλα μοναχὴ, βαρκοῦλ' ἀποδαρμένη,
μέσα σὲ πέλαιγο ἀνοιχτό, σὲ θάλασσ' ἀφρισμένη,
παλαίβω μὲ τὰ κύματα χωρὶς πανί, τιμὸν,
κι ἄλλη δὲν ἔχω ἄγκουρα πλῆν τὴν εὐχὴ σου μόνη.

Στὴν ἀγκυλιά σου τὴ γλυκειά, μανούλα μου, ν' ἀράξω,
μέσ' στὸ βαθὺ τὸ πέλαιγο αὐτὸ πριχου βουλιάξω.

Μανούλα μου, ἤθελα νὰ πάω, νὰ φύγω, νὰ μισέψω,
τοῦ ριζικοῦ μου ἀπὸ μακρὰ τὴ θύρα ν' ἀγναντέψω.
Στὸ θλιβερὸ βασίλειο τῆς Μοίρας νὰ πατήσω,
κι ἐκεῖ νὰ βρῶ τὴ μοῖρα μου καὶ νὰ τὴν ἐρωτήσω.

Νὰ τῆς εἰπῶ: εἶναι πολλὰ, σκληρὰ τὰ βάσανά μου,
ὡσαν τὸ δίχτυ ποῦ σφαινᾷ θάλασσα, φύκια κι ἄμμο.
Εἶναι κι ἡ τύχη μου σκληρὴ, σὰν τὴν ψυχὴ τὴ μαύρη,
π' ἀρνήθηκε τὴν Παναγιά κι ὀπίδεις δὲν θαῦρη.

Κι ἐκείνη μ' ἀποκρίθηκε κι ἐκείνη ἀπελογορήθη:
«Ἦτον ἀνήλιαστη, ἄτυχε, ἡ μέρα ποῦ γεννήθηκες·
ἄλλοι ἐπῆραν τὸν ἀνθὸ καὶ σὺ τὴ ρίζα πῆρες·
ὄντας σὲ ἔπλασ' ὁ Θεὸς δὲν εἶχε ἄλλες μοῖρας».

Ἀπὸ τὰ ὄχτῳ θρησκευτικὰ ποιήματα τοῦ Παπαδία:

Ἐπιτη: ἔνα εἶναι περιγραφή τῆς «ἐκπτώτου ψυχῆς» καὶ θυμίζε
ται τοὺς θορήους καὶ τοὺς στεναγμοὺς τῶν ἀπαισιοδόξων πο-
πητικῶν:

... Καὶ ὕψωσας τὸ μέτωπον, ὠχρόν, ἀκτινοβόλιον,
ζητοῦσα τὸν οὐράνιον ν' ἀναμετρήσῃς θόλιον.
κι ἐξαιήνης ἔπεςαι πρηγῆς, τελείως ἐβυθίσθης,
καὶ εἰς τὰ βάθη τῆς φρικτῆς ἀβύσσου ἐκρημίσθης...

Ἐν' ἄλλο, εἶναι ὁ διόλογος ἐνὸς ἱερέως μὲ τὴν ἀρρώστια
τῆς γοῆρας, ποὺ δὲν νομίζω πὼς προσέχτηκε ὡς τώρα ἀπὸ
ἐμὲν ὅσο τοῦ ἄξιζε, καὶ πὼς ἡ θέση του δὲν εἶναι στὰ
στρωμά του, ὅπου συνήθως τὸ κατὰτάσσου. Ἔχει τοῦτο τὸ
πρόβλημα, μέσα σὲ λίγους στίχους, τὴν ὀρθόδοξη πίστη γιὰ τὸ
θεῖο καὶ λυτρωτικὸ ἔργο τοῦ ἱερέως, ὅπως μᾶς τὸ δίνει πιὸ
ἐπιλυτικὰ σὲ ἄλλα κείμενά του ὁ Παπαδιαμαντῆς. Λέγει,
ἰσχυρῶς, ὁ πιστὸς ἱερεὺς στὴν ἀρρώστια:

Αἱ σὺ, ὅ,τι κι ἂν εἶσαι,
ῥάνασμα, πέτρα, δαίμονας,
ἐγὼ δὲν σὲ φοβοῦμαι·
εἶναι σκληρότερη ἀπὸ σέ,
σκληρότερ' ἢ καρδιὰ μου!...
Στῆς Παναγιάς τὴν ἐκκλησιά,
πενήντα χρόνια τώρα,
τὸ σῆμαντρο τῆς προσευχῆς
βασῶ πρωτὶ καὶ βράδι.

Πενήντα χρόνι' ἀπ' τὸ λαϊμὸ
χρεμῶ τὸ πετραχάλι·
ὅσους καλοὺς χριστιανοὺς
— ἀπὸ πνήντα χρόνια —
τὸ χάμα τοῦτο δέχθηκεν,
ἐγὼ τοὺς ἔχω θάψει...
Καὶ μὲ γνωρίζει ἡ γῆς αὐτὴ
καθὼς γνωρίζει ἡ σκῦλα

ΕΠΟΤΗΣΗ:
20/1/67

ΕΠΟΤΗΣΗ:
20/1/67

τὸ χέρι, ποῦ ἔνα κόκκαλο
 καθήμενὰ τῆς ρίχνει!
 Ἐλπίζω, σὰν μὲ καταπιῆ,
 τὴ χάρη νὰ μὲ κάμῃ,
 ὀρλήγορα τὴ σάρακα μου
 νὰ λυώσῃ, νὰ χωνέψῃ...

.....
 Ἐμὲ πανούχλια καὶ ἀστραχιά
 ἐμὲ εὐλογία φοβάται·
 ἐμὲν ἀρρώστιας τρέμουνε
 κι ὅσες κακὲς ἀνάγκες...

Δυὸ ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ του αὐτὰ ποιήματα εἶναι ποιητι-
 κὲς ἀποδόσεις ψαλμικῶν στίχων: τὸ πρῶτο, ἐράνισμα ἀπὸ
 περισοτέρους ψαλμούς, εἶναι σὲ καθαρῆς οὐσίας ποῦ θυμίζει
 τὴ γλώσσα τῶν Ἐβραϊστικῶν:

Πρὸς σὲ τὰς χεῖρας μου,
 πρὸς σὲ τοὺς ὀφθαλμούς μου αἶρω,
 τὰ φλέγοντά μου δάκρυα θυσίαν σοι προσφέρω·
 ἐτάκη ἡ καρδιά μου, ὡσεὶ κηρὸς ἐν τῷ μου.
 ἐλθέσον με, ὁ Θεός, σπλαχνίσου, ὁ Θεός μου!

Τὸ δεύτερο εἶναι ἀπόδοση ἐλευθερῶν ὀλίγων στίχων ἀπὸ
 τὸν ὀρθοδοξοστὸ τρίτο ψαλμὸ τοῦ Δαβίδ, ποῦ ἀναγινώσκεται
 πρῶτος στὴν Θ' ὥρα, δηλαδὴ στὴν ἀρχὴ τῆς ἀκοιλουθίας τοῦ
 Ἑσπερινοῦ: «Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε...». Βλέποντας τὸ λογοτεχνικὸ ἀποτέλεσμα τῆς προστάθειας αὐ-
 τῆς τοῦ Παπαδιαμάντη, σκέφτεται κανεὶς: «Κρίμα ποῦ δὲν
 προστάθισε ν' ἀποδώσει ὅλο τὸ Ψαλτήρι μὲ τοῦτο τὸν τρό-
 πο του, ὅπου βάζει τὴν τέχνη τοῦ δημοτικοῦ τραγουδοῦ καὶ
 τὴ ζέστα τῆς καρδιάς του γιὰ νὰ ξαναδημιουργήσει μὲ τὸ
 δικό του ὕφος καὶ τὸ προσωπικὸ του αἰσθημα, τ' ἀνεπακάλη-
 πτα ποιήματα τοῦ προφητῆ ἀνακτος Δαβίδ!».

ΕΡΩΤΗΣΗ:
 ΕΧΘΙΔΕΣ!

Καὶ πάλι κίνησα νάρθω, Χριστέ μου, στὴν αὐλή σου,
 νὰ σκύψω στὰ κατώφλια σου τὰ τρισαραπημένα,
 ὅπου μὲ πόθο ἀχόρταχο τὸ λαχταρεῖ ἡ ψυχὴ μου.

Ἡ σάρακα μου ἀναγάλλιασε σιμά σου κ' ἡ καρδιά μου.
 Τὸ χελιδὸν ἤρε φαλιὰ καὶ τὸ τρυγὸν σκέπη,
 νὰ βάλουν τὰ πουλάκια τους τὰ δόλια νὰ πλαγιάσουν,
 στὸν ἱερό σου τὸ βωμό, ἀθάνατε Χριστέ μου.

Κάλιο μιὰ μέρα στὴ δική σου αὐλή, παρὰ χιλιάδες!
 Στὸν ἥσυχιο ἄς εἶμαι τοῦ ναοῦ σὰν παραπεταμένους
 καλύτερα, παρὰ νὰ ζῶ σ' ἀμαρτωλῶν λημέρια.

Τὰ ἄλλα τέσσερα θρησκευτικὰ ποιήματα τοῦ Παπαδια-
 μάντη εἶναι ἀπερωμένα στίχς Παναγίης τοῦ ὠραίου νηοιοῦ
 του: α) «Στὴν Παναγία τὴν Κουνίστραν»,
 ... ποῦ ἐφανερώθη στῆς Σκιαθοῦ τὸ νησί,
 εἰς δένδρον πεύκου ἐπάνω καθήμενῃ,
 κ' αἰώρουμένῃ εἰς τερπνὴν αἰώραν,
 ὅπως αἰ χορααίδες συνηθίζουν...

β) «Στὴν Παναγία τὴν Κεχροῖαν»,
 ... ὅπου φουσὰ γλυκὰ ἢ αὔρα,
 στὰ πλατάνια τὰ θεόρατα
 κάτω στὸ ρέμα, ποῦ ἡ πηγὴ κελιάρυζει
 κ' ἐπάνω θροῖζει ἡ αὔρα μαλακά...

γ) «Στὴν Παναγία τοῦ Ντομάνου», καὶ δ) «Στὴν Παναγίτσα
 στὸ Πυργίον, ποῦ εἶναι ἐν' ἀπὸ τὰ καλύτερα νεοελληνικὰ ποιή-
 ματα, γραμμένα φυσικὰ ἀπὸ ἓνα διακεκομμένο πεζογράφο.
 Ὁ ποιητὴς ἀγάλεται ζωγραφίζοντας τὸ φτωχὸ ξωκαλῆσι
 τῆς Παναγίτσας καὶ βάζει ὅλη τὴ φύση ν' ἀναγαλλιάζει κ'
 ἐξείνη, κὶ ὅλα μαζί δένονται στὴ χάρα τοῦ Ἰωακείμ καὶ τῆς
 Ἄννας, ποῦ πανηγυρίζουν τὴν ἀπόχτηση τῆς Χαριτωμένης
 κόρης τους, τόσο ἀπρόσμενα καὶ σὲ βαθιὰ γρηρατεῖά. Εὐλο-

ΕΡΩΤΗΣΗ:

ΕΧΘΙΔΕΣ!

ΕΡΩΤΗΣΗ:

ΕΧΘΙΔΕΣ!

ρημένη Ὀρθοδοξία, θάνεκραξε ὁ ποιητής: ὄλα τὰ καθαγια-
ξεις μέσ' στον κόσμου σου κι ὄλα τὰ βάζεις μέσσα στην ὠραία
ἐκκλησία σου, γιά νά τὰ σώσεις μέ τὸν ἐξαγιασμό του!

Ἴδου τὸ ἀριστούργημα τοῦ κυρ-Ἀλέξανδρου γιά τὴν Πα-
ναγίτσα στὸ Πυργί:

Χαίρετ' ὁ Ἰωακείμ κ' ἡ Ἄννα,
ποὺ γέννησαν χαριτωμένη κόρη
στην Παναγίτσα στὸ Πυργί!

Χαίρεται ὄλ' ἡ ἔρημη ἀπορηλιά
κι ὁ βοάχος κι ὁ γκρεμὸς ἀντίκρου τοῦ πελάγους,
ποὺ τὸν χτυποῦν ἄγρια τὰ κύματα,
χαίρεται ἀπ' τὴν ἐκαλησίτσα,
ποὺ μοσχοβολᾷ πάνω στὴ ράχη.

Χαίρεται τ' ἄγριο δέντρο, ποὺ γέρνει
τὸ μισὸ ἀπάνω στὸ βράχο, τὸ μισὸ στὸν γκρεμὸ!
Χαίρετ' ὁ βοσκός, ποὺ φασᾷ τὸν αὐλὸ του,
χαίρετ' ἡ γίδα του, ποὺ τρέχει στὰ βράχια,
χαίρεται τὸ ἐρίφι, ποὺ πηδᾷ χαρμύσσουα.

Κ' ἡ πλάση ὄλη ἀναγαλιλιάζει
καὶ τὸ φθινόπωρο ξαναειώνει ἡ γῆς,
σὰ σεμνὴ κόρη, ποὺ περίμενε χρόνια
τὸν ἀρραβωνιαστικὸ της ἀπ' τὰ ξένα
καὶ τέλος τὸν ἀπόλαψε πρὶν εἶναι πολὺ ἀργά.
καὶ σὰν τὴ στείρα γραία, ποὺ γέννησε θεόπαιδο
κ' εὐφράνθη στὰ γεράματά της!

Δὸς μου κ' ἐμένα ἄνεση, Παναγιά μου,
πρὶν ν' ἀπέλωθω καὶ πλεόν δὲν θά υπάγω.

Στὰ σατιρικά κ' ἐπιγυράματα ὅπου πρέπει νά
προσθέσουμε καὶ τὸ Ἐλεγεῖο γιά τὸν πνιγμὸ τῶν ἀδελφῶν
Γιαννάκη καὶ Κωστῆ Πατάκη, μέ τὸ καράβι «Σικιάθος»
στὸν Ἀτλαντικό, —δὲν υπάγχει σοβαρὸς λόγος νά σταθοῦμε

ἰδιαιτέρα. Ἀκόμη, θά πρέπει σ' αὐτὴ τὴν ὁμάδα νά περιλη-
φθοῦν καὶ τὰ σατιρικά προσόμοια γιά ἱερεῖς καὶ ψάλτες τῆς
Σικιάθου, ποὺ, εἶναι μὲν γραμμένα σὲ ἐκκλησιαστικὰ ρυθμο-
τονικά μέτρα, ὡστόσο ἀνήκουν στὴν παραυμνογραφία καὶ ὄχι
στὴν ὑμνογραφία. Μᾶς διασώθηκαν τέσσερα προσόμοια ὀλι-
κόμην «Τί ὑμᾶς καλέσωμεν» τοῦ πλάγ. δ'. Οἱ παρωδιές
αὐτές, εἶχαν σκοπὸ νά ἐλέγξουν, μέ χαριτωμένο καὶ ἄθωα
σκαπτικὸ τρόπο, μερικὰ ἐλαττώματα φίλων του ἱερέων ἢ
ψαλτῶν. Ἴδου, ἔνα, ποὺ εἶναι ἀφιερωμένο στὸ μπαρμπά-Δη-
μητράκη, τὸν ψάλτη:

Τί σε, Δημητράκη, καλέσωμεν;
μουσικὸν τῆς καρβάνας,
ψάλτην τοῦ γλυκοῦ νεροῦ,
ποὺ κοιτάξεις στὸ βιβλίο
καὶ τὰ λές στὰ κουτουροῦ.
ἰμάμην, τῶν χοτζάδων προσέξοχοντα,
καχάμην, τῶν μοτοχώρηδων ἐξάρχοντα.
ἀμανετζῆν ἡχηρότατον,
καὶ μπατακτοσῆν ὀληηρότατον.
Μᾶς λίγωσες, ἀπ' τὴ γλώσσα τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Ἐπίσης, γιά τίς Μεταφράσεις ἀπὸ ποιήματα τοῦ
Λόδου Βύρωνος, σὲ καθαρεύουσα γλώσσα, δὲν υπάγχει λό-
γος ἰδιαιτέρας ν' ἀναφερθοῦμε ξεχωριστά. Δείχνουν τὴν ἀγά-
πη τοῦ Παπαδιαμαντή στὸ φιλέλληνα ποιητὴ, ποὺ, μέσσα στὸ
ἔργο του «Δὸν Ζουάν», ἔγραψε κι αὐτοὺς ἐδῶ τοὺς ἐπιγραμ-
ματικούς στίχους, ποὺ ἐνθυμίζουν Κάλβο ἢ ἀρχαίους ἐπι-
γραμματοποιούς:

... Τὰ βουνὰ βλέπουν κατὰ τὸν Μαραθῶνα
καὶ ὁ Μαραθῶν κατὰ τὴν θάλασσαν.
Ἐκεῖ ρεμβάζων μίαν ὄραν μόνος
ὤνειρεσθην ὅτι ἡ Ἐλλάς θά ἠμποροῦσεν
ἀκόμη νά εἶναι ἐλευθέρα.

δὲν ἴστανάμην
 δὲν ἠμποροῦσα νὰ νομίζω τὸν ἑαυτὸν μου δοῦλον.
 Μὴν περιμένετε ἐλευθερίαν ἀπὸ τοῦ Φράγκου,
 ἔχουν βασιλεῖα ὅπου πωλεῖ καὶ ἀγοράζει.
 εἰς τὰ ἐντοπία ξίφη, εἰς τὰς ἐντοπίους φάλαγγας
 εἶναι ἡ μὴν ἐλπίς τῆς ἀνδρείας...

Β' Ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ποιήματα τοῦ Παπαδια-
 μάντη ἔφτασαν ὡς ἐμᾶς μονάχα τέσσερις ἐνόητες: α) Κα-
 νὸν Ἰκετήριος εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον τὴν Ὀργουεπή-
 κoon, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Νήφων, Ἀλέξανδρός τε τῆ μεσι-
 τριά». Δυστυχῶς, ἔχει χάθει τὸ κείμενο τοῦ κανόνος ἀπὸ τὴν
 δ' ὠδὴ καὶ πέρα. β) Κανὸν Ἰκετήριος εἰς τὸν ὅσιον Διονύσι-
 ον, τὸν ἐν Ὀλύμπῳ, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Ὁδὴν προσάξω τῆνδε
 Διονυσίῳ». Κι ἀπὸ αὐτὸν τὸ κανόνα μᾶς λείπει τὸ τέλος,
 δηλ. τὸ θεοτοκίο τῆς ἡ' ὠδῆς καὶ ἀλόκληρη ἡ θ'. γ) Τέσσερα
 προσόμοια, Ἀπόστιχα τοῦ Μικροῦ Ἐσπερινοῦ τοῦ Προφή-
 του Ἠλίου, πρὸς τὸ «Ὀϊκος τοῦ Ἐφραθά». Καὶ δ) Ἀκολου-
 θία τοῦ ἁγίου Ἱερομόντου Ἐσπερινοῦ Ἀντίπα, ἐπισκόπου Περγάμου,
 μὲ Μικρὸ καὶ Μεγάλον Ἐσπερινό, Λιτή, Καθίσματα, ἀλόκληρα-
 ρον ὀκταώδιο κανόνα, Αἴνους καὶ Δοξαστικὸν.
 Ἴδου μερικὰ δείγματα ἀπὸ τὰ ἀγνωστα σχεδὸν αὐτὰ
 ὑμνογραφήματα τοῦ Παπαδιαμάντη.

Νεφρωῶσαι τὸν ἔξω ἐπιποθῶν
 καὶ ζωοποιῆσαι νεφρωθὲν τὸ πνευματικόν,
 πρὸς σὲ μόνην, Ἄχραντε, προστρέχω
 τὴν ἀρωγὸν τὴν ἐμὴν καὶ προστάτιδα.

Ξευτεύοντα Πάναγνε,
 καὶ ξεναγωγοῦ σοφοῦ με δεόμενον
 ξεναγώγησον ἡ τέξασα,
 τὸν ἐπιδημοῦντα πανταχοῦ, Ἄγνή.
 (ἀπὸ τὸν Κανόνα στὴν Ὀργουεπήκου)

Ὡς εἰς Ὀλύμπου παμμάκαρ τὴν κορυφὴν
 ἀετὸς ἀνέδραμες θεωρίας πρὸς Θεὸν
 καὶ ταῖς ἀναβάσεις ὀρμῶν.
 διὸ πόθῳ τὴν σεπτὴν μνήμην τιμῶμέν σου.

Κοντάκιον. «Ὁ Ὀλύμπιε...».

Ὁ ἐν τῷ ὄρει ἀνατελείας Ὀλύμπῳ,
 ὡσεὶ ἀστὴρ ἑωθινὸς καὶ τὸ σκότος
 τῆς ἀμαρτίας διαλύσας, Διονύσιε,
 φρούρησον ὑπὸ τὴν σκέπη σου
 τοὺς θερμῶς σε τιμῶντας
 τείχος ἀδιάρρηκτον τὰς πρσβελας σου ἔχων,
 καὶ τῆ ἀσπίδι σούτων τοῦ Σταυροῦ,
 τοὺς προσιώντας τῆ σκέπη σου πάντοτε.

(ἀπὸ τὸν κανόνα στὸν ὄσ. Διονύσιου)

Ὁὐ πῦρ, οὐ συσεισμός
 οὐχὶ σφοδρὸν σε πνεῦμα,
 ἀῦρα λεπτὴ δὲ μάκαρ,
 ἀνέδειξε θεόπτῃν,
 Ἥλια μετ' ἀλώνυμε.

(ἀ' ἀπόστιχ. εἰς τὸν προφ. Ἠλίου).

Ἔπλα ἀσπρατηβόλια φωτὸς
 δικαιοσύνης εὐπροπέστατον ἔνδυμα,
 ἱμάτιον σωτηρίου, ἐνέδυσέ σε Χριστός,
 ὡς νυμφίῳ μίτραν περιβέμενος.
 καὶ οὕτω κοσμήσας σε
 ὡσεὶ κρῖνον καὶ νάρκισσον,
 εἰσῆγαγέ σε, ἐν χαρᾷ τοῦ Κυρίου σου,
 συναγαλλεσθαι ταῖς ἀύλοις δυνάμεσι.
 ἔνθα νῦν παριστάμενος, Ἄντιπα μακάριε
 καὶ συγχουρῶν ἀπαύστως,

σὺν Ἀποστόλοις καὶ Μάρτυσιν,
Χριστὸν ἐκδοσώπει
ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι τὸ μέγα ἔλεος.

Νῦν τὸ ἔαρ ἀνέτειλε
νῦν ἡ χάρις ἐξήθησε
νῦν τὸ Εὐαγγέλιον ἐπεφράτησεν·
ἡ γὰρ σταγῶν ἡ ἐκβύσασα
ἐκ τῆς παναρχάντου σου
καὶ ζωοποιοῦ πλευράς,
τὰ τῆς κτίσεως πέφατα πάντα ἤρδευσε·
καὶ ἐβλάστησαν δάφναι καὶ μυρσίαι
καὶ ὑάκινθοι καὶ ρόδα,
μαρτυρικῶς ἐν σοὶ θαλλόντα.

(Ἄπὸ τὴν Ἀκολουθία τοῦ ἁγ. Ἱερομ. Ἀντίπα)

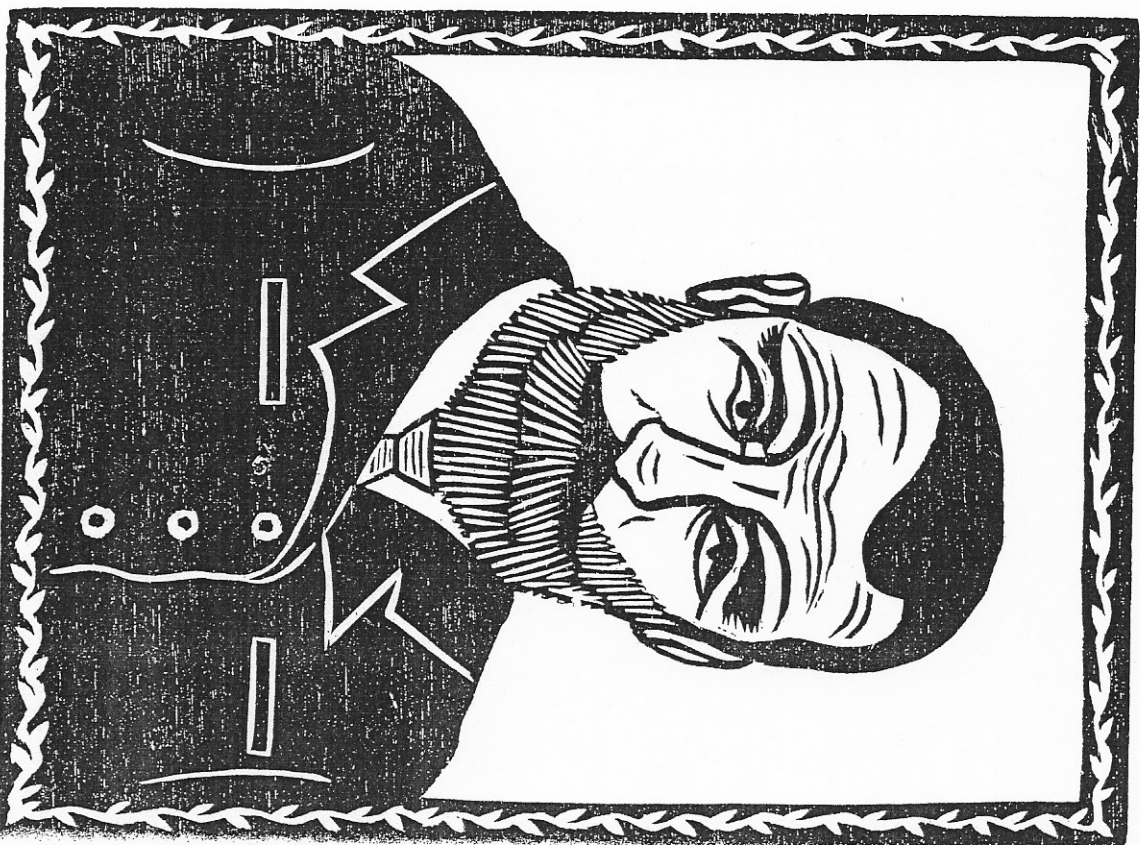
Ἐδῶ, σ' αὐτὲς τίς ὑμνογραφικὲς συνθέσεις του, ὁ Παπα-
διαμάντης αἰσθάνεται πῶς πολὺ στὸ πνευματικὸ κλίμα του.
Εἶπε κάποιος μελετητῆς του, ὅτι τὸ ὑμνογραφικὸ του ἔργο
ἔχει ἐρμηνευτικὴ ἀξία καὶ γιὰ τὴν ὅλη τέχνη τοῦ Παπαδια-
μάντη καὶ γιὰ τὴν προσωπικότητά του. Τὸ βρῆσκουμε κ'
ἑμεῖς σωστῶ. Πρέπει νὰ ξεκινήσει κανεὶς ἀπὸ τὸν ψάλτη τοῦ
'Αγίου Ἐλισσαίου καὶ τίς τόσο κατασκευτικὲς ἀγρυπνίες του,
γιὰ νὰ ἐρμηνεύσει σωστὰ τὸ μεγάλο διηγηματογράφου, ποὺ
ἔμεινε στὴν ἱστορία ὡς ἄγιος τῶν νεοελληνικῶν γραμμιάτων.
Πρέπει νὰ ψάλλεις μαζὶ του τοὺς ὑμνους του στὴν Παναγία τῆ
Ἱεροσητήκου, τὸν ἅγιο Διονύσιου τὸν ἐν Ὀλύμπῳ ἢ τὸν ἅγιο
'Αντίπα, γιὰ νὰ νιώσεις τὸ λειτουργικὸ ὕφος καὶ τὴν ποιήση,
ποὺ ὑπάρχει διάχυτη σ' ὅλο τὸ ἔργο του. Κι αὐτὸ εἶναι ποὺ
πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε πολὺ ἔντονα, δηλαδὴ τὸ ρόλο ποὺ
παίξει ἡ λειτουργικὴ ζωὴ καὶ ὑμνογραφία τῆς Ὁρθόδοξίας
στὴν ὅλη πελοπογραφία τοῦ Παπαδιαμάντη, γιὰ νὰ εἶναι τόσο
ζωντανὰ ποιητικὴ καὶ τόσο καθαρά στίβουσα, ὡσὰν τὰ βο-
τσαλάκια τῶν αἰγιαλῶν τοῦ ἔμφορου νησιοῦ του. Χωρὶς τὸν
ὀρθόδοξο ὀπλισμὸ εἶναι δύσκολο νὰ πλησιάσει κανένας τὸν

Παπαδιαμάντη δίχως νὰ τὸν παρερμηνεύσει. Ἰδίως στὸ ἔργο
του, ποὺ ἀκολούθησε τὰ τρία μυθιστορήματά του, μὲ τὰ
ὁποῖα, ὅπως λέγεται, πλήρωσε τὸ φόρο του στὶς δυτικὲς ἐπι-
δράσεις, καί, ἀποβλάλλοντας τὰ ξένα σώματα ἀπὸ πάνω του,
γύρισε στὸν πονεμένο καὶ φτωχὸ, μὰ τόσον ὠραῖο καὶ τόσον
ἀληθινὸ κόσμον τοῦ νησιοῦ του, γιὰ νὰ τὸν περάσει μὲ τὴν
τέχνη του στὴν αἰωνιότητα. Κ' ἤθελε ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ στὸ
τάλαντό του καὶ στὴν δημιουργία του, σὰν ἀντίδωρο τῆς ἀλή-
θειας καὶ τῆς ἐντυμότητος, τῆς ταπεινώσεως καὶ τῆς πενίας
του. Χωρὶς νὰ ὑποκρίνεται, εἰσάγει τὴν κτίση τοῦ Θεοῦ στὴν
τέχνη του, μὲ τρόπο ποὺ ὁ φυσικὸς κόσμος νὰ παρουσιάζεται
πνευματοποιημένος. Αὐτὸ εἶναι ποὺ θὰ ὀνομάζουμε ποιητικὴ
ἐκφραση τοῦ ὀρθόδοξου πραγματισμοῦ! Τὸ δρόμο τὸν βρί-
σκει στὴν ὀρθόδοξη λατρεία ὅπου οἱ Πατέρες ἐβαλαν τὴν
ποιητικὴν πεμπουσία ὄχι μονάχα τῆς Ἀγίας Γραφῆς, μὰ καὶ
τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνογραφίας. Σὲ κάθε σελίδα του ἡ Ἐλ-
λάδα μὲ τὸ φῶς καὶ τὸ κἄλλος τῆς, ὁ ελληλικὸς κόσμος μὲ τὰ
πάθια του καὶ τίς χαρὲς του, ντυμένος τὸ ζεστὸ ἔνδυμα καὶ
αἰσθημα τῆς Ὁρθόδοξίας. Αὐτὸ φαίνεται πολὺ καθαρά στὴ
γνωστὴ παρέμβραση τοῦ Ἀαμπριάτικου Ψάλλτη του,
ὅπου, στὴν ἐπιφρητικὴ ἐρώτηση «Ποίαν ποιήσιν ἔχει τὸ νὰ
γράφῃς, ὅτι ὁ Χριστὸς "δέχεται τὴν λατρείαν τοῦ πτωχοῦ
λαοῦ", καὶ ὅτι ὁ πτωχὸς ἱερεὺς "προσέφερε τῷ Θεῷ θυσίαν
αἰνέσεως"»; Θὰ ἀπαντήσει θαρραλέα καὶ ἐπιγραμματικὰ:
«Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐνόσω ζῶ καὶ ἀναπνέω καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ
παύσω πάντοτε, ἰδίως δὲ κατὰ τὰς πανεχλάμπρους ταύτας
ἡμέρας, νὰ ὑμνῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστὸν μου, νὰ περιγράφω
μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν, καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ
γνήσια ἐλληρικὰ ἔθνη. Ἐὰν ἐπιλάβωμαι σου, Ἱεροσαλαῖμ,
ἐπιλησθεῖν ἡ δεξιὰ μου, κολληθεῖν ἡ γλῶσσά μου τῷ λάφυρί
μου, ἐὰν οὐ μὴ σου μνησθῶ». Κι αὐτὸ τὸ προσωπικὸ «σύμβο-
λο πίστεως» γιὰ τὴν τέχνη, τὸ χράτησε πιστὰ ὁ κυρ-᾽ Ἀλέ-
ξανδρος ὡς τὸ τέλος τοῦ ἐπιγείου βίου του.

Οἱ σπουδαιότεροι ἀπὸ τοὺς ἀρνητικὸς καὶ ὑπερστυχητοῦς

χριστικός του έργου του Παπαδιαμάντη του καταλογίζουν ἀφέλεια, προχειρότητα, ἥθροραφία κ.λπ. Εἶναι φανερό, πῶς τὸν βλέπουν μὲ γυαλιὰ κατωμένα στὴν Ἑσπερία καὶ τὸν ἀδικοῦν. Βέβαια, στὸ τέλος-τέλος βγαίνουν ἐκείνοι ἀδικημέ- νοι καὶ ἡ χριστικὴ σοφία τους, γιατί ὁ Παπαδιαμάντης ἔχει περάσει μὲ τὸς ταπεινούς καὶ τὸς φτωχούς μὰ ἀληθινούς ἡρώες του στὴν αἰωνιότητα καὶ δὲν φοβᾶται τίποτε. Τὸ πά-θος του γιὰ τὴν ἀλήθεια, ποὺ τὸν ἀνάρχασε νὰ ἐγκαταλείψει τὸ μυθιστόρημα καὶ ν' ἀφοσιωθεῖ στὸ διήγημα¹, τὸν κάνει νὰ σκύβει στὸ βάθος τῶν προβλημάτων τῆς ἐλληνικῆς ζωῆς, ποὺ σὲ τελευταία ἀνάλυση εἶναι ψυχικά καὶ πνευματικά προβλή-ματα. Ἀυτὰ τὰ προβλήματα τοῦ ἑσωτερικοῦ βίου τῆς ἐλλη-νικῆς ψυχῆς τὰ ἔδωκε μὲς ἀπὸ τὴν τέχνη του πεντακάθαρα, μὲ θαυμαστὴ δύναμη καὶ πλαστικότητα, δίχως θεωρίες καὶ ἐγκεφαλικές συλλήψεις ἀκατανόητες. Οἱ βιογράφοι τοῦ μᾶς μιλοῦν γιὰ τὸ ζωγραφικὸ του τάλαντο στὴν παιδική του ἡλι-κία, ὅπου ζωγράφιζε προφήτες καὶ ἁγίους. "Ὅταν μεγάλωσε, συνέχισε τὴ ζωγραφικὴ τοῦ κόσμου τῆς ἐλληνικῆς Ὀρθοδο-ξίας, μ' ὄλα τὰ πάθια καὶ τὴς χαρῆς του, μ' ὄλα τὰ ἐλαττώ-ματα καὶ τὴς ἀδυναμίες του, μ' ὄλες τὴς πτώσεις καὶ τὴς ἐγέρσεις του. Τὸ ὅτι ἀγαπᾶ γνήσια καὶ ποινᾶ τὸν ἐλληνικό λαό, τὸν κάνει νὰ μὴ στενοχωριέται γιὰ τὴν προσωπικὴ του φτώχεια, τὴν ὁποία μάλιστα μαχαρίζει σὲς ἐπιστολές του. Μέσα στὴν κάθαρση τοῦ κόσμου βλέπει καὶ τὴ δική του κά-θαρση. "Ἄς θυμηθοῦμε τὸν ἐξαγνισμό ποὺ ὑποβάλλει τὸ διή-γημά του «Ἐρωτας στὰ χιόνια»: «Ἐφρατζέτο ἀμυδρῶς μί-αν εἰκόνα, μίαν ὄρτασιάν, ἐν ξυπνητὸν ὄνειρον. Ὅσῳ ἡ χιών νὰ ἰσοπεδώσῃ καὶ ν' ἀσπρίσῃ ὄλα τὰ πράγματα, ὄλας τὰς ἀμαρτίας, ὄλα τὰ περασμένα: τὸ καράβι, τὴν θάλασσαν, τὰ ψηλὰ καπέλα, τὰ ὤρολογία, τὰς ἀλύσεις τὰς χρυσᾶς καὶ τὰς ἀλύσεις τὰς σιδηρᾶς, τὰς πόρνας τῆς Μασσαλίας, τὴν ἄσω-τεῖαν, τὴν δυστυχίαν, τὰ ναύγια, νὰ τὰ σκεπάσῃ, νὰ τὰ

1. Σημαντικώτατη συμβολὴ στὴν ἐμφάνεια τῆς ἀλλαγῆς αὐτῆς τοῦ Πα-παδιαμάντη ἀποτελεῖ τὸ βιβλίο τοῦ νέου ἐλλήνα φιλοσόφου Στέλιου Πάμ-φου «Ἡ παλιωδία τοῦ Παπαδιαμάντη», ἐκδ. «Κέδρος», Ἀθῆνα 1976.

σαβανώση, διὰ νὰ νὰ μὴ παρρασταθοῦν ὄλα γυμνά και τετρα-
 χηλιόμενα, και ὡς ἐξ ὀργίων και φραγκικῶν χωρῶν ἐξεργό-
 μενα, εἰς τὸ ὄμμα τοῦ Κριτοῦ, τοῦ Παλαίου Ἡμερῶν, τοῦ
 Τρισαγίου. (Και ὁ μπαρμπά-Γιαννιός) ἐκλονίσθη, ἐσαρί-
 σθη, ἐκλίνε και ἔπεσεν. Ἐξηλωθῆ ἐπὶ τῆς χιόνας, και κατέ-
 λαβε μὲ τὸ μακρὸν του ἀνάστημα ὄλον τὸ πλάτος του μικροῦ
 στενοῦ δρομίσκου. Ἀπαξ ἐδοκίμασε νὰ σηκωθῆ και εἶτα
 ἐναρκώθη. Εὐρίσκαε φρικώδη ζέστην εἰς τὴν χιόνα... Και ἡ
 χιὼν ἐστοιβάχθη, ἐσωρεύθη διὸ πιθαμάς, ἐκορυφώθη. Και ἡ
 χιὼν ἔγινε συνδῶν, σάβανον. Και ὁ μπαρμπά-Γιαννιός
 ἄσπρισεν ὄλος, κ' ἐκοιμήθη ὑπὸ τὴν χιόνα, διὰ νὰ μὴ παρρα-
 σιασθῆ γυμνός και τετραχηλισμένος, αὐτός και ἡ ζωή του και
 αὐὰ πράξεις του, ἐνώπιον τοῦ Κριτοῦ, τοῦ Παλαίου Ἡμερῶν,
 τοῦ Τρισαγίου.

Τὸ ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης ἔχει και ἥθογραφα και ἀφέλεια,
 ἡ ἀμέλεια στὴν πολυσύνθετη δομὴ και τὴν περιπλοκὴ ἀρχι-
 τεκτονική, δὲν τὸ ἀφνεῖται κανεὶς. Ἀλλὰ θὰ ἦθελα νὰ ρωτή-
 σω: εἶναι ὄλ' αὐτὰ μειονεκτήματα και ἀδυναμίες σ' ἕνα γνή-
 σιο ἔργο Τέχνης; Ἡ εὐχέχεια τοῦ Παπαδιαμάντη ν' αὐτο-
 σχεδιάζει, ἡ φανοιμενική του ἀπλότητα και ἡ ἥθογραφική
 του ἐπιφάνεια κρύβουν ἐν' ἀπροσδόκητο συχνὰ βάθος, μυστι-
 κὰ και ποιητικὰ, μὲ ψυχολογικὰς προεκτάσεις σημαντικῶ-
 τες. Ὑστερα, ὁ κόσμος ποὺ περιγράφει δὲν εἶναι ὁ κόσμος
 ποὺ βλέπει ὁ καθένας. Ἐχει ὑποστρεῖ ἕνα εἶδος ἀλλοιώσεως,
 καθὼς περνάει και φιλτράρεται μὲσ' ἀπὸ τὶς μνημῆες τῶν
 παιδικῶν χρόνων. Ἡ ξενητιά και ἡ ἀπόσταση τοῦ διδου μιά
 ἐξιδανίκευση, ποὺ ἂν δὲν τὴν ἔζησες κι ἂν δὲν κουβαλάς ἀνά-
 λογα δικὰ σου βιώματα, εἶναι φοβερὰ δύσκολο νὰ τὴν κατα-
 λάβεις και νὰ τὴν συγχωρήσεις. Γι' αὐτὸ και ἡ λογοτεχνική
 κορυφὴ τοῦ Παπαδιαμάντη εἶναι ἕνα πνευματικὸ και μυστικὸ
 μέγεθος, ποὺ δὲν εἶναι στὸν καθένα προσιτό. Ἡ μαγεία τοῦ
 ποιητικοῦ του αἰσθημάτος ἐξαιμίζεται γρήγορα, ἂν δὲ βρεῖ
 τόπο συγγενικὸ μέσα μας ν' ἀναπαυθεῖ. Πρέπει, ὡστόσο, νὰ
 παραδεχθῶμε, πῶς οἱ καιροὶ ἔχουν ἀλλοιάξει κι ὁ ἀσκητικὸς
 Χριστιανισμὸς μὲ τοὺς κολλυβάδες και τὶς ἀγρυπνίες δύσκολα

κατανοεῖται σήμερα. Ἡ δεητική και δοξαστική στάση τῆς
 τέχνης και τοῦ προσώπου τοῦ Παπαδιαμάντη σήμερα εἶναι
 γιὰ πολλοὺς ἀντικείμενο σχολίων και χλευῆς ἐνίοτε. Ἐπει-
 νος, ὅμως, ὅ,τι ἔγραφε ἦταν σὰν νὰ τὸ ἔψαλλε, προσευχόμε-
 νος! Τὸ ἦθος και τὸ ὄφος του ἦταν ζωντανὸ ἀπαύγασμα τῆς
 ὀρθόδοξης ψυχῆς του. Ἐτσι ζοῦσε κ' ἔτσι ἐκφραζόταν: Σὰν
 βυζαντινὸς ἢ μεταβυζαντινός! Ἡ εὐαιρίθεια και ἡ συνέπεια
 τοῦ βίου και τῶν λόγων του εἶναι ἡ σπουδαιότερη πηγή τῆς
 ἀληθείας τῆς τέχνης του. Ἦταν ἐνωμένος μὲ τὶς ἀληθινές
 ρίζες και παραδόσεις τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων κι αὐτὸ εἶναι
 ποὺ δίνει αἰώνια ζωντάνια στὴν ποίηση τῆς πεζογραφίας
 του, ὅπου ἡ ἀφέλεια και τὸ «ἀσχημάτιστον» εἶναι ἐχέγγυα
 προσωπικῆς ἐλευθερίας και καθαρότητος. Ὅπως ἀκριβῶς
 στὴ φωτογραφία, ποὺ μὲ χίλια παρακάλια τοῦ ἔβγαλε ὁ Νιρ-
 βάνας στὴ Δεξαμενὴ, ὅπου εἶναι σὰ νὰ προσεύχεται, μὲ ἀπλό-
 τητα και ἐλευθερία, δίχως πόζα και ἐπιτήδευση, ἐνῶ ψιθύρι-
 ζε, στὰ γαλικά, γιὰ νὰ μὴν τὸν καταλάβουν οἱ γύρω περιέρ-
 γοι: «Nous excitions la curiosité du public!».

Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ἄς τὸ ξαναποῦμε, εἶναι
 γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ δρόσος τοῦ Ἀερίων. Ἡ δροσιά-τῆς αἰῆτος
 μὲ τὴν πεντακάθερη διαύγεια. Μὲ τὴν λάμψη ποὺ ἔχουν τ'
 ἀθηνεϊκὰ κρύσταλλα, μᾶς δείχνει τὸ παρθενικὸ δροσολόγη-
 μα στὸ γλυκοκάρμα των νέων καιρῶν τῆς πονεμένης πατρι-
 δας μας. Ἡ τέχνη του εἶναι ζωή του, και ἡ ζωή του τέχνη
 του! Ὁ τίτλος «Ποίηση και ἀλήθεια» σὲ κανέναν, ἴσως, ἄλλο
 συγγραφέα δὲν θὰ ταίριαζε τόσο πολὺ, ὅσο στὸν κυρ-Ἀλέ-
 ξανδρο τῆς Σκιάθου. Ἡ μακαρίων σλαβιά τῶν Ἑλλήνων,
 ποὺ δυσκόλεσε τὴν ἐλευθερὴ ἔκφραση — στὶς τέχνες τοῦ λό-
 γου ιδιαίτερα, — λές και μάλτε ἀνέταφους τοὺς ζωντανούς

1. Ἀπὸ τοὺς νεώτερους, ἐκεῖνος ποὺ εἶδε καλύτερα τὸν μεταβυζαντινὸ
 Παπαδιαμάντη εἶναι ὁ Γιάννης Σκαελλίαν, στὴ μελέτη του «Σύγχρονος
 πολιτικὸς διαστάσεις στὸ ἔργο τοῦ Ἀλεξ. Παπαδιαμάντη», ἀνέκτ. ἀπὸ τὴν
 «Ἡμερησίω Ἐστία», Ἰωάννινα 1978.

χυμούς τῆς ἐλληνοκτῆς ψυχῆς, γιὰ νὰ τὸς μετοχετεύσει στὴν τέχνη τοῦ Παπαδιαμαντῆ, ποὺ εἶναι ὁ κυριώτερος καὶ ὁ σημαντικώτερος δημιουργὸς καὶ λειτουργὸς-λογιστὴς στὴν αὐτὴ τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ χάρη του μᾶς δίνει καὶ τὸ μέτρο τῆς δύναμῆς του καὶ ἡ ψυχικὴ του δύναμη φανερώνεται ὀλόκληρη, — σὲ ὅσους μποροῦν νὰ τὴν ἰδοῦν, — στὴν εὐγενικὴ καὶ ἀπειρα χαριτωμένη τέχνη του, καθὼς, ἐκείνες τὶς ὥρες ποὺ τὸ Ἔθνος μᾶς λάβαινε τὴν αὐτοσυνοειδησίᾳ του, ἦταν πολύτιμη γιὰ νὰ χαράξει τὶς ὄχθες, τὰ σύνορα, τὴν ὁμορφὴ καὶ σταθερὴ κοίτη, ὅπου θὰ περάσει τὸ ἱερὸ ποτάμι τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου. Ἴσως δὲν ἔχει ἀκόμη ἐκτιμηθεῖ, ὅσο θὰ ἔπρεπε, ἡ προσφορὰ τοῦ Παπαδιαμαντῆ σ' αὐτὸ τὸν τομέα τῆς ἐθνικῆς μᾶς ζωῆς, στὰ δύσκολα ἐκείνα χρόνια, ποὺ προσπαθούσαμε νὰ ποχτηήσουμε ἢ νὰ δημιουργήσουμε τὴν πνευματικὴ μᾶς ταυτότητα σὰν λαὸς — διάδοχος τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων καὶ τῶν βυζαντινῶν: οὔτε μόνον τῶν βυζαντινῶν, οὔτε ἀπευθείας τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων. Καὶ τὸ εἶνα καὶ τὸ ἄλλο, μόνον τους, πᾶνε πρὸς ἀνεπίτρεπτες ἀκρότητες. Ὁ σωστός δρόμος ἦταν ἡ βασιλικὴ ὁδός, ἡ μέση, ποὺ χάραξε ὁ μεταβυζαντινὸς Παπαδιαμαντῆς, ποὺ ζοῦσε μὲ τὴν ἴδια ἔγνοια καὶ δύναμη τὰ προβλήματα τῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἔθνους. Ὁ Ὀμηρος καὶ ὁ Θεόκριτος, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Πλούταρχος, ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης, ἦταν πρόγονοι τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ, τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, τοῦ Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου καὶ τοῦ Γρηγορίου Παλαμά. Ὁ Παπαδιαμαντῆς ἦταν ἀκέραιος χριστιανὸς καὶ ὀλόκληρος Ἕλληνας. Δὲν ἀφορίζετ' κανέναν ἀπὸ τὸν ἱερὸ χῶρο του, ποὺ εἶναι ἑλληνοκτῆς καὶ ὀρθόδοξος: ἀρκεῖ νὰ μὴν εἶναι ψεύτικος καὶ αἰρετικὸς σὰν Ἕλληνας ἢ σὰν χριστιανός. Καὶ στὴ γλῶσσα του φαίνεται τὸ ἴδιο σωστός καὶ ὀρθόδοξος, τόσο ποὺ καὶ οἱ καθ'αυτοὺς αὐτοὶ νὰ τὸν ἀναγνωρίζουν σὰν κορυφαῖο τους, μὰ καὶ πολλοὶ ὀπαδοὶ τῆς ζωντανῆς δημοτικῆς, δὶχως ἐκζητήσεις καὶ ἀκρότητες, νὰ τὸν θεωροῦν ἀμίμητο στὴν ἐκφραστικὴ ζωτικότητα τῶν διαλόγων του. Θυμοῦμαι αὐτὴ τὴ στιγμή τὴν ἀποψη τοῦ Παλαμά καὶ μοῦ

φαίνεται πολὺ ὀρθή: «Τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμαντῆ, τὸ μᾶζι ἐκκλησιαστικὸ καὶ κοσμικὸ, βυζαντινὸ καὶ ἀνθρωπίνον, χάριτι τῆς διδαχτικῆς καὶ κυματιστῆς, γελαστῆς καὶ μεγαλοχολικῆς, τὸ λυρικό καὶ τὸ δραματικὸ, τὸ διηγάωσο καὶ δίψυχο, δειχνεῖ, καὶ μὲ τὰ στοιχεῖα του αὐτὰ, ζωηρότερο, ἀπὸ ἄλλα ἔργα, τὴν κατὰ-στάση τῆς νέας ἐλληνοκτῆς ψυχῆς: εἶναι χεῖμενο καὶ μαρτυρικὸ γιὰ τὸν ἱστορικὸ καὶ τὸ μελετητῆ τῶν πραγμάτων μᾶς καὶ τῶν καιρῶν μᾶς ἀσυγκριτα σπουδαιότερο ἀπὸ τὶς βουλῆς καὶ τοὺς νόμους μᾶς...». Δὲν ἔφρω γιὰ πόσους καὶ γιὰ ποιούς ἀπὸ τοὺς νεοελληνεὺς συγγραφεῖς μᾶς θὰ μπορούσε νὰ λεχθεῖ κάτι ἀνάλογο. Καὶ τοῦτο γιὰτὶ, ὁ «ἀγνιστὸς» αὐτὸς τῆς λογοτεχνίας μᾶς δὲν ψευτίζει γιὰ τίποτε καὶ μὲ τίποτε τὴν ἀλήθεια τῆς τέχνης του. Ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς ἐλληνοκτῆς ψυχῆς του, ἀνεβαίνει σὰν ἀσυγκράτητῆ φλέβα νεροῦ ἡ τέχνη του, «ποὺ δὲν εἶναι ξεραμένη — ὅπως γράφει ἕνας κριτικὸς του — ἀπὸ τοῦ σχολειοῦ τὴν παράδοση. Βλέπει, κουβεντᾶζει, ἀνασταίνει, χρωματίζει, κἀνεὶ μουσικὴ τὴ σκέψη του· ἀνοίγει τὰ παράθυρα τοῦ σπυριτοῦ του γιὰ νὰ μπηθῇ καθὰ μέσα του τὸ ἐλληνοκτῆ φῶς, ὁ ἐλληνοκτῆς ἀέρας: ἀνοίγει διάπλατες τὶς πόρτες του, γιὰ νὰ μπηθῇ μέσα στὸ σπύρι του καὶ νὰ καθήσῃ, καὶ νὰ μιλήσῃ, καὶ νὰ κλάψῃ, καὶ νὰ χορήσῃ, καὶ νὰ ζωγραφιστῇ, καὶ νὰ ζῆσῃ διαλειμένη, ξεκαθαρισμένη, μὰ πάντα χωρίς πόνος, χωρίς οργιστικὴ, χωρίς αμύμητὴν ἐγνοια νὰ φαντάξῃ καὶ νὰ δειχτῇ, καὶ γιὰ τοῦτο σημαντικώτερη καὶ ἀληθινώτερη, ἀπαλῆ καὶ εὐγενικὴ πάντα, κ' ἐκεῖ ποὺ σὰν πρόστυχη φαίνεται, κ' ἐκεῖ ποὺ σὰν ἀκάθαρτῆ ξεμυτίζει, ἡ Ρωμιὸσύνῃ κάποιων τόπων μᾶς, μέσα στὰ νησιά μᾶς, στίς ἡμέρες ἀκρογιαλιῆς μᾶς, στὰ ζωγραφισμένα μᾶς βουνά, στὰ ζαφεινεῖα μᾶς κύματα, στὰ πρᾶσινα μᾶς τὰ καλάβια, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἄντρες καὶ γυναῖκες, ἀνθρωποφτωχοὶ καὶ λαῖκοὶ καὶ ἀκέραιοι καὶ ἄγριοι καὶ παραστατικοί, μέσα στὰ πᾶθῃ τους, στίς ἀγάπες τους, στὰ γλέντια τους καὶ στὰ μεθύσια τους, στὸ σάλεμα καὶ στὴν ἀαινησίᾳ τους, στὴν ταπεινότητα καὶ στὴ μικρότητά τους». Ὁ γνήσιος Ἕλληνας, πρᾶγματι, ἀνακαλύπτει πόσο βαθιὰ πᾶνε οἱ ρίζες του ὅταν διαβάσει τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμαντῆ.

Ὁ Παπαδιαμάντης, σὺν ποιητῆς καὶ σὺν ποιητικῶς πεζογράφος, ὅπως ἔχει τοὺς ἐθουσιώδεις ὀπαδοὺς του, ποὺ τὸν ἀγαποῦν καὶ τὸν θαυμάζουν, ἔχει καὶ τοὺς διστακτικούς ἢ ἀμφιβάλλοντας γιὰ τὴν τέχνη του. Αὐτό, βέβαια, δὲν εἶναι οὔτε ἀγνωστο οὔτε παρὰξενον. Ὁ καθένας ἔχει τὴς προτιμήσεις του — καὶ στὸ χῶρο τῆς λογοτεχνίας. Καί, ἀκόμη καὶ στὰ ἔργα τῶν πολλῶν μεγάλων συγγραφέων, ὑπάρχουν ἀνισότητες, ποὺ δικαιολογοῦν ἐπιφυλάξεις ἢ, τοὺλάχιστον, προτιμήσεις, ὡς πρὸς τὸ τὰδε ἢ τὸ τὰδε διήγημα ἢ ποιήμα. Καὶ ὁ Παπαδιαμάντης, ποὺ «ἡ τέχνη του εἶναι νὰ μὴ δείχνῃ καμμιά τέχνη, ὄχι μόνο στὰ λόγια του, ἀλλὰ καὶ στὴ σύνθεσι πολλὰς φορές τῶν ἔργων του», δίνει τὰ ποιητικὰ στοιχεῖα τῆς ψυχῆς του μὲ τὰ προαγματικὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς του, μὲ τὸ νῆμα τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς χάριτος, δίχως πόνους καὶ ἀνταρτήσεις. Ἔτσι μᾶς δίνει τὸ ἀριστουργηματικὸ διήγημα «Ναυαγίων ναυάγια» κ. ἄ. διηγήματα, ποὺ μπορεῖ ν' ἀδιαφοροῦν κάπως πρὸς τὴν ἐξωτερικὴ οἰκονομία τῆς συνθέσεως καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ συνόλου, μὰ προσφέρουν ὡστόσο σκληρὸς ζωντανὲς καὶ πρωτότυπες, μὲ μιὰ ἰσχυρότατη πνοή λυτρωτικῆς πράξιματι καὶ δημιουργικῆς τέχνης. Βέβαια, ὁ κωβ-Ἀλέξανδρος δὲν ἔχει καθόλου ἀνάγκη ἀπὸ συνηθροὺς σὺν ἡμᾶς, γιὰ νὰ τὸν ὑπερασπιστοῦν. Οὔτε κ' ἡμεῖς προσπαθοῦμε νὰ κάνουμε τώρα τὸ συνήγορό του. Ὡστόσο, ὅταν παρουσιάζονται μεγάλα ὄργανα ἐκπαιδευτικοὶ ἢ ιστορικοὶ τῆς λογοτεχνίας, ποὺ ἐκφορῶνται — καὶ μὲ τόσο παιδιώδικα ἐπιχειρήματα! — μὲ περιφρόνησι γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη, ἔχουμε ὑποχρέωσι, τοὺλάχιστον, ν' ἀγανακτήσουμε! Κ' ἡ ἀγανακτισή μας γίνεται πιὸ ἔντονη, γιὰτι οἱ ἀντιρροήσεις, ὅταν δὲν εἶναι ἄθεοι καὶ ἄκρας ἀντιθετοὶ μὲ τὸν πνευματικὸ κόσμον τοῦ Παπαδιαμάντη, εἶναι ἢ ἀποσυχημένοι δημιουργοί, ποὺ θέλησαν νὰ βγάλουν τ' ἀπὸ-θρημένα τους κρῖνοντας τοὺς δημιουργοὺς, ἢ μόνιμοι ἀντιρροήσεις γιὰ τοὺς πάντες καὶ τὰ πάντα, ἢ — τὸ χειρότερον — κομπλεξικοὶ ἢ προσπράττειοι κριτικοί, ποὺ θέλουν νὰ κατεβάζουν στὴ λάσπη ἢ, ὅσο μποροῦν, σὲ χαμηλότερα σκαλιά, μεγάλα

ὄργανα δημιουργῶν, ποὺ ὄλος ὁ κόσμος ἀγαπᾷ, σέβεται, διαβάξει, προσέχει τὴ γνώμη τους, κ' ἐν πάσῃ περιπτώσει τοὺς θεωρεῖ δασκάλους καὶ ὀδηγούς του. Αὐτῆς, λοιπὸν, τὴς ἀξίης, ἔρχονται οἱ ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις ἀμεληήνωστοι αὐτοκριτικοὶ καὶ τοὺς θεωροῦν ἀνώριμους, μὴ εὐρωπαϊκοὺς, ὄχι ἀρετὰ φίνους καλλιτέχνες, ἀφελεῖς, ἠθογράφους κ.λπ. Ἔτσι ἐλπίζουν νὰ τοὺς προσέξει λίγο καὶ αὐτοὺς ὁ κόσμος, ἀφοῦ ἔχουν διαφορετικὴ γνώμη, διατυπωμένη μάλιστα μὲ τέτοια σπουδαία «κριτικὴ» ἔπαρσι, ποὺ ἀναφέρει ὁ Παπαδιαμάντης, «δι' ἕνα ἀρχαῖον κριτικόν, ὅστις, ἀφοῦ ἐξήτασεν ἀκριβῶς καὶ λεπτομερῶς ἕνα μέγαν ποιητὴν, καὶ τοῦ γῆρε πολλὰ καὶ μεγάλα σφάλματα, ἔκαιε συλλογὴν ἐν εἴδει ὀρμαθοῦ ἢ κομβολογίου ἀπὸ θᾶκα τὰ σφάλματα ταῦτα, καὶ τὰ προσέφερον ὡς ἀφῆρωμα εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος... Τότε ὁ θεός, λέγει ἡ παράδοσις, διέταξε τὸν ἱερέα του νὰ ἐλκυσθῆ ἢ κοσκινήσῃ σίτον ἐπάνω εἰς τὸν βωμὸν, καὶ ἀφοῦ τοῦτο ἔγινεν, ἐπάρτησεν ὁ Ἀπόλλων τὸν σίτον, καὶ εἰς τὸν κριτικὸν διέταξε νὰ δοθῶσι τὰ σφάλματα καὶ τ' ἄχρηστα ὡς ἀμμιβὴ διὰ τὸν κόπον του. Καὶ ὁ κριτικὸς τὰ ἐπῆρε, «πλυνμένα κ' ἀπαντὰ», κ' ἔφυγε, καὶ ἀκόμα φεύγει. Κ' ἐνῶ τοῦ κριτικοῦ τὸ ὄνομα σὲ λίγο δὲν θὰ τὸ θυμᾶται πιά κανεὶς, τὸ ἔργο τοῦ ποιητοῦ — στὴν περίπτωσίν μας: τοῦ Παπαδιαμάντη — θὰ διαβάζεται ὅλο καὶ πιὸ πολλὸ, καὶ ἡ γοητεία ποὺ ἀναδίνει ἡ ἀλήθεια του, ἡ ἐλληνικότητά του, ἡ πνευματικότητά του, ἡ ποιότητά του, ὁλοένα καὶ πιὸ πολλὴ θὰ γίνονται ἀντικείμενο ἀληθινῆς ἀγάπης τῶν νεοελλήνων, ποὺ ἔχουν γερὰς καὶ σωστῆς τὴς πνευματικῆς ρίζης τους, ἀροκάνιστες ἀπὸ τοὺς τυφλοπόντικας καὶ τοὺς ἀρουραίους... Ἐπὶ τέλος, ἔχουμε πιά δικαίωμα, σὺν ἑλληνας, ὄχι μόνο ν' ἀγανακτήσουμε, ἀλλὰ καὶ νὰ ποῦμε στοὺς ποιητὰς ἀνώριμους ἀρνητὰς τῶν μεγάλων νεοελλήνων δημιουργῶν: κρατῆστε τ' ἄχρηστα καὶ τὰ σφάλματα, ποὺ βρίζετε τοῦ γούστου σας, κ' ἀφῆστε σὲ μᾶς τὰ οὐσιαστικὰ καὶ τὰ πνευματικὰ λογοτεχνήματα τῶν ἀληθινῶν ἐλλήνων συγγραφέων, ποὺ καὶ τὴν τέχνη διακόνησαν μὲ συνέπεια λογοτέχνου - λειτουργοῦ,

και πρὸς τὸ πνεῦμα και τις αἰώνιες ἀξίες δὲν ἐδειξαν ἀπιστία και περιφρόνηση, μὰ προσήλωτη και ἀγάπη βαθύτατη. Σέ μιὰ ἀνάλογη περίπτωση, ὁ κύρ- 'Αλέξανδρος ἔγραψε τοῦτα τὰ λόγια, πού ἔχουν και σήμερα τὴν ἀξία τους και τὴν ἐπικαιρότητα τους: « Ἡ λεγόμενη ἀνωτέρα τάξις τὰς και συμμορφωθῆ με τὰ ἔθιμα τῆς χώρας, ἄν θέλη νὰ ἐγκλιματισθῆ ἐδῶ. Νὰ γίνῃ προστατίες τῶν πατρίων και ὄχι διώκτρια. Νὰ ἀστασθῆ και νὰ ἐγκολπωθῆ τὰς ἔθνικὰς παραδόσεις. Νὰ μὴ περιφρονῆ ἀναφανδὸν ὁ, τι παλαιόν, ὁ, τι ἐγγύριον, ὁ, τι ἐλλήνικόν. Νὰ καταπολεμηθῆ ὁ ξενισμός, ὁ πιθηκισμός, ὁ φραγκισμός. Νὰ μὴ νοθεύωνται τὰ θερηκευτικά και τὰ οἰκογενειακά ἔθιμα. Νὰ καλδιεργηθῆ ἡ σεμνοπρεπῆς βυζαντινὴ παράδοσις εἰς τὴν λατρεία, εἰς τὴν διακόσμωσιν τῶν ναῶν, τὴν μουσικὴν και τὴν ζωγραφικὴν. Νὰ μὴ μιμνῶμεθα πότε τους Παπιστὰς και πότε τους Προτεστάντας. Νὰ μὴ χάσκωμεν πρὸς τὰ ξένα. Νὰ στέργωμεν και νὰ τιμῶμεν τὰ πάτρια. Εἶναι τῆς ἐσχάτης ἔθνικῆς ἀφιδιοτιμίας νὰ ἔχωμεν κειμήλια και νὰ μὴ φροντίζωμεν νὰ τὰ διατηρήσωμεν. " Ἀς σταθμίσωσι καλῶς τὴν εὐθύνη των, οἱ ἔχοντες τὴν μεγίστην εὐθύνην. Καί, ὅπως εἶναι γνωστό, μέγιστην εὐθύνη σ' ἔναν τόπο δὲν ἔχουν μόνον οἱ ἄρχοντες και οἱ διοικοῦντες, ἀλλὰ καὶ οἱ πνευματικοὶ ὀδηγοὶ και διδάσκαλοι, πού ὁ καθένας με τὸν τρόπο του και τὸ ἔργο του τρέφουν πνευματικὰ τὸ λαὸ και ὀδηγοῦν στὴ ζωὴ ἢ τὴν ἀπίθεια τὸν ἀναγνώστη τους.

Τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη ἐδειξε πῶς ἀντέχει στὴ δοκιμασία τοῦ χρόνου. Εἶναι σὰν τὸ κρᾶσί, πού ὅσο πιὸ πολὺ παλιώνει, τόσο δυνατώτερο γίνεται. Καί σήμερα, πού ἡ γλῶσσα γνωρίζει τόσους πολέμους, και τόσες περιπέτειες, τὸ ἔργο τοῦ κύρ- 'Αλέξανδρου, ἔτσι ὅπως εἶναι γραμμένο, γοητεύει, σαρηγεύει ἰκανοποιεῖ, χορταίνει και ποτίζει τοὺς πεινασμένους και διψασμένους γιά πραγματικὴ λογοτεχνία, γιὰ τὴ ἔχει οὐσία μέσσα του. ἔχει ψυχὴ ὁ κύρ- 'Αλέξανδρος, πού συνομιλεῖ και ζεῖ και με τὴν 'Ελλάδα και με τὴν 'Ορθοδοξία. Γι' αὐτὸ και ἡ ἀκαθόριστη γοητεία τῆς τέχνης του εἶναι κάτι τὸ ἀπια-

στο, μὰ τόσο βέβαιον, τόσο φανερό, ὅσο ἴσως ἡ Πούλια ἢ δεκαεξάχρονη, πού λαμπρύνει με τὴν ὁμορφιά της ἐν' ἀπὸ τὰ καλύτερα διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη, «Τ' ἀστεράκι». Εἶν' ἓνα ἄλλο «Ὀνειρο στὸ κῦμα», ὅπου ἡ ποιητικὴ ἀτιμῶσφαιρα ἐνώνει τὸ δνεῖρο με τὴν πραγματικιστικότητα, πρῶγμα πού μόνον ἡ μεγάλη τέχνη μπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ: «Κάθημερινὴ μέθη δ' εἰμὲ εἶναι νὰ κάθωμαι τὸ δειλινόν, ἐπὶ ὥρας, ἕως τὴν ὕσιν τοῦ ἡλίου και τὴν πρῶτην ἀμφιλύχην. ἔξω ἀπὸ τὸ μικρὸν καρπηλεῖον, εἰς τὴν ἐσχαιτάν τοῦ χωρίου, εἰς τὴν οἰκίαν και τὴν δρόσον τῶν δύο πελωρίων βαθυδύλων μορεῶν, ὅθεν βλάπτω ἄλους τοὺς διαβάτας, χωρὶς νὰ κοιτάξω κανένα, ἢ νὰ προμηνηστεύω τὴν καλῆστεραν κανενός, και θεωρῶ μόνον τὸ μικρὸν ἀνώγειον καλύβι, ὅπου βλέπω ὡς δύο σμαραγδίνιας φλόγας νὰ λάμπουν, και δύο σειρὰς μαργαριτῶν νὰ μειδιοῦν, και δύο χρυσουεῖς πλοκάμους νὰ κυμαίνωνται, ὡς μετάφρασα περιστερᾶς κατὰ τὸν Ψαλμωδόν... Ἐκρύβη ὁ ἡλῖος εἰς τὴν Πευκόραχην ἀντικρῦ, στὸ βουνόν, ἐμούχρωσεν, ἔσουρούψωσεν, ἄρχισε νὰ σκοτεινιάζῃ. Τότε, διὰ τοῦ ἀνοικτοῦ παραθύρου εἶδα ἐν ἄστρον νὰ λάμπη εἰς τὸ ἔσωτερικόν τῆς μικρᾶς οἰκίας. " Ἦτο ἄστρον πραγματικόν, δὲν διέφερον ἀπὸ τ' ἄλλα ἄστρα, τὰ ὅποια ἀρτίως εἶγον ἀρχίσει νὰ διαστειλῶνται ἀνὰ τὸ στερέωμα. Ἐλαμπεν ὑψηλὰ πρὸς τὴν ὄροφν, ὑπὸ τὰς καπνισμένιας δοκούς τοῦ μελᾶθρου. Τί ἦτον; Ἰσως τὸ κανδῆλι, τὸ καίον ἐμπρὸς εἰς τὰ εἰκονίσματα τῆς οἰκίας. Ἄλλὰ δὲν ἦτο κανδῆλι, διότι τὸ ἄστρον ἐφαίνετο πολὺ ὑψηλὰ εἰς τὸν ὄροφον, και ἐκτὸς τούτου ἦτο πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος, ἐνῶ τὰ εἰκονοστάσια, ὡς γνωστόν, τίθενται πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος, ἢ μικρὸν παρεκκλίνουον εἴτε πρὸς βορρᾶν εἴτε πρὸς νότον, πᾶσιν 'Ελλήνικῆς ὀρθοδόξου οἰκίας. Ἐπειτα, διὰ νὰ εἶναι κανδῆλι, κάποιος θὰ τὸ εἶχεν ἀνάψει πρὸ μικροῦ, και βεβαίως θὰ ἔβλεπτα εἰς τὴν οἰκίαν τὸ εὐκαμπτον, ὡς βλαστὸν μυρσίνης, ἀνάστημα τῆς Πούλιας, ἴσως θὰ ἦκουα και τὸν λυγρὸν τῆς προχαλίας, τὸν μικρὸν λεῖον κρότον, τὸν ὅποῖον κάμνει προστριβόμενον τὸ σχολιόν, δι' οὐ ἀναβιβιάζεται τὸ κανδῆλι πρὸς τὰς ἱερὰς εἰκόνας. Θὰ ἀπέθετε πᾶς πραγματιστῆς και θετικὸς ἀνθρωπος, ὅτι

διά τινος όπτης εις την στεγγην του μικρού μελάθρου έφεγγε μικρά τις γωνία ουρανου, την ώραν της δύσεως πρό της άμφλυ- κης, κι έσχηματίετο το άστροάκι εκείνο, το όποιον έφαινετο κρημάμενον εις τον όροφον της οικίας. Διότι ό μαστρο-Κυριά- κος έφτυαχε η έξανάκυσσε τά στίβια των άλλων, και ίσως δέν ηνυκάβει να έπισκευάση το ίδιόν του. Πλην δέν μου ηρσεκεν έμμε να έκφράσω τοιαύτην υποψίαν η να διατυπώσω τοιοϋτον συμπερασμα...». Άπ' αυτό το κομμάτι φαίνεται, πως ό Πα- παδιαμάντης, πέρ' άπό το καυτηρίασμα της άνθρωπινης άσχη- μίας, που μάς δίνει στο δραματικώτατό του «Ό πολυτιμός εις το χωρίον», η την τέλεια και έπικη μεγαλοπρέπεια που μάς δίνει στους «Χαλασοχώρησε», άνοίγει παρ' άθυρα πολύ ποιη- τικά, προς τον ουρανό — άπό κάθε δυνατή όπτική γωνιά της ζωής, όχι μικρόπνοης και κουτσουρεμένης, μα μεγαλόπνοης, ζωντανής, ολόκληρης, με ρερές ρίξες και πολυφυλία κλωνά- ρια, όπου οι ηρώες τραγουδούν η ψάλλουν με ώραιότατον έλληγνικό τρόπο σε γλυκύτατον ηχο, τά «τραγουδία του Θε- ου!».

Δέν θα ήταν άκομπο να υπογραμμιστεί κ' έδώ, πως τά «τραγουδία του Θεου» δέν π' άνε σε όποιοδηποτε στόμα η πένα. Όσοι προστάθησαν να μιμηθούν τον Παπαδιαμάντη δίχως να ζούν ό, τι ζούσε ό ίδιος, έδωκανι φτωχές και άχρωμες άπομιμήσεις — είτε άπό την άποψη της όρθόδοξης ζωής είτε της έλληγνικώτατος. Ό κύρ- Άλεξάνδρος ψάλλει και τραγου- δει, με την ίδια άνεση, χωρίς παραφωνίες και παραγορές. Άς θυμηθούμε την πρόποση - προσφώνηση του μπαρμπά- Γιώργη στο διήγημα «Τά ρόδινα άρσουργάλια»: «Είτα δή η συνοδεία το έστρωσαν έξω, εις την σκιάν δύο μεγάλων πλατά- νων, σιμά εις την βουσούλιαν, κι έπέπεσε με άκράτητον πλύνον πείναν εις τά δύο σφαχτά, τά όποια είχαν ψήσει οι παραγγυοί — τά κοπέλια των αργοβοσκών — στις σούβλες. Οι κάσμε- νοι, συγγενείς, γείτονες και παρατυχόντες, άνήρχοντο εις δύο δωδεκάδας και πλέον. Είχον έλθει και άπό άλλας γειτονικάς έταιρίες... Ό μπαρμπά-Γιώργης ήτον ό πατήρ του άρσου-

άποκος Παναγιώτου και πενθερός του Μαυρονούρη. Ητον πλάσις πολύ, και είχε φθάσει το πρώτον κίνημα εις τας άρχάς του αιώνος, την άποστασίαν του Νικοτσάρα και Βλα- χίβα και άλλα άρχαιότερα συμβάντα... Ό μπαρμπά-Γιώρ- γης ύψωσε την φάκακων και ηργισε να προσφωνή: — Εύλογη- τό, πατάί να χείρεσαι το πετραχήλι σου! Την εύχή σου να ην το νέο άνοδόγγυνο. Στερωμένον! Καλορίζικοι! Να ζή- σουν! Με γυούζι! Πετόνισα Παλάκανα, και συ γριά Πα- ππού, να τους χείρεσαι! Με άργρονάκια! Γειά μας! Καλή Γειά! Διάφοροι Καλή καρδιά! Χαρούμενοι! Και στα δικά- σεις, παιδιά! Κουμπαρόπουλο, παιδί μου, που τους στεφάνω- σεις, να ζήσης, να μωρώσης, ν' άγιάσης! Και πάλι να τρέξης με το κλήμα κατά πως έτρεξε! Να χείρεσαι! Καλόκαρδοι! Κουμπάρε κύρ-Δηγάρχε, στερνωμένος, καλορίζικος, να σε χείρεσαι! Να προκόψη! Σιδεροκέφαλο! Κύρ-Νωματάρχη, να χείρεσαι το σταθί σου! Να χαρήτε, παιδιά, έβρίβα δλου, πέρα-πέρα! Γριά Κυπαρισσοϋ, να χείρεσαι το γέρο σου (έν- ποσος τον έαυτό του), έβρίβα. Είπερτε!η. Σ' αυτός τις λίγες ηρημέες νύθει κανείς γιατί ό γάμος σε πολλά μέρη της πατριδας μας λέγεται χαρά, καθώς και γιατί ό έλληγνας, ευμενέμος με τη γλώσσα και τη ζωή της όρθόδοξης Έκκλη- σίας του, ζει άδεφωμένος με το γείτονα και το χωριανό και έπίσσεται — παρ' όλες τις άνωπόρευτες παρεξηγήσεις — σε σχέση κοινωνίας άδελφικής με κείνον που λυπάται δίπλα του, ήπως και με κείνον που χείρεται. Κι αυτόά όλα τά βλέπουμε, ήν άν θεωρές και ισχνές ιδέες, μα σαρκωμένες αλήθειες, που τις ζούν και τις έκφράζουν ολόζώντανα πρόσωπα της έλληγνης κοινωνίας της έποχής του Παπαδιαμάντη.

Μερικοί βλέπουν μια ήβελγημένη έξαση του καλού, έναν έξωπραϊσμό άτοπου στο έργο του Παπαδιαμάντη. Βλέπει, με τα ποιητικά δηλ. μάτια του, περισοότερο το καλό και λιγώτερο το άσχημο. Αυτό όμως, το λένε μόνο εκείνοι που δε χείρασαν το έργο του. Γιατί, πράγματι, όλα τά κείμενά του είναι κατάσπαρτα άπό ηρώες που παλεύουν γεμάτα όλα

Handwritten notes at the bottom of the page, including the name "Παπα" and other illegible scribbles.

ἀπὸ τὴν πάλῃ τοῦ γίνεται ἀνάμεσα στὸ φῶς καὶ στὸ σκοτᾶδι, τὸν ἀγγελο καὶ τὸ δαίμονα, τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ. Αὐτὴ τὴν πάλῃ δίνει ὁ συγγραφέας μας μὲ θαυμαστὴ δύναμη, ἀλλὰ καὶ μὲ εὐλιχρίθεια καὶ ἀλήθεια. Δὲν χαρίζεται μὲ τίποτε καὶ γιὰ κανέναν σὲ τίποτε. Ὑπάρχει ἡ σάρκα καὶ τὸ αἷμα τῶν ἡρώων του, ποὺ βράζει καὶ θέλει ἤ ζεῖ τὴν ἀμαρτία. Ὑπάρχει, ὅμως, καὶ ἡ τύψη, ποὺ διατρέχει τὴν ἀπόσταση ἀπὸ τὴν κόλαση ὡς τὸν οὐρανὸ, γιὰ νὰ συνφέρει τὸν ἀμαρτωλὸ. Ὑπάρχει ἡ ἄβυσσος τῆς κολάσεως, μὰ ὑπάρχει καὶ ὁ δροσερὸς λειμῶν τοῦ παραδείσου μέσα στοὺς ἥρωές του. Αὐτὰ, ὅλα, δίνονται μὲ τρόπο ὑπεύθυνο, ἀπὸ χέρι ἔμπειρο καὶ ἀπὸ συγγραφέα μὲ συνειδητὴ πνευματικὴ δημιουργοῦ. Ἐκεῖ ποὺ ἕνας ἄλλος θὰ τὸ καταντοῦσε πορνογράφημα, ἢ ἄλλος ἠθικοδιδασκικὸ κήρυγμα, ὁ κύρ-Ἀλέξανδρος βροῖται τὴν ἰσορροπία καὶ δίνει ὅλη τὴν ἔνταση τῆς πάλῃς μεταξὺ αἵματος καὶ πνεύματος, δίχως ὑποχωρήσεις καὶ σκοπιμότητες ἐξωκαλλιτεχνικές. Ἀς πάρουμε στὴν ψυχὴ ἓνα παράδειγμα. Τὴν πάλῃ ποὺ γίνεται μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ καλὸ γερου, στὸ ὁμῶνμο διήγημα: «Ὅταν ὁ καλόγηρος, μὲ αἰσθημα μεγαρχολίας καὶ μονώσεως, τὴν ἐκαδηγνάτισεν, ἢ γραῖα Ἰασοῦ ἀκουστίως τοῦ ἐσφιγξέ τὴν χεῖρα. Καὶ ἡ πνοὴ τῆς εὐσάρκου παρηγίλιος τοῦ ἔκαιε τὴν παρειάν... Καὶ ὁ προκύπτων ἐκ τῆς μανθῆλας βόστρυχος τῆς κόμης τῆς τοῦ ἔψαυσε τὸ μέτωπον. Ὅσον μόνον. Καὶ ὅτε ὁ καλόγηρος ἀπῆλθεν εἰς τὸ κελλίον του, πλησίον τοῦ ναοῦ, εἶχεν εἰς τὸ πρόσωπον ἐπὶ πολλὴν ὄραν τὴν αἰσθησιν τῆς ἐπιψαύσεως τῆς σαρκὸς καὶ ὠσφραίνετο ὡς ὄσμην χύματος ἐξ ἀνασκαφέντος τάφου πρὸς ἀνακομιδὴν ὄστων. «Τῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση». Καὶ αὐθορμητῶς ἤρχισε νὰ πλύνῃ τὸ στήμα, τὸ πρόσωπον καὶ τὰς χεῖρας του. «Καὶ ἔπλασαν ὁ Θεὸς τὸν ἄθρωπον χοῦν, λαβῶν ἀπὸ τῆς γῆς». Κόλασις ἐδῶ, κόλασις καὶ ἐκεῖ! Σκώληξ ἀκοίμητος καὶ πῦρ αἰώνιον! Γέννησι Κλαυθμὸς καὶ βρυγμὸς ὀδόντων!... Μετὰ τὴν πρώτην ὄπτασιαν τῶν μοναστηριακῶν ἀναμνήσεων... τῶν ζωγραφημένων εἰς τοὺς τοίχους μεγαρχολικῶν Ἀγίων, τῶν κυανῶν καπνῶν τοῦ θυμιάματος... τῶν ἀργυρῶν καὶ χρυσεγγυπτῶν λειψα-

νοθηκῶν, τοῦ κοκκινίζοντος διὰ τῶν θυρίδων στερεώματος, τῶν μυστηριώδους λυκαυτοῦς, τῆς ροδιζούσης ἀνατολῆς, τῶν στροβίλων τῶν κενადούντων εἰς τὰ φυλλώματα γιγαντιαίων κοκκίσεων... ἐπανήρχοντο πάλιν εἰς τὴν φαντασίαν του αἱ θῆοι μικραὶ νεκρῶδες μὲ τὰ ὠχρὰ πρόσωπα, μὲ τὴν λευκὴν ἰσχυρὴν περιβολὴν των, μὲ τὸ πλεξιμῶν των κρεμάμενον ἐπὶ τοῦ τραχήλου, μὲ τοὺς ἰσχυροὺς βραχιλίους καὶ τὰ λεπτὰς χεῖρας, μὲ τὰ κονδυλένια δάκτυλα, μὲ τοὺς λευκοὺς λαιμοὺς των, μὲ τοὺς ὑγροὺς ὀφθαλμοὺς, μὲ τοὺς κυανοὺς κύκλους ὀφθάλμου, μὲ τὰ ἄθῳα καὶ τρυφερὰ βλέμματά των. Ἐπανήρχοντο καὶ ἤθελον διὰ τῆς βίας νὰ λάβωσιν κατοχὴν τῆς καρδιάς του. Ἀλλὰ παράδοξον! Ἡ γραῖα, ἡ ἀγωνίζομένη νὰ προστατίσῃ τὴν ἀρετὴν των, ὡς ἐμψυχὸς ἀστὴρ, ἐγένετο τότε διὰ μίαν, διὰ τὸν πτωχὸν καλόγηρον, ἀστὴρ καὶ βασιλικὸς, ἐφθότο φοβερὰ ὕψωνε τὴν κεφαλήν, συνεστρέφετο, ἐούριζε, καὶ ἔζητει νὰ τὸν δαγκάσῃ εἰς τὸ στήμα του... τὸ ὅποιον ἀπέπνευεν ὄσμην χύματος καὶ ἐπιψαύσεως σαρκός. Καί, ἔθην καὶ ἔθην αὐτῆς, αἱ δύο κορασίδες ἐγίνοντο ἀμυδραὶ, ἀφοιστοὶ, ἤπιοντο, ἐλάμβανον ὑπαρξίν ὀνειρώδη, μετεμορφούντο ὄσες. Καὶ μετ' ὀλίγον ἐπεφαίνοντο φύουσαι μικρὰ πτερυγία εἰς τοὺς ὤμους, αἱ χεῖρες των ἐγίνοντο ἄφαντοι, οἱ λαμοῖ των ἐλεπτύνοντο, τὰ πρόσωπά των ὠξύνοντο, ἐγίνοντο ρύγχι, μετεμορφούντο εἰς δράκοντας ἀπειλητικούς. Καὶ εἰς τὸ μέσον των ἡ γραῖα μετέβαλε πάλιν μορφήν, ἤνοιγε τὸ στήμα τῆς ὡς φέαρ, τὰ μέλη τοῦ σώματός τῆς ἐξηλείφοντο, ἐγένετο ὄλη στόμα, στόμα χάσκον καὶ ἔτοιμον νὰ κατατῆ. Αὐτῆ ἦτον ἡ πύλη τῆς Κολάσεως, καὶ ἐκεῖνοι οἱ δύο δράκοντες, οἱ ἐτραυτοῦντες μὴ τις τῶν ἀμαρτωλῶν ἐξέληθη τῆς γέννης. Ὁ καλόγηρος ἐτινάξτετο φρίσσειν τῆς κλίνης του, ἐξύπτα πρέπασεν, καὶ πάλιν ἐβυθίζτετο εἰς νάρκην καὶ κάρωσιν. Καὶ ἔβλαπτε τὴν κλίμακα τὴν μυστικὴν, δι' ἧς ἀνέρχονται οἱ μοναχοὶ εἰς τὰ ἄνω, εἰς τὴν νῆψιν, εἰς τὴν θεωρίαν, εἰς τὸν Παράδεισον. Κι ἔβλαπτεν εἰς τὸν τέρα τὰς σκοτεινάς μορφάς των διαφανῶν ὅσα ἐμποδίζουσι τοὺς μοναχοὺς νὰ φθάσωσιν ἐκεῖ ἐπ' ἀνω. Ἐβλαπτε τὴν ἰδίαν ψυχὴν του ἀγωνιῶσαν, φεύγουσαν, μὴ

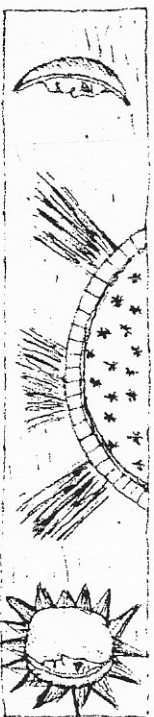
δυναμένην ν' ἀναβῆ, κινδυνεύουσαν νὰ χρημισθῆ ἔκει κάτω, εἰς τὸ στόμα τῆς γράϊας...». Ὁ ἀναγνώστης, ἂν θέλῃ, μπορεῖ νὰ ἴδῃ τὴ συνέχεια τῆς φοβερῆς αὐτῆς πάλῃς, στὸ διήγημα «Ὁ Καλόγερος». Ἐδῶ, μονάχα ἕνα πρέπει νὰ σημειωθεῖ: πῶς οἱ ἥρωες τοῦ Παπαδιαμάντη δὲν εἶναι ἀνδρείελλα. Πονοῦν καὶ ὑποφέρουν μέτρι μισοῦ ὀστέων' μὰ καὶ χαίρονται καὶ χαίτῃε ἀπὸ συγκίνηση καὶ εὐτυχία, σὰν νὰ κέρδιον ἦδη τὸν Παράδεισο, στὴν ἀνάλογη περίστασι.

Ἀπέναντι ἀπὸ τὸ ἀβυσσαλέο χάος καὶ τὸ δαιμονιακὸ πάνθεο, ὑπάρχει ὁ ἀπλὸς κόσμος τῆς γριώχειας καὶ τῆς ἀγάπης, ποὺ ἀνθίζει μέσα στὸν ἄχραντο κῆπο τῆς ἀγιότητος. Ἴδια, ὅπως στὴν Ἑκκλησία, ὅπου ἔχουμε τὴν ἴδια πάλῃ, μετὶ τῆς ἡττης καὶ τῆς νίκης ἀνάλογες. Πλοῦστοι καὶ σοφοί, ποὺ πᾶνε στὴν κόλαση· καὶ τελῶνες καὶ ληστές ποὺ μετανοοῦν καὶ πᾶνε στὸν παράδεισο. Ἄν δὲν τὸν ἴδῃ κανεὶς ἀπὸ αὐτὴν τὴν ὀπτική γωνία τὸν Παπαδιαμάντη, ὄχι ἀπλῶς δὲν θὰ καταλάβῃ τὸ μεγαλεῖο τῆς τέχνης του, μὰ καὶ θὰ τὸν παρεξηγήσῃ στὰ σίγουρα.

Ἡ καλύτερη προφύλαξι, γιὰ ν' ἀποφύγῃ κανεὶς τὶς παρεξηγήσεις καὶ τὶς παραναγνώσεις, στὸ ἔργο καὶ στὸ πρόσωπο τοῦ Παπαδιαμάντη εἶναι νὰ ξεβουλώσῃ τ' αὐτιά του καὶ τὰ ρουθούνια του: γιὰ ν' ἀκούσῃ τὴν βαθεῖά μουσικὴν ποὺ ἔχει ἡ ποιητικὴ γλώσσα τῆς τέχνης του καὶ νὰ ὀσφραθεῖ τὴν ἀσυνήθιστη μουσικὴν ποὺ ἀναδίνει ὁ κάθε στίχος, ἡ κάθε ἀράδα του ἀπὸ τὰ ἀρώματα καὶ τὰ θυμιάματα τῆς ἐλληνηκῆς γῆς καὶ τῆς ὀρθόδοξης λατρείας, ποὺ μετὶ τόσο πᾶθος περιγράφει, ὅπως ὁ ἴδιος μᾶς λέγει. Κι αὐτὸ μᾶς τὸ μαθαίνουν μεσ' ἀπὸ τὸ ἔργο του οἱ ἀπλοῖ καὶ οἱ ἀγράμματα καὶ οἱ πτωχοὶ ἀνθρωποι, ποὺ μουσικοβολοῦν «ὀσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς». Καὶ ὁ πτωχὸς ἄγιος, λέει ἕνας σύγχρονος δοκιμιογράφος, στὸ ὁμώνυμο διήγημα τοῦ κυρ-Ἀλεξάνδρου «ἕνας ἀμάθευτος τσοπάνος ἦτανε. Καὶ ὅμως τοῦτος ὁ ἀπλὸς βοσκὸς ὑψώθηκε σὲ ψηλάματα, ποὺ δύσκολα θὰ φθάσει ποτέ· ὁ κνθρωπος ὁ θρημμένος ἀπ' τοὺς καρπούς τοῦ δέντρο

τῆς γνώσης. Τοῦτος ὁ τσοπάνος παράτησε καὶ στάνη καὶ πρόβατα, γιὰ νὰ εἰδοποιήσῃ τοὺς μέσσα στὸ κάστρο νὰ μὴν κατεβάσῃ τὴν πόρτα - γιοφύρι, ὥστε νὰ μὴν περᾶσῃ στὸ κάστρο οἱ ἀπιστοὶ πειρατὲς καὶ τοὺς σφάζουσε καὶ τοὺς ληστεψουσε. Καὶ σώζει μετὶ τὴν πράξιν του ὁλοὺς τοὺς χριστιανούς, χωρὶς νὰ νιαστεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Ἡρεμὸς γυρίζει στὰ μέρη του, καὶ πιάνεται καὶ σφάζεται σὰν ἀρνίον». Ἴδου τὸ ποιητικώτατο τέλος τοῦ «Πτωχοῦ Ἄγιου»: «Καὶ τότε ἠγάθησε διὰ μυσιοστὴν φορὰν ἡ δεσποτικὴ πρόφρησις, καὶ εἰς περιπλῆξον ἐνώμιτος βάρβαρος ἔδοξε λατρίαν προσφέρειν τῷ Θεῷ. Ἀπήθη μεταξὺ τῶν ἐρεικῶν καὶ τῶν σχολίων, ὅπου δευρὰ ἀνύλλα ἐποικίλλον τὸν πρᾶσιον ἔαρινον τῆς γῆς τάπητα· ἐκεῖ τὸν ἔσπραν οἱ Ἄγαθνοὶ ἀλαζόντες, καὶ ἐκεῖ ἔλιουσε μετὶ τὸ αἷμα του τὰ ἀνθη καὶ τοὺς γλωροὺς κλάδους, καὶ ζέον ρεῖθρον ἐνοικίωσε τὴν γῆν, ἥτις εὐμενῆς τὸ ἐδέχθη· ἡ δὲ αὔρα πραεῖα ἀνέλαβεν ἐπὶ πτελίων τὴν πνοὴν του, καὶ ἐκεῖ ἐκοιμήθη τὸν παραδείσιον, ὁ πτωχὸς αἰτόλος, μιμηθεὶς τὸν Ποιμένα τὸν καλόν, τὸν τιθέντα τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων. Καὶ ὕστερον, πῶς νὰ μὴ μουσικοβολᾷ τὸ χῶμα;».

Τώρα, ὁ κυρ-Ἀλεξάνδρος βρῆκε αὐτὸ ποὺ ἐπιθυμοῦσε. «Ἐνοικίασα, γράφει στὸ Βλαχογιάννη, ἕνα πυργάκι, ὑψηλόν, ἀγκυραπερὸν, μαγευτικόν, ὅπου θὰ ἐργάζωμαι». Μετὰ τὴν κοίμησίν του καὶ τὴν εἰσοδὸ του στὴ θριαμβεύουσα Ἑκκλησία, μέσσα στὴ χάριν τοῦ Θεοῦ, θὰ ἔχει βρεῖ τὴν ἀνάπαυση, ποὺ δὲν μπόρεσε νὰ βρεῖ ἐδῶ σ' ἐτοῦτο τὸν κόσμον. Ἄς εἴπῃ νὰ παραδείγμα ἐνδυναμωτικὸ γιὰ ὄσους συνεχίζουν νὰ βαδίζουν τὰ ὠραία μονοπάτια ποὺ ἐκείνος περπάτησε στὴ ζωὴ καὶ στὴν τέχνη καὶ, ἀκόμη, ἄς συγχωρεῖ ἀπὸ ψηλὰ ὄσους, χωρὶς νὰ εἶναι ἀξιοί, μιλοῦν — ὅπως ἐμεῖς καλῶν ὄρα — γιὰ τὸ τίμιον πρόσωπό του καὶ τὸ πολὺπλευρα πολὺτίμο καὶ βαθύτατα ἐλληνικὸ καὶ ὀρθόδοξο ἔργο του!

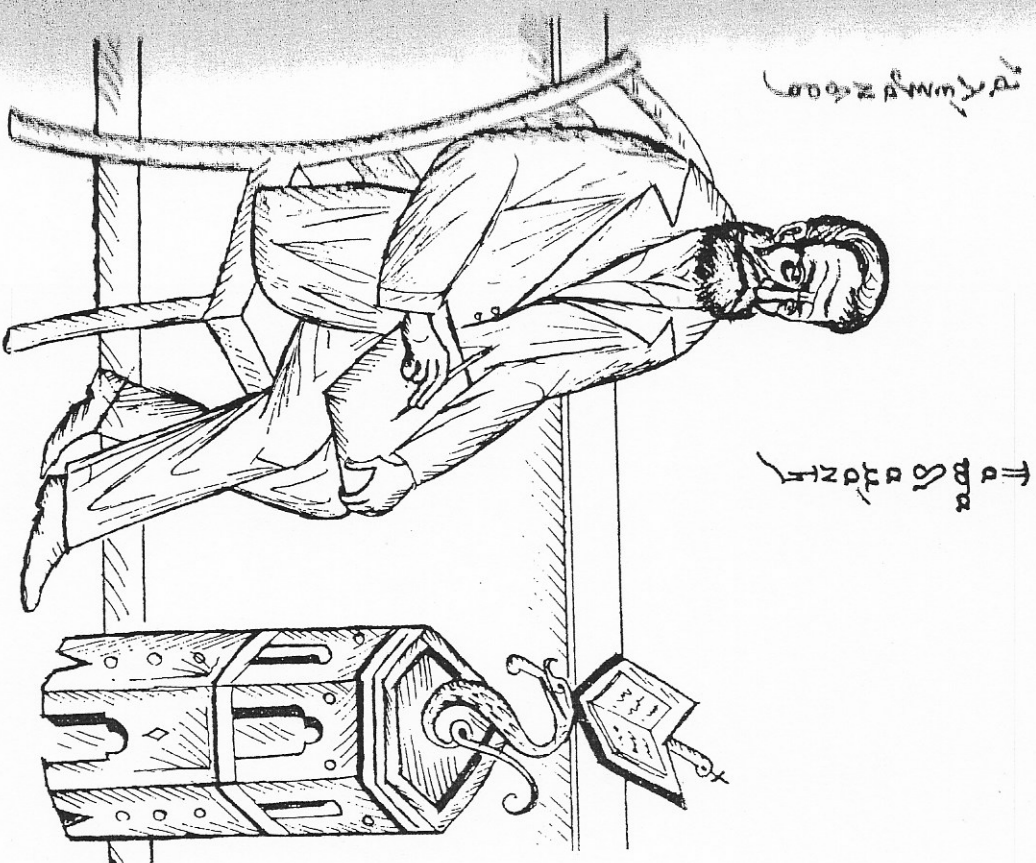

Ε΄ Ο ΚΥΡ-ΑΦΕΕΑΝΔΡΟΣ ΨΑΛΤΗΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ.

α΄. *Ανελλήγιστα καμώματα.*

Ὁ μακαριστός κυρ-Ἀλέξανδρος τῆς Σκιάθου, ὁ ἐπιχαλού-
μενος Παπαδιαμάντης, σήμερα μάς καλεῖ στή συναξή του,
γιά τὰ ὀγδόνα χρόνια, πού ἐφέτος συμπληρώνονται ἀπό τήν
ἐκδημία του! Ἡ εὐλογημένη αὐτῆ εὐκαιρία τόν φέρνει πιο
κοντά μας γιά λίγο, ἤ, μάς πηγαίνει κάπως πιο κοντά του,
ἐμάς τοὺς πιστοὺς φίλους του, ὅσοι τόν ἀγαποῦμε πάντα καί
ἀνεπιφύλακτα, ἐκ βάθους καρδίας. Δέν θέλουμε τώρα, νά
σταθοῦμε στίς ψυχρῆς καί προκλητικῆς γνώμες κάποιων χρι-
τικῶν του, πού τόν βάζουν στοὺς ἀδύναμους καί ἀφελεῖς ἡθο-
γράφους, ἢ στοὺς νεурωτικούς καί ἀσθενεῖς, πού μέ ἀπονευ-
ρωμένη γλῶσσα καί ὕφος δέν ἀντέχουν τόχατες σέ καμμιά
σοβαρή χριτική τῶν συνοφρωμένων γραικύλων γραμματοδι-
δασκάλων... Κάποτε, ὅλους αὐτούς, θά τοὺς θυμώμαστε.

1. Ὁ Παπαδιαμάντης γεννήθηκε στή 1851 (4 Μαρτίου) καί
ἀναπαύτηκε τῆ νύχτα τῆς 2ας πρὸς τὴν 3ῃ Ἰανουαρίου τοῦ 1911 (στῆ
Σκιάθου). Βλ. περισσότερα βιογραφικά σὸ παλιότερο βιβλίό μου: Ὁ πτω-
χὸς Ἅγιος (βίος καί πολιτεία τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, τοῦ ἀγίου
τῶν Ἐλληνοκῶν Παμμιάτων. Ἐπιλόγιος Ἀρχιμ. Φιλιδόθου Ζερβάκου).
Ἀθήναι, ἐκδ. «Ἄστέρου», 1982.

όπως και όσο θυμούμαστε τον Πέτρο Βλαστό, που έγραψε: «Όλοι αυτοί οι βουρκολάκοι του βυζαντινισμού, θυμιατίδου στριχτολόκους σαν τον Κάλβο και τον Καβάφη, και πεζογράφους σαν τον έλσεινὸ Παπαδιαμάντη, που κανένας τους δεν ήξερε τί θὰ πει γλώσσα και τί δεμένο ὕψος». «Όμως γι' αὐτὸν, ὅπως και γιὰ πολλοὺς συγχρόνους, που βιάζον και παραιμορφώνουν τὴ γλώσσα μας, κἀνοντάς την ξύλινη και ἀπρόσωπη, ἔχρωμη και ἄοσιμη, σαν τὰ ψεύτικα και φτιαχτὰ πολιτικὰ συνθήματα, ὁ κυρ-Δαφέανδρος θὰ ἔψελνε εἰδικὸ «τροπάριον, ὅπως και στὸν παλιὸ παρισινὸ μας γλωσσολόγο, και θὰ τὸν ἀποκαλοῦσε ἀδελαντῖο, ψευδῆ, τεγγητὸν, ἀριστοκράτην και φαναριώτην, ἐπιχειροῦντα μὲ ἐν στρεβλωτῖκὸν ἰδίωμα νὰ ἐπιβληθῆ ὡς δημιουργῶν!»¹ Και εἶναι νὰ οἰδυρεται και εἶς, γιὰτὶ μὲ καιτὶ τέτοια καιμύματα και ἀνεκλήνιστα γλωσσικὰ συνθήματα, τιτλοφορουμένων λογοτεχνῶν ἢ συγγραφέων, κοντεύουμε νὰ χάσουμε τὴ γλώσσα μας και τὴν ἔκφρασή μας, και ἴσως αὐριό — ἂν ὄχι ἀπὸ σήμερα, κιόλας — νὰ μὴ μπορούν τὰ παιδιὰ μας νὰ διαβάσουν, νὰ χαρῶν και νὰ ἀπολαύσουν τὴ γλώσσα και τὰ κείμενα τοῦ μεγαλύτερου νεοέλληνα ποιητῆ μας, δῆλ. τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη...

¹ Ὅσοῦσο, ἡ σύναξή μας εἶναι πανηγυρικὴ ἄς μὴν τὴ Χαλᾶ-

2. Βλ. τὸ παράθεμα στὸ μετέπημα τοῦ ἀφηγημάτων Τ. Λιγνέδη, «Ὀμολογία πλοστεως στὸν Παπαδιαμάντη», στὸν τόμο «Φῶτα Ὀλόφωτα» τοῦ Ε.Δ.Ι.Α. (έπιμ. Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου), Ἀθήνα 1981, σελ. 126.
3. Ὁπ.π., σελ. 130. Περβ. Π.Β. Πάσχου, Θυσία αἰνέσεως, Ἀθ. 1978, σελ. 125 εἰς.
4. Ἦδη τὸ 1936 εἶχε τὸ φόβο αὐτὸ και ὁ Τέλλος Ἀγρας: «Και φοβοῦμαι, ὅτι μιὰ ἀπὸ τίς ἀπολαύσεις που θὰ στερηθεῖ ἡ αἰρῶνι ἡ νεότης, εἶναι ὅτι δὲν θὰ διαβάθῃ πᾶς Παπαδιαμάντη, καθὼς ἡ δική μας γενεὰ» (9). Ἀλέξ. Παπαδιαμάντης, 20 κείμενα γιὰ τὴ ζωὴ και τὸ ἔργο του, Πρόλογος - Ἐπιλογή: Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Οἱ Ἐκδόσεις τῶν Φίλων», Ἀθῆνα 1979, σελ. 119).
5. Βλ. και τὸ σχετικὸ μελέτημα τοῦ ποιητῆ Ν. Φωκᾶ, «Συμβολὴ στὴν ἐπιβεβαίωση μιᾶς παράδοσης», στὸν τόμο «Φῶτα Ὀλόφωτα», Ὁπ.π., σελ. 197 εἰς.

με ἐπιζήσιμοι και κλαυθμηρῖστοι. Ἄς ψάδουμε, και πῆ μαζί του «τὰ τραγῶδια τοῦ Θεοῦ», ὅπως τὰ ἔλεγε, σὴν. ἕνα ἔπος ἐκκλησιαστικὰ και ὕμνου.

3. Ἡ ματιὰ πρὸς τὰ ἔνδον.

Ἡ πνευματικὴ δημιουργία τοῦ Παπαδιαμάντη στηρίζεται τὸ λογοτεχνικὰ στοιχεῖα που δὲν εἶναι προσετὰ στὸν καθένα. Πρέπει, νομίζω, νὰ παραδεχθῶμε ὅτι χρειάζονται κάποιες ἤτοι σὺν συγγένειες και κάποιες προσλαμβάνουσες παραστάσεις, γιὰ νὰ μπορούμε νὰ τὸν πλησιάσουμε — κ' ἐκεῖνον και τὴν πάντιμη τέχνη του. Χωρὶς αὐτὰ τὰ στοιχεῖα εἶναι πάντα ἔνδον νὰ ἐμφιλοχρησῶν χλίεις-δύο παρεξηγήσεις, κι ἀντὶ νὰ τὸν ἰδοῦμε στὶς σωστὲς διαστάσεις και νὰ τὸν ἐγκωμιάσσουμε, νὰ τὰ ἰδοῦμε ὅλα τὰ δικά του πολὺ φτωχὰ και ἄτεχνα και νὰ γλευδάσουμε τὴν τέχνη του και τὸν ἴδιο. Κ' εἶδω τὸ θέμα αὐτὸ εἰς ἀμάμα καιτὶ στὸν Θεατῆ, που τὸ βλέπει ἀνάλογα μὲ τὴ σκοπιὰ του και τίς προϋποθέσεις του². Πρέπει, λοιπὸν, κ' ἐμπεῖς νὰ τὸν προσεγγίσουμε ἀνάλογα, γιὰ νὰ μὴ ἐξαπλισθεῖ ἢ στὴν τὴν ἐπίσκεψη, σ' αὐτὸ τὸ πλησίασμα, ἢ μαγεία τοῦ πνευματοῦ αἰσθηματος, — ἂν δὲν βρεῖ συγγενικὸ τόπο μέσα μας ν' ἀναπαυθεῖ.

Ἀναβλῖστοντας τὰ πάντερον ἀνηγήματα του, ἢ βλέποντας τὴν γραφικὴν αἰσθητικὴν τοῦ τράβηξε ὁ Νιρβάνας στὴ Δεξιάμην, ἔπρεπε τὴν ἐντύπωση πὼς τὸ βλέμμα του ἦταν στραμμένο πρὸς τὰ μέσα: σὰ νὰ ἔψαλλε ἢ νὰ προσευχῶντων ἔνδοθεν. Ἐπὶ τὸν πορτοῦ νὰ ποῦμε, πὼς τὸ ἦθος και τὸ ὕψος του ἦταν ἀποστολὴ ἀπαύγασμα τῆς ὀρθόδοξης ψυχῆς του. Ὁ Παπαδιαμάντης εἶπε και ἐλάλησε, κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν του ἰδέαν, τίς ἀντιθέσεις και τὰ ἀγέλατα τῆς ἀπλήρης ἐμπειρίας, ὅπως πρὸς τὴν ἀθωότητα, μπῆκε βαθιὰ και μεταφυσικῶς

² Περβ. Μοναχοῦ Θεολόγου Διονυσίου, Ὁ κοσμοκαλόγηρος Παπαδιαμάντης (σπουδῆ), ἐκδ. «Ἀστέρως», Ἀθήνα 1986, σελ. 57.

ἐπιχρυσου κωδωνίσκου μετὸ κόκκινον περιδέριαιον ἀπὸ πορφυροῦ λαμῶν, ἐφρόντισα νὰ τὴν δέσω μ' ἕνα σχουινάκι εἰς τὴν ρίζαν ἑνὸς θαμίμου ὀλίγου παρραπάνω ἀπὸ τὸν βράχον, ἐκ τῆν βάσει τοῦ ὁποίου εἶχα ἀφήσει τὰ ροῦχά μου πρὶν γυφθῶ εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἐπήδησα ταχέως ἔξω, ἐφόρεσα τὸ ὑποκάμισόν μου, τὴν περισκελίδα μου, ἕκαμα ἕνα βῆμα διὰ νὰ ἀναβῶ. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βράχου, τοῦ ὁποίου ἡ βάσις ἐβρέχετο ἀπὸ τὴν θάλασσαν, θὰ ἔλθω τὴν Μοσχούλα, τὴν μικρὴν αἰγέ μου, καὶ μὲ διακόσια ἢ περισσότερα βήματα θὰ ἐπέστρεψα πάλσιον εἰς τὸ κοπάδι μου. Ὁ μικρὸς ἐκείνος ἀνήφορος, ὀλισθηρὸς κρημνὸς ἦτον δι' ἐμὲ ἀθυρμα, ὅσον ἕνα σκαλοπατί μαρμαρίνης σκάλας, τὸ ὅποιον φιλοτιμοῦνται νὰ πηδῶσιν οἱ κτῶν κάττω πρὸς τὰ ἄνω ἀμυγδαλώμενα τὰ παιδιὰ τῆν γειτονίᾳς.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ἐνῶ ἕκαμα τὸ πρῶτον βῆμα ἀκούω σφοδρὸν πλατάγισμα εἰς τὴν θάλασσαν, ὡς σάκκοντος πίπτοντος εἰς τὸ κῦμα. Ὁ κρότος ἤρχετο δεξιῶθεν. Ἐπὶ τὸ μέρος τοῦ ἀντροῦ τοῦ κογχυλοστρώτου καὶ νυμφοσταλάιστου, ὅπου ἤξευρα, ὅτι ἐνίοτε κατήρχετο ἡ Μοσχούλα, ἡ ἀνεψιά τοῦ κύρ Μόσχου, κ' ἔλουέτο εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐπὶ θὰ ἐρριποκινῶνθαι νὰ ἔλθω τόσον σιμὰ εἰς τὰ σύνορά τῆν ἐγγὺ ὁ σατυρίακος τοῦ Βουνοῦ, νὰ λουσθῶ, ἔαν ἤξευρα ὅτι ἐσονθήμιξε νὰ λουέται καὶ τὴν νύκτα μετὸ φῶς τῆς σελήνης. Ἐγνώριζα ὅτι τὸ πρῶν, ἄμα τῆ ἀνατολῆ τῶν ἡλίου, σιτῶσθω ἔλουέτο.

Ἐκαμα δύο-τρὶα βήματα χωρὶς τὸν ἐλάχιστον θόρυβον, ἀνερριπήθην εἰς τὰ ἄνω, ἕκωπα μὲ ἄκραν προφύλαξιν πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἀντροῦ, καλυπτόμενος ὀπισθεν ἑνὸς σχολίου καὶ σκεπτόμενος ἀπὸ τὴν κορυφῆν τοῦ βράχου, καὶ εἶδα πράγματι ὅτι ἡ Μοσχούλα εἶχε πέσει ἀρτίως εἰς τὴν κῦμα γυμνῆ, κ' ἔλουέτο...

Τὴν ἀνεγνωρία παύραυτα εἰς τὸ φῶς τῆς σελήνης τῆς μελῆχρόν, τὸ περιωργυροῦν ὄλην τὴν ἀπειρον ὀθύνην τῶν

ἡλιγνῶντος πελάγους, καὶ κάμνον νὰ χορεύουν φωσφορίζοντα τὰ κύματα. Εἶχε βυθισθῆ ἀπαξ καθὼς ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, εἶχε βρέξει τὴν κόμην τῆς, ἀπὸ τοὺς βοστρυχῶν τῆς ὁποίας ὡς ποταμὸς ἀπὸ μαρμαρίτης ἔρρεε τὸ κεφάλόν μου, καὶ εἶχεν ἀναδύσει ἔβλαπτε κατὰ τύχην πρὸς τὸ μέγεθος ὅπου ἦμην ἐγγὺ, κ' ἐκινεῖτο ἐδῶ κ' ἐκεῖ προσπαιζίονσα καὶ πλέουσα. Ἦξευρε καλῶς νὰ κολυμβῶ.

Διὰ νὰ φύγω ἔπρεπεν ἐξ ἄπαντος νὰ πατήσω ἐπὶ μίαν πτυγμὴν ὀρθὸς εἰς τὴν κορυφῆν τοῦ βράχου, εἴτα νὰ κύψω ἄνωθεν θάμνω, νὰ λύσω τὴν αἰγίδα μου, καὶ νὰ γίνω ἕλαστος κρατῶν τὴν πνοήν μου, χωρὶς τὸν ἐλάχιστον κρότον ἢ θροῦν. Ἀλλ' ἡ στιγμή καθ' ἣν θὰ διερχόμην διὰ τῆς κορυφῆς τοῦ βράχου ἦρκει διὰ νὰ μὲ ἴδῃ ἡ Μοσχούλα. Ἦτον ἀδύνατον, καθὼς ἐκείνη ἔβλαπτε πρὸς τὸ μέρος μου, καὶ φύγω ἀόρατος.

Τὸ ἀνάστημά μου θὰ διεγράφετο διὰ μίαν στιγμὴν ἀπὸ τὸν ἀνὰ δὲ δεξιὸν δαυλιῶς τὸ φῶς τῆς σελήνης, ἐπὶ τὸν ἕνα τοῦ βράχου. Ἐκεῖ ἡ κόρη θὰ μὲ ἔβλαπτε, καθὼς ἦτον ἀπαραμύνη πρὸς τὰ ἐδῶ. Ὅ! πῶς θὰ ἐξαφνίλετο. Ὁ ἀέρας εὐλόγως, θὰ ἐφώναζεν, εἴτα θὰ μὲ κατηγόρει διὰ τὸν ἄστυν ἀθεμίτους, καὶ τότε ἀλλοίμονον εἰς τὸν μικρὸν ἕλαστον!

Ἡ πρώτη ἰδέα μου ἦτον νὰ βῆξω, νὰ τῆς δώσω ἀμέσως ἀπάντησιν, καὶ νὰ κράξω: “— Βρέθηκα ἐδῶ, χωρὶς νὰ ξέρω... Ἐπὶ τρὸμάζησι!... φεύγω ἀμέσως, κοπέλα μου!”

Πλὴν, δὲν ἤξεύρω πῶς, ὑπῆρξα σκαιὸς καὶ ἄτολμος. Ἐπὶ εἰς δὲν μὲ εἶχε διδάξει μαθήματα κοσμιότητος εἰς τὰ βήματά μου. Συνεστάλην, κατέβην πάλιν κάττω εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου κ' ἐπερίμενα.

“Ἄντὴ δὲν θ' ἀργήσῃ, ἔλεγα μέσα μου τώρα θὰ κολληθῶ, θὰ ντυθῆ καὶ θὰ φύγῃ... Ὁὰ τραβήξῃ αὐτὴ τὸ κεφάλόν μου, κ' ἐγγὺ τὸν κρημνὸ μου!...”

Ἐνθυμήθην τότε τὸν Σισώην, καὶ τὸν πνευματικὸν τῆς μοιραστηρίου, τὸν παπα-Πρηγόριον, οὔτινες πολυδάκρυκα εἶχαν συμβουλεύσει νὰ φύγω, πάντοτε, τὸν γυναικεῖον

έγχευθα, δηλονότι ταπεινός, με δὴν τὴν αἰσθησι τῆς φιλαμαρτημοσύνης, στὰ ὑποχθόνια τοῦ βιολογικοῦ ὄντος⁷. Σκέψη ἀεπτότατη καὶ μοναδικὴ ἀνθεντικώτατα στὴν ἔκφραση, βγαλμένη ἀπ' τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀπ' τὴν λαϊκὴν οικιαθίτικη λαλιά, προσπαθοῦσε νὰ ὑπάρξει κι ὅχι νὰ γράψῃ· κάποτε πρέπει νὰ τὸ καταλάβουσε (αὐτὸ), ὀρθοτομώνας τὸ ἄθῳο τοῦ φαινόμενου⁸. Πάνω ἀπ' ὅλα λοιπὸν, ἡ ὀρθόδοξη ψυχὴ του θέλει νὰ ὑπάρξει, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ματιά της πᾶει πρὸς τὰ ἔνδον⁹, ὅπου τὸ ἀφθάρτο εἶναι ἀναπαύεται, ντυμένο πορφύρα καὶ βύσσον, ἀθέατο ἐξωτερικὰ, ἔξῳθεν.

γ'. Ἐν ἀσθενείᾳ ἢ δυνάμει.

Παροιάζοντας ἀπὸ αὐτὴ τὴν πλευρὰ τὸν Παπαδιαμάντη, μπόρουμε νὰ ποῦμε πὼς δὲν εἶναι μιὰ λογοτεχνία, ἔνας λογοτέχνης, ἀλλὰ εἶναι ζῶη καὶ ὕμνος στὴ ζῶη καὶ στὸ Δημιουργὸ τῆς ζωῆς — ὁ κάθε λόγος του. Καὶ γι' αὐτὸ ἡ γλῶσσα του δὲν εἶναι κάποιο εἶδος περιβλήματος νοημάτων, ἀλλὰ οὐσία τῆς τέχνης καὶ τοῦ λόγου του· ἔκφραση γνήσια τοῦ προσώπου του. ἴσως γι' αὐτὸν τὸ λόγο, καὶ οἱ δοκιμῆς γιὰ μετάφραση τοῦ Παπαδιαμάντη ποτὲ δὲν καρποφόρησαν, ἀφοῦ προοίδιον τὴν ἀνθεντικὴ ἔκφραση τοῦ δημιουργοῦ. Ὅπως, φυσικὰ, καὶ οἱ ἀπομιμήσεις ποὺ κατὰ καιροὺς γίνονται (σὲ διηγήματα), μὲ τὸ ὕφος καὶ τὴ γλῶσσα à la maniere de... Ἡ δυνάμει τοῦ Παπαδιαμάντη δὲν εἶναι στὶς λέξεις, στὴ γραμματικὴ, στὸ συντακτικὸ, — ἀν καὶ ὅλ' αὐτὰ

7. Βλ. Ν. Δ. Καρούζου, «Ὁ δόστυχος Σκιαθίτης λιγὰκι πρὶν ἀπ' τὸ θάνατον», στὸ «Μνημόσυνο τοῦ Ἀλεξ. Παπαδιαμάντη», Τεργάρδια «Εὐθύνης» 15, Ἀθῆνα 1981, σελ. 64.

8. Ν. Δ. Καρούζου, ὁ.π.π., σελ. 65.

9. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν πλευρὰ, τὸ μεγάλο βιβλιο-δοκίμιο τοῦ ἀφημοσύνητου Κωστῆ Μπαστιᾶ γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη ἀποστελεῖ μιὰ σημαντικώτατη συμβολὴ στὴν κατανόηση τοῦ μέσας κόσμου του καὶ τῆς ἐσωτερικῆς πνευματικῆς ἀξίας τῆς τέχνης του.

τὴ λογοτεχνικὸ του ὀπλοστάσιο τὰ διέθετε θαυμάστιστα. Ἡ περιγραμτικὴ του δυνάμει, νομίζω, βρίσκεται στὸν ἐσωτερικὸ γλῶσσὸ καὶ στὴ μουσικὴ, μὲ τὴν ὅποια ἐκπροσέεται ὁ λόγος του, καὶ ἡ ὅποια εἶναι ἡ σφραγίδα τοῦ ὕφους του, τῆς ψυχῆς του. Τὸ μυστικὸ του εἶναι ἡ μεταφυσικὴ, δηλ. ἡ θεοσευτικὴ πρὸς τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἔκφρασής του. Δὲν εἶναι ὀρθόδοξος σημασία, τὸ ὅτι ἡ Βασιλικὴ δοῦς καὶ ὁ Φρωγὸς ἔχουν ποτίζουσι τὴ φλέβη τῆς τέχνης του, ποὺ βρῖσκονται στὴς ἀρχές, στὶς πηγές τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ· κ' ἴσως εἶναι ὁ πρῶτος, μετὰ τὴν ἔθνικη παλιγγενεσία, ποὺ μᾶς βοήθησε σπουδᾶ καὶ θετικὰ νὰ λάβουμε συνειδησι τῆς ἐλληνογενῆς μας ποιοτικῆς καὶ νὰ γνωρίσουμε τὰ βάθη τῆς ὀρθόδοξης ψυχῆς μας. Ἡ βαθεῖα φωνὴ τοῦ ἔσματος καὶ τῆς τέχνης του, τῆς ἡλικιωτάτης, πηγάζουν ἀπὸ τὴν ποιήσι τῶν ἀγλῶν καὶ τῶν ἐπισημῶν ἀνθρώπων, μὲ ὅλα «τὰ πάθια καὶ τὰ βάσανα» τους· ὁ πλοῦτος του θρέφεται ἀπὸ τὴν ἐνδειά του, καὶ ἡ δυνάμει του εἶναι τὸν πόνον καὶ τὴ θλίψη του, ἀπ' τὴν ἀνημπορία καὶ τὴν ἀσθένειά του. Αὐτὴ τὴ μεταφυσικὴ τῆς πενίας, μόνον ὁ ἄλλο τῆς Ὀρθοδοξίας, ὁ κατασκευαστικὸς κυρ-Ἀλέξανδρος, μπορεῖ νὰ τὴν ἐκφράσει ὡς χαρμολύπη καὶ γιὰ ἔκπῳον καὶ γιὰ μᾶς. Τὸ γλυκὸ μέσ' ἀπὸ τὸ πικρὸ εἶναι ἡ ὠραιότητα τοῦ προσώπου, τοῦ ἤχου τῶν ἀγμάτων του, τῆς ζωῆς του. Κάπως ἐτσι μᾶς δίνει τὴ ζῶη καὶ στὸ «Ρεμβασμὸ τοῦ Δεκαπενταετηρεύστου»: «Ὁ γέρο-Φραγκουλὰς ἐπίστευε καὶ ἔχλαι-σεν... Ὡ, ναί, ἦτον ἀνθρώπος ἀσθενῆς· ἡγάπα, καὶ ἡμάρτανε, καὶ μετάνοει...»¹⁰. Κ' ἐδῶ ἔχουμε τὸ γραφικὸ, (τὴ γὰρ δυνάμει, καὶ ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται)!. Εἶναι γνωστὸ, ἀλλῶστε, πόσα ἠρεθεῖ ὁ κυρ-Ἀλέξανδρος στὸς ἀρχαίους χλασαστικούς μας, στὴν Ἀγία Γραφή καὶ στὸν πλοῦτο τῆς Ἱμνογραφίας τῆς Ἐκκλησίας μας, τὴν ὅποια ἐγγνώριζε — κατὰ μέγα μέρος — κ'

10. Ἀλέξ. Παπαδιαμάντη, Ἄπαντα, τ. Δ', χριστικὴ ἐκδ. Ν. Δ. Τριανταφυλλίδου-Πουλίου, ἐκδ. «Δόμος», Ἀθ. 1985, σελ. 89.

11. Β' Κορ. ιβ' 9.

έψαλλε από στηθούς, με τὸν προσωπικό, χαρακτηριστικό τρόπο του, κατὰ τὰ μουσικά πρότυπα τῶν βυζαντινῶν προγόνων¹². Ἔχουμε πολλές περιγραφές τῆς ψαλτικῆς τέχνης τοῦ Παπαδιαμάντη¹³, ἀνόμεσα στὶς ὁποῖες ξεχωρίζουν τοῦ Ψάχου,¹⁴ τοῦ Τσώκλη,¹⁵ καὶ τοῦ Φιλολέου Ζερβάκου, τοῦ ἤταν

12. Ἀπαντώντας σὲ κάποιους ἄμυστους καὶ ἀρρόλους, ὑπογραμμίζει τὴν ἀξία τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς καὶ καταλήγει: «Ἄλλως, ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ εἶναι τόσο ἐλλειμματικὴ, ὅσο φέρπει νὰ εἶναι. Οὔτε ἡμεῖς τὴν θέλομεν, οὔτε τὴν ἐφικτάς ἡμεῖς, ὡς αὐτὴν τὴν μουσικὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἄλλ' εἶναι ἡ μόνη γνησία καὶ ἡ μόνη ὑπερχουσα. Καὶ δι' ἡμᾶς, ἐὰν δὲν εἶναι ἡ μουσικὴ τῶν Ἑλλήνων, εἶναι ἡ μουσικὴ τῶν Ἀγγέλων» (βλ. Ἄλ. Παπαδιαμάντη, Ἄπαντα, τ. Ε', ὅπ.π., σελ. 240).

13. Βλ. σχετικὲς γνώμες στὸ βιβλίο - ἀνάτυπο τοῦ ἀειμνήστου Βαρτέλη Σκουβαρά, Τὸ ὑμνογραφικὸ ἔργο τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδη, Ἀθήνα 1960, σελ. 38 κ.εξ., ὅπου καὶ ἡ ὡς τότε βιβλιογραφία.

14. Γράφει ὁ μουσικολόγος Κ. Α. Ψάχος: «... ἐπὶ πᾶσαν ὄμωσ εἶναι τέλειος χρυσταῖος, ἀκόμη δὲ καὶ καλὸς ἱεροψάλτης. Εἶναι πολλὰ ἔτη τώρα, ἀπ' ὅπου ὁ θαυμασιὸς αὐτὸς ἀθροιστὴς ψάλλει τακτικὰ ἐν ταπεινῷ ἰδιωτικῷ ναυδελεῖ, τιμωμένῳ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Προφήτου Ἐλισσαίου εἰς τὸν περιβόλον οἰκίας τινὸς παρὰ τὸν παλαιὸν Στρατώνη. Τὸ ναυδελον αὐτοῦ δὲν ἀφήνει μεγαλὴν ἐορτὴν χωρὶς νὰ τελέσῃ ἀγρυπνίαν μέχρι πρωῒας κατὰ τὰς διατάξεις τὰς τυπικὰς τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Εἰς τὰς ἀγρυπνίας αὐτὰς συρρέουσιν ἀραιομένα σχεδὸν πρόσωπα, διασκευαζόμενα καὶ προσευχόμενα ἐν ἀνυποκρίτῳ καταυξέει καὶ ὑπὸ τοῦς ἤχους τῆς καλύτερας ἰσως μουσικῆς, ἥτις ἀπαιτεῖται εἰς ταιώτατος πανηγυρίας πρὸς δοξολογίαν τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ Παπαδιαμάντης εὐρίσκει πάντοτε εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἀπέναντι του, εἰς τὰ ἀριστέρα, ψάλλει, τακτικώτατα ἐπίσης, ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης, ὁ διάσημος ἀσάυτως διηγηματογράφος... Σημειωτέον ὅτι ἀμφότεροι δὲν ψάλλουσι πρὸς ἐπίθειν, ἀλλὰ ψάλλουσιν ἐκ συνεδησίας, διὰ νὰ προσευχηθῶσι καὶ νὰ ἐπικοινωνήσωσι πρὸς τὸ θεῖον, μὲ πίστιν ἀγάπῃ, ἡ ὁποία κατέστη ἐγγενῆς τοῦ πνεύματος τοῦ Ὁ Παπαδιαμάντη, διὰ νὰ περιουσιῶν τῶρα εἰς αὐτόν, γνωρίζει ἀπὸ στήθους ὅλα τὰ κείμενα, εἰπὼς καὶ τὴν μουσικὴν ὄλων τῶν κανόνων, εἰς τοὺς ὁποῖους πρὸ πάντων εἶναι ἀμίμητος. Εἶναι εὐδήμιον τῶν τυπικῶν διατάξεων τῶν ἀγρυπνιῶν καὶ ὄλων ἐν γένει τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, ψάλλει δὲ μὲ ὄλως ἀτομικὸν του ἰδιωμα τοῦ πολυδελοῦς τῶν ἀγρυπνιῶν πάσης ἐορτῆς Δεσποτικῆς, Θεομητορικῆς καὶ τῶν Ἁγίων...» (βλ. Ἀλέξ. Παπαδιαμάντη, Εἰκοσι κείμενα..., ὅπ.π., σελ. 53-54).

15. Μεταξὺ ἄλλων, ὁ Γ. Θ. Τσώκλης γράφει καὶ τ' ἀκόλουθα: «...

καὶ ἱσαφάτης του. Ἀπὸ τῆ γνώμη τοῦ τελευταίου, ἀποσπῶ ἕως ἔφαμιές: «... Ὅταν δὲ ἐψάλλεν ἐφαινετο ὡς νὰ ἐβλάπτε τὸν Θεὸν ἐμπροσθέν του καὶ ὡσὰν νὰ ἐβλάπτετο ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ἐψάλλε τὰ ἰδιόμελα τῆς Δευτέρας Παρουσίας, μὲ πᾶν τὸν φόβον, μὲ τοιοῦτον τρόπον ἐψάλλεν, ὡσὰν νὰ ἴσταντο πρὸ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου βήματος τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἡμέρας! Ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν φόβον ἐκείνον καὶ τρόπον τοῦ ἐψάλλε, τὸν μετέδιδε καὶ εἰς τοὺς ἀφροατὰς, καὶ ἴσταντο ἔσπρατοι, μετανοοῦντες καὶ δακρυροοῦντες. Ὅταν ἐψάλλε τῆς χειμῶνος κανόνας τῆς Ἀναστάσεως ἢ τῶν Κυριακῶν, τότε ἐφαινετο ψάλλων ὡς σκιστῶν καὶ ἀγαλλόμενος, ὡς ὁ Προφήτᾶναξ Δαβὶδ πρὸ τῆς σκιστῶνος Κιβωτοῦ ἠλλοατο πνεύματων...». Τὸ λειτουργικὸ κλίμα, μέσα στὸ ὁποῖο ἐψάλλε ἡ Ὁ Παπαδιαμάντης, μῶς τὸ δίνει καὶ ὁ ἴδιος πολὺς φορὲς στὰ ἑξῆς ἑκείνα τῶν περιγραφῶν τῶν κατανυκτικῶν, μὰ καὶ τὸ

ἴσταντο, ὅμως, ὅτε προκύπτει ἐπὶ μέλλον τὸν θαυμασιὸν καὶ τὴν ἐκπληκτικὴν ἰστορικὴν ἐκτέλεσιν ὑπὸ τοῦ Παπαδιαμάντη ἀπάντων κανόνων τῶν Ἑλιμῶν τῶν Κανόνων, τῶν πολυτηλῶν τούτων καὶ πολυπλοκῶν εἰς τὸν καὶ μέγιστον τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, τοὺς ὁποῖους ἐπεριορίσθη μόνον μουσικῆς μνήμης καὶ πολεμιτοῦς πείρας ψάλλων ἐκείνου νὰ ἐτελέσῃ ἐκ στήθους, καὶ πάλιν ἴσως οὐχὶ τόσο πιστῶς, μὲ τὴν ἐκτελεσθῆναι καθερωμένην γραμμὴν τῶν Ἑλιμῶν τούτων. Ἐν τῇ ἐκτελέσει ἡ πᾶν μέλων τούτων ὁ Παπαδιαμάντης ἦτο ἀμίμητος. Κατ' αὐτὴν μετεπὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐκείνων ἐκτέλεσιν καὶ χρωματισμοῦ τῆς φωνῆς, ἐκτελεσθῆναι μίαν ἐγνωσμένην προστάθειαν ἐξωτερικεύσεως καὶ διεργητικῆς τῶν διαφόρων συνασθημάτων τῆς χάριτος ἢ τῆς θλίψεως, ἢ καὶ ἄλλου ποιοῦ ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἐρευνῶντο κατ' ἣν στιγμὴν οὗτος συνήγαγε τὴν ἐκείνην φράσιν, περιεχομένη ἐνοχίας παραγωγικῆς τῶν τοιοῦτων πνευματικῶν...» βλ. Ἄλ. Παπαδιαμάντη, Εἰκοσι κείμενα..., ὅπ.π., σελ. 51-52. Π.βλ. καὶ Β. Σκουβαρά, ὅπ.π., σελ. 41 ἐξ.

16. βλ. Π. Β. Πάσχου, Ὁ φτωχὸς ἄγιος ὅπ.π., σελ. 76. Στὶς σελ. 77-80 τὸν βιβλίον δημοσιεύεται τὸ σημαντικὸ τοῦτο κείμενο (μὲ τίτλον: Ἡμεῖς ἄστρα ἀγία διὰ τὸν χριστιανικὸν βίον τοῦ ἀειμνήστου Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη), τὸ ὁποῖο τοῦ εἶχα ζητήσει, ὅταν ἀκόμη ζοῦσε ὁ ἀειμνήστου Παπαδιαμάντη, γιὰ νὰ δοθεῖ μὲ ἀπάντησιν σ' ἐκείνου τοῦ ἀμφοτέρωθεν τῆ φερσκαυτικότητά τοῦ μεγάλου Σκιαθίτου.

πανηγυρικό χρώμα, που έχει η οδόδοξη λατρεία μας. Στο διήγημά του π.χ. «Στὸ Χριστὸ στὸ Κάστρο», θέλει νὰ μεταδώσει καὶ σ' ἐμᾶς τὴ χαρὰ καὶ τὴ θεία μέθη ποὺ τὸν καταλαμβάνει, γράφοντας: «'Αλλ' ὅτε ὁ ἱερεὺς ἐξεβλήθων ἔψαλε τὸ Δεῦτε ἰδῶμεν πιστοί, ποὺ ἐγεννήθη ὁ Χριστός, τότε αἱ μορφαι τῶν Ἁγίων ἐφάνησαν ὡς νὰ ἐφωδρύνθησαν εἰς τοὺς τοίχους. Ἀκολοθῶσάμεν λοιπὸν, ἔμβα ὀδευεὶ ὁ ἀσπὴρ, καὶ ὁ κυρ-Ἀλεξανδρῆς, ἐνθουσιῶν, ἔλλαβε τὴν ὑψηλὴν καλὰμην καὶ ἔσεισε τὸν πολυπέλεον, μὲ τὰς λαμπάδας ὅλας ἀνημμένας. Ἄγγελοι ἕνα ἕνα, ἀκαταύστως ἐκεῖ καὶ ἐσεύθη ὁ Νεὸς ὄλος ἀπὸ τὴν βροντῶδη φωνὴν τοῦ παπα-Φραγκούλη, μετὰ πάλθους ψάλλοντος Δόξα ἐν ὑψίστοις λέγοντες, τῷ σήμερον ἐν σπηλαίῳ τεθέλυτι, καὶ οἱ Ἄγγελοι, ζωγραφιστοί, οἱ περικυκλῶντες τὸν Παντοκράτορα ἄνω εἰς τὸν θόλον, ἔτειναν τὸ οὖς, ἀναγνώρισαντες οὐκ εἶον αὐτοῖς τὸν ὕμνον». Διαβάζοντας, καὶ σήμερα, κείμενα σὰν αὐτὸ τοῦ κυρ-Ἀλεξανδρου, αἰσθανόμεστε πῶς οἱ Ἄγιοι καὶ οἱ Ἄγγελοι κατεβαίνουν ἀπὸ τὴς εἰκονογραφίης τους καὶ γίνονται ἕνα μ' ἐμᾶς, ψάλλουν μαζί μιν, ὅπως ἡ μέθεξή καὶ ἡ ἀπὸ θείας μέθης πᾶσχοῦσα φαντασία τοῦ Παπαδιαμάντη μᾶς τὸ λέει. Νιώθουμε τὴ δυνατὴ φωνὴν του νὰ προχωρεῖ μέσα στὴν ψυχὴ μιν, καὶ νὰ ἐργάζεται μετὰ καλλιτεχνικὰ καὶ πνευματικὰ μέσα τὴν καλὴν ἀλλοίωσίν μιν, λυτρωτικὰ. Κ' εἶδ' ὅθι μὴ μπορούσαμε ἴσως, νὰ πούμε κ' ἐμεῖς, ἔστω ψιθυριστά: «Νὰ σταματήσουν καὶ νὰ μὴ θορυβοῦν οἱ ὄχλοι· ὁ κυρ-Ἀλεξάνδρος ἐργάζεται!»

δ'. Τὸ ἔαρ τῆς λογοτεχνίας μας.

Ὁ Παπαδιαμάντης ὑπέγραψε ποιητῆς στὸν βίον του καὶ ποιητικὸς στὴν πεζογραφία του, μὰ ἔγραψε καὶ ποιήματα¹⁷ (λυρι-

17. Βλ. Ἀλεξ. Παπαδιαμάντη, Ἄπαντα, ὄπ.π., τ. Β', σελ. 295.

18. Βλ. Ἀλεξ. Παπαδιαμάντη, Ἄπαντα, ὄπ.π., τ. Ε', σελ. 15-40. Πρβλ. Π. Β. Πάσχου, Θυσία αἰνέσεως, ὄπ.π., 129 ἐξ.

καὶ φραγκευτικὰ, σατιρικὰ κ' ἐπιγυμνάσματα, καθῶς, καὶ μετὰ τὰς ἐξέλιξιν ποιημάτων), ὅπως ἔγραψε καὶ ὑμνογραφῆσάς, ὅπου ἀφήνει τοὺς φιλακακητικὸς ἡμέρους του νὰ ξεραίνων σὲ στίχους, ὅπως αὐτοὶ εἶδ' ὅθι, οἱ ἀναφερόμενοι στὴν Παναγίαν:

Ἐκτείνοντα, Πάναγνε,
καὶ ξεναρτωγὸ σοφοῦ με δεδύμενον,
ἔσπερώγησον ἡ τέξασα,
τὸν ἐπιδημοῦντα πανταχοῦ, Ἄγνη²⁰.

Νεφῶσαι τὸν ἔξω ἐπιποθῶν,
καὶ ἴσωποιῆσαι νεκρωθὲν τὸ πνευματικόν,
πρὸς σὲ μόνην, Ἄχραντε, προστρέχω,
τὴν ἀρωγὸν τὴν ἐμὴν καὶ προστατίδα²¹.

Ἐπὶ κ' ἕνα τροπᾶριο ἀπὸ τὸν «Ἰκετήριον» κανόνα του τῆς Παναγίας τῆς Ορτοεπήκου, στὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε καλεῖσθαι νὰ βρεῖ καὶ αὐτοβιογραφικὰ στοιχεῖα:

Ὡς μεθύων ἀπαύστως, ὡς ὑβριστῆς Πάναγνε,
καὶ ὡς ῥαθυμῶν ἐγενήθην ἐν ταῖς ἡμέραις μου,
ταῖς ποιηραῖς ἀληθῶς ἡ προστασία μου σφοδρὰ
ἐμπαρύνθη· σῶσόν με, νήφειν με ποιήσον²².

Φυσικά, δὲν πρέπει νὰ ἐρμηνεύει καὶ νὰ ὑπολογίζει κατὰ ἕνα ἕνα κανεῖς τίς περιγραφὰς τῶν ἀμαρτημάτων τους ἀπὸ τῆς ὑμνογραφίας μας, γιὰ τὴν θέλουν, μὲ τίς ὁποῖες ὑπερβολὰς τῆς κρῶτα μὲν νὰ βλοσυρονται μέσα στὸ αὐστηρὸ καὶ ἀσκητικὸ κάμμα, ποὺ ἀναγνωρίζει ὡς ἀρετὴ τὴν αὐτοκατηγόρια ἢ τὴν πῆλομεμψία καὶ δεύτερον, γιὰ τὴν πρέπει ν' ἀνοιξοῦν ἔτσι

19. Ἀλ. Παπαδιαμάντη, Ἄπαντα, ὄπ.π., τ. Ε', σελ. 43-62. Πρβλ. Π. Β. Πάσχου, ὄπ.π., σελ. 135 ἐξ.

20. Βλ. Ἄπαντα, ὄπ.π., τ. Ε', σελ. 44.

21. ὄπ.π., σελ. 43.

22. ὄπ.π.

23. — Ἰστορία Παπαδιαμάντη.

μεγάλη «ὀμπρέλα», γιὰ νὰ χωρέσουν στὸ ἀνοιγμὰ τῆς ὄλας οἱ ἀμαρτωλοὶ, ἀκόμη κ' ἐκεῖνοι, ποὺ ἔχουν διαπράξει φοβερὰ καὶ θανάσιμα ἐγκλήματα καὶ ἀμαρτήματα· κ' ἐδῶ ὄλοι γωρὸν, γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει ἀμαρτία θανάσιμη, ποὺ μᾶς κἀνει ἄξιους γιὰ τὴν κόλαση, παρὰ μόνον ἐκεῖνη ποὺ δὲν ἐξομολογήθῃκαμε, κ' ἐκείνη γιὰ τὴν ὁποία δὲν μετανοήσαμε.

Ἄκομη, δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε τὸ χαμόγελο καὶ τὸ γιοῦμορ τοῦ Παπαδιαμάντη. Πέρι' ἀπὸ τὴν εἰρωνεία του, ποὺ ἐνίστε χρησιμοποιεῖ γιὰ κάποιους ποὺ τὴ χρειάζονται, κ' ἐπιβάλλεται, ἔχουμε καὶ τὸ στωϊκὸ καὶ σατιρικό του πείραγμα, ποὺ δὲν πᾶει βαθιά, κὶ οὔτε λέγεται μ' ἐχθρότητα δημιουργεῖ ὠστόσο μιὰ φαιδρὴ διάθεση καὶ ἰαρότητα, ποὺ ἐκουράζει καὶ διδάσκει συγχρότως. Ἴδου ἓνα παραύμνογραφικὸ προσόμιο, γραμμένο στὸν ἦχο τοῦ πλάγ. δ', πρὸς τὸ «Τὶ ὑμᾶς καλέσωμεν Ἄγιον, ὅπου χρησιμοποιεῖ τὰ ὑμνογραφικὰ μέτρα, γιὰ νὰ ἐλέγξει μερικὲς «ἀμετρίες» κάποιου ἀνυπόφορου ψάλτη:

Τί σε Δημητράκη καλέσωμεν;

μουσικὸν τῆς καρβάνας, ψάλτην τοῦ γλυκοῦ νεροῦ,
ποὺ κοιτᾶξεις στὸ βιβλίον καὶ τὰ λές στὰ κουτουροῦ.

ἰμάμην τῶν Χοτζάδων προεξάρχοντα,
χαχάμην τῶν Μποχώρηδων ἐξάρχοντα·

ἀμανετζήν ἡχηρότατον,
καὶ μπατακιστῶν ὀχληρότατον.

Μᾶς λίγωσες, ἀπ' τὴ γλύκα τὰς ψυχὰς ἡμῶν²³.

Κὶ αὐτὸ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ σημειώσουμε, πὼς ἡ παιδεία, καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Παπαδιαμάντη μας, ἦταν τόσο πολὺ ζυμωμένη μὲ τὴν ἔκφραση καὶ τὴ ζωὴ τῆς ἐκκλησίας, ποὺ τὰ πάντα του — ἀκόμη καὶ τὸ γέλιο ἢ τὸ πείραγμα του — ντυνόταν τὴ λειτουργικὴ ἔκφραση. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία καὶ ἔχνη βρίσκονται πίσω ἀπὸ κάθε μορφὴ ἔργου του. Εἶναι ὁ

23. Ὑπομνήματα, σελ. 63.

ἀπὸ τῆς τῆς Ὁρθόδοξίας καὶ τοῦ Ὁρθόδοξου Νεοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Παπαδιαμάντης, μᾶς λέει ὁ Σκουβαράς, ζοῦσε κ' ἀποφάσισαν μέσα σὲ μιὰ ὀλοσύνη ψαλμωδία: στὴν ἐκκλησία, ποὺ ὄφρῳ, στὴν ταβέρνα, στὶς ὄρες τῆς περισυλλογῆς, τῆς στήμης τῆς ρέμβης, στὶς ὄρες τῆς δουλειᾶς. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ λογοτεχνικὸ του ἔργο εἶναι διάχυτο ἓνα μυστικὸ ἐκκλησιαστικὸ πνεῦμα, καὶ στὴ μορφὴ καὶ στὸ περιεχόμενον. Ἡ μορφὴ του εἶναι μιὰ μακρόσυρτη μουσικὴ ποίη, καὶ κάθε ἕνα τὸ ἔργο του ποτισμένη ἀπὸ τὴν εὐωδίαν τοῦ μεγαλοκαρδιοῦ καὶ τῶν ἰστορῶν τοῦ ἰστορικοῦ²⁴. Ὁ λόγος του εἶναι πράγματι ρυθμικὸ καὶ μελωδία, καὶ ἡ τέχνη του εἶναι μιὰ εὐτυχισμένη ἀποδοξία τοῦ λογοτεχνικοῦ μας. Τὸ ἔαρ καὶ τὸ πάσχα τῆς νεο-ελληνικῆς μας λογοτεχνίας, ὅπως σωστὰ εἰπώθηκε παλαιότερα. Οἱ σελίδες του εἶναι ἓνα συνεχόμενον ἀναλόγιον — κ' οὐ μόνον σολεῖο ἴσως αὐριον — γιὰ νὰ διατηρήσουμε τὴν ἀποδοξία γλώσσα μας καὶ τὸ ὀρθόδοξο τροπάρει μας. Ὅχι μόνον γιὰ τὴ μνήμη καὶ τὴν καρδιά, μὰ καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ μας.

Ἡ ἐπεριγράψω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν.

Τὸ γνωστὸ αἰσθητικὸ μανιφέστο, ποὺ ἀναγκάστηκε ὁ Παπαδιαμάντης νὰ βάλει στὸ προοίμιον τοῦ «Διαμπεριδιότητος τοῦ ἀπ' ἄπ'» του, ἔχουμε μιὰ σειρά τῶν ἡχῶν καὶ τῶν ἰδεολογιῶν ἡμῶν, ὅπου ὁ ἴδιος καὶ ἡ τέχνη του πιστὰ διακονοῦν. Ἡμετέριστε στὰ 1893, καὶ μερικὸι Ἰταλιῶν, ποὺ θέ-

24. Β. Σκουβαράς, ὁπ.π., σελ. 41.

25. Ἐπὶ τὰ τὰ πᾶθη — γράφει ὁ π. Θεολόγος Διονυσιάτης — ποὺ ἡμετέρις ἐπιδρωγός, ποὺ ἐπεθίχοντες τὰ λιπύθυμα ἢ νερά ἀπὸ τὴν ἰστορικὴν ἀποδοξία τῆς ψυχῆς, τὰ θέτει σὲ κίνηση, τὰ θερμαίνει, κ' ἔτσι ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴν ἰστορικὴν ἀποδοξία τῆς ψυχῆς, ποὺ μπορεῖ νὰ σώσων ψυχὰς, νὰ τὶς ὀδηγήσῃ εἰς τὸν Χριστὸν (βλ. τὸ βιβλίον του: Ὁ κοσμοκαλόγηρος Παπαδιαμάντης, σελ. 63).

λουν νὰ κάμουν τὸν ἄθεο ἢ τὸν κοσμοπολίτη, παραπονοῦνται ἢ ἐπιτιθεῖνται στὸν κύρ-᾽Αλέξανδρο, γιὰτὶ τάχα τὸ ἔχει παραρξίσει στὰ θρησκευτικὰ διηγήματα καὶ θέματα, ποῦ τὰ θεωροῦσαν ἐκείνοι πολὺ λαϊκὰ καὶ ξεπερασμένα πιά. Τότε, ὁ πρῶος καὶ ἄκακος Παπαδιαμάντης, γράφει ἕνα μεγάλο προοίμιο, δίνον ἀνεξικεραλῶν καὶ ἀπολογία, ποῦ τελειώνει μετὰ πολὺ γνωστὰ λόγια τοῦ αἰσθητικοῦ «πιστεύω» του: «Τὸ ἐπὶ ἔμοί, ἐνόσω ζῶ καὶ ἀναπέσω καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ παύσω πάντοτε, ἰδίως δὲ κατὰ τὰς πανεκλάμπρους ταύτας ἡμέρας, νὰ ὑμνῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστὸν μου, νὰ περιγράψω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἐλληνικὰ ἥθη»²⁶. Καὶ προσθέτει καὶ τὸν ψαλμικὸ στίχο²⁷: «Ἐὰν ἐπιλάθωμαι σου. Ἰεροσαλήμ, ἐπιλησθεῖν ἢ δεξιὰ μου, κολλήθειν ἢ γὰσσά μου τῶ λαφυργί μου, ἐὰν οὐ μὴ σου μνησθῶ» [Ψαλμ. ραζ' (ραζ'), 5-6]. Ἐχωρίζουμ' ἐδῶ τοὺς τρεῖς σταθεροὺς κύκλους θεμάτων του, ποὺ εἶναι: ὁ Χριστὸς — τὸν ὑμνεῖ μετὰ λατρείας· ἡ φύσις — τὴν περιγράφει μετ' ἔρωτος· καὶ τὰ γνήσια ἐλληνικὰ ἥθη, ποῦ τὰ ἀζωγραφεῖ μετὰ στοργῆς». Τὸ πρῶτο καὶ τὸ τρίτο — δηλ. ἡ λατρεία γιὰ τὸ Χριστὸ καὶ ἡ στοργὴ του γιὰ τὰ ἐλληνικὰ ἥθη — ἔχουν τονιστεῖ ἀπὸ τοῦ λαοῦ, σὲ διάφορες μελέτες. Τὸ δεύτερο, δηλ. «ὁ τῆς φύσεως ἔρωσι», ὁ τόσο τρυφερὰ περιγραφόμενος, εἶν' ἕνα σημεῖο ποῦ ἀξίζει νὰ μᾶς σταματήσει, γιὰ λίγο ἔστω, στὴ σημερινὴ ὁμιλία μας. Ἡ παρουσία τῆς φύσεως, δηλ. τῆς Κτίσεως τοῦ Θεοῦ μέσα στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη, — εἶτε εἶναι σὲ χρονο ἐνεστῶτα ἢ περιγραφῆ, εἶτε σὲ παρελθόντα —, ἔχει κάτι τὸ ἐρωτικόν. Μᾶς συγκλονίζει ἡ ζωντανὴ παρουσία τῆς, ἡ ζεστὴ καὶ ἄμεση, ὅπως μᾶς συνεπαίρει καὶ ἡ μέσσω τῆς ποιητικῆς νοσταλγίας περιγραφῆ της.

Εἶτε παροντικὰ στίβουσα, εἶτε παρελθοντικὰ ἐξαγιασμένη, δὲν μᾶς ἀφήνει μὲ κανέναν τρόπο ἀδιάφορος. Ἡ τέχνη τοῦ πρωτομάστορος Παπαδιαμάντη μᾶς δίνει καὶ τὸ παρον-

τικὸν παροντικὸν ἀμεσότητα, ἀλλὰ καὶ τὸ νοσταλγικὸ τοῦτο ἔχει τὸ προσφέρει μεταστοιχειωμένο σὲ δραστικὸ καὶ λαχταρατικὸν παρόν. Αὐτὸς εἶναι ὁ ποιητής, ποῦ μᾶς ἀποκαλύπτει τὰς λέξεις, τίς φράσεις καὶ τίς εἰκόνες του, τὴν ὠραιότητα τῆς καίσεως, τὴ βαθειὰ ποίηση τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅλα τὰ στοικίον τῆς φύσεως. Ἄς πάρουμε μιὰ σελίδα, στὴν σελ. ἀπὸ τῆ «Πυροφλοῦσα»: «Ὁ οἰκίσκος νὰ εἶναι ἀσημένιος ἐπὶ βράχου ὑψηλοῦ, ἐπὶ τοῦ μόνου ὑψηλοῦ βροσινού ἄσπερου, τοῦ προσφιλοῦς εἰς τὰς ἀναμνήσεις μου. Ἐκεῖ ἀπλοῦς ἔστω ἄσπερος καὶ ἀπὸ κόλπου ἕως κόλπου, καὶ χαμηλῶς ἐπὶ ἑστῆρον τὴν ἐσχάτην τῶν θαλασσῶν, διὰ νὰ περιτυπῶσιν τὸν σπασάχιδον, τὸ βαθύχλωρον ἀντασταζόμενον τὸ ἄσπερον. Φυσῶ ὁ Καικίας κατερχόμενος ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὁ Βορρᾶς παγερός ἀποσταῖται μυριοπτερυγος ἀπὸ τῶν νεφλοσχετῆ καὶ χιονοστέφανον Ἄθω, καὶ ὁ Ἄργεος ἀπὸ τῶν γιγνῶν καταβαίνει ἀπὸ τὸν γερᾶρον Ὀλυμπον· φρίσει τὸ ἄσπερον εἰς τὴν ἐπσηφὴν τῆς ψυχρᾶς πνοῆς, φρικτῶ ὁ πορφυροῦς πόντος ἀπὸ τὴν κραταίαν αὐραν, ἑυτιδοῦται ἡ θάλασσα ἀπὸ τὴν ἀλεπαλλήλον ῥαγδαίαν ῥιπήν, ἀγραιοῖ τὸ πέλαιον· ἀσπύεται μανιωδῶς ἡ καταιγίς, ῥήγνυται τὸ πέλαιον ἐπὶ τῶν σπυροῦς αἰχμηροῦς βράχους. Συννεφούται ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῶν μύθρας κάπας τῶν θυελλῶν τὰς σωρευομένας ἐπάνω τῶν, φαινός στυλὸς προκύπτει ἐν ἀκαρεῖ, ἐν μέσῳ ἀχανοῦς ἀσπύροτος μελιανῶν στροβίλων· ἰδοὺ ἡ ἀκτίς θὰ διώξῃ τὸ ἔρεθιστὸν τῆς τολήνης θὰ ἐξώσῃ τὸν τυφῶνα. Ὁ φαινός στυλὸς ἦτο ὁμοῦς τρομακτικὸς, σχεδὸν ὑπερφυεῖ θέαμα, τὸ ὅποιον ἐφρίσσει ἐν ῥιπήν ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐκορυφώθῃ ἕως εἰς τὸν οὐρανόν²⁸. Καταλαβαίνει κανεὶς, ἐδῶ, πῶς ὁ κύρ-᾽Αλέξανδρος καὶ ζωγραφίζοντας τίς ποιητικὰς ὁρασεις, ὅπου βλέπομεν ὅσο σμαραγδίνιας φλόγας νὰ λάμπουν, καὶ δύο σειρὰς ἀσπυροῦτων νὰ μειδίου, καὶ δύο χρυσαυγεῖς πλοκάμιους νὰ

26. Βλ. Ἄπαντα, ὁπ.π., τ. Β' σελ. 517.

27. Ψαλμ. ραζ' (ραζ'), 5-6.

28. Βλ. Ἄπαντα, ὁπ.π., τ. Γ' σελ. 71-72.

χυμαίνωνται, ως μετάφρασα περιστερᾶς, κατὰ τὸν ψάλλω-
δὸν» («Τ' ἀστεράκιον»)²⁹, ἀλλὰ καὶ περιγρᾶφοντας—μιά στι-
γμή— ἕνα τοπίο τῆς κρίσεως, προσπαθεῖ νὰ πιάσει καὶ ν'
ἀποδώσει τὴν ψυχὴ τοῦ πλάσματος ἢ τοῦ κτίσματος τοῦ
Θεοῦ, κ' ἔτσι νὰ μᾶς δώσει τὴν ἐξοχη βίωσὴ τοῦ τοῦ ἐλλήνη-
κοῦ τοπίου, τοῦ πλημμυρισμένου ἀπὸ ἰσχυρὴ διαύγεια καὶ
ύπερσοσια εὐδαιμονία. «Ἐπερᾶ τὸ ρεαλισμὸ καὶ βουτᾶ ὀδύ-
κληρος στὴν ποίησι. Γιατὶ μόνον ἀπὸ τὴ συγκίνηση ἐνὸς ἀλλή-
θινοῦ ποιητῆ θὰ μποροῦσαν νὰ γραφοῦν τέτοιες (καὶ τόσο)
παλλόμενες γραμμές. Ὁ κόσμος τοῦ δὲν εἶναι μόνον αὐτὸς
ποῦ βλέπει, ὁ συγκεκαμημένος, ὁ περιγεγραμμένος· τὸν προσε-
τείνει καὶ τὸν διαθλά, γιὰ νὰ ἐκφράσει τὰ δικά του δρόματα
καὶ τίς δικές του ἐπιθυμίες. Εἶναι ὡς τὴ ρίζα τοῦ ποιητῆς.
Μένει θαμπωμένος ἀπὸ τὴ μαγεία καὶ τὴν ὀμορφιὰ τῆς φύ-
σις! Θέλει νὰ εἰσδύσει στὴς μυστηριακὲς δυνάμεις τῆς, στὴ
νύχτα καὶ στὴ θάλασσα, στὰ δάση καὶ στὴν ὀμορφιὰ τῆς φύ-
κρυπτογραφῆσει τὰ μυστικά της. Κυρίως, ὅμως, τὸ μόνον ποῦ
κάνει, στὸ τέλος, εἶναι ν' ἀφήνεται στὴν εὐτυχία της καὶ στὴν
ὀμορφιά της, τὴν ἡμερὰ καὶ τὴν ἄγρια, νὰ στοχάζεται κοιτά-
ζοντάς την. Οἱ περιγραφές του τῆς φύσεως εἶναι ἐξαιτίες, ὅχι
μόνον στὴ γενικότητά τους, μὰ καὶ στὴς πιὸ παραμικρὲς λε-
πτομέρειες. Πίχτει ξαφνικὰ μὲς στὰ διηγήματά του μερικὲς
εἰκόνες, μερικὲς μεταφορὲς ποῦ σὲ τυλίγουν μὲ πολλὴ μα-
γεία, μ' ἐκείνη τὴ μαγεία ποῦ σὲ μύρο σπάνιου λουλουδιοῦ
ἀφήνει πίσω της ἡ ἀληθινὴ ποίησι. Ἡ φύσις γίνεται γι' αὐτὸν
λυτρωτικὸ μονοπάτι πρὸς ἄλλους, ὑψηλότερους καὶ ὠραιότε-
ρους κόσμους. Ἐκεῖ εἶναι ἡ ἀπόλυτη ὀμορφιά, ἡ ἀπόλυτη
ἀρμονία, ἐκεῖ εἶναι ἡ εὐτυχία. Εἶναι τὰ παράθυρα πρὸς τὸν
ἀέρα καὶ τὸ φῶς. Ὅλα ὑψώνονται—μέσ' ἀπ' αὐτήν— πιὸ
πάνω ἀπ' τὴ γῆ. Μέσα της ὅλα ξεγυιῶνται, καὶ ἡ φτώχεια
καὶ ἡ κακομοιριά καὶ ἡ δειλία καὶ ἡ δυστυχία. Τίς στιγμὲς
αὐτὲς ὁ σεμνὸς καὶ ἀσκητικὸς Παπαδιαμάντης, ὁ πιστὸς τῆς
'Ορθοδοξίας, ὁ ταχτικὸς ψάλλτης στὴς ἀγρυπνίες τοῦ ἀγίου

29. Βλ. Ἄπαντα, ὅπ.π., τ. Δ' σελ. 305.

ὁμοίωσιν, θὰ γινόταν μ' ἕναν ἄλλο τρόπο (σίγουρα), ἕνας
παραφραστικὸς ἄθροπος, ποῦ θὰ τοῦ ἀνοίγονταν, ὅπως κάτω
τοῦ τῆς εὐαγγελικῆς δρῶν, ἄλλοι, πιὸ ἐξαιτίοι κόσμου. Τίς
καὶ πρὸς τῆς δημιουργίας του θὰ ἔπαιρνε συνείδησι γι'
αὐτὸν τὰ κρῶσά καὶ ἀκατάλυτα στηρίγματα τῆς ψυχῆς του,
τὰ πρὸς τὴς βαθύτερες βαλβίδες ἀναπνοῆς, ποῦ ἔχει κάθε
ἡλικίαν καλλιτέχνης, (καὶ) ποῦ τὸν βοηθοῦν ν' ἀντέχει στὴς
ἀγρυπνίες καὶ στὴς ἀδικίες τῆς τυχερῆς πραγματικότη-

τὸ χῶμα ποῦ μοσχοβολᾷ.

Ἐπειδὴν ὄντας τὰ φτωχὰ τοῦτα ἀδολεσχήματα γιὰ τὸν
παραφραστικὸν τῆς Ὀρθοδοξίας στὸ χῶρον τῆς Λογοτεχνίας
αὐτῆς, θὰ φθεῖα νὰ θυμηθῶ τὸ μοσχοβολημένον χῶμα τῆς Σικιά-
δος, ποῦ ὄντος ἀπὸ τὴν κοίμησι τοῦ κυρ-Ἀλέξανδρου πρέ-
πει νὰ ἀνθίβηται πιὸ τίμιο καὶ πιὸ ἄγιο. Καὶ γιὰ τὴ Σικιάδα
αὐτὴ τὴν Ἐλλάδα, μὰ καὶ γιὰ ἄλλους τοὺς συγγραφεῖς Ἐλ-
λάδος ὁ κυρ-Ἀλέξανδρος, ὁ ἄγιος τῆς Λογοτεχνίας μας δὲν
ἐπὶ τὴν εἴσα κ' ἔξω ἀπὸ μᾶς. Μὲ τὴν ἀναγνώριση τῆς πνευμα-
τικότητος του καὶ τῆς ἀγιοσύνης του δὲν ξοφλάμε τὸ χρέος
μας· Ἀκόμη καὶ μὲ τὴν ἐπανειληθὴ ἀνδροσύη τοῦ παλαιοῦ ναοῦ
αὐτοῦ προσήτου Ἐλυσσαίου, ὅπως ψυθυρίζεται, τὸ χρέος μας
ἐπιμαρτυρεῖ. Ἐκεῖνο ποῦ ἐπιβάλλεται εἶναι ἡ ἀριμύζουσα τιμὴ,
ἡ πνευματικὴ σχέση καὶ ἀναφορὰ καὶ ὁ ἔσωτερικὸς διάλογος,
καὶ ἐπὶ τὸν Ἅγιο, ποῦ συνεχίζει νὰ εἶναι πραγματικὸ μέλος
τῆς Ἐκκλησίας μας, γιὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἱερεὺς βράζει μερίδα
τῆς θείας λειτουργίας, καὶ ὁ ὁποῖος εἶναι, ὅπως ὄλοι οἱ Ἅγιοί
μας, πνευματικὰ μαζί μας, ἴσως μάλιστα καὶ θερμὸς μεστός
αὐτοῦ πρῶτος μας πρὸς τὸν Κύριον τῶν πάντων. Καί, ἀκόμη, ἡ

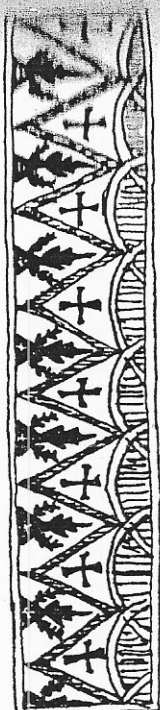
30. Τὸ παράθεμα εἶναι ἀπὸ τὸ πικρὸν δοκίμιον τῆς ἐκλεκτῆς ποιήτριας
Ἐλένης Βέστη, «Προσεγγίσεις στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη» (βλ. «Μνημό-
συνο» τοῦ Ἀλέξ. Παπαδιαμάντη, ὅπ.π., σελ. 52-53).

31. Περὶ Κ.Ε. Τσιρόπουλο, ὅπ.π., σελ. 224 ἔξ.

αἶμα του τὰ ἄνθη καὶ τοὺς γλωροὺς κλάδους, καὶ τὸ ζέον
 ρεῖθρον ἐκοικλίνισε τὴν γῆν, ἥτις εὐμενῆς τὸ ἐδέχθη, ἥ δὲ
 αὖρα, πρᾶεῖα ἀνέλαβεν ἐπὶ πτεῖλων τὴν πνοήν του, καὶ ἐχει-
 ἔκουμήθη τὸν ὕπνον τὸν παραδεισιον, ὁ πτωχὸς αἰπὸλος, μι-
 μηθεὶς τὸν «Ποιμένα τὸν καλόν, τὸν τιθέντα τὴν ψυχὴν ὑπὲρ
 τῶν προβάτων». Καὶ ὕστερον, πῶς νὰ μὴ μωσχοβοῶ τὸ γῶ-
 μα;»³³.

33. Βλ. Ἄπαντα, ὁπ.π., τ. Β', σελ. 227. Πρὸς ἄρθρο τοῦ Τ. Λιγνάδη.
 ἐν «Φῶτα Ὀλόφωτων», ὁπ.π., σελ. 131.

ΣΤ'. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΕΙΑ

ἦγουν

ἠμνογραφικὰ σχεδιάσματα

Ποιμένα μὲν παρὰ τοῦ ἐλαχίστου ἐν Ἀναγνώσταις Παντελεήμο-
 νος, ποιητὴν Κεχαλάου, ψαλλόμενα δὲ τὴν γ' Ἰανουαρίου, εἰς
 τὴν καὶ μνήμην τοῦ ἁγίου τῶν Νεοελληνικῶν Γραμμάτων ὁσίου
 ἡμετέριου τοῦ Νέου, τοῦ ἐκ τῆς νήσου Σκιάθου ὀρωμένου, Πα-
 παδιαμάντη δ' ἐπιχαλουμένου.

ΕΝ Τῷ ΕΞΗΕΡΙῶ.

Μετὰ τὸν Προοιμιῶν, τὴν α' στάσιν τοῦ Μακάριος ἀνήρ. Εἶτα εἰς
 τὴν Πρῶτην ἐπέγραψα ἱστῶμεν στίχους ζ' καὶ ψάλλομεν Στιχηρὰ
 προσόμοια.

Ἦχος πλ. α'. Χαίροις ἀσκητικῶν.

Λεύτε, τῶν φιλοσίων πλῆθός,
 ἐπὶ τῇ μνήμῃ Ἀλεξάνδρου συνελθώμεν,
 ὅρ σίκω Κυρίου πάντες μετ' ἐγκωμίων τερπνῶν
 καὶ φῶδός καὶ ὕμνους ἀναμείψωμεν
 Ἰσοστώ τῷ παντάνακτι τῷ τὸν Ὄσιον δείξαντι
 τῶν ἑσχάτως καὶ αὐτὸν δυναμώσαντι
 καὶ τῶν ὑβρεῶν ἐνεγκεῖν δι' εὐσιβείων.

ἀνάγνωση — πίσω ἀπὸ τῆς λέξεως καὶ τῆς ἐπιγραφειωακῆς καὶ ἐπιτολῆς βρισκόμενες ἔννοιες — τοῦ τίμιου ἔργου του, ἔτι καὶ ἔτι, πάλιν καὶ πάλιν, γιὰ νὰ συνεχίσουμε τὴν ἐμβάθυνση καὶ τὴν γνωριμία μὲ τῆς ἐλληνορθόδοξες ρίζες μας, παίρνοντας δύναμη ἀπὸ τὴν δική του πνευματικὴ ρίζα. Αὐτὸ τὸ νόημα ἔχουν ἴσως τὰ λόγια ἐνὸς νεώτερου κριτικού: «Ἡ προσφορά του, ἐκτὸς ἀπ' τὴν ἀξία της τὴ λογοτεχνική, ἔχει γενικώτερη σημασία. Εἶναι τὸ παρὸν ἐνὸς Ἑθνους, ποὺ ἔχει ἀρχίσει νὰ ξαναζεῖ, καὶ φέρνει ἀπάνω της ὅλα τὰ σημάδια τῆς ἱστορικῆς του περικυφείας. Γι' αὐτὸ μένει πάνω ἀπ' ὅλα ἐλληνικός, ἀμετάφραστος, ἀποκλειστικὰ δικός μας. Ἔνας κορυφαῖος τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων, ποὺ μπορούμε νὰ τὸν ἐπικαλούμαστε σὲ δύσκολες ὥρες, καθὼς τὸ εἶπε καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, Ἐλύτης στὸ «Ἄξιον ἐστίν»:

*“Οπου καὶ νὰ σᾶς βροῖσει τὸ κακό, ἀδερφοί,
ὅπου καὶ νὰ θολώνει ὁ νοῦς σας,
μνημονεύετε Διονύσιο Σολωμὸ
καὶ μνημονεύετε Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη”.*

Καὶ ἀφοῦ, ὅπως παραδέχεται ἡ ἐπιστήμη, ἔχουμε δύο εἰδῶν μαρτυρία, δηλ. τοῦ αἵματος (μαρτύρων ἢ νοσημαρτύρων) καὶ τῆς συνειδήσεως (δηλαδὴ τῶν ἀσκητῶν καὶ τῶν ὁσίων τῆς Ἐρήμου), θὰ ἦταν δίκαιο νὰ τελειώσουμε αὐτὴ τὴ σύντομὴ ὁμιλία μας μὲ τὰ λόγια τοῦ ἴδιου τοῦ Παπαδιαμάντη, ποὺ βάζει στὸ τέλος τοῦ «Φτωχοῦ ἀγίου» του, καὶ τὰ ὁποῖα ἔχουν θέση καὶ νόημα καὶ γιὰ τὸν δικό μας φτωχὸ ἄγιο, ποὺ ἔζησε στὴν πολυάνθρωπη ἔρημό μας καὶ μοσχοβόλησε τὴν τέχνη μας καὶ τὸ χῶμα τῆς πατρίδος μας: «Ἀπὸ τὴν μεταξὺ τῶν ἐρεικῶν καὶ τῶν σχολίων, ὅπου δευρὰ ἀνυθάλια ἐπολιχίλιον τὸν πρόσαινον ἔαρινὸν τῆς γῆς τέπητα... Κ' ἐκεῖ ἔλυσσε μὲ τὸ

32. Κώστας Στεργιόπουλος, ἐν Εἰκοσι κεῖμενα..., ὅπ.π., σελ. 273-274. Παρὰ Ὀδυσ. Ἐλύτη, τὸ ἄξιον ἐστίν, 7η ἐκδ. «Ἴκαρος», Ἀθήνα 1973, σελ. 54.

ἔθεν καὶ τὸν τῆς πίστεως τελέως στερρότατα
θεῖον ἀγῶνα τροπαίων παρὰ Θεοῦ νῦν ἠξιώται
σκηναῖς τῶν δαίμων
κατοικεῖν εἰς τὸν αἰῶνα τὸν ἀτελεύτητον.

Χαίρους τῶν συγγραφῶν, σοφέ,
ἀναδειχθεὶς ὄντως πατήρ καὶ διδάσκαλος,
Παράδοσιν διαπύρρῳ λήθῳ σπουδάσας καλῶς
ἱερὸς ὀπίτης ταύτης δέδειξαι,
τὰ ἔργα τῆς πίστεως ἐν παντὶ ἐργαζόμενος
καὶ τὰς νοθείας ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ζωῇ
ἀνδοκώτατα πολεμῶν ἴσην ἄθλησιν
μάρτυσιν ἐκαρτέρησας σὺν τούτοις δὲ στέφανον
παρὰ Χριστοῦ νῦν ἐδέξω τῶν σῶν καμάτων ἀνάπαυσιν.
Αὐτὸν σὺν δυώσωπει
καὶ ἡμῖν τοῖς ὑμνηταῖς σου δοθῆναι ἄφεισιν.

Χαίρους ἡ ἱερὰ ξυνηρίς
τῶν ἐξαδέλφων, οἱ λιπύντες τὴν Σκίαθον
καὶ Ἄθω ἐρήμῳ γνόντες τὴν ἐν ἀκῆσει ζωὴν
ἐν τῷ κόσμῳ πάλιν ἐπανήλθετε,
οὐκ ἠρῶς προσπαλαιόντες πειρασμοῖς καὶ τοῖς πάθει,
ροαῖς δακρῦνών παῖσιν ἔρημον ἀνικκίον
καταρδεύοντες, ἀγγλαῶς κατηγυάσατε
πόδιον τῶν Ἀθηνῶν, σοφοί, ἐν ᾗ καὶ ἠοκήσατε
σεμνῶς συμψιλάδοντες αἶνον πρὸς τὸν Σωτήρα καὶ
δοξαῖοντες τοῦτον,
τὸν τιμήσαντα προφρόνως ὑμᾶς, μακάριοι.

Δόξα.. Ἦχος πλ. δ'.

Τῶν φιλεόρτων δεῦτε τὰ συστήματα,
σὺν μονασταῖς καὶ λογογράφοις ἱεροῖς,

πάν ἐν ὁσίοις κλεινὸν Ἀλέξανδρον
σπελάθοντες σήμερον τιμήσωμεν.
Οὗτος γὰρ ἐν σαφροσύνῃ παλαιῶν,
πλοῦτος δὲ καὶ πτωχεῖα ζωῶν χαρμοδύπως
πᾶς κορυφὰς τῆς τέχνης τοῦ λόγου
ἐπέθετο λήθῳ κατέλαβε
καὶ τοὺς εὐλικρινῶς αὐτῷ προστρέχοντας
τοῖς θείαις ἀστραπαῖς τοῦ κάλλους
καυτηρῶν ἀμέδειξεν.
Ὅθεν καὶ πρὸς τὴν τῶν μελλόντων
καὶ μὴ φθειρομένων ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν
οἱ ἔργων καὶ λόγων ἡμᾶς ὁσίως καλέσας,
τὴν παρόντα πάντα ἐν τῇ καλῇ σκιᾷ τοῦ Ἄθω,
τῷ ἐπιτελείῳ αὐτοῦ πατρὶδι κατέλιπε
καὶ κόλπους Ἀβραάμ κατέκρησε,
ἀπὸ πρεσβείων ὑπὲρ πάντων ἡμῶν.

Καὶ νῦν, τῆς Ἑορτῆς.

Ἦχος β', καὶ τὸ φῶς ἰσάρον. Τὸ Προκειμένον τῆς ἡμέρας καὶ
εἶτα τὰ Ἀναγνωσμάτα.

Α'. Σοφίας Σολομῶντος (κεφ. γ', 3-9).

Ἦχος γ' ἐν χειρὶ Θεοῦ καὶ οὐ μὴ ἀψηται αὐτῶν βέβανος...
Β'. Σοφίας Σολομῶντος (κεφ. ε', 15-ς '3).

Ἦχος δ' εἰς τὸν αἰῶνα ζῶσι καὶ ἐν Κυρίῳ ὁ μισθὸς αὐτῶν...

Γ'. Σοφίας Σολομῶντος (κεφ. δ', 7-15).

Ἦχος ε' ἐάν φθάσῃ τελευτήσῃ, ἐν ἀναπαύσει ἔσται...

Εἰς τὸν Στίχον, Στιχηρὰ προσόμοια.

Ἦχος β'. Οἶκος τοῦ Εὐεράθᾳ.

Δόσος τοῦ Ἀερμῶν ὁ λόγος σου καὶ χάρις
ἐν τοῖς συγγράμμασί σου,
ἐπὶ φραίνουσι κυκλοδύνας
τῶν τάφου σου, μακάριε.

Ἦχων τὸν μοναχὸν ἐν τῇ ψυχῇ σου, πᾶτερ,
καὶ ζῶν αἰὶ ἐν κόσμῳ
ἀπέσβεας κολάσεις
δακρύων ἀναβλήσει.

Ζῶν ἔτι μεθ' ἡμῶν ρακένδυτος τὸ σῶμα
ἐφαίνου, τὴν ψυχὴν δε
τῷ ἀθανάτῳ κάλλει
πανευκλεῆς ὡς ἀγγελος.

Δόξα. Ἦχος α'.

Εὐφραίνου ἢ θάλασσα τῶν Σποραδῶν
καὶ πᾶσαι νῆσοι ἀγαλλιᾶσθε.
ρῆξον δὲ καὶ βόησον, φαιδρῶς
πανηγυρίζουσα καὶ χορεύουσα
ἢ τὸν σεμνὸν Ἀλέξανδρου τέξασα Σκίαθος.
Ὅτος γὰρ τὰ τῶν ὁσίων
κατὰ Θεοῦ παλαιόματα τελέσας
ἐν προσευχῇ ἀγρύπνῳ καὶ νηστείᾳ
τὰς γενικὰς ἀρετὰς κατορθώσας
εἰς ὕψος προσανέβη ταπεινώσεως
καὶ τὴν τελείαν πρὸς Θεοῦ ἀγάπην ἐκτήσατο.
Διὸ καὶ μυστικὸς τοῦ Κυρίου ἐργάτης
ἀνώθεν ἐλαχμπόμενος
ὡς λίθους πολυτίμους τῇ Ἐκκλησίᾳ κατέθετο
τὴν ἱερὰν αὐτοῦ καλλικαρπίαν.
ὅπως αἰὶ καταπολαύνουτες αὐτῶν
τιμῶμεν ἀξίως αὐτοῦ τὰ μνημόσυνα
καὶ δοξαζώμεν Θεοῦ, τὸν εἰς παρὰκλήσιν
τοιοῦτον ὅσιον ἀρτίως δέξαντα,
θερμῶς αἰὶ πρεσβεύοντα ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Ἦ Ὁ Νῦν ἀπολύεις, τὸ Τρισάγιον καὶ τὸ Ἀπολυτικίον.
Ἦχος α'. Τῆς ἐρήμου πολίτης.

Ἦ Ὁ Σκιάθου τὸν γόνου καὶ Ἐλλαδὸς τὸ καύχημα
καὶ τῶν ἀσκητῶν τῆς ἐρήμου μιμητὴν ἀνυμνήσωμεν.
Ἦ Ὁ πόλις Ἀθηνῶν γὰρ παρκοικῶν
ἐπιφθάλει τῶν ἀγγέλων τοῖς χοροῖς,
ἀσκητῶν, αἰὶ παλαίων,
καταρραφεὶ θεοτερπῆ συγράμματα.
Ἦ Ὁ τῷ μεγαλύναντι αὐτὸν· δόξα τῷ χαριτώσαντι.
Ἦ Ὁ τῷ ἐν ὁσίοις ἐσχάτως Ἀλέξανδρον δέξαντι.

Καὶ τὸ Προσόριον, καὶ Ἀπόλυσις.

ΕΝ Τῷ ΟΡΘῶ.

Ἦ Ὁ ἐκ τῶν Ἐξόχων, εἰς τὸ Θεὸς Κύριος τὸ Ἀπολυτικίον, μετὰ δὲ
τὴν α' Στιχολογίαν, Καθίσματα.
Ἦχος δ'. Τὰχὺ προκατάλαβε.
Ἦ Ὁς ἔργου σου, ὅσιε, τὸ κατ' εἰκόνα τηρῶν
καταρτίεις νῦν τοῖς λόγους σου τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ,
Ἀλέξανδρε πάντιμε.
Ἦ Ὁτος γὰρ ἐν κόσμῳ ὡς ἐν Ὄρει Ἀγίῳ,
ἐκλήσας εὐφροσύνης ὀρθοδόξων καρδίας,
κατὰ θῆσαυρόν αὐτοῖς τὰ σὰ συγγράμματα.

Δόξα, Καὶ νῦν, τῆς Ἐσοτῆς.
Μετὰ τὴν β' Στιχολογίαν, Καθίσματα.
Ἦχος α'. Τὸν τάφον σου, Σωτήρ.

Ἦ Ὁ τοῖς ἀκολουθῶν καὶ τοῖς λόγους τοῦ Παύλου
ἠκουσάν αὐστηράν, παθοκτόνον ἐτήρεις,
καὶ σὶν δὲ χρώμενος δι' ἀσθένειαν σώματος
κατὰ σοῖς δάκρυσι αὐτὸν ἐκίρνας, ἐκφεύγων
πυρρῆματα καὶ τὰς παγίδας δαιμόνων
καὶ πολέμων ἴτων σε.

Δόξα, Καὶ νῦν, Θεοτοκίον τῆς Ἐορτῆς.
 Μετὰ τὸν Πολλόθεον, Καθίσματα.
 Ἦχος δ'. Κατεπλάγη Ἰωσήφ.

Πανδαισίαν μυστικῆν ἡμῖν προτίθεται Χριστὸς
 καὶ προτρέπεται ἡμᾶς, ἐπὶ τῇ μνημῆι τῇ σεπτῇ
 τοῦ Ἀλεξάνδρου τρυφήσασθαι καὶ χαρῆσαι.
 ἀπάτης γὰρ ἀχλὺν καταστρεψάμενος
 καὶ πόνους ἀρετῶν ἐγγυμινασάμενος
 θεοκινήτῳ γλώττῃ λαλῶν καὶ γράφων
 τοῦ παραδείσου προυλεύετο,
 καθικετεύων τὸν πάντων Κτίστην
 ἡμῖν δοθῆναι πταισμάτων ἄφεσιν.

Δόξα, Καὶ νῦν, τῆς Ἐορτῆς.
 Οἱ Ἀναβαθμοί, τὸ α' Ἀντίφωνον τοῦ δ' ἤχου. Προκείμενον.
 Τιμὸς ἐναντὶον Κυρίου ὁ θάνατος τοῦ θάτου αὐτοῦ. Τὸ Πᾶσι
 πνοή, Εὐαγγέλιον
 δαιακόν, ὁ Ν' ψαλμός, καὶ τὸ παρὸν ἰδιόμελον.
 Ἦχος πλ. β'.

Σήμερον αἱ τῶν Ἀγγέλων τάξεις εὐφραίνονται
 καὶ ἀγαλλιάσει πολλῆ φαιδρύνονται,
 Ἀλέξανδρον ἐν τοῖς χοροῖς αὐτῶν δεξάμενον.
 τῶν λογογράφων δὲ τὸ γένος, χορείαν στησάμενοι,
 κατακοσμοῦντες ἡμῖνος, οὕτω κράζουσι.
 χαίροις ὁσίων ἀγαλίσματα τερπνότατον,
 ὁ τῶν κοσμικῶν ἐπαίνων καὶ θορύβων
 ἐκφυγῶν τὴν ψυχώλεθρον ἐπήρειαν.
 Ἐχων οὖν, ὄσιε, παρηγοσίαν πρὸς Χριστὸν,
 αἴτησαι εἰρήνην ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν.

Εἶτα οἱ Κανόνες, ὁ Προεόρτιος, τῶν Ἀγίων καὶ ὁ τοῦ νέου Ὄσιου,
 οὗ ἡ Ἀκροστιχίς.
 Κυρ-Ἀλέξανδρον γεράφω. Κεχαγιαύω.

Ἦχος δ'.
 Ὁδὴ α'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.

Ἦχος δ'.
 Ὁδὴ α'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.
 Ἦχος δ'.
 Ὁδὴ α'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.

Ἦχος δ'.
 Ὁδὴ α'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.
 Ἦχος δ'.
 Ὁδὴ α'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.

Ἦχος δ'.
 Ὁδὴ α'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.
 Ἦχος δ'.
 Ὁδὴ α'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.

Θεοτοκίον.

Ἦχος δ'.
 Ὁδὴ α'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.
 Ἦχος δ'.
 Ὁδὴ α'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.

Ἦχος δ'.
 Ὁδὴ α'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.

Ἦχος δ'.
 Ὁδὴ α'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.
 Ἦχος δ'.
 Ὁδὴ α'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.

Ἦχος δ'.
 Ὁδὴ α'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.
 Ἦχος δ'.
 Ὁδὴ α'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.

Ἐπιλεί σοφούς και ἐπιηρημένους
ἀρρήτους γραικύλους και τυφλούς
τὸ στήναι σε στερρότατα Ὀρθοδοξίας δόγμασιν,
ἐλληνικοῖς δὲ ρήμασιν ἡμῶν τὸ Γένος στήρλιζοντα.

Θεοτοκίον.

Ἄρρητως οὐν ἔτεκες, Παρθένε,
ικέτευε ρῦσαι τὴν ἐμὴν,
ψυχὴν ἐκ περιστάσεω, εὐλάτῳ παρὰσχοῦ δὲ
Χριστὸν τοῦ ἐμφυτευσαί μοι φόβον Θεοῦ τὸν σωτήριον.

ᾠδὴ δ'. Τὴν ἀνεξέγκλιστον θείαν βουλὴν.

Νάματα φωτὸς ἐν Ἄθῳ πάλαι πτωῶν
ἦλθες εἰς τὸν κόσμον ἐργάσασθαι
καὶ τὴν σκοτίαν, τὴν βαθύζοφον σφοδρῶς
τῷ φωτεινῷ καδάμῳ σου
λύεις και φωτίζεις, πανόλβιε.

Δαίμασιν ἐπίχαρμα και γέλωσ ἐγῶ
γέγονα ὁ δέλαιος πάθει
και ἀμαρτιᾷ δουλικῇ περιπεσῶν.
σορῶ σου νῦν προσέρχομαι
πρέσβυν σε ζητῆσαι πρὸς Κύριον.

Ρήγματα ἰδῶν ἐν τῇ ζωῇ τῶν πιστῶν
μῖσος, ἔχθραν πάντας χωρῖζοντα,
Ἄρθοδοξίαν τούτοις ἐδειξας εἰπῶν.
ταύτην οὐν ἀσπασάμεθα
Γένος δυστυχὲς ἵνα σώσωμεν.

Θεοτοκίον.

Ὁλος τετραυμάτισμα, Παρθένε, δεινῶς

πῶσιν σοὶ ψυχὴν τρέφων πάθει,
ἴδων ἐκ σπυρίων ρῦσαι και ἐκ τῆς φθορᾶς
τῆς ψυχῆς ὡς ἀνάγαγε
ἴδων τὸν Τίον σου πρεσβείας σου.

ᾠδὴ ε'. Ἐξέστη τὰ σύμπαντα.

Ἐξέστη σοι, μέγα σκάφος τοῦ δαίμονος
ἐξέστη σφαπάλιον τὴν σὴν νῆσον,
ἐξέστη τὸ πάλαι ἀγνοῖ ἀνθρωποι
πυρρῆστες βίον ἱερὸν, πάντα κατεπάτησαν
τὴν Ἐλλάδα τὰ θήρατρα.

Ἐξέστησιν Ἄγγελοδρε, τὴν μνήμην σου τὴν πάντημον,
πυρρῆσιν ἀρετῶν σου και σοφίαν,
πυρρῆσιν σὺ σθένω κατονομάσαι, δι' ὃ,
ἐξέστη Θεὸν τὸν ἐπὶ σὲ χάριν ἐπομβροῦσαντα
και σπαλῆν θείαν δόντα σοι.

Ἐξέστησιν, σοι, ταπεινῶσι τὸν βίον σου
πυρρῆσιν ὡς μύρον ἀρετᾶς σου,
τὴν δὲ πικραίνον τῶν πειρασμῶν και τραχὺ
τὸν ἀσπίδι, ὀράμασι τερπνοῖς, ἀνώθεν ἐπίσκεψις,
πυρρῆσιν πλῆροῦσά σε.

Θεοτοκίον.

Ἐπιτήν τῶν θακρῶν μου δέξαι, ἀγνή θεόνυμφε,
ἴδων ἀξιοῦσα συμπαθείας,
καὶ τὴν Τίον σου και ποιητὴν τοῦ παντὸς
ἀσπίδι κερδῶν χαλεπῶν ρύσασθαι και λύσεως
πυρρῆσιν μοι τεύξασθαι.

ᾠδὴ ε'. Τὴν θείαν ταύτην και πάντημον.

Ἐξέστησιν χάριτος θάλασσαν

ἀγλίαν Ἐκκλησίαν ἠγάπησας
καὶ διηκόνησας
πάσῃ δυνάμει, Ἀλέξανδρε,
τῶν ἑαυτῆς Πατέρων βίον μιμούμενος.

Ἰδὼν πελάγει πουτούμενον
σαρκίον ἀσθενὲς σου παγκάκιτος
γελῶν ἐπέχαιρεν·

ἀλλ' ἠπατήθη ὁ δαίλαιος,
θείαις ἀκταῖς σε φθάνοντα θεασάμενος.

Ρεμβάζων πάλαι τῇ νήσῳ σου
καὶ κάλλος ἐν αὐτῇ τοῦ τῆς Κτίσεως
βλέπων ἐθαύμαζες,
ὡς ρεμβασμῶν δὲ κατέγραψας
θείαν ἡμῶν ἐν ἔργοις τῇ διαθήκῃ σου.

Θεοτοκίον.

Ἰδίωιν ἄνευ ἡ τέσσαρα
Χριστῶν τὸν λυτρωτῆν τῶν ψυχῶν ἡμῶν,
οἰκτρᾶν μου γύμνωσι
θεία σου χάριτι ἔνδυσον
πρὸ τοῦ ἰδεῖν με πάντως ἐσχάτην ἔξοδον.

Κοντάκιον.

Ἦχος δ'. Ἐπεφάνης σήμερον.

Ἀλεξάνδρου σήμερον μνήμην τιμῶντες
καὶ τὴν νῆσον Σκιάθου καταλαβόντες μυστικῶς
ξέοντι πόθῳ κραυγαίῳμεν.
Χαίροις γραμματίων τερπνῶν ἐγκαλλώπισμα.

Ὁ Οἶκος. Τῇ Γαλιλαίᾳ.

Νῦν καὶ καρδίαν ἐκ παιδὸς

καὶ ἔμπετα καὶ χεῖρας ἐν πίστει ἀνατείλας
καὶ τῆς Πύθων, σὸν βίον αὐτῷ προσήνεγκας θερμῶς·
καὶ πόνους καὶ δακρύων ταῖς πηγαῖς
τῆς ἐκείνου ψυχῆν ἐλάμπρυνας·

καὶ ἀρετῆν δὲ ἐνδεδυσαι πράξει, θεωρίᾳ
καὶ ἱστοροῦ ἔρωτι θείῳ τοῦ πειρασμοῦ
κατακτάς ἐκικῆσας·

καὶ σοὶ ὡς πτερῷ καλῶν ἐντέχνως
καὶ τῆς ἀόγειοις τοῦ πιστοῦ πάντας εὐφραίνεις,
καὶ ὡς χορῶν, Ἀλέξανδρε, νῦν ἀκούεις.
καὶ γραμματίων τερπνῶν ἐγκαλλώπισμα.

Ἦχος δ'. Ἐπεφάνης σήμερον ἡμῶν ἡμεῖς
καὶ τῆς νήσου Σκιάθου ὀρμημένους, ὁμοιολογητοῦ δὲ
καὶ ἱστοροῦ ἔρωτι θείῳ τοῦ πειρασμοῦ
κατακτάς ἐκικῆσας·
καὶ σοὶ ὡς πτερῷ καλῶν ἐντέχνως
καὶ τῆς ἀόγειοις τοῦ πιστοῦ πάντας εὐφραίνεις,
καὶ ὡς χορῶν, Ἀλέξανδρε, νῦν ἀκούεις.
καὶ γραμματίων τερπνῶν ἐγκαλλώπισμα.

Στίχοι.

Τὴν πτωχεῖαν οὐρανῷ ἠλλάξας, πάτερ,
ὡς πύθῳ ζῶν τε ἔδωκ ψαλμοὺς ἐντεῦθεν.

Ἰσοουαρίου τρίτη Θεῷ Ἀλέξανδρος ἦκε.

Ἦχος δ'. Ἐπεφάνης σήμερον ἡμῶν ἡμεῖς
καὶ τῆς νήσου Σκιάθου ὀρμημένους, ὁμοιολογητοῦ δὲ
καὶ ἱστοροῦ ἔρωτι θείῳ τοῦ πειρασμοῦ
κατακτάς ἐκικῆσας·
καὶ σοὶ ὡς πτερῷ καλῶν ἐντέχνως
καὶ τῆς ἀόγειοις τοῦ πιστοῦ πάντας εὐφραίνεις,
καὶ ὡς χορῶν, Ἀλέξανδρε, νῦν ἀκούεις.
καὶ γραμματίων τερπνῶν ἐγκαλλώπισμα.

ψάλλων, ἰδίᾳ ἐν ταῖς τελοῦμεναις συμφωνίαις πρὸς τὸ μοναστηριακὸν τυπικὸν ἀγρυπνίας, τῷ Κυρίῳ εὐηρέστησε καὶ παρὰ τῶν εὐλαβῶν ἱερῶν καὶ τῶν ὀρθοδόξων πιστῶν τὰ μάλα ἠγαπήθη, διὰ τὴν πρῶτον καὶ μειλίγιον τοῦ χαρκατῆρος, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ αὐστηρικῶς ἐκκλησιαστικὸν ἦθος του. Φιλολόλουθος, ἤρημος, νηστευτικός, δικαιοκριτικός πρὸς πάντας ὁ ὄσιος, εἰργάζετο ἀθροῦςως πάντοτε, μακαριστῆς τύρβης τῶν συνήθων τότε κοσμικῶν καὶ λογοτεχνικῶν ἐορταστικῶν συγκεντρώσεων, ὑπὸ πολλῶν ὡς ἄγιος ἀνθρωπος λογίζομενος, διὰ δὲ τὸ λογοτεχνικὸν αὐτοῦ τάλαντον τὰ μάλα καὶ ὑπὸ τῶν θύραθεν συγγραφῶν τιμώμενος. Ἡ ὀσημέρῃ, ἡμᾶς, αὐξανομένη δόξα καὶ τιμὴ ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων πρὸς τὸ πνευματικὸν ἔργον καὶ τὸ ἄγιον πρόσωπόν του, ὡς καὶ αἱ βαθεῖαι θλίψεις καὶ πικροὶ πειρασμοί, ἐν μεγίστῃ πάντοτε πτωχείᾳ ζῶντες καὶ συνεχεῖ σχεδὸν τοῦ σώματός του ἀσθενείᾳ, δὲν ἐκαμύων τὸ γενναῖον καὶ πεπαρησιασμένον ἐκκλησιαστικὸν, αὐστηρικῶς ὀρθόδοξον καὶ ἀσκητικὸν αὐτοῦ φρόνημα, ὅπερ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων παρὰ τῶν πολλῶν ἀγίων μοναστῶν ἐν τῇ νήσῳ αὐτοῦ καὶ διὰ πολλῶν ἐξ ἱερῶν ἀνασταρεφόμενος ἐκαλλιέργησε. Πολλὰ οὖν ἔργα συγγραψόμενος, τὸ πλούσιον αὐτῶ παρὰ Θεοῦ δῶθὲν τάλαντον μαρτυροῦντα καὶ τὸν τοῦ Κυρίου εὐσεβῆ λαὸν πνευματικῶς ἐν πολλῇ γάργα τρέφοντα, ἀσθενείᾳ περπασῶν καὶ προγνοῖς ἐργίῳν τὸ τέλος τῆς ἐπιτηρίου βιοτῆς αὐτοῦ, ἐγκαταλείπει τὴν ὑπερβαλλόντως ἡδὴ τιμῶσαν αὐτὸν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὴν ὠραίαν αὐτοῦ νῆσον Σκιάθου ἐπανακαίμπτει, ἐνθα καὶ μετ' οὐ πολὺ πρὸς Κύριον ἐκδημησθεύει, ἀφελὺς τῶν ἱεροῖς αὐτοῦ χεῖρασι τὸ ἰδιόμελον δοξαστικὸν τῶν Μεγάλων Ὁρῶν τῶν Φώτων «Τὴν χεῖρά σου τὴν ἀψυμένην... ἀφελὺς ὄνομα καὶ ψῆμην ἐναρέτου καὶ ἀγίου ἀνδρός, ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξῆς αὐτοῦ πατρὶδι καὶ τῷ ἐν Ἐλλάδι ὀρθοδόξῳ ἐκκλησιαστικῷ πληρωματι, τιμῶντι τὴν ἀγίαν βιοτήν αὐτοῦ καὶ ἀπλήστως ἀναγινώσκοντι τὰ τερπνὰ καὶ ψυχωφελῆ αὐτοῦ συγγράμματα.

Ταῖς αὐτοῦ ἀγίας πρεσβείαις, Χριστέ ὁ Θεός, ἐλέησον καὶ σώσον ἡμᾶς. Ἀμήν.

ᾠδὴ ζ'. Οὐκ ἐλάτρευσαν.

Κατεύθυνσε ὁ δοῦλός σου Ἀλέξανδρος
τὴν ματαιότητα τῶν γερωῶν καὶ φθαρτῶν

καὶ ἐπέστησε τὰ ἔνδοξα πάντα ἠγήσατο
κατὰ τὸν στίβον ἐν ταπεινοῖς ὁ ἠὺφραϊμετο
ἐν τῷ μέσῳ Παραδείσῳ.

Ἐπισημῶντες σοὶ θαυμασταὶ καὶ πρίγκιπτες
ἡμῶν ἐπέμεινον μέλεις ἰσχύτης στυγμῆς
καὶ τῶν ἐπιμησαί σε, θεε Ἀλέξανδρε.
καταθέσαν γάρ, ἐμάκρυνας κρυπτόμενος
τῶν ἰσχυρῶν φίλοις καὶ νηπίοις.

Θεοτοκίον.

Ἐπεὶ λέσπουνα, φαιδρὸν χαῖρε παλάτιον
τῆς ἡμετέρας Χριστοῦ, χαῖρε πιστῶν κραταῖα
καὶ ἐντλήτης τῶν προστρεχόντων σοι,
καὶ ἡμῶν ἐπιποθύσης.

ᾠδὴ η'. Παιδὶας εὐχαεῖς.

Ἐπεὶ ἐπιποθοῦσι καὶ μυρταῖαι
ἡμῶν εἶναι ἐν τῷ τάφῳ σου
καὶ ἐπιποθοῦσι νῆσον σε τὴν τέξασσαν
καὶ τὴν Ἐλλάδα σύμπασαν θεῖοις ἀρώμασιν.
ἡμῶν οὖν, πιστοὶ καὶ βοᾶτε.
καὶ τῆς Σκιάθου ἡ θεία μυροθήκη.

Ἐπεὶ πῶν τῷ Κυρίῳ
κατεπείρησας, ὄσιε, τὴν τέχνην σου,
καὶ ἐπὶ τῶν λόγων σου ταύτην κατεγάλυκανας,
καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστάλουσιν καὶ πρὸς οὐράνια
καὶ ἐπὶ τῶν δόδου σώτηριους,
καὶ πῶν τιμῶν ἰδρωτῶν σῶν καμμάτων.

Θεοτοκίον.

Ἄνευκτας ἄστρου, Θεοτόκε,
 ἠδύπνουσ μύρου, κρίνον εὖσσημον,
 κρήνη ἀναβλύσουσα ὕδωρ τὸ ζωήυυτον·
 χαρμονικῶς σοι ψάλλομεν καὶ μεγαλῦνομεν
 τὴν ἄμπελον τὸν βότρυα ἀνθοῦσαν,
 τὸν δωροφοροῦντα ἡμῶν τὴν σωτηρίαν.

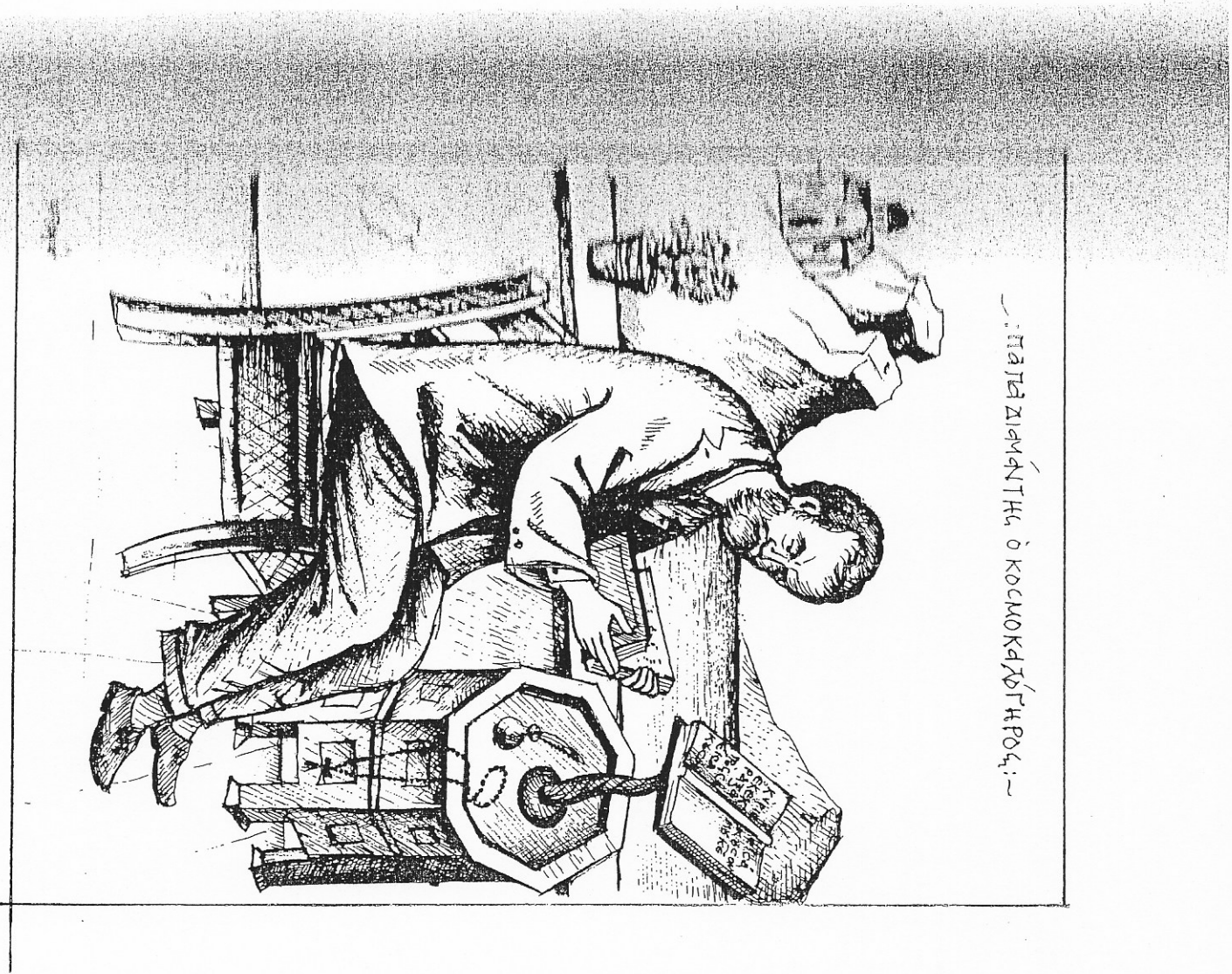
Ἦδὴ θ'. Ἄπας γηγενής·

Ἵστασο ἀπλοῦς
 τῷ πνεύματι, ὄαιε, πρᾶος καὶ ἤρεμος
 πᾶσι τοῖς κυκλοῦσί σε,
 τοῖς ὀμοτρόποις καὶ τοῖς τὸν κόσμον σου
 ἐχθρευομένοις, πάντοτε τηρῶν ὀρθόδοξον
 σὴν πορείαν πρὸς θείαν ἀγάπηναι,
 ἐν παντὶ τοὺς Πατέρας μιμουμένους.

Ἵργανον χρυσοῦν
 ἠ τέχνη ἐδείχθη σου, θεῖε διδάσκαλε,
 θεολογικώτατα
 διαπερῶσα ἡμῖν νοήματα
 ἐκ τῶν ἀλλῶν κόσμων σου, ἔγθα τῷ πνεύματι
 σὺν ἀγγέλοις ἄδεις εὐφρανόμενος
 τρισαγίῳ Θεῷ ὕμνον ἄπαντοτον.

Θεοτοκίον.

Ἵμνους σοι, ἀγνή,
 ἀξίους οὐ δύναμαι ἄσαι τῇ δόξῃ σου·
 σύγγνωθι καὶ δέξαι με,
 εὐχαριστίας δάκρυα φέροντα,
 καὶ τὸν Χριστὸν ἱκέτευε, δύναμαι δοῦναί μοι,
 τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ποιήσασθαι
 καὶ τὴν πίστην τηρῆσαι ἀμώμητον.

ΠΑΠΑ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ὁ ΚΟΣΜΟΚΑΛΩΓΗΡΟΣ·

Ἐξασπαστεὶλάριον.

Ἦχος β΄. Τοῖς μαθηταῖς συνέλιθωμεν.

Νῆσσοι τὴν σὴν κατέλιπες καὶ στοργὴν γεννητόρων
 Ἀθήνας δὲ κατέλαβες τῶν γραμμάτων τὸ κέντρον.
 συλῶν αἰὲ τῆ πενιὰ ὡς τριβάνου ἐνδο
 τὸν μέγαν πλοῦτον ἔσχηκας
 ἀρεταῖς πάσαις τρέφων τὴν σὴν ψυχὴν,
 ποταμοὺς πηγάζων ζώτων ρημάτων,
 Ἀλέξανδρε πανόλβιε, τῆς Σκιάθου τὸ κλέος.

Θεοτοκίον.

Εἰκόν' ἀχειροποίητον ἐν καρδίᾳ σε φέρων
 ὁ ὄσιος Ἀλέξανδρος, παναγία Παρθένε,
 τῆ χάριτί σου προσπίπτων καὶ τῆ θείᾳ σου σκέπῃ,
 ἀγγρῦπνους κράζει στάσεσιν
 ἐν αὐλαῖς τοῦ Κυρίου· χαῖρε σεμνή,
 χαῖρε Εἰκονίστρια, χαῖρε κλίμαξ
 ψυχῶν πρὸς τὰ οὐράνια, τῶν τιμῶντων σε, Μῆτερ.

Εἰς τοὺς Δινοῦσι τῶμεν στίχους δ' καὶ ψάλλομεν στιχηρὰ προσό-
 μοια, δευτεροῦντες τὸ α΄.

Ἦχος α΄. Πανεύφημοι μάρτυρες.

Ἀλέξανδροι, στόμα τὸ χρυσοῦν,
 πρωτοψάλτην ἄριστον
 ἐν ἀγγρῦπνίαις ἀκάματον, τὸν μελωδήμασι
 ἱεροῖς καὶ λόγοις αἰγιήτως ψάλλοντα
 Χριστῷ, ὃν ἐκ καρδίας ἠγάπησεν, αὐτῷ δὲ κράζοντα,
 δωρηθῆναι ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν
 τὴν εἰρήνην καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

(ὁῖς)

Δαμπρῦνεται νῆσός σου, σοφέ,
 τῷ σεπτῷ λειψιάνω σου

καὶ Πηλεπόρον δὲ πολὺτιμον Σκιάθος κέκτηται.
 οὐκ ἔστι σοφίαις δὲ πάτερ τάφω σου προστρέχουσι,
 τῆς ἡρώδου καὶ τὴν χάριν τῶν ἔργων σου ζηλοῦντες, ὅσοι.
 ἀνέστη δὲ τοῦ βίου σου
 οὐκ ἔστι σοφίαις, ξένοι πάντως μένουσι.

Ἦχος ὁ αὐτός. Τῶν οὐρανίων ταγματάων.

Πηλεπόρον σοφίαις ἐν τοῖς πόνοις τοῦ βίου, ὅσοι,
 οὐκ ἔστι σοφίαις δὲ παλαισίας πειρασμοῖς ἀδοκῆτους,
 ἀποκρίνας τὸν ὄφιν καὶ ἄρας σταυρόν,
 τῆς ἡρώδου καὶ τὴν χάριν τῶν ἔργων σου ζηλοῦντες, ὅσοι.
 ἀνέστη δὲ τοῦ βίου σου
 οὐκ ἔστι σοφίαις, ξένοι πάντως μένουσι.

Δόξα. Ἦχος πλ. α΄.

Ἦχος ὁ αὐτός. Τῶν οὐρανίων ταγματάων.
 Πηλεπόρον σοφίαις ἐν τοῖς πόνοις τοῦ βίου, ὅσοι,
 οὐκ ἔστι σοφίαις δὲ παλαισίας πειρασμοῖς ἀδοκῆτους,
 ἀποκρίνας τὸν ὄφιν καὶ ἄρας σταυρόν,
 τῆς ἡρώδου καὶ τὴν χάριν τῶν ἔργων σου ζηλοῦντες, ὅσοι.
 ἀνέστη δὲ τοῦ βίου σου
 οὐκ ἔστι σοφίαις, ξένοι πάντως μένουσι.

ὅτι ἐν ἑσχάτοις δυσχειμέροις καιροῖς
τὸν πανένδοξον ἐκ Σκιάθου Ἀλέξανδρον
ὑπογραμμὸν καὶ τύπον ἡμῶν ἐφανέρωσεν,
εὐφράναι καὶ θροῦσαι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Δοξολογία μεγάλη καὶ Ἀπόλυσις.

Ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τὰ Τυπικά, οἱ Μαχαρισμοὶ καὶ ἐκ τοῦ Κανόνος
τοῦ Ὁσίου ᾠδὴ γ' καὶ ε'. Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγέλιον ὁμοῦ.
Κωνωνικόν, Εἰς μνημόσυνον αἰώνων.

ΜΕΓΑΛΥΝΑΡΙΑ.

Τὴν τιμιωτέραν.

Ἐξήθησε Σκιάθος ἡ σεμνή,
τὸ πάγκαλον ἄθος, τὸν Ἀλέξανδρον τὸν σεπτόν.
ὃς εὐκαρπία λόγου καὶ γλώττη μελιρρύτη
πᾶσαν καταγαλκαίνει ψυχῇν ὀρθόδοξον.

Τῶν νεοελλήνων ᾠθῆς λαμπρὸς
ἀστὴρ καὶ φωτίζει πᾶσαν τρίβον τῶν εὐσεβῶς
βιωσάσι ποθούντων, τὴν εἰδωλομασίαν
τῶν νεωτερίζοντων λύων, Ἀλέξανδρε.

Τῶν αἰρετιζόντων λύκοι βαρεῖς
ἐκύκλωσάν αὐθις ὀρθοδόξων ποιμνίην, σοφέ,
διὸ σὴν ρομφαίαν δίδου τοῖς ἀδελφοῖς σου,
ὅπως τῶν θεομάχων στίφη καθέλῃσσι.

Σέμνος πρωτοψάλτης καὶ μελωδὸς
ἐν τῷ τοῦ προφήτου Ἑλισσαίου ᾠθῆς ναῶ,

καὶ ψάλλων τὰ ᾠσματά Κυρίου
καὶ ἐσπῶν κινύρα τοῦ θείου Πνεύματος.

Ἐκτείνον κάλαμου καὶ τερπινὸν
καὶ ἀγαστράφου τῆς Σκιάθου ἀδάμαντα,
καὶ ἑτάτους χρόνοις ἡμῶν ἀναφανέντα,
καταπέσον προφρόνως, κλεινὸν Ἀλέξανδρον.

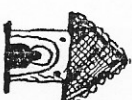
Ἐκτείνον σῶν ρημάτων ἄρτος φαιδρός,
καὶ ἐσπῶ θεῖε, τὰς καρδίας τῶν εὐσεβῶν,
καὶ ἑτάτους καὶ τρέφει, παθῶν δ' ὄρμας ἐλαύνει,
καὶ κλεινὸν ἔγκοσμιων ἀλέξητήριον.

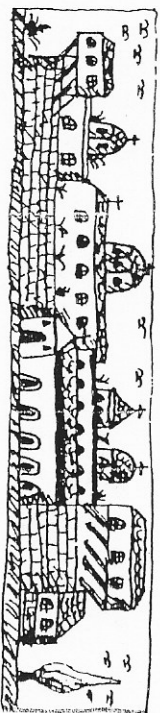
Ἐκτείνον τῷ πτωχείᾳ διηλεκτῶς,
καὶ ἐσπῶ μέγαν πλοῦτον παραῖ Θεοῦ,
καὶ ἑτάτους ἀναγνώσταις προχέεις νῦν ἀφθόνως
καὶ κλεινὸν σῆρανίων λειμώνων, ὄσιε.

Ἐκτείνον πᾶσα Σκιάθος ἐπὶ σοί,
καὶ ἐσπῶ καὶ κοιλάδες καὶ μονὴδρια ἱερά,
καὶ ἑτάτους ἐπὶ πόδες, ὄσιως καὶ δικαίως
καταπέσον ἑσχάτως, θεῖε Ἀλέξανδρε.

Διάστιχον.

Ἀναξίᾳ σου ὑμνητῇ Κεχριαίᾳ
στῆγγνωθι, πάτερ, ὑπὲρ αὐτοῦ πρεσβεύων.

ΣΤΑ ΨΗΛΩΜΑΤΑ

Ζ'. ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΣΤΟΝ ΚΥΡ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Μεγάλε Γέροντα, μέσα στην κατανοητική σιωπή σου,
νηπιένος τὸ τριμμένο πανωφόρι σου, ὡς ράσο ἀγιοσμίνο.
ἔρχεσαι ἀπόψε και γεμίλεις μὲ τὸ δάκρυ σου
τὴν ἐρημιὰ τῆς Βαβυλώνας μου. Ὡ, νά ἔξερes,
—πατέρα μου ἄσε νὰ σὲ λέω καλύτερα ἢ δάσκαλό μου—
κι ὁ γκρεμισμένος πιά ἀγιος Ἐλισσαῖος σου!
Νά ἔξερes τί παραφῶνα ἤχοῦν σὲ ξένα στόματα
τ' ἀγαπημένα σου «τραγούδια τοῦ Θεοῦ»,
κ' οἱ ἀγνὲς ψυχές, ποῦ ἐφέλκεις μαζί τους τὴν «Πεποικιλμένη»
πόσο λιγούστεψαν! Ἀκόμα κ' οἱ πιστοὶ φίλοι τῆς τέχνης σου
σὲ μνημονεύουν μόνο τὶς μεγάλες μέρες — βέβαιο θέμα,
νὰ μὴν ξεφύγουν ἀπὸ τὴν ἐπικαιρότητα· και μένοντας
ὀδύειλ' ἀπ' τὴν ἀγιότητα σου ἔξω, ἀγιο σὲ προσφωνοῦν
μὲ μιὰ συνθήεια βέβηλη. Κ' ἐσὺ τὸ ἀνέχεσαι σιωπηλὰ
μὲ πρᾶο και συγκαταβατικό κλείσιμο τῶν ματιῶν σου.
Ὡστόσο, ἀνοιγόντας τὰ μέσα μάτια και τὰ χέλλη σιγλωδέλιες:
«Κολληθεῖη ἡ γλώσσα μου τῷ Λάρυγγί μου,
ἐὰν μὴ σου μνησθῶ» — σὰν μυροδύϊ, σὰν κλαυθμό, σὰν ὄνειρο...

Ὡστόσο, γράφει Φορὰ, μπαίνοντας σὲ κατάγραφή
ἐκκλησία, ἐπάνω ἀπ' τὰ στασίδια,
ἀνοιγόντας τὰ μάτιας κι ἀπ' τὸ χρόνο ἐφθαρμένες λίγο
ἐπισημασμένες θροισόμενες ἔχουν, ἐδῶ κ' ἐκεῖ,
ἐπισημασμένες ἀπ' τῶν παιδιῶν τοὺς ἀσπαρμούς, ποῦ ὡσαύ
ἐπισημασμένες ἀπὸ στασίδια γιὰ νὰ φτάσουν.
Ὡστόσο, γράφει —σὰ μακρινὰ ἰδίως ἐρημόκκλησα—
ἐπισημασμένες ἀπ' τὰ δίχτυα τῆς ἀράχνης και τῆ σκόνη·
ἐπισημασμένες ἀπὸ τὶς εὐλογημένες
ἐπισημασμένες τῆς Παπαδιαμάντη νά ῥθει, μ'εὐλαβεῖς γυναικες
ἐπισημασμένες και νὰ λάμψει ὁ Οἶκος τοῦ Κυρίου,
ἐπισημασμένες ἀπὸ τὶς ἴμιους και φωνὲς ἀγγελικές.
ἐπισημασμένες ἀπὸ τὶς φωνὲς θεύγων· κ' οἱ θαμπὲς μορφὲς
ἐπισημασμένες ἀπὸ τὶς φωνὲς, σκύβουν ἀγαλλόμενες
ἐπισημασμένες ἀπὸ τὶς φωνὲς τῶν προσκυνητῶν,
ἐπισημασμένες ἀπὸ τὶς φωνὲς... Καὶ τότε
ἐπισημασμένες ἀπὸ τὶς φωνὲς ἀγγέλων τ' ἀνθη και τ' ἀγριοβότανα, ποῦ
ἐπισημασμένες ἀπὸ τὶς φωνὲς τῆς στέγης και σὰ κερὰμῖδια
ἐπισημασμένες ἀπὸ τὶς φωνὲς ἀκούοντα τοὺς ἴμιους κ' εὐφρανόμενα
ἐπισημασμένες ἀπὸ τὶς φωνὲς —στὸν ἥλιο και στὴ χάρη τοῦ Θεοῦ!

ΛΑΜΠΑΔΑ

μνήμη Ἀλέξ. Παπαδιαμαντίου

Ἄ, κυρ-Ἀλέξανδρε, πῶς με τραβάς στην ὄμορφη
 Σικιάδα σου, δάοια και πὸ δυνατὰ Ἡ ἔξοια
 τέχνη σου, ἥλιος, κατεβαίνει τὶς χαράδες και φωτίζει
 κάθε γωνιά τοῦ ταπεινοῦ νηιοῦ· τόσο, που λέω:
 νὰ βρω τὴν πέννα σου, νὰ ξεσταθεῖ πάλι ὁ τόπος·
 νὰ πάρω δάκρυ σου, νὰ πλύνω τῶν Ἑλλήνων τὶς πηγές·
 νὰ βρω και λίγο χῶμ' ἀπ' τὸ «φτωχό σου ἄγγιο»
 νὰ κάνω για τὸ γιό μου φυλαχτό· νὰ πάρω
 λιθάρι ἀπ' τὰ πέουλια που καθόουνα κ' ἐρέμβάξες
 νὰ χτίσω σκάδες γι' ἀνεβάσματα στοῦ οὐέιρου
 τὶς χῶρες· νὰ βρω κ' ἕνα λιγνοκόκκαλο ἀπ' τὸν τάφο σου
 νὰ τό'χω ἀναστασίμη λαμπάδα, φύλακ' ἄγγελο
 στην ἔρμη ξενιτιά — μεγαλοβδομάδ' ἀτελείωτη...

ΤΗΝ ΑΥΨΑΜΕΝΗΝ...

Ἄ, κυρ-Ἀλέξανδρε, πῶς με τραβάς στην ὄμορφη
 Σικιάδα σου, δάοια και πὸ δυνατὰ Ἡ ἔξοια
 τέχνη σου, ἥλιος, κατεβαίνει τὶς χαράδες και φωτίζει
 κάθε γωνιά τοῦ ταπεινοῦ νηιοῦ· τόσο, που λέω:
 νὰ βρω τὴν πέννα σου, νὰ ξεσταθεῖ πάλι ὁ τόπος·
 νὰ πάρω δάκρυ σου, νὰ πλύνω τῶν Ἑλλήνων τὶς πηγές·
 νὰ βρω και λίγο χῶμ' ἀπ' τὸ «φτωχό σου ἄγγιο»
 νὰ κάνω για τὸ γιό μου φυλαχτό· νὰ πάρω
 λιθάρι ἀπ' τὰ πέουλια που καθόουνα κ' ἐρέμβάξες
 νὰ χτίσω σκάδες γι' ἀνεβάσματα στοῦ οὐέιρου
 τὶς χῶρες· νὰ βρω κ' ἕνα λιγνοκόκκαλο ἀπ' τὸν τάφο σου
 νὰ τό'χω ἀναστασίμη λαμπάδα, φύλακ' ἄγγελο
 στην ἔρμη ξενιτιά — μεγαλοβδομάδ' ἀτελείωτη...

Κ' ὕστερα βγήκα

Η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

Τοῦ εἶχ' ἀφήσει στην « Ἀκρόπολη » ἕνα σημεῖωμα,
πὼς θὰ τὸν περιμένω στὸ γνωστὸ μας στέκι:

μὲς στου παντοπωλείου τὸ φτωχὸ τραπέζι, μὲ νηστῆσιμα,
λίγο ἀγνὸ κρασί ἀπ' τὰ Μεσόγεια, κ' ἕνα ποίημα
νὰ τοῦ διαβάσω, σὰν Κανόνα ἢ Κοντάκιο γιὰ κέϊνον.

Πάντα ἐρχόταν τυλιγμένος στὸ χοντρὸ μανδύα του,
(ῥοῖα ἢ πατατούκα τῶν ἀγαπημένων του θαλασσιανῶν),
σ' ἕνα μπαστοῦνι ἀκουμπώντας, σὰν «ἐθελοντῆς ἤττιάνος»,
στην ᾠρα του. Μὰ τῶρ' ἀργοῦσε ὁ κυρ Νικόλα Μπούκη.

Ψάλαμε λίγους στίχους μὲ τὸν κυρ Νικόλα Μπούκη,
ἀπὸ τὸ «Δοῦλοι, Κύριον» — μὰ πούθενά Παπαδιαμάντης...

Κι ὅταν, ἀπελπιωμένοι, ἐτοιμαζόμεσταν νὰ φύγουμε,
ἰδοὺ ὁ Γέροντας, σὰν καπετάνιος ποῦ ἐπιστρέφει
ἀπὸ μακρὸ ταξίδι, μπαίνει, ἀλλαλωμένην ἔχοντας
τὴν ᾠη του, καὶ κάβεται, ἀγαλλόμενος,
ἐνώ ἀπὸ τὰ γένεα του κυλούσανε χιουόνερα...

— Ἦτον ἀπρόβλεπτος ἡ καθυστέρησις, καὶ σύγγνωθί μοι,
ἐπιθύρισε. Συνήτησα τὸν Νήφωνα καὶ τὸν παπα-Πλανῶν,
ἐτόίμους δι' Ἐσπερινόν, Ἀρτοκλασίαν καὶ Παράκλησιν —
ἰδοὺ καὶ ἄρτος, σπιτικός κ' εὐλόγησις,
διὰ τὴν ἔλλογιμότητά σου...

Κ' αἴφνης, ξανάμεινα μονάχος μὲς στη νύχτα, δίχως τ' ὄραμα,
χωρὶς τὸν ἄρτο κἂν, ἀπ' τὸν Ἐσπερινὸ καὶ τὴν Ἀρτοκλασίαν.

Μονάχα, ἔτσι γιὰ παρηγορία καὶ παρακλήσιν,
ἐρχόταν κάπου ἀπὸ ψηλά, πέρ' ἀπ' τὴ Σκιάθου, ἴσως,
ἀγγελικὴ φωνὴ νὰ σιγοψάλλει, μουρμουρίζοντας
σχεδόν: « Πτὴν Χειρὰ Σου, τὴν ἀψαμένην... ».

ΕΑΡΙΝΟ ΑΗΔΟΝΙ

Ἐπιπέσιμος, ἡ ψυχικὴ ὄργη κ' ἡ ἀγανακτικὴ
ἐπιπέσιμος καὶ μιὰ ναυτία θανάσιμη μᾶς πλημμυρίζει.
Ἐπιπέσιμος τῶν δρόμων φλέγεται

καὶ σὺν ἡμῶν τὴν ἀσφυξία τὰ πνευμόνια μας·

Ἐπιπέσιμος τὸν κόσμου, ἀσυγκράτητη,

Ἐπιπέσιμος ὄλεθρα ὄλεθρα τὴν μέλωδες ποῦ μᾶς ἐρχονται

καὶ μὲς πᾶσα ἀπὸ τ' ἀνθρώπινα...

Ἐπιπέσιμος τὸν κυρ Ἀλέξανδρο καὶ τρέχουμε

Ἐπιπέσιμος τὸν ξωκλήσιον πάλι νὰ τὸν βροῦμε,

Ἐπιπέσιμος ἐπὶ τοὺς ταπεινοὺς βαρκάρηδες καὶ τοὺς αἰπόλους του

καὶ τὸν ἄνθρωπον τὸν γλῶσσα τῆς σιωπῆς ἢ καὶ τοῦ Φλοίσβου

καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ ὄλεθρα τὸν Τένους...

Ἐπιπέσιμος ἔβρου ἀπὸ τὰ μυστήρια τοῦ Φλοίσβου,

Ἐπιπέσιμος τὸ μονοπάτι γιὰ τὰ Ρόδι' Ἀκρογιάλια,

Ἐπιπέσιμος ἐπιπέσιμος, ἐπιγμένη στὰ χορτάρια, τοῦ ἀη-Πιάννη τοῦ Κρυφοῦ,

Ἐπιπέσιμος Ἐλισσαίου — μὴ γνωρίζοντας πὼς χάθηκε —

Ἐπιπέσιμος στὴν ἀλήθεια καὶ ὁμολογητῆς ἀσκήτησε καὶ ἀγρύπνησε,

Ἐπιπέσιμος τὴν τέχνη τῆ ζωῆς του καὶ τερπνὸ τροπάρει ὄλο

Ἐπιπέσιμος τὸν σταυροῦ ποῦ κουβαλοῦσε ἀγρόγγυστα

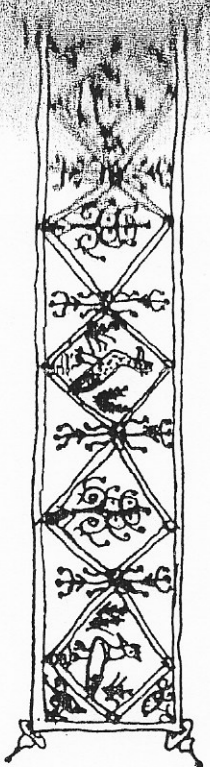
Ἐπιπέσιμος ἀπὸ κέϊνον ποῦ ξεβάφει ἔμπροσ στοῦ μνήμα του —

Ἐπιπέσιμος ὡς μυστικός, ἱεροφάντης, ὄσιος,

Ἐπιπέσιμος ἄνθος, φυτρωμένο στην εὐλογημένη

Ἐπιπέσιμος τὸν Ἄθω, ἀηδὸνι ἔαρινὸ καὶ Πιάσχα τῶν Ἐλλαήνων!

Н. ЕИИМЕТРО — АΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΟ

ΦΤΟΧΟΣ ΑΓΙΟΣ

ΝΗΣΙΩΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ

Α'

Ἦσαν ἡμεῖς παῖδια, μὴ ἔχοντες τί νὰ κάμωμεν, διότι τὸ πνεῦμα ἡμῶν εἶχεν ἀφθονα τὰ μέσα τῆς ψυχαραγωγίας, ἀλλὰ ἡμεῖς πολλαὶ τὰς μητέρας καὶ τὰς θείας μας εἰς ἀγάπην τοῦ ἀγγροῦ καὶ τοῦ ἐλαιῶνας, ἢ διημεροῦς ἐν γραφικῶν ὄρμους παρὰ τοῦ ἀμύδους καὶ ἀπαιτοῦ ἀγροῦ, ἀπλῶς καὶ μόνον διὰ νὰ παρενοχληθῶμεν ὑπομετροῦμεν μὲ τὰς ἀταξίας μας τὰς φιλεργατικὰς ἀποσκευάς. τὰς ἀυχολουμένους εἰς τὸ λεύκασμα τῶν ἀπαιτοῦ.

Ἦσαν ἡμεῖς τὰς εἶχε τὰ ξίμα ν' ἀνάψη τὰ κανδήλια τῆς ἀποσκευῆς ἀγροῦ ἀγίου, χάριν τοῦ ξευτεῦντος καὶ ἀποσκευῆς ἀποσκευῆς οὐλύγου τῆς, ἐὰν ἀγαθὸς τις ἱερεὺς μετὰ τῆς ἀποσκευῆς εἰς ἐξωκλήσιον, διεφένυομεν τὴν ἀποσκευὴν τῶν γυνέων μας καὶ ἐτρέχομεν ἐθέλονται κατὰ τὴν ἀποσκευὴν προσκυνητριῶν, αἵτινες ἐπελήθησαν αἰσθητικῶν ἀποσκευῶν ἡμῶς συνοδοιπόρους, χωρὶς ἀλλοθιῶν ἀποσκευῶν ἀποσκευῶν, ὃν εἴχομεν κλέπει ἀπὸ τὸ ἐρμῆς ἀποσκευῶν ἀποσκευῶν οἰκίας.

Ἦσαν ἡμεῖς τῶν ἐκδρομῶν τούτων ἦτο εἰς τὸ Κάστρο, ἀποσκευῶν ἀποσκευῶν τῆς νήσου, ἐρημωθείσαν μετὰ τὸ 1821. Ἦσαν ἡμεῖς τούτο ἦτο ἀληθῆς φωνεῖ γλάρου, Βράχος

ἐξέχων ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν ὄργυιὰς ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ διὰ στεροῦ λαίμοῦ συνδεόμενος μετὰ τῆν ἠερᾶν, μεθ' ἧς συγκοινωνεῖ διὰ κινήτης ξυλίνης γεφύρας. Πράφω ἀπλῶς τὰς ἀναμνήσεις καὶ ἐντυπώσεις τῆς παιδείας διὰ τὴν ἠλικίαν μου, δὲν λέγω δὲ ὑπερβολὴν βεβαιῶν ὅτι τὸ μέρος ἐκεῖνο ἦτο μία τῶν ἀγρυπνέων τοποθεσιῶν, ὅπου ἀπαντῶνται εἰς τὰ εὐκραῖα κλίματα καὶ τὰς μελιώδεις ἡμῶν παραλίας.

Ἡ σημερινὴ κώμη, ὅπου συγκαθίσθησαν μετ' ἄλλων ἀποίκων οἱ συμπατριῶταί μου, κεῖται εἰς ἐυλίμενον πεδινὸν σημερινὸν τοπίον. Τὸ παλαιὸν Κάστρο ἦτο κατὰ τὴν βορειοστέρην ἰσχυρῶν, εἰς ἄβατον καὶ ἀπρόσιτον μέρος, καὶ δύο ἐπιπροσθούντα αὐτοῦ ἠσιδία, βράχοι ἐπίσης χθαρῶν ἁλῶτεροι τοῦ πρώτου, οὐδόλως ἰσχυροὶ καὶ τὸ σκεπάζον ἀπὸ τοῦ ἀνέμου. Ἐπὶ τῶν ἠσιδιῶν ἐκείνων, οὐδὲ δρέσκον χώματος ἐχόντων, ἐφύετο παροδόξως εἶδος ἀγρίας κρεμμύτης, ὑπόπικρον ἀλλ' εὐχυστότατον ἔδεσμα, καὶ πολλὰ πολυλάκεις ἐκινδύνεον τὴν ζωὴν των ἀγωνιζόμενοι καὶ τὸ συλλέξωσιν ἐπὶ τοῦ ἀπορωῶντος βράχου· τρομερὸν ἐπέγγραψα, ὡς λέγει ὁ Ἄγγελος τραγικός.

Τόσον κραταῖος ἔπνεεν ὁ βορρᾶς εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνον, ὥστε τὰ δένδρα μαστιζόμενα ἐκάμπτοντο καὶ καθίστατο ἀραχινικὰ ὑπὸ τῆν πίσην του, μόνον δὲ τινες ἐρπυστικαὶ θάμνοι, προσφυόμενοι εἰς τὰς πτυχὰς τοῦ ἐδάφους, εὐρηστικὸν οἰκτρον ἄσυλον.

Ἐκεῖνο, ὅπερ δυσκολευόμενος καὶ νοήση σήμερον ὁ ἐπισκέπτης, ἴσταται ἀπορῶν, εἶναι πῶς κατάρθωναν ἀνθρώποι καὶ νῆες ἐπὶ τοῦ ἀνύδρου καὶ ἀξέινου ἐκείνου βράχου, ἀλλ' ἡ συνελευνούσα καὶ προσβιάζουσα αὐτοὺς ἦτο προσήλως ἡ ἀνάγκη. Ὁ φόβος τῶν Ἀγγερινῶν, τῶν Βευερῶν καὶ τῶν Τούρκων τοὺς συνεπίεζε καὶ τοὺς ἐστοίβαζεν ἐπὶ τῆς φύσει ἀπορηθῆτου ἐκείνης κόγχης.

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

— Τσοῦ! τσοῦ! Στέρφα! εἰ Ψαρή! οἶ! οἶ!

Μόλις προσέβη δόλγια βήματα, καὶ ἰδοὺ δύο ἀγνωστοὶ ἀνθρώποι παρουσιάζονται ἐνώπιόν του καὶ τοῦ κόπτεται τὸν δρόμον. Ἐφόρουν ἀσυνήθη ἀναβολήν, καὶ τὸ ἦθος τῶν ἐβαίνετο ὄχι πολὺ ἀγρίου ἀλλ' ὀπωσοῦν ἀλλόκοτον. Βοσκὸς δὲν ἐφοβήθη, ἐξεπλόγη μόνον.

Ἐ μικρὸς σκύλαξ, προσηρήσας εἰς ὑπάντησίν των, πῶς ὑπεδέχθη μὲ ὀργίλους ὑλάκας.

Καὶ οἱ δύο ἐχαυρέτισαν τὸν αἰπὸδον, φέροντες τὴν χεῖρα εἰς τὸ στήθος, εἶτα εἰς τὸ μέτωπον. Ὁ εἰς τῶν δύο ξένων, ἢ πρῶτος, ἀποταθεὶς πρὸς τὸν ἀγρότην, εἶπε μὲ ἄρτυγγώδη σκληρὰν φωνὴν εἰς ἐλληνοβάρβαρον ἀκαταντήτου γλαῦσαν:

— Ἐσὺ μελλὰν ἀνάραφ' ἐμῆς ντρούμο σουδρῖ!

Ἐ αἰπὸδος δὲν ἐνόησε γὰρ.

Ἐ ξένος ἐπανέλαβε, συνοδεύων τὰς λέξεις δι' ἐκφραστικῶν χειρονομιῶν:

— Μελλέκ, ποῦ πάει ντρούμο... πολλοί, πολλοί, ἐλεῖθ' ἐλεθίν!

Ἐ Βοσκὸς τότε ἤρχισε νὰ ἐνοῆῃ ὅτι τὸν ἠρώτων τὸν δρῶμον τὸν ἀγοῖνα εἰς τὸ Κάστρον.

Χωρὶς νὰ ὑποπτεύῃ τίποτε, τοὺς ἔδειξε τὸν κυριώτερον δρόμον, τὸν φέροντα εἰς τὸ φρούριον, ὅστις ἄλλως ἦτο καὶ ὁ μόνος ὁρατός, καὶ διὰ νευμάτων τοὺς ἔδωκε νὰ ἐνοηθῶσιν ὅτι, ἂν ἐπροχώρουν ἀκόμη ἐκατοστίας τιμᾶς βημάτων, θὰ ἐβλεπον μακρόθεν τὸ Κάστρον προκύπτων ἐκεῖ εἰς τὰς αἰγιαλὸν μεταξὺ γῆς καὶ θαλάσσης.

Οἱ ξένοι ἐκάμιν νευμα ἀποχαριετισμοῦ καὶ ἀπεμακρύνθησαν. Ἀλλὰ μετὰ τινος στιγμῆς βλέπει καὶ ἀλλοῦς τέσσαρας, μὲ ὅμοια ἐνδύματα, ἐξερχομένους ἀπὸ τῆς γείτονος

μετὰ προφυλάξεως πρὸς συνάντησίν των ἐπὶ τῶν ὁρίων.

Ὁ Βοσκὸς ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἔγνων ὁρατοί, ἅμα ἐξελθόντες ἀπὸ τῆς ἀκμῆν, καὶ ἔστρεφον ὀπίσω τὰς κεφαλὰς ἐπὶ τὸν ἀγρότην μὴ τυχὸν παρετηρήθησαν, καὶ πάλιν ἀπέστρεψαν εἰς τὸ δάσος.

Ὁ Βοσκὸς ἀπορημῆτος, καὶ χωρὶς νὰ ἤξευρῃ τὸ διατί, ἀπέβη ἀπὸ τὸν ἀγρότην καὶ ἐκρύβη ὅπισθεν τῶν θάμνων. Εἶχεν ἀποφασίσασθαι ὅτι συνέφερε νὰ μὴ ἐνοηθῶσιν οἱ τέσσαρες ὅτι ἐξ ἔγνων ἄφαντοι.

Ὁ Βοσκὸς ἐπὶ τοῦ ὄχθου τῆς γῆς, ἐφ' οὗ εὗρισκετο ἀπὸ τῆς ἀκμῆς, μετὰ ἀγριδέανθον τὴν τραχείαν σποιδίαν, ἐστάθη ἀκουμβῶν ἐπὶ τῆς ράβδου του τῆς ἀκμῆς, ἐστάθη νὰ σκέπτηται, καὶ ὑποψία καὶ φόβος ἐπὶ τὴν ἀκμῆν. Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἢ πρώτη ἀκτὴς ἡλίου ἐφώτισε τὸ πρῶτως ἐρρυθιδωμένον ἄσπερον τῶν καὶ τοὺς χαρακτῆρας τοῦ ἰσχυροῦ προσώπου, ὅπου μὲν ὁ μὸλις τεσσαρακοταετοῦς, καὶ ἡ μορφή του ἐστὶν ἀσχημὸν καὶ ἀκατάλληλον μετέχουσα, καὶ δὲν ἀποκρίνεται ἐπὶ τὴν ἀκμῆν ἢ καὶ αἰσθητοῦ κάλλους ὁ πρῶτος ἰσόμενος Ἰσάμπανος, ὁ ὑψηλὸς καὶ σκληραγωγημένος καὶ ἰσχυρὸς, ὁ βόσκων τὰς δόλγιας αἰγᾶς του εἰς τὸν ἀγρότην τῶν Ἰριῶν Σταυρῶν.

Ὁ Βοσκὸς παρατήθη ὀπίσω, καὶ ἀκούει ὀπίσθεν του, ὄχι ἀπὸ τῆς ἀκμῆς, θροῦν φύλλων καὶ κλάδων κινουμένων. Ὁ Βοσκὸς ἀπέβη ἀπὸ τὸν ἀγρότην.

Ὁ Βοσκὸς ἔστρεφον ὀπίσω τὸν ἀγρότην, καὶ ἀκούει ὀπίσθεν του, ὄχι ἀπὸ τῆς ἀκμῆς, θροῦν φύλλων καὶ κλάδων κινουμένων. Ὁ Βοσκὸς ἀπέβη ἀπὸ τὸν ἀγρότην.

Ὁ Βοσκὸς ἀπέβη ἀπὸ τὸν ἀγρότην, καὶ ἀκούει ὀπίσθεν του, ὄχι ἀπὸ τῆς ἀκμῆς, θροῦν φύλλων καὶ κλάδων κινουμένων. Ὁ Βοσκὸς ἀπέβη ἀπὸ τὸν ἀγρότην.

Ὁ Βοσκὸς ἀπέβη ἀπὸ τὸν ἀγρότην, καὶ ἀκούει ὀπίσθεν του, ὄχι ἀπὸ τῆς ἀκμῆς, θροῦν φύλλων καὶ κλάδων κινουμένων. Ὁ Βοσκὸς ἀπέβη ἀπὸ τὸν ἀγρότην.

1. Ἐσὺ, τοῦ χωριοῦ ἤξευρες εἰς ἡμᾶς τὸν δρόμον νὰ δεῖθῃς;
2. Εἰς τὸ χωρίον πῶθεν φέρεῖ ὁ δρόμος... (ὅπου κατοικοῦν). ποῦναι ποῦναι, χίμαι χιμαδέει(1).

ἐτρέπετο πρὸς τὸ Κάστρον, ἠμισείας ὥρας ὁρόμον ἀπέβηκε ἀκόμη, τὸ ἔδαφος ἦτο ὄλον κοκκινόχωμα ἐν μέσῳ ἐρεβανῶν καὶ σχοινοῦν, αἱ δὲ μάμμαι καὶ προμάμμαι μας διηγοσάμεθα ὅτι τὸ χῶμα ἐκεῖνο, ἔχον ἀσυνήθη κοκκινωτὸν χροιάν, ἐπιπεμπτε προσέτι εὐωδίαν ἀνεξήγητον.

Τὼς εἴπη τις ὅτι ἠμεθα καὶ ἠμεῖς «ἀκροαταὶ τῶν ἐργασθεαταὶ δὲ τῶν λόγων» (ἄλλος ἄς διορθώσῃ ὀσφραναται τῶν λόγων, ἀν θέλη), ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐβαινετο καὶ εἰς ἡμᾶς ὅτι τὸ χῶμα ἐκεῖνο πράγματι εὐωδιάζει.

Ἐνθροπος εἶχεν ἀγιάσει ἐκεῖ, ἐλεγον. Πῶς; Πότε; Πότε τὴν ἐπιπόλαιον παιδικὴν περιέργειαν δὲν ἐξήτασα ἀρεσκασαὶ καὶ δὲν ἠδυνήθημιν νὰ τὸ μάθω. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ παρῶδοσις ἐμεινευ ἀμυδρὰ καὶ τὰ καθ' ἑκαστα ἀπωλέσθησαν. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ μάρτυρος ἐκεῖνου παρεδόθη εἰς λήθημιν. Κατὰ τὸ κοινὸν δὲ λόγῳ «φτωχὸς Ἅγιος δοξολογία δὲν ἔχει».

Παρῆλθον πολλαὶ ἔτη ἔκτοτε. Τῷ 1872, εἰκοσαετῆς ἔτυχε νὰ μεταβῶ καὶ νὰ διατρήσω ἐπί τινας μῆνας ἐν Μικροκωνιά.

Ἐγνώρισα ἐκεῖ ἐντυμον συμπατριώτην ἀπὸ πολλῶν ἔτων ἀποδημοῦντα. Μετ' ἀφελείας καὶ ἀνευ στόμφου ἀνήρ οὗτος μ' ἐδίδαξε πολλά, μοι διηγήθη δὲ καὶ πολλὰς ἀρχαίας παραδόσεις τοῦ τόπου τῆς γεννήσεώς μας.

Ἐνθυμήθημιν τότε νὰ τὸν ἐρωτήσω, ἀν ἐγνώρίζε τι περὶ τῆς παραδόξου ἐκείνης εὐωδίας, ἣ ἀν ἤκουσε περὶ τοῦ ἀνόδρου, ὅστις εἶχεν ἀγιάσει πλησίον τῶν Τριῶν Σταυρῶν μοι διηγήθη δὲ τὰ ἑξῆς.

Β'

Ἐγερθεῖς περὶ ὄρθρου βαθὺν ὁ πτωχὸς Τσομπανος. Βόσκων ὀλίγας αἴγας καὶ μανδριλίων αὐτὰς εἰς τὸ κατὰ μέρος τῶν Τριῶν Σταυρῶν, ἠμέλιζε τὰς αἴγας σου, καὶ ἀπίπιστας τὸν παραγυῖόν σου, τὸν ἔστειλε νὰ φέρῃ τὴν καρδιάν σου πλῆρη εἰς τὸ χωρίον, πρὸς τὸν κολλήγειν σου. Τὸ

ἐστὶν ὁμοίῳ τῷ νύκτιν ἄγρονι γρήγορα ὄπισθεν. Ἐὰν ἰδῆ καὶ ἄλλο μὲν ἄγρον τὴν γέφυραν, τοῦ εἶπε νὰ κράξῃ τὸν κῆρυκα, τὴν πῆλκρον. καὶ ν' ἀνεβάσῃ τὸ γάλα μετὰ τῶν ἀλάτων τῶν Κάστρου ἐπάνω. Ἀλλὰ νὰ μὴ φύγῃ πρὶν ἵσχυρῶς ἀπὸ τοῦ κυρ-Ἀναγνώστημιν, τὸν προσετόν, ἵνα μὴ ἀπαρτίσῃ σου, μὴ τυχὸν ἤθελε νὰ τοῦ παραγυῖλῃ τίς σου. Τὸν ἐπέταξε τὴν κάπταν σου, ἐνίφθη μετὰ τῶν ἀλάτων ἀπὸ τῆς ἀπὸ τῆς μετὰ τῶν μανικίων τοῦ ὑποκαμίσου σου, ἥρωκα σου, κακοδέξαν κ' ἔφυγε τρέχων.

Ἐπὶ τὴν ἐξέβαλε τὸ πολὺ γάλα εἰς μέγαν λέβητα καὶ ἐκείνου τὸ ὅποιον μόνος ἐκείνου ἀπὸ ἀκρογιαλιά εἰς ἀκρογιαλιά, τρέχων ἐπάνω ἀπὸ τὴν βροσίον, ὅπου ἐβγαλε κογχύλια καὶ πεταλίδια καὶ ἄλλα τὰ ἔβγαλε πῦρ καὶ ἠσοχολεῖτο νὰ τὸ βράσῃ, καὶ ἔστειλεν ὅτι θὰ εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀντάγκην νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν μέσην μετὰ γάλα, πρᾶγμα δυσάρεστον, ἔάν, ὡς ἐκεῖνος ἔκρινεν, ὁ κολλήγειν σου ἀνθρώπος νὰ τοῦ στείλῃ ἄλλο γάλα ἵνα μὴ εὐωδίασῇ. Διότι αὐτὸς ὁ αἰπόλος δὲν ἦτο ἀπὸ τὸν γένοντα φόρτωμα εἰς τοὺς ἀλλοῦς, καὶ ἀν ὁ ἀπὸ τὸν γένοντα εἶχε τὴν καλὴν διαθεσίαν, αὐτὸς δὲν θὰ ἔβραζε καὶ ἄλλο τῶν σου, διὰ νὰ τὸν κάμη σταυνικῶς νὰ τὸν ἀντάγκῃ ἢ ἀντάγκῃ ἢ ἄλλο τίποτε, ἄς ποῦμε. Ἄλλοι ὅμως ἀπὸ τὸν γένοντα τινὰς, τὸ μέσον νὰ τὰ ἔχουν καλά μετὰ τὸν ἀντάγκῃν, εἴτε τὰ ἀντάγκῃν τὰ μισακά, κατὰ κανόνα, ὁ ἀπὸ τὸν γένοντα πᾶσι, ἀν καὶ τὰ ἰδικὰ τους τίποτε δὲν παθαίνοι, ἀντὶ τὸ πάλιν, νὰ ἔχουμε καλὴν ψυχὴν, τὰ καταφέρωμεν κατὰ τὸν γένοντα. Καὶ νὰ ἦτο τοιῦτάχιστον ἀρεκτὸν τὸ γάλα, ἀπὸ τὸν γένοντα ἢ ἀπὸ τὸν ἀντάγκῃν. Ἄλλ' ὄργη Θεοῦ ἐστὶν ὅτι ἔστις ἐκεῖνος εἰς τὰ βοσκήματα. Τὰ πράγματα τὰ ἑξῆς ἐξῆς ἠοφῆσαι ὀλίγες μόνον γαλάρες τοῦ ἐμεινῆσιν σου στέφες. Δὲν ἔκαμεν ὁ Θεὸς καλὸν καιρὸν νὰ ἔσται ὁ ἀντάγκῃν, νὰ βοσκήσων τὰ πράγματα. Τί-σε καὶ ἀπὸ τὸν γένοντα τὰ πράγματα.

Ἐπὶ τὴν ἐξέβαλε τὸ πολὺ γάλα εἰς μέγαν λέβητα καὶ ἐκείνου τὸ ὅποιον μόνος ἐκείνου ἀπὸ ἀκρογιαλιά εἰς ἀκρογιαλιά, τρέχων ἐπάνω ἀπὸ τὴν βροσίον, ὅπου ἐβγαλε κογχύλια καὶ πεταλίδια καὶ ἄλλα τὰ ἔβγαλε πῦρ καὶ ἠσοχολεῖτο νὰ τὸ βράσῃ, καὶ ἔστειλεν ὅτι θὰ εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀντάγκην νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν μέσην μετὰ γάλα, πρᾶγμα δυσάρεστον, ἔάν, ὡς ἐκεῖνος ἔκρινεν, ὁ κολλήγειν σου ἀνθρώπος νὰ τοῦ στείλῃ ἄλλο γάλα ἵνα μὴ εὐωδίασῇ. Διότι αὐτὸς ὁ αἰπόλος δὲν ἦτο ἀπὸ τὸν γένοντα φόρτωμα εἰς τοὺς ἀλλοῦς, καὶ ἀν ὁ ἀπὸ τὸν γένοντα εἶχε τὴν καλὴν διαθεσίαν, αὐτὸς δὲν θὰ ἔβραζε καὶ ἄλλο τῶν σου, διὰ νὰ τὸν κάμη σταυνικῶς νὰ τὸν ἀντάγκῃ ἢ ἀντάγκῃ ἢ ἄλλο τίποτε, ἄς ποῦμε. Ἄλλοι ὅμως ἀπὸ τὸν γένοντα τινὰς, τὸ μέσον νὰ τὰ ἔχουν καλά μετὰ τὸν ἀντάγκῃν, εἴτε τὰ ἀντάγκῃν τὰ μισακά, κατὰ κανόνα, ὁ ἀπὸ τὸν γένοντα πᾶσι, ἀν καὶ τὰ ἰδικὰ τους τίποτε δὲν παθαίνοι, ἀντὶ τὸ πάλιν, νὰ ἔχουμε καλὴν ψυχὴν, τὰ καταφέρωμεν κατὰ τὸν γένοντα. Καὶ νὰ ἦτο τοιῦτάχιστον ἀρεκτὸν τὸ γάλα, ἀπὸ τὸν γένοντα ἢ ἀπὸ τὸν ἀντάγκῃν. Ἄλλ' ὄργη Θεοῦ ἐστὶν ὅτι ἔστις ἐκεῖνος εἰς τὰ βοσκήματα. Τὰ πράγματα τὰ ἑξῆς ἐξῆς ἠοφῆσαι ὀλίγες μόνον γαλάρες τοῦ ἐμεινῆσιν σου στέφες. Δὲν ἔκαμεν ὁ Θεὸς καλὸν καιρὸν νὰ ἔσται ὁ ἀντάγκῃν, νὰ βοσκήσων τὰ πράγματα. Τί-σε καὶ ἀπὸ τὸν γένοντα τὰ πράγματα.

το ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἑξαπλοῦμεναι, ἢ μίᾳ ὡς ὀθονη μετὰ πλοῦνι στήμονα καὶ μετὰ ἀλικην κρόκην, δεχουμένη τὰς ἀπὸ τῆς γείας τῆς παμφαοῦς ἀνατολῆς, ἢ ἀλλῆ ὡς ὑπόκειος μετὰ τῆς ἄρουρα, φέρουσα τὴν σκωρίαν τοῦ σκοτούς ἀκόμη κατεσπαρμένην.

Τότε οἱ βάροβαροι ἐστάθησαν εἰς μίαν στενωπὴν, εἰς τὴν τοῦ ὑπὸ τὰ πύλικα, ἐξ ᾧν ἦτο κατάφυτον τὸ βουνόν. ἀρχηγὸς τοὺς διέταξε νὰ μοιρασθῶσιν εἰς τρεῖς ὁμάδας καὶ νὰ βαδίσωσιν ἐκαστὴ χωριστά, εἰς πεντακοσίω βημάτων ἀπόστασιν ἢ μίᾳ ἀπὸ τῆς ἀλλῆς, διὰ νὰ μὴ φανῶσιν ἑαυτοῖς πτοί εἰς πάντα ἀγροδίαιτον, ὅστις τυχὸν ὀρθρίων ἐπιπύσει τῆς αὐγῆς εἰς τὸ βουνὸν θὰ τοὺς παρετῆρει μακρόθεν. ἵσχυον κρύψει ἐπιμελῶς τὰ ὄπλα ὑπὸ τὰ πλατεῖα βουρνοῦσιν, εἶχον ἀφαιρέσει τὰ σαρικά ἀπὸ τὰ φέσια τῶν μακρὰ, ὀρθὰ καὶ ὑποστρόγγυλα, καὶ ὁμοίωσιν μετὰ ἄλλας ζωεμπόρους ἢ μετὰ περιπλανημένους πραγματευομένους.

Ἡ ὁδὸς διὰ τὸ Κάστρον, ἔην ἐκατηφόριζαν κατ' ἐπιπέδον ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου εἰς τὴν κοιλίαν δα τῆν καλουμένην «τ' Ἀρβανίτην», ἦτο πολὺ συντομωτέρα, ἀλλ' ὁ γερο-Σολμάν, ἐπειδὴ εἶχε βάσει σημάδι τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς, τὴν Καραφιλτζανάκων λεγομένην τοὺς ἀδήγησεν ἀνατολικώτερον πρὸ τὰ δεξιά, καὶ κατὰ τὴν θοὴν εἰς τὴν ὠραίαν γραφικὴν τοποθεσίαν τοῦ Προφῆτου Ἡλίου, ὅπου ἔπυον ὕδωρ δροσερὸν ἐκ τῆς κρήνης τῆς δεξιᾶς γούς, ὑπὸ τῆν ἀμφιλαφῆ σκιὰν γυγαντιαίων πλατάνων.

Ἡτο ἦδη περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου, καὶ μετὰ ἄλλων πρὸς τὸν ἡμέτερον δρόμον, ἦτο ἄκρα πηγεμία, καὶ ἡ ἡμέρα προσηγγέλλετο λίαν θερμῆ, εἰ καὶ ὁ ἥλιος δὲν εἶχεν ἀνατελεῖν ἀκόμη.

Ἐκείθεν στραφέντες πρὸς τὰ βορειανατολικά, διέτρεξαν μέγαν ἐπικλινῆς ὀροπέδιον, ὅπου ἦν θέα ἐκτίετα ἀνὰ τὸ Αἰγαίον ἀχανῆς μεταξὺ τοῦ ὑψηλοῦ Ἄθου, τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν ἡῶσων, καὶ ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βουνοῦ τῆς Καραφιλτζανάκων, ἦρχισαν ν' ἀνέρχωνται πρὸς τὰ ἀρυστέρα βορειοδυτικώτερον.

ἀνατολῆς εἰς τὸ σύνδεσμον σκιερὸν πεῦμα, εἰς θέσιν κατακλιθεὶς ἐπὶ Πηγάδιον, γέτονα τῶν «Πριῶν Σταυρῶν», ἡμετέροιον φρέαρ εἶναι στοιχειωμένον, καὶ παρὰ τὸν φρέαρον οὐχὶ σπανίως ἐξέρχονται φαντάσματα, ἃ καὶ εἰς ἀβάπτης μετὰ τὴν τουμπούκα, οὐχὶ Ἄραβη ἀκούσασα τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' Αἰθίοψ παμφάκων, ὡς ἐξέβη ἐκ τῆς ἄβυθου τῆς ἄβυθου, ὅστις ἐγνώριζε τὸ πρᾶγμα, τοὺς ἄλλους ἔπεισαν ὄλου, ἀνατέλλοντος ἡδὴ τοῦ ἡλίου, ἵνα ἐπιπύσει τὴν κροτήσαντες τρεῖς τὰ μέτωπα εἰς τὸ λιμνοπέλαγος, ἐκαταλούμενοι ἴδωσαν τὴν σκιὰν τοῦ ἀρχαίου ἡρώου, ὅστις, τίς οἶδε διὰ ποίαν ἀμαρτίαν, εἶχε ἀποπέσει ἀπὸ τοῦ περαδείσου καὶ τὸ φάσμα του ἐξηκολούθει ἀπὸ τῆς ἄβυθου νὰ περιπλανηῖται εἰς τὴν μελαγχολικὴν καὶ ἀκαταπόνητον ἐστίασιν.

Δ'

Ἐπειδὴ τὸν ὁ πτωχὸς αἰπόλος τὰς ἀφῆσεν ὅπως εὐρέσει τὸν Θεοῦ, οὐδὲ εἶχε κωρὸν νὰ τὰς ὀδηγήσῃ, ἔπειτα τὴν μάνορῶν καὶ νὰ τὰς ἀσφαλίσῃ. Βοσκὸν ἀποπέσει ἀναπληρωτὴν δὲν εἶχε τὴν στυγμὴν ἐκείνην, ἡ ἀποπέσει τοῦ δὲν εἶχε ἐπιστρέψει ἀκόμη ἀπὸ τὸ πρᾶγμα, τὸ παλαιόπαιδο θὰ ἦτο τὰς πύλας ἀνοικτὰς καὶ τὸν ἀποπέσει μετὰ φίλους εἰς κανὲν καταπηλεῖον. Τίς οἶδεν ἂν ἔπειτα τὸ ἦμισυ τῆς καρδιάρας, τῆς προσωρισμένης ἀπὸ τῆς ἀποπέσει, ἀντὶ ἡμισείας δωδεκάδος ἰχθυδίων παρὰ τὸν ἡμέτερον δρόμον;

Ἐπειδὴ ὁλίγα μόνον βήματα ἔτρεξεν ἐπὶ τῆς μεγάλης ἀποπέσει εἶτα ἐστράφη πρὸς τὰ ἀριστέρα καὶ ἔχουθη ἐν τῇ ἀποπέσει θάμνω. Δὲν ἦτο μωρὸς αὐτὸς νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν ἡμέτερον διὰ τῆς μεγάλης ὁδοῦ, τὴν ὁποίαν εἶχε δειξέει ἀπὸ τῆς εἰς τοὺς κλέπτας. Ἐγνώριζε παμπόλλας πλαγίως ἡμέτερος καὶ μονοπάτια γνωστὰ μόνον εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἀποπέσει γέλατος του.

Ἐκεῖ μεταξὺ τῶν θάμνων, ἦρχιζεν ἕνα μονοπάτι γνωστό-

Λουν νὰ ξεματίσωσι πάντα ἐπιδρομέα κατορθώσαντα νὰ
ζυγώση εἰς τὴν σιδηρᾶν πύλην κ' ἐπιχειροῦντα νὰ τὴν βιά-
σῃ. Κίδοι (κιάσκι) ἦτο τὸ μικρὸν περίπτερον, ὅπου συνερχό-
μενοι ἐβουλεύοντο ἢ ἀπλῶς ἠργολόγουν οἱ προεστοὶ μὲ
τὴν μακρὰν τοιμπούκαν, μὲ τὰς ποικιλτὰς μανίκας καὶ
τὰς κεντητὰς ζώνας των.

Καὶ πάλιν ἐκ τρίτου ἐπανέλαβεν:

— Ἐ! πορτέρη! εἰ σεῖς οἱ προεστοί!

Τὴν φορὰν ταύτην ἠκούσθη βραχνὸς ὁ βαρὺς καὶ ὀξὺς
τριγυμὸς τῶν σιδηρῶν μοχλῶν. Ἄλλ' οὐχ ἦττον παραδό-
ξως ἢ πύλη ἐμεινε κλειστῇ, ὡς νὰ μετενόησεν ἐκεῖνος, ὅστις
ἐμέλαε νὰ τὴν ἀνοίξῃ.

Συγχρόνως διὰ τινος πολεμίστρας ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ
ἀκροδόμου ἠκούσθη φωνή:

— Ἐ! σὺ, πῶς βιάζεσαι τόσο, Ἰσάμπανει; Ἔχε ὑπομονὴ
νὰ κατεβάσωμε τὸ γεφύρι. Ἡ θέλεις νὰ σ' ἀνεβάσω καὶ σὲ
μὲ τὸ παλάγκο, καθὼς ἀνέβασα τὸν παραγυιὸ σου τὴν
αὐγῆ;

— Τὸν ἀνέβασες μὲ τὸ παλάγκο; εἶπε αὐτομάτως ὁ
βοσκός.

— Ἐφερε τὸ γάλα τοῦ κῦρ Ἀναγνώστη τοῦ προεστοῦ,
καὶ ὁ κῦρ Ἀναγνώστης τὸ θέλει φρέσκο, κατάλαβες. Ἐγὼ
κατέβασα τὸ παλάγκο, γιὰ νὰ πέρῃσῃ τὴν καρδιάρα στὸν
γάντζο, κ' ἡ ἀφεντιά του ἐδέθηκε ὁ ἴδιος, χωρὶς νὰ μοῦ πῇ.
Σὰ βαρὺ τὸ γάλα, εἶπα, σὰν ἀρχισα νὰ τραβῶ τὸ παλάγκο.
Σὰν τὸν ἀνέβασα ὡς τὸ μισὸ τὸ ὕψος, βλάπτω τὴ μούρη
τοῦ ψυχογυιοῦ σου, καὶ μ' ἐκούταξε καὶ γέλοῦσε σὰν μαί-
μου. Εἶπα νὰ τοῦ παύξω καμιὰ δουλειά, ν' ἀφήσω μιά τὸ
σκουλί, πού νὰ τοῦ φανῇ ὁ σύρρανος σφοντυλί... νὰ σοῦ τὸν
φτιάσω ἐγὼ κοπανιστή... Μὰ ἄς ἔχη χάρη, λυπηθῆκα τὸ
γάλα τοῦ κῦρ Ἀναγνώστη, εἰδείμῃ, ἕνα σομπανόπουλο
ὀλιγώτερο, ἕνα περισσότερο, θελὰ χάση, κατάλαβες, ἡ Πό-
λη...

— Δὲ μὲ μέλει ἐμένα γι' αὐτὰ, τοῦ ἐφώνησεν ἀπ' ἀντικρὺ
ὁ βοσκὸς ἀρχισας νὰ δυσφορῇ ἐπὶ τῇ πολυλογία τοῦ φύ-

ἄσκος, ὅστις ἀόρατος ὄπισθεν τοῦ τοίχου, διὰ τῆς πολεμί-
στρας βλάπτων τὸν βοσκόν, εὐχαριστέτο νὰ τὸν περᾶξῃ,
καπιλῶν τὸ βραχὺ τοιμπούκι του, ἔχων ἀξιώσεις δημογε-
γοντρικὰς καὶ τρέφων περιφρόνησιν πρὸς τὸ γένος τῶν
ποιμένων.

— Καὶ γιὰ τί πράγματα ἐσένα σὲ μέλει; ἀπήτησεν ὁ
πυλῶρος μμιούμειος τὴν ἐπίρρινον φωνὴν τοῦ αἰπόλου.

— Ἄκουσε νὰ σοῦ πῶ! ποῦ εἶσαι! ἐκραξεν ἀνυπόμουνος
ὄστος, τρέχα νὰ πῆς στοὺς προεστούς, τὸ καλὸ π' σὰς θέ-
λα, νὰ μὴν κατεβάσετε σήμερα τὸ γεφύρι! Τὸ καλὸ π' σὰς
πάλω! Ἄκους;

— Νὰ μὴν κατεβάσωμε τὸ γεφύρι; ἐπανέλαβε μηχανι-
κῶς ὁ πυλῶρος ὄπισθεν τῆς πολεμίστρας.

— Νὰ μὴν τὸ κατεβάσεται! ἐφώνησεν ἑμφαντικώτερον ὁ
βοσκός.

— Καὶ γιατί; Ἐσὺ θὰ μᾶς προστάξῃς; Νὰ μὴν ὠνειρεύ-
σῃς τίποτε;

Καὶ ἦτο ἔτοιμος, ὅπως πρότερον ἀνέβαλε ν' ἀνοίξῃ τὰς
πίλας τοῦ φρουρίου, ἀπλῶς διὰ νὰ βασανίσῃ τὸν βοσκόν,
ἐκείντ' τὸν ἐνόμισε θέλοντα νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ φρούριον δι'
ἐπιτήρῃαν του ὑπόθεσιν, οὕτω τώρα ν' ἀνοίξῃ τὴν πύλην
καὶ νὰ σηκώσῃ διὰ τοῦ ἀρχετύπου μοχλοῦ τὴν γέφυραν
ἐπὶ τῶν ἄρχυτέρας, εἰς τὸ πείσμα τοῦ αἰπόλου, κελεύου-
στος νὰ μείνῃ ὑψωμένη ἢ γέφυρα.

Ὁ μπαρμπά-Δῆμος (οὕτως ἐκαλεῖτο ὁ πυλῶρος τοῦ
φρουρίου) ἦτο ἡ παραξενιὰ καὶ ἡ ἀντιλογία ἐμπρόσωπος.

— Ἦρθαν κλέφτες! ἐπανέλαβεν ἡ φωνὴ τοῦ βοσκου.
Ἐσὺν κορσάροι! Τοὺς εἶδα μὲ τὰ μάτια μου!

— Κλέφτες; Κορσάροι; ἐπανείπε καὶ ὁ μπαρμπά-Δῆμος.
— Σὺρε νὰ πῆς στοὺς προεστούς, πές καὶ τοῦ κῦρ Ἀνα-

γνώστη τοῦ κολλήγα μου χαϊρετίσματα πολὺ ἀπὸ μένα,
ἔστω κορσάροι! Τοὺς εἶδα ἀπάν' στὸ Σταυρό! Ἔτσι νὰ
ἔχω καλὸ τέλος! Εἶδα παραπάν' ἀπὸ δέκα - δώδεκα. Θὰ
ἔχω καὶ ἀλλοὺ κρυμμένοι. Δὲν ξέρω ποῦ ἔχουν ἀραμμένο τὸ
κόρσάκο τους... Ὡς τόσο τοὺς εἶδα. Ἦρθαν νὰ ἐρωτήσουν τὸ

δρόμο του Κάστρου από μέσα...

‘Ο μπαρμπα-Δημος ἤρχισε νὰ λαμβάνη ὑπό σπουδαιοτέ-
ραν ὄψει τὸ πράγμα. Ἐν τούτοις, ὅπως μὴ ἀφήσῃ ἐξ ὀλο-
κλήρου τὴν ἀντιλογίαν του:

— Μὴν εἶδες ὄνειρο, ἀνθρωπε; ἐφώναξε. Ποῦ θελὰ βρε-
θοῦν οἱ κορσάροι;

— Τοὺς εἶδα, σοῦ λέω, μὲ τὰ μάτια μου. ‘Οπου κι ἂν εἶναι
ἐφτασσα! Μὴν κατεβῆς τὸ γεφύρι, πρὶν σοῦ δώσουν τὴν
ἀδεια οἱ προεστοί. ‘Ας βάλουν βάρδια καὶ στὸ Πρεγᾶδι κι
ἀλλοῦ, γιὰ νὰ μὴ σὰς πατήσουν νύχται!

Καὶ ταῦτα λέγων, ὁ βοσκὸς ἤρχισε ν’ ἀπομακρύνεται
ἀπὸ τὴν γέφυραν.

— Εἶσαι στὰ συγκαλά σου; τοῦ ἐφώναξε διὰ τελευταίαν
φορὰν ὁ μπαρμπα-Δημος.

— Ἐγὼ εἶμαι στὰ λογικὰ μου, ἡσύχασε· τώρα θὰ ἰδῆς.

— Καὶ σὺ ποῦ θὰ πᾶς; τὸν ἠρώτησεν ὁ πηλῶρος.

— Ἐγὼ ἔχω τὰ γίδια μου καὶ ξέρω κι ὄλες τίς στηλιές
νὰ κρυφτῶ, ἀπήντησεν ὁ βοσκός.

Τῷ ὄντι, τὴν τελευταίαν στιγμὴν τοῦ ἦλθε τοῦ μπαρ-
μπα-Δημοῦ ἡ ἀπορία: διατί, ἂν πράγματι εἶχαν ἔλθει πει-
ραταί, ὁ Τσόμπανος δὲν ἐφρόντιζε καὶ περὶ τῆς προσωπι-
κῆς ἀσφαλείας του. ‘Αλλ’ ὁ βοσκὸς ἐξηκολούθησε ν’ ἀπο-
μακρύνεται καὶ μετ’ ὀλίγον ἔγινεν ἀφαντος.

‘Ο μπαρμπα-Δημος ἤρχισε νὰ σταυροκοπηῖται ἀφειδῶς
ὅπισθεν τῆς πολεμίστρας, εἴτα ἔσπευσε νὰ καταβῆ ἀπὸ
τὴν Παράτσαν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ Κιόσκι καὶ μετέδωκε τὴν
εἶδησιν εἰς τοὺς δημογέροντας τοῦ φρουρίου.

Ε’

Τῷ ὄντι, οὔτε ἡ ἰδέα δὲν τοῦ ἦλθε τοῦ πτωχοῦ αἰπόλου,
τοῦ βόσκουτος ὀλίγας αἰγας εἰς τὸ κατὰ μέρος τῶν Τριῶν
Σταυρῶν, νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ μπαρμπα-Δημοῦ νὰ τοῦ
ρίψῃ τὴν σχοινίην κλίμακα ἢ νὰ τοῦ καταβιβάσῃ τὸν
κάλαν μετ’ ἀρπάγην καὶ τὴν θηλείαν, δι’ ἧς ἀνηλθεν εἰς

τὴν Παράτσαν τοῦ φρουρίου ὁ παραγγυιὸς του, κατὰ τὴν
ἐφήγησιν τοῦ πηλῶρου· ἀλλὰ πρῶτον ἠλπίεν ὅτι οἱ πει-
ραταί δὲν θὰ ὑπωπτεύοντο τὸ παρ’ αὐτοῦ γενόμενον διὰ-
βημα, ἐπειτα αὐτός, ὅστις ἐγνώριζεν ὅλους τοὺς κρημνοὺς
καὶ ὄλα τὰ μονοπάτια, ἐγνώριζεν ἐπίσης καὶ ὄλα τὰ σπῆ-
λακια καὶ τὰς κρύπτας, τὰς ἀνοιγομένης ἀνὰ τὰς βραχώ-
εις βορειῶς ὄχλατῶς τῆς νήσου. Ἐλυνεῖτο δὲ τὸ πτωχὸν
αἰπόλον του, τὸ ὅποῖον ἐθεώρει ὡς παρακαταθήκην ἐπι-
στευθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τῆς φειδωλῆς μοίρας του πρὸς φύλα-
ξιν.

‘Ο κολλήγας του ὁ κὺρ ‘Αναγνώστης, ὁ προεστός, δὲν
ἦτο ἀνθρωπος μὲ ἀνοιχτὸ χέρι, βδέπεις, καὶ ἂν ὁ πτωχὸς
Τσόμπανος ἔχαιε τὰς αἰγὰς του, ἦτο κατεστραμμένος, καὶ
τὸν λῶς ἐλπίδας δὲν εἶχε νὰ εὕρῃ σεργαμιὰ διὰ ν’ ἀγοράσῃ
ἀγίους. Ἐπειτα ὄλοι θὰ τὸν ὠνόμαζαν ἀναξίον. Ἐνδεὶς αὐ-
τὸς καλὰ ἀπὸ κόσμου, ἀς ἦτο κ’ αἰγοβοσκός. Καὶ τυχερὸς
ἦν εἶσαι, κατάλαβες, καλὸ δὲν σοῦ λέγουν, μόνον «σοῦ
ἔστην πρόσωπο», κι ἀπ’ ὅπισω σοῦ σκάβουν τὸ λάκκο· καὶ
ἔσται νὰ εἶσαι, πάλιν «τύφλαι!» σοῦ φωνάζουν ὄλοι. Καὶ
ἦτο ἐνεροπόλει ἀμοιβῆν ἢ μισθὸν τινα, διότι, κατὰ τὸ
ἔθος ὄντων, προσέφερε μεγάλαν ἐκδουλεύσιν εἰς τοὺς
ἐπιπρωτίους του, ἀναγγέλλων τὸν ἐπικρεμᾶμενον φο-
βὸν κίνδυνον καὶ σώζων ἐκ φόρου καὶ διαρπαγῆς ὀλό-
κωπον χάριον. Αὐτὰ εἶναι (πῶς νὰ εἴπη τις;) «ἔερά πρά-
γματα, καὶ ἂν ὑπάρχη ἀμοιβή τις, θὰ εἶναι ἀλλοῦ κάπου·
ἔγωγε ἐμυῖδράν τὴν συναίσθησιν ταύτην.

Ἐπειτὰ τινα ἀνελογίετο ὁ πτωχὸς αἰπόλος, ὁ βόσκων
ὄλες αἰγας εἰς τὸ κατὰ μέρος τῶν Τριῶν Σταυρῶν, καὶ
ἠρώτησε ὀρομᾶτος τὴν ἰδίαν ἀτραπὸν, δι’ ἧς εἶχε κατέλθει
εἰς τὸ φρούριον.

Ἦλθ’ ὅταν ἐφθασεν εἰς τὸ ὕψος τοῦ κρημνοῦ, ὅπουθεν
ἔκειτο ἡ ἀτραπὸς νὰ διαχωράττηται, τρεῖς ἄνδρες κε-
κλιμένοι εἰς τοὺς θάμνους ἀναπηδησαντες τὸν συνῆλα-
στον βοσκὸν ἀφῆκε πεπνυγμένην κραυγὴν. Οἱ ἔνοπλοι

ἄνδρες ἐν ἀκαρεΐ τὸν ἐφίμωσαν καὶ τὸν ἔδεσαν. Τὸν μετα-
 φερὰν δὲ πλοῖοιόν τῶν συντρόφων τῶν.

Ἦτο ἡ ὀπισθοφυλακὴ τῶν Ἀγαρηνῶν, ἦτις, φθάσαντες
 εἰς τὴν κοιλάδα τὴν ἐκτετατομένην κάτω τοῦ ἐνυγώματος τῶν
 Πρωῶν Σταυρῶν, εὔρε καλὸν ἔρμαιον τὰς αἰγὰς τοῦ πα-
 χοῦ αἰπόλου. Οἱ Βάρβαροι ἔσφαξαν πάραυτα τρεῖς παρὰ
 τράγους, καὶ ὅσα ἐρίφια ὑπῆρχον τὰ ἐγδαρὰν καὶ τὰ ἔσφα-
 βλίσαν.

Ἐπερίμεναν τὸ σημεῖον τῶν πέντε τουφεκισμῶν, καὶ
 ὅποῖον εἶχε συμφωνηθῆ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν προπορευ-
 θέντων συντρόφων τῶν. Ἄμα ἐπατεῖτο τὸ Κάστρον, εἶπεν
 καιρὸν νὰ ψήσωσι τὰ σφάγια καὶ νὰ εὐωχθῶσι. Ἐπὶ
 ἤττου εἰς τούτῳ ἤρναψε πῦρ καὶ κατεγλίετο νὰ ψήσῃ
 τρυφερώτερον τῶν ἐριφίων.

Τρεῖς ἢ τέσσαρες αὐτῶν εἶχον τοποθετηθῆ παρὰ τὸ
 κρημνὸν ἐπισκοποῦντες πρὸς τὸν Ἅγιον Σώστην. Ἐπει-
 μεναν ὄσονοῦπῳ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ πλοίου τῶν.

Αὐτοὶ οὗτοι ἦσαν οἱ συλλαβόντες τὸν πτωχὸν αἰπόλον
 τὸν ἐκράτησαν ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ δὲν τὸν ἐνώχλησαν ἄ-
 λως. Προφανῶς οὗτοι εὐρίσκοιτο ἐν ἀγνοίᾳ τῆς καθέστη-
 τοῦ βοσκῆ πρὸς τὸ φρονῆριον, καὶ οὐδ' ὑπώπτευσαν ὅτι
 αὐτὸς εἶχε φέρει εἰς τοὺς συμπατριώτας του τὴν εἰσοδή-
 τῆς ἀφίξεώς τῶν.

Παρηλθε μακρὰ ὥρα καὶ οἱ πειραταὶ ἤρχισαν ν' ἀπε-
 χῶσι. Τὸ μὲν πλοῖον ἐφάνη πλέων δειλῶς πέραν τοῦ ἀκρω-
 τηρίου τῆς Ἁγίας Ἐλένης καὶ ἐλθὸν προσωρμίσθη σὲ με-
 κρὰν τοῦ Ἁγίου Σώστη. Ἐκ τοῦ φρονυρίου ὄμως οὐδεὶς ἐ-
 μείον ἠκούσθη.

Τέλος, περὶ ὥραν τετάρτην τῆς ἡμέρας, ὅταν ὁ πλοῖον
 εἶχεν ἀνέλθει ἤδη πολὺ ὑψηλὰ, οἱ δώδεκα σύντροφοὶ τῶν
 κάθιδροὶ καὶ πνευστιῶτες ἔφθασαν ἀπρακτοὶ πλοῖον
 τῶν.

Ὁ πτωχὸς Τσόμπανος, ὁ δεσμώτης, ἐνδεὶ ἐκ τῶν ὄψι-
 λων βλεμμάτων καὶ ἐκ τῆς θηρώδους ἐκφράσεως τοῦ πρῶ-
 σώπου τῶν (χωρὶς νὰ ἐννοῇ τίποτε ἐκ τῆς βαρβαροφώσε-

ἔσφαξαν τὰς αἰγὰς καὶ τὰς ἐρίφιας τοῦ πα-
 χοῦ αἰπόλου. Οἱ Βάρβαροι ἔσφαξαν πάραυτα τρεῖς παρὰ
 τράγους, καὶ ὅσα ἐρίφια ὑπῆρχον τὰ ἐγδαρὰν καὶ τὰ ἔσφα-
 βλίσαν.

Ἐπερίμεναν τὸ σημεῖον τῶν πέντε τουφεκισμῶν, καὶ
 ὅποῖον εἶχε συμφωνηθῆ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν προπορευ-
 θέντων συντρόφων τῶν. Ἄμα ἐπατεῖτο τὸ Κάστρον, εἶπεν
 καιρὸν νὰ ψήσωσι τὰ σφάγια καὶ νὰ εὐωχθῶσι. Ἐπὶ
 ἤττου εἰς τούτῳ ἤρναψε πῦρ καὶ κατεγλίετο νὰ ψήσῃ
 τρυφερώτερον τῶν ἐριφίων.

Τρεῖς ἢ τέσσαρες αὐτῶν εἶχον τοποθετηθῆ παρὰ τὸ
 κρημνὸν ἐπισκοποῦντες πρὸς τὸν Ἅγιον Σώστην. Ἐπει-
 μεναν ὄσονοῦπῳ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ πλοίου τῶν.
 Αὐτοὶ οὗτοι ἦσαν οἱ συλλαβόντες τὸν πτωχὸν αἰπόλον
 τὸν ἐκράτησαν ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ δὲν τὸν ἐνώχλησαν ἄ-
 λως. Προφανῶς οὗτοι εὐρίσκοιτο ἐν ἀγνοίᾳ τῆς καθέστη-
 τοῦ βοσκῆ πρὸς τὸ φρονῆριον, καὶ οὐδ' ὑπώπτευσαν ὅτι
 αὐτὸς εἶχε φέρει εἰς τοὺς συμπατριώτας του τὴν εἰσοδή-
 τῆς ἀφίξεώς τῶν.

Παρηλθε μακρὰ ὥρα καὶ οἱ πειραταὶ ἤρχισαν ν' ἀπε-
 χῶσι. Τὸ μὲν πλοῖον ἐφάνη πλέων δειλῶς πέραν τοῦ ἀκρω-
 τηρίου τῆς Ἁγίας Ἐλένης καὶ ἐλθὸν προσωρμίσθη σὲ με-
 κρὰν τοῦ Ἁγίου Σώστη. Ἐκ τοῦ φρονυρίου ὄμως οὐδεὶς ἐ-
 μείον ἠκούσθη.

Τέλος, περὶ ὥραν τετάρτην τῆς ἡμέρας, ὅταν ὁ πλοῖον
 εἶχεν ἀνέλθει ἤδη πολὺ ὑψηλὰ, οἱ δώδεκα σύντροφοὶ τῶν
 κάθιδροὶ καὶ πνευστιῶτες ἔφθασαν ἀπρακτοὶ πλοῖον
 τῶν.
 Ὁ πτωχὸς Τσόμπανος, ὁ δεσμώτης, ἐνδεὶ ἐκ τῶν ὄψι-
 λων βλεμμάτων καὶ ἐκ τῆς θηρώδους ἐκφράσεως τοῦ πρῶ-
 σώπου τῶν (χωρὶς νὰ ἐννοῇ τίποτε ἐκ τῆς βαρβαροφώσε-

ἔσφαξαν τὰς αἰγὰς καὶ τὰς ἐρίφιας τοῦ πα-
 χοῦ αἰπόλου. Οἱ Βάρβαροι ἔσφαξαν πάραυτα τρεῖς παρὰ
 τράγους, καὶ ὅσα ἐρίφια ὑπῆρχον τὰ ἐγδαρὰν καὶ τὰ ἔσφα-
 βλίσαν.

Ἐπερίμεναν τὸ σημεῖον τῶν πέντε τουφεκισμῶν, καὶ
 ὅποῖον εἶχε συμφωνηθῆ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν προπορευ-
 θέντων συντρόφων τῶν. Ἄμα ἐπατεῖτο τὸ Κάστρον, εἶπεν
 καιρὸν νὰ ψήσωσι τὰ σφάγια καὶ νὰ εὐωχθῶσι. Ἐπὶ
 ἤττου εἰς τούτῳ ἤρναψε πῦρ καὶ κατεγλίετο νὰ ψήσῃ
 τρυφερώτερον τῶν ἐριφίων.

Τρεῖς ἢ τέσσαρες αὐτῶν εἶχον τοποθετηθῆ παρὰ τὸ
 κρημνὸν ἐπισκοποῦντες πρὸς τὸν Ἅγιον Σώστην. Ἐπει-
 μεναν ὄσονοῦπῳ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ πλοίου τῶν.

Αὐτοὶ οὗτοι ἦσαν οἱ συλλαβόντες τὸν πτωχὸν αἰπόλον
 τὸν ἐκράτησαν ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ δὲν τὸν ἐνώχλησαν ἄ-
 λως. Προφανῶς οὗτοι εὐρίσκοιτο ἐν ἀγνοίᾳ τῆς καθέστη-
 τοῦ βοσκῆ πρὸς τὸ φρονῆριον, καὶ οὐδ' ὑπώπτευσαν ὅτι
 αὐτὸς εἶχε φέρει εἰς τοὺς συμπατριώτας του τὴν εἰσοδή-
 τῆς ἀφίξεώς τῶν.

Παρηλθε μακρὰ ὥρα καὶ οἱ πειραταὶ ἤρχισαν ν' ἀπε-
 χῶσι. Τὸ μὲν πλοῖον ἐφάνη πλέων δειλῶς πέραν τοῦ ἀκρω-
 τηρίου τῆς Ἁγίας Ἐλένης καὶ ἐλθὸν προσωρμίσθη σὲ με-
 κρὰν τοῦ Ἁγίου Σώστη. Ἐκ τοῦ φρονυρίου ὄμως οὐδεὶς ἐ-
 μείον ἠκούσθη.

πριορι τὴν ὑπόθεσιν, εἶναι δηλαδὴ μᾶλλον θρησκευτικά. — Ποίων χάριν, σᾶς παρακαλῶ, ποῖαν δύναμιν ἢ πρωτοπλάϊαν θὰ εἶχε τὸ νὰ λάβῃ τις τὸν κόπον νὰ περιγράψῃ λεπτομερῶς πῶς χωρικός ἱερεὺς ἀπῆλθε νὰ λειτουργήσῃ εἰς ἐξωκκλήσιον, χάριν μικρᾶς κουδότητος ἀγροίκων ἢ βυσκῶν, ποῖοι καὶ πόσοι μετέσχον τῆς πανηγύρεως, καὶ ποῖα τινα ἦσαν τὰ ἦθη τῶν πανηγυριστῶν; Τοῦτο θὰ ἦτο δὲ εὐτελὲς καὶ ταπεινόν, κατὰ τὴν γνώμην τῶν κριτικῶν. Ἦνὰ γράψῃ τις, ὅτι γηραιὸς ἀνὴρ ἐφόνησε τὴν συμβίβησίν του, κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων — χωρὶς μῆτε ὁ ἀναγνώστης μῆτε ὁ συγγραφεὺς νὰ ὑποπτεύσῃ κἄν διατὶ τὴν ἐφόνησε —, τοῦτο εἶναι ὑψηλὸν καὶ πολυτέλές, κατὰ τὴν ἐκτίμησιν μερικῶν. Μετὰ τοιοῦτον ἔγκλημα κατ' αὐτὴν τὴν ἀγίαν ἡμέραν, τὸ θέμα ἐξηγητλήθη, καὶ οὕτως τὰ Χριστουγεννιάτικα καὶ τὰ πασχαλινὰ διηγήματα δεῖ πρῆπει πλέον νὰ βλάπτωσι τὸ φῶς.

Μὴ θρησκευτικά, πρὸς Θεοῦ! Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος δεῖ εἶναι Βυζαντινοί, ἐνηθῆσαι; Οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες εἶναι κατ' εὐθείαν διώδοχοι τῶν ἀρχαίων. Ἐπειτα ἐπολιτισθῆσαν, ἐπροώδευσαν καὶ αὐτοί. Συμβαδίζουν μὲ τὰλλα ἔθνη; Ποίων ποιήσιν ἔχει τὸ νὰ γράψῃς ὅτι ὁ Χριστὸς κδέχεται τὴν λατρείαν τοῦ πτωχοῦ λαοῦ, καὶ ὅτι ὁ πτωχὸς ἱερεὺς «προσέφερε τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως»; Καὶ νὰ περιγράψῃς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναῦακου, μὲ τὰς νυσταλέας κωνιδήλας καὶ τὰς ἀμυρὰς μορφὰς τῶν Ἀγίων οὐλόγυρα! Δὲν τὲ ἐννοοῦμεν ἡμεῖς αὐτά. Ἡμεῖς θέλομεν διήγησαι, τὸ ὅποιον νὰ εἶναι ὀλον ποιήσας, ὄχι περὶ παραπραγματικότητος. Σὺ δὲ πῶς τολμᾷς νὰ γράψῃς, ὀμιλῶν περὶ Τουλαιανοῦ τοῦ Παρραβέτου, κερφωμένου εἰς τὸν τοῖχον ἀπὸ τῆν λόγχην τοῦ Ἀγ. Μερκουρίου, τοιαύτην βλάσφημον φράσιν: «Πελαδὸν ὃ παράφρων τύραννος...»; Ὅταν συγγραφεὺς ἄλλος, καὶ ἄλλης περιωπῆς, δημοσιεύσας πρὸ ἐτῶν ιστορικοφαναταστικὸν δρᾶμα, προέτασε χυδαῖα ἀληθῶς προκληγόμενα δι' ὧν ὑβρίζε βαναύσας τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων τοῦ — τότε οὐδεὶς λόγος ἦτο ὅπως σκανδαλισθῆ τις, διότι τὸ

ἔργον αὐτῆς μόδας. Ἀλλὰ σὺ, νὰ τολμᾷς νὰ ἐκφράξῃς τὴν ἀσέβητην γλωσσοσάν περὶ τοῦ Τουλαιανοῦ ἐκείνου; Ἐπειτα Βυζαντινοῦ τοιχογράφου) παρέλκει ὀλως. — Ἦνὰ γράψῃ τις, ὅτι γηραιὸς ἀνὴρ ἐφόνησε τὴν συμβίβησίν του, κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων — χωρὶς μῆτε ὁ ἀναγνώστης μῆτε ὁ συγγραφεὺς νὰ ὑποπτεύσῃ κἄν διατὶ τὴν ἐφόνησε —, τοῦτο εἶναι ὑψηλὸν καὶ πολυτέλές, κατὰ τὴν ἐκτίμησιν μερικῶν. Μετὰ τοιοῦτον ἔγκλημα κατ' αὐτὴν τὴν ἀγίαν ἡμέραν, τὸ θέμα ἐξηγητλήθη, καὶ οὕτως τὰ Χριστουγεννιάτικα καὶ τὰ πασχαλινὰ διηγήματα δεῖ πρῆπει πλέον νὰ βλάπτωσι τὸ φῶς.

Μὴ θρησκευτικά, πρὸς Θεοῦ! Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος δεῖ εἶναι Βυζαντινοί, ἐνηθῆσαι; Οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες εἶναι κατ' εὐθείαν διώδοχοι τῶν ἀρχαίων. Ἐπειτα ἐπολιτισθῆσαν, ἐπροώδευσαν καὶ αὐτοί. Συμβαδίζουν μὲ τὰλλα ἔθνη; Ποίων ποιήσιν ἔχει τὸ νὰ γράψῃς ὅτι ὁ Χριστὸς κδέχεται τὴν λατρείαν τοῦ πτωχοῦ λαοῦ, καὶ ὅτι ὁ πτωχὸς ἱερεὺς «προσέφερε τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως»; Καὶ νὰ περιγράψῃς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναῦακου, μὲ τὰς νυσταλέας κωνιδήλας καὶ τὰς ἀμυρὰς μορφὰς τῶν Ἀγίων οὐλόγυρα! Δὲν τὲ ἐννοοῦμεν ἡμεῖς αὐτά. Ἡμεῖς θέλομεν διήγησαι, τὸ ὅποιον νὰ εἶναι ὀλον ποιήσας, ὄχι περὶ παραπραγματικότητος. Σὺ δὲ πῶς τολμᾷς νὰ γράψῃς, ὀμιλῶν περὶ Τουλαιανοῦ τοῦ Παρραβέτου, κερφωμένου εἰς τὸν τοῖχον ἀπὸ τῆν λόγχην τοῦ Ἀγ. Μερκουρίου, τοιαύτην βλάσφημον φράσιν: «Πελαδὸν ὃ παράφρων τύραννος...»; Ὅταν συγγραφεὺς ἄλλος, καὶ ἄλλης περιωπῆς, δημοσιεύσας πρὸ ἐτῶν ιστορικοφαναταστικὸν δρᾶμα, προέτασε χυδαῖα ἀληθῶς προκληγόμενα δι' ὧν ὑβρίζε βαναύσας τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων τοῦ — τότε οὐδεὶς λόγος ἦτο ὅπως σκανδαλισθῆ τις, διότι τὸ

γῆς τὰ γυνήσια ἐλληρικὰ ἦθη. Ἐὰν ἐπιλάβωμαι σου, Ἰουσαλίημ, ἐπιλησθήη ἡ δεξιὰ μου, κολληθήη ἡ γλώσσῃ μου τῷ λάβυγγί μου, ἐὰν οὐ μή σου μνησθῶ.

Ἄλλ' ὁ ἦρωσ τοῦ παρόντος διηγήματος εἶναι ὁ κτῆ Κωνσταντὸς ὁ Σ' μαροχάφτης, τρίτος πάρεδρος τοῦ δήμου Λέττης, τοῦ χωρίου Ἄν..., ὅστις ὑπεσχέθη, ὡς εἶχε πάντοτε συνήθειαν εὐκόλως νὰ ὑπόσχεται (εἰς τὴν ἀρετὴν δὲ ταύτην ἴσως ἀφείλε καὶ τὴν ἐπιτυχίαν του εἰς τὰ πολιτικά· διότι ἐνῶ ὁ α' καὶ ὁ β' πάρεδρος εἰς πᾶσαν ἐκλογὴν, ἐμάχοντο πάντοτε περὶ τῆς πρώτης τάξεως πρὸς ἀλλήλους, αὐτὸς-μετριόφρων καὶ χωρὶς κερσόματα, ἐξελέγετο ἀσφαλῶς τρίτος ἐκαστοτε, μὴ ὑπάρχοντος τετάρτου συναγωνιστοῦ, ὑπεσχέθη, λέγων, νὰ ὑπάγῃ νὰ συλλειτουρηγῆ τὸν παπα-Διαμέλου τὸν Πρωτέδικον, ἕξω, εἰς ὃ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ. Ὁ ναϊσὸς εὐρίσκετο τρεῖς ὥρας μαικρὰν τῆς πόλεως, καὶ ὁ παπα-Διαμέλος ὁ Πρωτέδικος εἶχεν ἀπέλαθει ἐκεῖ ἀπὸ τῆς πρωίας τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, ἀφοῦ ἔλαβε τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ κυρ Κωνσταντοῦ ὅτι θὰ ἔφθανε πρὸς τὸ βράδν διὰ νὰ ψάλῃ καὶ συνειρτάσασιν ὁμοῦ τὴν Ἁνάστασιν. Ἄλλον βοηθὸν ὁ παπᾶς δὲν εἶχεν· ὁ νεώτερος υἱὸς του, ἐτοιμαζόμενος ἐφέτος δι' ἐξετάσεις εἰς τὸ Διδασκαλεῖον, δὲν ἦδυνήθη νὰ ἔλθῃ τὸ Πάσχα· ὁ ἄλλος ἔλειπε διαρκῶς ναύτης μὲ τὰ καράβια του. Θυγατέρας, τὸ ἀφθονοῦ τοῦτο προιοῦ τοῦ τόπου — καὶ τῆς ἱερατικῆς ἐγγράμου τάξεως μάλιστα — τοῦ εἶχεν ἀφήσει πλησιοντὴν ἢ μακαρίτισσα ἢ πρεσβυτέρα, πέντε τῶν ἀριθμῶν, ἃς εἶχαν ζωὴν, ὅπου δὲν ἔπαυαν ἀενάως νὰ μεγαλώνουν, νὰ μὴν ἀβασκαθοῦν· ἦσαν τόσοο γείτονες τῆν ἡλικίαν, ὥστε δὲν ἐπρόφθανε νὰ μεγαλώσῃ ἢ μία, καὶ ἡ ἄλλη ἀμέσως τῆν ἔφθανε· ὅσον ἐμεγάλωναν τόσοο ἐφαίνοντο, καὶ μάλιστα αἱ μεσαῖαι τρεῖς, ἴσαι περίπου εἰς τὰ χρόνια, ἴσαι καὶ εἰς τὸ ἀνάστημα· καὶ ὁ παπα-Διαμέλος, ἀκούσιος ἱερομύναχος, δὲν ἦτο ἐλευθέρος οὔτε εἰς μοναστήριον νὰ καταφύγῃ.

Ἦσαν τριῶν ὠρῶν δρόμον ἀπὸ τῆν πολέχην εἰς τὸ ἐξωκ-
μαστὸν εἶχε διανύσει τὸ πρῶν, ἀπολείτουργα, ὁ παπα-Δια-
μέλος ἀπολουθόμενος ἀπὸ τὰς δύο νεώτερας θυγατέρας
αὐτοῦ, ἀπολαύων φιλέρως, προπορευομένου τοῦ ὄνου
αὐτοῦ ὅστω ὡς δύο καλάμιες ὑψηλά, ὅταν ἐξῆλθον εἰς τοῦ
Ἰουσαλίημ τ' Ἀμπέλι, εἶτα ἔφθασαν εἰς τὰ Βουρλῶδια, εἶτα
ἐπὶ τῶν ἀσθμαίνοντες εἰς τοῦ Ματαρώνια τὸν Πεύκον,
ὅπου ἴσπατο τότε ἀκόμη ἐκεῖ καὶ εὐηργέτει τοὺς ὁδοιπό-
ροισιν μὲ τὴν παρήγορον σκιάν του εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ
ὄρους· πρὶν ἀουεΐδητος βάρβαρος, τῆ ἀνοχῆ ἢ τῆ
ἀνοχῆ ἐκείνων τοὺς ὁποίους ὁ πλέον ἀτυχος τῶν λαῶν τοῦ
ἔθνους, ἐκ περιτροπῆς ἐκλέγει ἀρχοντας καὶ προστάτας
αὐτοῦ, ὅσην ἀσπλάγχυνος κάτω τὸ περικαλλῆς δένδρον καὶ
ἐπὶ τῆν ἀνῆλθον εἰς τὸ Πιτράλωνον καὶ εἰς τοῦ Σταμέ-
λου τῆν Βρυσούλιαν, καὶ ἀνέβησαν δι' ἀνωφεροῦς ὁδοῦ εἰς
τὸν Παιρημονᾶ τὸ ρέμα, καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν βόρειον
κορυφὴν τῆς νήσου, ἐφ' ἣν τοὺς ὁποίας, περίπου ἐκ τοῦ
ἑξαετίας, ἀκούων τοὺς κτύπους τοῦ πλήθυντος τὰς
ἡμερῶν σέματος, σιωπηλὸς καὶ διηγούμενος πέντε αἰώνων
ἱστορικὴν ἱστορίαν μαρτυρίου καὶ αἵματος, ἐγέρεται
ὁ ἴσπος ναϊσὸς.

Ἐπὶ τῶν εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ καὶ ἐξεφόρτωσαν
τοὺς ἄσπυρον. Αἱ γυναῖκες ροδοκόκκιναι, ἕξαναιμμέναι ἐκ τῆς
ἡλικίας, ἀενάως κελαδοῦσαι καὶ καρχαλιούσαι, εἶτα-
ἶτα τῆ σιδοῦλως κορνακτισμένηα κρᾶσπεδᾶ τω, καὶ ἐφόρε-
σαν ἐπὶ τοῦ κοντοῦ φουστανίου τῆς ὁδοιπορίας τὰς μακρὰς
ἡμερῶν τοῦ στακτεροῦ ζωστικοῦ του, κ' ἐφόρεσεν ἀνωθεν
τοῦ ναοῦ τὸ μαῦρον ράσον του. Εἰσηλθὼν ὄλου εἰς τὸν ναὸν κ'
ἐκείνην ἡμέραν.

ζουσαι, κυνιζουσαι, βάπτουσαι τὸ βουνὸν μὲ ἰερεῖς ἕνα.
 Εἶτα κατῆλθεν ἡρέμια ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ ἁγίου
 νῦξ, σπείρουσα παντοῦ τὸ βαθὺ καὶ ἄρητον μεταστά-
 τησιν καὶ οἱ ἐμψυχοὶ κρότοι καὶ ψίθυροι τῆς φύσεως ἐπι-
 θησαν εἰς τὰς ῥάχεις, εἰς τοὺς Ἀδργους, εἰς τὰς φάσγαν-
 τὸν καὶ ἡ δόφρυς τοῦ βουνοῦ ἠτμίσθη καὶ συνεστάλη εἰς ἕνα
 τὸ βλέφαρον τοῦ ἁγίου κατῆλθε, καὶ ἐκλείσθη εἰς ἕνα
 νὸν ρηματιὰ καὶ κάμπος. Καὶ ὁ μπαρμπά-Κωνσταντῆ
 Ζ' μαροχάφτης, τρίτος πάρεδρος τοῦ χωρίου ('Αδρ...
 Δῆμου Δίτης δὲν ἐφάνη οὐδαμῶθεν νὰ ἔρχεται.

Ἦτο δὲ ἀνησυχος ὁ ἱερεὺς, καὶ φόβος ἦτο νὰ εἰσέλθῃ
 χωρὶς Ἀνάστασιν καὶ λειτουργίαν. Διότι εὐλόγως ἐπι-
 νατο ἀνευ βοηθοῦ νὰ λειτουργίαν. Λειτουργία χωρὶς βοή-
 τουλάχιστον ψάλλητην ἢ ἀναγνώστην δὲν γίνεταί. Οἱ πα-
 ρες καὶ οἱ βοσκοὶ ἦσαν δόλι, ὡς εἰκός, οὐ μόνον ἀγρο-
 τοί, ἀλλὰ καὶ ἀλιβαίνουτο οἱ κακόμοιροι πολλοὶ τῶν
 — Τώρα, τί νὰ κάμουμε... Ὅριστε, σοῦ ὑπόσχεσα...
 γουρα μιά δουλειά, κ' ἵστέρα σ' ἀφήνουν μὲς στὴν ἐκ-
 'Ανθρώπους καὶ κτήνη σώσεις, Κύριε!

Ἦλπιζέκ ἐν τούτοις ἀκόμη ὅτι ὁ μπαρμπά-Κωνσταντῆς
 θὰ ἦρχετο. Ἀργοστολιστος ἦτο πάντοτε, τὸν ἔβλεπε
 'Αλλὰ τώρα ἦτο σκοτεινὴ ἀκόμη νῦξ καὶ μόνον τὰ ἀστ-
 ἔλαιμπαν ἄνω. Ὀλίγω ἵστέρον ἀνέτελλεν ἡ σελήνη.
 τότε ἐλπὶς ἦτο νὰ ἔλθῃ.

Παρῆλθον δύο ὄβραι καὶ ἡ σελήνη ἀνέτειλε κολοῦσα
 τὸ σκοτεινὸν βουνὸν ἄνω, ἀνερχομένη βραδέως εἰς τὸν οὐ-
 ρωμα, καὶ αἱ τάξεις τῶν ἀστρων ἠραιώθησαν ἐπ' ἀπείρου
 καὶ ὄλα σχεδὸν ἠμαυρώθησαν εἰς τὴν διάβασιν τῆς ἁ-
 ρῆλθεν ἀκόμη μία ὄρα. Ὁ μπαρμπά-Κωνσταντῆς δεῖ-
 νη.

Ὁ ἱερεὺς ἦρχισε ν' ἀγωνιακτῆ.
 — Ὁ ἀσυνείδητος! ὁ μωρός... Ἠμαρτον, Κύριε! ἔλα
 θρώπους καὶ κτήνη».

Ἦθελε νὰ στείλῃ ἕνα τῶν ποιμένων εἰς τὴν πολέμῃ
 ὅπως ζητήσῃ καὶ εἴρῃ ἕνα συλλειτουργὸν νὰ τοῖς ἔλθῃ

καὶ οἱ βοσκοὶ ὄλοι ἔρρεγγων ἐξηπλωμέ-
 νων, τῶν σχολίων καὶ τῶν κομαρέων, τυλιγμένοι εἰς
 τὰς ῥάχεις, εὐχαριστοῦντες ὅτι ἔπαυτῆλθεν ἡ ἀνοξίς
 ἀπὸ τῆς ἀλιγώτερον παγερὰν τῆς γῆς τὴν ὑγρασίαν.
 Ἦσαν εἰς τῶν πλαγιασμένοι καὶ αὐταί, ὑπνωττον
 τῶν ἀσυστάως ὄπισθεν τοῦ ἱεροῦ Βήματος, τυλιγμέ-
 νων καὶ τὰ κιλίμια, τὰ ὅποια εἶχον φέρει
 ἐπὶ τῶν σαγμαμάτων τῶν ὄνων. Καὶ αἱ ἐκ τῆς
 ἀπὸ τῶν ἀλιγώτερον γυναικες, κύπτουσαι ἐπὶ τῶν καλαθίων
 τῶν ἁγίων τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐστεγασμένον πρό-
 πύλαιον τῆς ξυλίνης κυγκλίδος, ἐλαγοκομιμῶντο καὶ
 ἔβλεπον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἁγίον.
 Ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀλιγώτερον γυναικες, κύπτουσαι ἐπὶ τῶν καλαθίων
 τῶν ἁγίων τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐστεγασμένον πρό-
 πύλαιον τῆς ξυλίνης κυγκλίδος, ἐλαγοκομιμῶντο καὶ
 ἔβλεπον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἁγίον.
 Ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀλιγώτερον γυναικες, κύπτουσαι ἐπὶ τῶν καλαθίων
 τῶν ἁγίων τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐστεγασμένον πρό-
 πύλαιον τῆς ξυλίνης κυγκλίδος, ἐλαγοκομιμῶντο καὶ
 ἔβλεπον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἁγίον.

Ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀλιγώτερον γυναικες, κύπτουσαι ἐπὶ τῶν καλαθίων
 τῶν ἁγίων τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐστεγασμένον πρό-
 πύλαιον τῆς ξυλίνης κυγκλίδος, ἐλαγοκομιμῶντο καὶ
 ἔβλεπον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἁγίον.
 Ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀλιγώτερον γυναικες, κύπτουσαι ἐπὶ τῶν καλαθίων
 τῶν ἁγίων τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐστεγασμένον πρό-
 πύλαιον τῆς ξυλίνης κυγκλίδος, ἐλαγοκομιμῶντο καὶ
 ἔβλεπον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἁγίον.
 Ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀλιγώτερον γυναικες, κύπτουσαι ἐπὶ τῶν καλαθίων
 τῶν ἁγίων τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐστεγασμένον πρό-
 πύλαιον τῆς ξυλίνης κυγκλίδος, ἐλαγοκομιμῶντο καὶ
 ἔβλεπον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἁγίον.

Ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀλιγώτερον γυναικες, κύπτουσαι ἐπὶ τῶν καλαθίων
 τῶν ἁγίων τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐστεγασμένον πρό-
 πύλαιον τῆς ξυλίνης κυγκλίδος, ἐλαγοκομιμῶντο καὶ
 ἔβλεπον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἁγίον.
 Ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀλιγώτερον γυναικες, κύπτουσαι ἐπὶ τῶν καλαθίων
 τῶν ἁγίων τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐστεγασμένον πρό-
 πύλαιον τῆς ξυλίνης κυγκλίδος, ἐλαγοκομιμῶντο καὶ
 ἔβλεπον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἁγίον.

Ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀλιγώτερον γυναικες, κύπτουσαι ἐπὶ τῶν καλαθίων
 τῶν ἁγίων τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐστεγασμένον πρό-
 πύλαιον τῆς ξυλίνης κυγκλίδος, ἐλαγοκομιμῶντο καὶ
 ἔβλεπον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἁγίον.
 Ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀλιγώτερον γυναικες, κύπτουσαι ἐπὶ τῶν καλαθίων
 τῶν ἁγίων τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐστεγασμένον πρό-
 πύλαιον τῆς ξυλίνης κυγκλίδος, ἐλαγοκομιμῶντο καὶ
 ἔβλεπον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἁγίον.
 Ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀλιγώτερον γυναικες, κύπτουσαι ἐπὶ τῶν καλαθίων
 τῶν ἁγίων τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐστεγασμένον πρό-
 πύλαιον τῆς ξυλίνης κυγκλίδος, ἐλαγοκομιμῶντο καὶ
 ἔβλεπον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἁγίον.

Ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀλιγώτερον γυναικες, κύπτουσαι ἐπὶ τῶν καλαθίων
 τῶν ἁγίων τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐστεγασμένον πρό-
 πύλαιον τῆς ξυλίνης κυγκλίδος, ἐλαγοκομιμῶντο καὶ
 ἔβλεπον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἁγίον.
 Ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀλιγώτερον γυναικες, κύπτουσαι ἐπὶ τῶν καλαθίων
 τῶν ἁγίων τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐστεγασμένον πρό-
 πύλαιον τῆς ξυλίνης κυγκλίδος, ἐλαγοκομιμῶντο καὶ
 ἔβλεπον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἁγίον.
 Ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀλιγώτερον γυναικες, κύπτουσαι ἐπὶ τῶν καλαθίων
 τῶν ἁγίων τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐστεγασμένον πρό-
 πύλαιον τῆς ξυλίνης κυγκλίδος, ἐλαγοκομιμῶντο καὶ
 ἔβλεπον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἁγίον.
 Ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀλιγώτερον γυναικες, κύπτουσαι ἐπὶ τῶν καλαθίων
 τῶν ἁγίων τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐστεγασμένον πρό-
 πύλαιον τῆς ξυλίνης κυγκλίδος, ἐλαγοκομιμῶντο καὶ
 ἔβλεπον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἁγίον.
 Ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀλιγώτερον γυναικες, κύπτουσαι ἐπὶ τῶν καλαθίων
 τῶν ἁγίων τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐστεγασμένον πρό-
 πύλαιον τῆς ξυλίνης κυγκλίδος, ἐλαγοκομιμῶντο καὶ
 ἔβλεπον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τὸν ἁγίον.

οπoίας ως δι' ἔκουoιoυ φημῶτρου εἶχον περιλάβει ματὰ των.

Τελευταίον εἰς ἐπιοφράγιον τὸ ἔψαλε πάλιν ὁ ἱερεὺς καὶ εἶτα εἶπε τὰ *Ἐιρημικά*. Μεθ' ὃ, ἀναλαβὼν τὴν σταυρὸν καὶ τὸ Ἐυαγγέλιον, εἰσηλθεὺν εἰς τὸν ναόν, εὐαγγελίζετο θοῦμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ἐψάλε τὸ *Ἀναστάσεως ἠμῶν* τὰ δύο τροπάρια τῆς πρώτης ᾠδῆς, ἀκολουθῶν εἰς τὸ ἱερόν, καὶ ἐξελεθῶν πάλιν, ἔλαβε καιρόν, καὶ εἰσηλθε, καὶ ἤρχισε νὰ φορῆ ὀλίγην τῆν ἱεράν στολήν ἡ ἀλαμῶδια εἶχε διακοπῆ ἐξ ἀνάγκης. Ἡ θεία Ἄναστασις ἐπησίασεν εἰς τὸν γερο-Φιλιππῆν, πρωτοκάθεδρον τῆς τάξεως τῶν ποιμένων, κ' ἔδοκίμασε νὰ κανοναρχήσῃ αὐτόν.

— Ψάλε, γερο-Φιλιππῆ, «Καθαρθῶμεν τὰς αἰσθήσεις». Ἀλλὰ τοῦ γερο-Φιλιππῆ δὲν ἐγύριζεν ἡ γλῶσσά σου εἰπη *Καθαρθῶμεν τὰς αἰσθήσεις*.

Τότε ἡ θειὰ τὸ Μαθητῶ ἤρχισε σιγὰ-σιγὰ νὰ ψάλλῃ *Καθαρθῶμεν τὰς αἰσθήσεις καὶ ὀψόμεθα, τῷ ἀποστόλῃ φωτὶ τῆς Ἄναστασεως*, κ.τ.λ.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀκριβὴς προφορὰ εἰς τὸ στόμα τῆς *Καθαρθῶμεν τὰς αἰσθήσεις κὶ οὐψόμεθα*...

— Αὐτὸ τὸ εἶπαμε, βλοημένη, ἔκραξεν ὁ ἱερεὺς ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ Βήματος. *Δεῦτε πόμα πίωμεν καινόν, εἶναι τὸ πόμα*.

— “Αἱ Ναί, ἔκαμεν ἡ θειὰ τὸ Μαθητῶ καὶ ἤρχισε *Δεῦτε πόμα πίωμιν καινόν*...

Ἄλλ' ὁ ἱερεὺς, ὅστις ἐξηκολούθει νὰ ἐνδύηται, εὐαγγελίζετο ὅτι ἡ τῆν προσκομιδῆν ἔπρεπε ν' ἀναβάλλῃ, ἡ τῆν ἀναβάλλειαν νὰ διακόψῃ. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπεδέχοντο οἱ ἱερεῖς ἀλλὰ δὲν ἐβλάπτε πῶς θὰ τὰ ἐκατάφερναν εἰς τῆν λέξασάν των.

Ἐφόρει ἕν ἕκαστον τῶν ἀμφίων κ' ἐψιθύριζε τὰ διακομιδὰ γμέναι λόγια:

«Ἄγαλλιάσεται ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, ἐέδωκε τὸ πόμα με ἰμάτιον σωτηρίου καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης περιέβαλέ με. Ὡς νυμφίον περιέβαλέ με μήτραν καὶ ὡς νύμφην κάλυψεν

καὶ ὡς ἄλλοι τὰ τροπάρια τοῦ Κανόνος:

Ὁ Θεὸς ὁ ἐκχέων τῆν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἱερέως ἀναπέσει ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγων...

Ἐψάλλει: *Ὁ Θεὸς ὁ ἐκχέων τῆν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἱερέως ἀναπέσει ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγων*...

Ἐπιτόμησον *Χριστέ, συνεγέννητοι σήμερον*...

Ἐπιτόμησον τὸ περιώνιον, ἔλεγεν: *Ὁ Θεὸς ὁ ἐκχέων τῆν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἱερέως ἀναπέσει ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγων*...

Ἐπιτόμησον τὸν ὄρθρον μου. Ἡ περυνῶν τὸ ἕν ἐπιμάνικον, ἔλεγεν: *Ὁ Θεὸς ὁ ἐκχέων τῆν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἱερέως ἀναπέσει ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγων*...

Ἐπιτόμησον τὸν ὄρθρον μου. Ἡ περυνῶν τὸ ἕν ἐπιμάνικον, ἔλεγεν: *Ὁ Θεὸς ὁ ἐκχέων τῆν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἱερέως ἀναπέσει ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγων*...

Ἐπιτόμησον τὸν ὄρθρον μου. Ἡ περυνῶν τὸ ἕν ἐπιμάνικον, ἔλεγεν: *Ὁ Θεὸς ὁ ἐκχέων τῆν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἱερέως ἀναπέσει ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγων*...

Ἐπιτόμησον τὸν ὄρθρον μου. Ἡ περυνῶν τὸ ἕν ἐπιμάνικον, ἔλεγεν: *Ὁ Θεὸς ὁ ἐκχέων τῆν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἱερέως ἀναπέσει ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγων*...

Ἐπιτόμησον τὸν ὄρθρον μου. Ἡ περυνῶν τὸ ἕν ἐπιμάνικον, ἔλεγεν: *Ὁ Θεὸς ὁ ἐκχέων τῆν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἱερέως ἀναπέσει ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγων*...

Ἐπιτόμησον τὸν ὄρθρον μου. Ἡ περυνῶν τὸ ἕν ἐπιμάνικον, ἔλεγεν: *Ὁ Θεὸς ὁ ἐκχέων τῆν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἱερέως ἀναπέσει ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγων*...

Ἐπιτόμησον τὸν ὄρθρον μου. Ἡ περυνῶν τὸ ἕν ἐπιμάνικον, ἔλεγεν: *Ὁ Θεὸς ὁ ἐκχέων τῆν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἱερέως ἀναπέσει ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγων*...

Ἐπιτόμησον τὸν ὄρθρον μου. Ἡ περυνῶν τὸ ἕν ἐπιμάνικον, ἔλεγεν: *Ὁ Θεὸς ὁ ἐκχέων τῆν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἱερέως ἀναπέσει ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγων*...

Ἐπιτόμησον τὸν ὄρθρον μου. Ἡ περυνῶν τὸ ἕν ἐπιμάνικον, ἔλεγεν: *Ὁ Θεὸς ὁ ἐκχέων τῆν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἱερέως ἀναπέσει ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγων*...

Ἐπιτόμησον τὸν ὄρθρον μου. Ἡ περυνῶν τὸ ἕν ἐπιμάνικον, ἔλεγεν: *Ὁ Θεὸς ὁ ἐκχέων τῆν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἱερέως ἀναπέσει ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγων*...

Ἐπιτόμησον τὸν ὄρθρον μου. Ἡ περυνῶν τὸ ἕν ἐπιμάνικον, ἔλεγεν: *Ὁ Θεὸς ὁ ἐκχέων τῆν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἱερέως ἀναπέσει ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγων*...

Ἄφου ἔφερε γυῖρο δάην τὴν ἡμέραν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, ὁ κύρ Κωνσταντὸς ὁ Ζ' μαροχάφτης, τρίτος πάρεδρος κ.τ.λ., ἐπὶ τέλους, ὡς δύο ὥρας πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, ἀπεφάσισε νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὰ Λιβάδια, ἕξω τῆς πόλεως, ὅπου εἶχε δεμένον τὸ ὀνάριόν του, διὰ νὰ τὸ λύσῃ, ὅπως φορτώσῃ ἐπ' αὐτοῦ τὴν μικρὰν ἀποσκευὴν του, καὶ ἐκκινήσῃ διὰ τὸν Ἄγιον Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, καθ' ἣν εἶχε δώσει ὑπόσχεσιν εἰς τὸν παπα-Διανέλον. Ἀλλὰ τότε μόνον ἐνόησεν ὅτι εἶχε λησμονήσῃ ἀπὸ τὸ πρῶν νὰ τὸ ἀλλάξῃ, ἥτοι νὰ τὸ μετατοπίσῃ εἰς ἄλλην βοσκήν, καὶ τὸ πτωχὸν τὸ ὀνάριον δὲν ἐφαιέτο πολὺ χορτᾶτον, ὅταν ὁ κύριός του τὸ ἔλυσεν. Ἐκ τοῦ τρόπου μεθ' οὗ ἀνώρθωσεν ἐλαφρῶς τὰ χαμηλωμένα ἀντιά του, τὸ ζῶον ἐφαιέτο νὰ ἐλπίζῃ ὅτι ὁ ἀφέντης του θαὶ τὸ μετέθετε τέλος εἰς ἄλλην βοσκήν, ἀλλ' ὁ μπαρμπά-Κωνσταντὸς τὸ ὠδήγησεν εἰς τὴν οἰκίαν του, ὅπου ἐφόρτωσεν ἐπάνω του ἕνα πενιχρὸν τορβάν, περικλείοντα τρόφιμα, ἐπέστρωσεν ἐπὶ τοῦ σάγματος παλαίου ἐθωριασμένου κιλίμιου, καὶ ἀναβὰς ὁ ἴδιος ἐκάθισε μονόπλευρα ἐπ' αὐτοῦ.

Ἐκαμε τὸν σταυρὸν του κ' ἐξεκίνησεν. Ἀλλὰ δὲν ἤργησε νὰ καταλάβῃ ὅτι τὸ ζωντόβολον, ἕμεκα τοῦ γήρατος καὶ τῆς μετρίας τροφῆς τὴν ὀπείαν εἶχε λάβει, δὲν θ' ἀντεῖχε καλῶς εἰς τὴν μακρὰν ὁδοιπορίαν, καὶ ὅτι θὰ ἦτο ἱκανὸν νὰ μαραζώσῃ τὸν ἀναβάτην. Ἄμα ἐφθασεν εἰς τὸν Ἐπάνω Ἄι-Γιαννάκη, οὐ μακρὰν τῆς πόλεως, κατέβη καὶ ἀπεφάσισε νὰ ὀδηγῇ τὸ ὀνάριον πέλῳς Βαίων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸ ζῶον δὲν ἐβιάζε καλῶς, μὲ δῖλους τοὺς κτύπους ὄσους τοῦ κατέφερε μὲ μίαν λεπτὴν βέργαν εἰς τὰ ὀπίσω του. Ἀπεφάσισε λοιπὸν ν' ἀπαλλάγῃ τῆς συντροφίας, ἥτις θὰ ἦτο μᾶλλον βάρος ἢ βοήθεια δι' αὐτόν, καὶ νὰ δέσῃ κάπως τὸ ζῶον διὰ νὰ τὸ ἀφήσῃ νὰ βοσκήσῃ. Ἐξήγησε μένος κατὰλλαλον διὰ νὰ τὸ δέσῃ, ἀλλὰ δὲν εὔρεν εἰς τὸν Ἐπάνω Ἄι-Γιαννάκη πλουσίαν βοσκήν. Κατέβη ὀπίσω εἰς τὴν Κάτω Ἄι-Γιαννάκη, ἀλλ' ἀφου κ' ἐκεῖ δὲν εὔρεν ἰκανοῦς χώρτον, διηυθύνθη ἀπώτερον κάπου εἰς τὴν θέσιν Ἐρμῆ

Ἰωριό, κ' ἐκεῖ ἔδεσε τέλος τὸ ζῶον εἰς τὴν ρίζαν ἀγρίου σῆνδροῦ, ἐντὸς ἀπώτερου ἀγροῦ καὶ πλησίον εἰς ἕνα φράκτιν. Αὐτὸς δὲ ἐφορτώθη εἰς τὸν ὦμον τὸν τορβάν καὶ τὸ κιλίμιον, ἐβάλεν ὀπισθεὺν του εἰς τὴν μέσην μικρὸν κλαδευτήρι, καὶ κρατῶν τὴν λεπτὴν ράβδον του, ἐξεκίνησε πέλῳς. Ἐἶχε χασομερῆσαι σωστὴν μίαν ὥραν εἰς δάλας αὐτὰς τὰς φροντίδας.

Ἐώρα, εἶπε μέσα του, εἶναι καυρὸς νὰ τὸ βάλω στὰ πόδια, διὰ νὰ μὴ νυχτώσω (καὶ πάλιν θὰ νυχτώσω), ἐκτὸς ἐάν ἐπισημείνω· ἀλλὰ ν' ἀπομείνω δὲν πρέπει, γιὰτὶ ἔδωκα ὑπόσχεσιν τοῦ παπαῦ. Οὕτως εἶπε καὶ οὕτως ἔκαμε. Καὶ ἤρχισε τὰ κόφτη θρόμον μὲ δάλα τὰ ἐξήκοντα ἔτη του, μὲ δάλα τὸ πτωχὸν τορβάν καὶ προεσταδίκον τῆς διαίτης καὶ τοῦ πρῶτος του, τὸ βραχὺ ἀνάστημα, τὸ ἀίχρὸν λεπτόδερμον καὶ ἀπαπονημένον πρόσωπον, καὶ μεθ' ἄλλων τὸ κανονικόν, ἕσπστοι παλαιὸν καὶ ἐφθαρμένον τῆς βράκας καὶ τοῦ φεσίμου. Ἦτο παλαιὸς γεωργοκτηματίας ἀπὸ οἰκογενεῖαν, μὲ ἕνα τὰ κτήματά του ἐνυπόθηκα, ἐκ τῶν ἀπλοικῶν ἐκείνων τῆς ὁποίου εἶρε λείαν εὐκόλον καὶ καλὸν ἔρμαιον ἢ ἑσπαστόν καὶ ἰδιοτελῆς πανουργία τῶν παντοπωλῶν, μισοπρόρων καὶ τοκιστῶν τῆς χθῆς, τῶν νεοπλουτῶν τῆς πόλεως, κατὰ πόλεις καὶ κώμας.

Ὁ μπαρμπά-Κωνσταντὸς ἀνέβη πὲς Βιγλές καὶ ἐφθασεν εἰς τὸν Κ' φαντῶν τὸ Καλὸν βί, εἶτα κατέβη εἰς τὸ ρέμα, τὸ ἔσπαστον πρὸς τὸ Λεχούνι, ὅπου εὐρίσκεται ὁ νερόμυλος τοῦ ἄγμου τοῦ Βλάχου, κ' ἐκεῖθεν ἤρχισε ν' ἀναβαίνει τὸν ἄγμον ἀνήφορον τοῦ Ἄγιου Χαραλάμπους.

Ὁ δῖλος εἶχε δύσει, ὅταν ἐφθασεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ἄγμου, καὶ ἀντικρὺ τοῦ βραχέωδους καὶ ἀπτοσίου ὄρους, ἔβλεπε τὸ μικρὸν διαλυμένον μονύδριον. Ὁ παπα-Ἀζαρίας ἔβλεπε οὐδὲν ἄλλο ἔχων πνευματικὸν πόλεμον εἰμὴ μίαν ἀπτοσίαν καλογραφαίαν ἐνενηκοντοῦτην καὶ ἕνα ἀχρηστοῦ ἡλικιωμένου, ναυαγίου τοῦ κόσμου καὶ ἀπτοσίου, εἶχεν ἐξέλθει εἰς τὰ πρόθυρα τῆς μονῆς, καὶ ἐβλεπε

τὰς τελευταίας ἀκτίνας τοῦ ἡλίου ἐπιχρυσούσας διὰ τὴν
στιγμᾶς ἀκόμη τὰς κορυφὰς τῶν ἀνατολικῶν ἀστεριῶν
ὄρέων, ὅταν εἶδε τὸν μπαρμπα-Κωνσταντὸν νὰ παρα-
ὄπισθεν τῆς τελευταίας αἰμασιᾶς, τῆς χαρακτηριστικῆς
ρωθεν τοῦ δρόμου.

— Πού σ' αὐτὸ τὸν κόσμον, κύρ Κωνσταντέ... Σὺ εἶ-
χιόμια!

— Εὐλογεῖτε, πάτερ!... Καὶ ὁ μπαρμπα-Κωνσταντὸν
ἀφοῦ ἔκαμε τὸν σταυρὸν τοῦ τρις, ἀποβλήτων πρὸς τὸν
ρὸν τοῦ Ἁγίου Χαράλαμπος, ἤρχισεν ἀθμάλινω πρὸς τὸν
γῆραι πῶς ὁ παπα-Διανέλος ὁ Πρωτέδικος ἐλάττωσε
τοὺς βοσκὸς καὶ ποιμένους νὰ κάμη Ἄνάσταση πρὸς τὸν
λετουργίᾳ ἐπάνω εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννη τὸν Πισκο-
μον, πῶς ἐκάλεσε καὶ αὐτὸν, τὸν κύρ Κωνσταντὸν. νὰ στα-
γη νὰ τὸν βοηθήσῃ, πῶς ὁ παπᾶς εὐρίσκειτο ἀπὸ τῆς πανα-
ας, ὅπως εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννη, χωρὶς νὰ ἔχη ἀλμα-
βοηθὸν ἢ συλλειτουργόν, πῶς αὐτὸς, ὁ κύρ Κωνσταντὸν
ἠργοποίησε νὰ ἐκκηνηθῇ, ἔνεκα τοῦ ὄναριου του. τὸ ὄναρ
δὲν ἀντεῖχεν εἰς τὴν ὀδοιπορίαν, καὶ ἤθελε κάθε τὸσον εἰ-
λαγμία βοσκῆς (καὶ ὁ Θεὸς δὲν εἶχε ρίξει τὸ ἔτος ἐπι-
ἀφθόμους βοσκᾶς, ὥστε νὰ ὑπάρχῃ βασιλεια βοσκῆς ἐπι-
Διβάδια), καὶ τέλος, πῶς ὁ κύρ Κωνσταντὸς εὐρέθη εἰς τὴν
ἀνάγκην ν' ἀποφασίσῃ νὰ ὑπάγῃ περὶ ἐπάνω εἰς τὸν
Ἅγιον Ἰωάννη διὰ νὰ μὴ γελᾷ τὸν παπᾶν, ἐπειδὴ ὁ
δοσμένον τὸν λόγον του, νὰ ὑπάγῃ νὰ τὸν βοηθήσῃ.

— Μὰ τώρα νύχτωσες... θὰ νυχτώσῃς... εἶπεν ὁ
ραλαμπίτης ὁ ἱερεὺς· πῶς θὰ πᾶς ὡς ἐκεῖ... εἶναι πρὸς
ῶρα δρόμος ἀκόμα... καὶ τὸ φεγγάρι θ' ἀργήσῃ πρὸς τὸν
νὰ βγῇ... σκοτιῶν, ἄσ' ἔβος.

— Πῶς νὰ κάμω; εἶπεν ὁ μπαρμπα-Κωνσταντὸς, ὅταν
ἤρχισεν εὐθὺς νὰ ἀκνη καὶ νὰ διατάξῃ.

— Σκοτιδ' ἄσ' ἔβος, ἐπαλέαβεν ὁ παπα-Ἰλαρίος·
φεγγάρι θ' ἀργήσῃ πρὸς ὥρες... πῶς θὰ πᾶς ὡς ἐκεῖ, μα-
χός σου;... Κακοστρατιᾶ, κλεφτότοπος... θὰ πέσῃς σὲ
νὰ γκρεμῶ νὰ κατασκοτώθῃς.

ὁ συμβουλευεῖς, γέροντα, νὰ κάμω;... εἶπε ψοφο-
παρμπα-Κωνσταντὸς ὁ πάρεδρος.

— Ἰλαρίος ἐπέκθη πρὸς στιγμῆν, ἀλλ' ἡ ὄψις
ἐπείθετο πνευματικῶν τι. Ἰσως ἔλεγε μέσσα του: «Τί
νὰ γίνεω ἐγὼ νὰ τοῦ πῶ τέτοια πράγματα νὰ τὸν
ἀντὸς εἶναι ἔτοιμος... ἀφορμῆ ἐγύρευε νὰ με-
τῆ μέση... καὶ νὰ κάμη Ἄνάσταση στὸν Ἅγιο Χα-
ραλάμπος».

ὁ παπᾶς μετὰ τὸν ἄνωγον
ὁ πῶς πᾶτε καὶ τοῦ ἔχετε δώσει λόγο... κι ἄλλος ἄς
ἀρχῆς πρέπει νὰ τὸ συλλογίξεσθε, νὰ τὸ μετρή-
σῃς νὰ μὴ διῆς τὸ λόγο σου... Τί δουλειὰ εἶχες, ἐσύ,
ἐπὶ τὸν Ἅγιον Ἰωάννη, γὰρ νὰ κάμῃς Πάσχα;... Δὲν ἤξερες νὰ
ἀντιμετώπιζῃς... θελὰ ψάλομε μαζὶ τὴν Ἄνάσταση, θελὰ
μετρήσῃς μὰ χαρὰ, καὶ ἡ μυζήθρα καὶ τὸ χλωρὸ τυρὶ
ἐπὶ τὴν λείψν... Ἔχω κ' ἐκεῖνο τὸν ἀχαῖρευτο τὸν
μοῦ τὸ Παβρηλ, ὅπου δὲ φελαῖ τίποτε... ἔχω
ἐπὶ τὴν Εὐπραξία, ἕνα σωρὸ κόκκαλα, νὰ ἔχου
ἐπὶ τὴν... τρεῖς κοῦκοι! Μὰ οἱ βοσκοί, ἄς εἶναι καλά,
ἐπὶ τὴν μέσας ἐρχονται, μᾶς κάνουν γενιά... μόνον ἐφέ-
ρῃς ἐπὶ τὴν πῶς πᾶρε τοὺς πλιότερους ὁ παπα-Διανέλος, πῶς
ἐπὶ τὴν ἄλλα, ἀλλὰ μένου κατὰ λιγυσοτό!

ὁ κύρ Κωνσταντὸν εἰς τὸν παπα-Ἰλαρίαν ὁ πειρασμὸς νὰ
ἐπὶ τὸν παπα-Διανέλον ἀνευ βοηθοῦ, διὰ νὰ τὸν
ἐπὶ τὸν ἀφῆρεσε τοὺς πλείους τῶν βοσκῶν του.
ὁ κύρ Κωνσταντὸν ἠσυνείδησός του, καὶ ἐπὶ τὸν ὄναρ
ἐπὶ τὸν ἄνωγον.

ὁ παπᾶς, ὅπως καὶ νὰ τὸ κάμῃς ἀσχημα εἶναι... μὰ τὸ

καλύτερο είναι να τραβήξεις τὸ δρόμο σου νὰ πᾶς—
 κες τὸ λόγο σου... εἶναι μεγάλη ἀμαρτία ν' ἀφῆσαι
 παπὰ χωρίς βοηθό, τέτοια μεγάλη μέρα.

Ὁ μπαρμπά-Κωνσταντὸς δὲν ἀπέσπασε τὸ βλέμμα ἀπὸ τὰς κυανῆς καὶ κοκκίνας ἰάλους τῆς θυρίδος τοῦ ἱεροῦ ματος, ἦτις ἐφαίνετο προσεκτικῶς αὐτὸν ὡς ματῶν καὶ νοερώς συνέκρινε τὴν σχετικὴν ἀνάπαυσιν, ἣν εἶδε εἰς τὸν Ἅγιον Χαράλαμπου, ὅπου θὰ εὔρισκε ἑσπέρην γάλα καὶ ἀφθονον πῦρ καὶ καφὲν πρὸς τῆς Ἄναστασιαν περὸν καὶ ἀναπαυτικὸν ὑπνον πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἀκρότητάν, μὲ τὴν ἐρημίαν, μὲ τοὺς βράχους, τοὺς σχοινοὺς καὶ τὰς κοιμαρίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ἅθ' ὑπῆρχε μόνον ὑπαιθρον ἢ ἀνεπαρκὲς ὑπόστρατον παρὰ τὸν ἄλλο δρόσος πρῶτον μὲν ἦ ὥστε νὰ εἶναι ἐπιπλέον.

— Μὴ στέκεσαι καθόλου, ἐπιανέλαβεν ὁ Ἄνιχαρὰ τῆς τράβα, γιατί θὰ νυχτώσῃς, καί θ' ἀργήσῃ τὸ φεγγάρι νὰ βγῆ.

— Τώρα νύχτωσε ποὺ νύχτωσε, εἶπεν ἀποφασιστικῶς μπαρμπά-Κωνσταντὸς· καλύτερα εἶναι νὰ καθίσω πρὸ ὄρα νὰ ξεκουραστῶ, ὡς ποὺ νὰ βγῆ τὸ φεγγάρι...

— Καὶ ὕστερα;

— Ὑστερα πηγάλινω μὲ τὸ φεγγάρι.

— Θὰ πᾶω.

— Ἐέρπεις καλὰ τὸ δρόμο;

— Τί θὰ πῆ;... Μπορεῖ νὰ ἔχω χρόνια νὰ πᾶω, εἰς τὸ δρόμο τὸν θυμουῦμαι... Κ' ἔπειτα, ἀν ἔρθῃ κανένας ἀπὸ τοὺς ξωμερίτες φίλος μου...

— Ἐί!...

— Θὰ τὸν παρακαλέσω νὰ μὲ πᾶῃ ὀλίγο παραπάνω εἶπεν ὁ μπαρμπά-Κωνσταντὸς.

— Ὅστε δὲν ἔέρπεις καλὰ τὸ δρόμο;

— Ὅχι ἀλλά...

ἔρπεις τὰ στουχειά; ἐκάλυχασεν ὁ ἱερεὺς.

— Πᾶ ἢ συντροφιὰ εἶναι πάντα καλύτερα.

— Ἐίπαι, δὲν μπορῶ νὰ σὲ διώξω... ἔμβρα μὲς στὸ ἱερόμαστος, καὶ σὰ βγῆ τὸ φεγγάρι, νὰ πᾶς... ἰδοὺ τὸν.

Ἐπὶ τοῦ χαμηλοῦ ἐπεστρωμένου σοφᾶ, μὲ τοὺς ἰεροὺς τῆν ἑστίαν, ὅπου ἔκαιεν ἀσθενὲς πῦρ ἐτοιμῶν, ὁ μπαρμπά-Κωνσταντὸς ἐκεκπᾶσθη μὲ τὸ κιλί-μα τῆς ἐκείνης, καὶ μετ' ὀλίγα λεπτὰ ἀπεκοιμήθη.

Ὅπου εἶχεν εἰσέλθει ὁ μπαρμπά-Κωνσταντὸς εἰς τὴν ἑστίαν, ὅπου ἔκλειε ὁ ἡγούμενος, τὸ ὅποιον εἶχε ἄρχει ὡς προθάλαμος, ὡς μαγειρεῖον καὶ ὡς ἀποθήκη ἀρτοποιικῶν. Μόλις εἶχεν ἀποκοιμηθῆ ὁ ἡγούμενος, καὶ εἰσῆλθεν ὁ ὑποτακτικὸς Ἰαβριῆλ, μὲ τὸν ἀποθησαυρικὸν πάντηνον ξεθωριασμένον καὶ κρητῶν λυχνίων μὲ τὴν ἀριστοτεράν, καυσόξυλον καὶ ἄλλα μὲ τὴν δεξιάν.

Ὅπου εἶχεν εἰσέλθει ὁ ἡγούμενος εἰς τὴν ἑστίαν, ὅπου εἶχε ἄρχει ὡς ἀποθήκη ἀρτοποιικῶν, καὶ εἰσῆλθεν ὁ ὑποτακτικὸς Ἰαβριῆλ, μὲ τὸν ἀποθησαυρικὸν πάντηνον ξεθωριασμένον καὶ κρητῶν λυχνίων ἐπὶ τοῦ περυγίου τῆς ἑστίας, καὶ ἄλλα μὲ τὴν δεξιάν.

Ὅπου εἶχεν εἰσέλθει ὁ ἡγούμενος εἰς τὴν ἑστίαν, ὅπου εἶχε ἄρχει ὡς ἀποθήκη ἀρτοποιικῶν, καὶ εἰσῆλθεν ὁ ὑποτακτικὸς Ἰαβριῆλ, μὲ τὸν ἀποθησαυρικὸν πάντηνον ξεθωριασμένον καὶ κρητῶν λυχνίων ἐπὶ τοῦ περυγίου τῆς ἑστίας, καὶ ἄλλα μὲ τὴν δεξιάν.

Ὅπου εἶχεν εἰσέλθει ὁ ἡγούμενος εἰς τὴν ἑστίαν, ὅπου εἶχε ἄρχει ὡς ἀποθήκη ἀρτοποιικῶν, καὶ εἰσῆλθεν ὁ ὑποτακτικὸς Ἰαβριῆλ, μὲ τὸν ἀποθησαυρικὸν πάντηνον ξεθωριασμένον καὶ κρητῶν λυχνίων ἐπὶ τοῦ περυγίου τῆς ἑστίας, καὶ ἄλλα μὲ τὴν δεξιάν.

Ὅπου εἶχεν εἰσέλθει ὁ ἡγούμενος εἰς τὴν ἑστίαν, ὅπου εἶχε ἄρχει ὡς ἀποθήκη ἀρτοποιικῶν, καὶ εἰσῆλθεν ὁ ὑποτακτικὸς Ἰαβριῆλ, μὲ τὸν ἀποθησαυρικὸν πάντηνον ξεθωριασμένον καὶ κρητῶν λυχνίων ἐπὶ τοῦ περυγίου τῆς ἑστίας, καὶ ἄλλα μὲ τὴν δεξιάν.

— Που τους βρίσκει, ο γέροντάς μου, και τους μαρτυρεί Τρέχα, Ταβριήλ. Καφέδες, Ταβριήλ. Και να έδεσαν ποτε πρόσφορα, τὸ ἐλάχιστο! Μ' αὐτοὶ ἔρχονται ἀπὸ τὴν Χέρια. «Τοῦ κελεύει ἔδωκας κλειδιά εἰς τὰ χέρια σου, τὸ τὸ εἶπε ψαλτὰ· εἶτα χῦμα). Βάστα, γερο-Ταβριήλ. εἶσ' ἀββάς, βάστα!

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ὁ μπαρμπά-Κωνσταντὸς ἐπαρρησιάζει τὴν τῆνα, ἐμιοσφύπησε, κ' ἐγύρουν ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ ἴδιον.

— Χαλάλι νὰ τοῦ γίνῃ! ἐγγύρουν ὁ πᾶτερ Ταβριήλ. Νυστασμένος μᾶς ἦλθε, ὁ ἀνθρώπος. Θέλω νὰ ξέρω, πᾶτερ, κάτῳ στὸ χωριό, δὲν κοιμοῦνται τάχα, δὲν ἔχουν σπινθηροδὲν ἔχουν κάμαρες; Κινοῦν δύο ὥρες ὁρόμο κ' ἐρχοῦν στὸν 'Αι-Χαράλαμπο γιὰ νὰ κοιμηθοῦν; Ταμάμι! Εἶσ' ἀββάς, πατέρες...

Καὶ εἶτα ἔψαλλε:

— «Δίδει τὸν οἶνον λιγοστὸν...»

'Αλλ' ὁ μπαρμπά-Κωνσταντὸς, καίτοι στραφεὶς ἐπὶ τὸ ἄλλου πλευροῦ, δὲν ἐπανεῦρε τὸν ὕπνου, ἀλλ' ἀπεσπινθηθεὶς ἐπὶ τοῦ ἀγκῶνος, ἐγύρουνε βδέμματα πρὸς τὸν ἴδιον καὶ τὸν ἡρώτησε:

— Τί ὦρα εἶναι, πᾶτερ;

— Τί ὦρα;... ὦρα που νύχτωσε... ὦρα που φέγγουν ἀστέρια...

— Τὸ φεγγάρι δὲ βγήκε ἀκόμα;

— Τί νὰ σὲ κάμῃ τὸ φεγγάρι, χριστιανέ μου;... Τὸ φεγγάρι δὲν κόβει μονέδα...

— Περιμένω νὰ βγῇ τὸ φεγγάρι γιὰ νὰ φύγω, καὶ τὸ αὐτὸ σ' ἐρωτῶ, εἶπεν ἡσύχως ὁ μπαρμπά-Κωνσταντὸς.

— Νὰ φύγῃς;... γιὰ που, ἀν θέλῃ ὁ Θεός;

— Δὲν ἦρθαν τίποτε ξωμερίτες ἀπ' τὰ καλύβια;

— Μοῦ κάνουν τὴ χάρη νὰ μὴ ἴρθοῦν, εἶπεν ὁ Ταβριήλ. Σοῦ φέρουν ἕνα πρόσφορο καὶ σοῦ φαρμακῶνον μὲ τὰ ἴδια τὰ ὀστάκια σου φέρουν ὀλίγο νᾶμα, καὶ σοῦ ἀδεύουν μὲ δαμιτζάνα σωστή...

ἐκείνην ἡκούσθη ἡ φωνὴ τοῦ ἡγουμένου τῆς ἐκείνης τοῦ κελεύει.

Ἐπισητὸς εἶσαι, κύριε πᾶτερ, ἐλέγξεν ὁ παπα-Ἄνδρας ἐγὼ ἐνόμισα, ὅτι ὁ Ταβριήλ ἠμίλησε πάλι μοῦ καθὼς τὸ συνηθίζει. Καλὰ πὺ ἐπιασε κουβέντα...

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ὁ μπαρμπά-Κωνσταντὸς ἐπαρρησιάζει τὴν τῆνα, ἐμιοσφύπησε, κ' ἐγύρουν ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ ἴδιον.

— Χαλάλι νὰ τοῦ γίνῃ! ἐγγύρουν ὁ πᾶτερ Ταβριήλ. Νυστασμένος μᾶς ἦλθε, ὁ ἀνθρώπος. Θέλω νὰ ξέρω, πᾶτερ, κάτῳ στὸ χωριό, δὲν κοιμοῦνται τάχα, δὲν ἔχουν σπινθηροδὲν ἔχουν κάμαρες; Κινοῦν δύο ὥρες ὁρόμο κ' ἐρχοῦν στὸν 'Αι-Χαράλαμπο γιὰ νὰ κοιμηθοῦν; Ταμάμι! Εἶσ' ἀββάς, πατέρες...

Καὶ εἶτα ἔψαλλε:

— «Δίδει τὸν οἶνον λιγοστὸν...»

'Αλλ' ὁ μπαρμπά-Κωνσταντὸς, καίτοι στραφεὶς ἐπὶ τὸ ἄλλου πλευροῦ, δὲν ἐπανεῦρε τὸν ὕπνου, ἀλλ' ἀπεσπινθηθεὶς ἐπὶ τοῦ ἀγκῶνος, ἐγύρουνε βδέμματα πρὸς τὸν ἴδιον καὶ τὸν ἡρώτησε:

— Τί ὦρα εἶναι, πᾶτερ;

— Τί ὦρα;... ὦρα που νύχτωσε... ὦρα που φέγγουν ἀστέρια...

— Τὸ φεγγάρι δὲ βγήκε ἀκόμα;

— Τί νὰ σὲ κάμῃ τὸ φεγγάρι, χριστιανέ μου;... Τὸ φεγγάρι δὲν κόβει μονέδα...

— Περιμένω νὰ βγῇ τὸ φεγγάρι γιὰ νὰ φύγω, καὶ τὸ αὐτὸ σ' ἐρωτῶ, εἶπεν ἡσύχως ὁ μπαρμπά-Κωνσταντὸς.

— Νὰ φύγῃς;... γιὰ που, ἀν θέλῃ ὁ Θεός;

— Δὲν ἦρθαν τίποτε ξωμερίτες ἀπ' τὰ καλύβια;

— Μοῦ κάνουν τὴ χάρη νὰ μὴ ἴρθοῦν, εἶπεν ὁ Ταβριήλ. Σοῦ φέρουν ἕνα πρόσφορο καὶ σοῦ φαρμακῶνον μὲ τὰ ἴδια τὰ ὀστάκια σου φέρουν ὀλίγο νᾶμα, καὶ σοῦ ἀδεύουν μὲ δαμιτζάνα σωστή...

μῆς δύο καλοὺς καφέδες, ἰδιορρυθμίστικους, καὶ νὰ μᾶς τοὺς φέρης ἀπὸ κεῖ. Ὀρίστε, κύρ Κωνσταντέ, νὰ περάσου- με στὸ κελλὶ τὸ ἄλλο.

Ὁ μπαρμπά-Κωνσταντὸς ἠγέθη, ἔλαβε τὴν ράβδον του, τὸν τορβᾶν καὶ τὸ κίλημα καὶ μετέβη εἰς τὸ κελλίον τοῦ πατρὸς Ἀζαρία.

Οἱ τρεῖς νεαροὶ βοσκοί, κρατοῦντες τὰς λαμπάδας των Χαμηλὰ μὲ τὴν ἀριστεράν, περισκεπόμενοι τὸ φῶς μὲ τὴν δεξιὰν ἀπὸ τῆς προσπεύουσης νυκτερινῆς αὐρᾶς, ἐνῶ ἡ σε- λήνη, ὑψηλὰ ἀναπλέουσα τὸν οὐρανόν, εἶχε κρυφθῆ εἰς σύννεφα, ἔτρεξαν πρῶτοι ἐμπρός, ὁ δὲ πρῶτος ἀναγγεῖλας τὴν εἶδησιν αἰπὸλος ἤρχετο ὀπίσω. Κατέβησαν κάτω εἰς τὸ ρεῦμα, χωρὶς ν' ἀκούσι φωνᾶς, καὶ ἤρχισαν νὰ ὑποπτεῖ- ωσιν ὅτι ὁ πρῶτος βοσκὸς ἴσως εἶχεν ἀντασθῆ, καὶ εἶχεν ἀκούσει φωνᾶς μὴ ὑπαρχούσας πράγματι. Ἄλλ' ὁ αἰπὸ- λος διεμαρτύρητο λέγων ὅτι δὲν ἠπατήθη, καὶ ὅτι εἶχεν ἀκούσει εὐκρινῶς φωνὴν λέγουσαν: «Ποῦ εἴσαστε; Ποῦ εἴ- σαστε;»

Διὰ τὰ βεβαιωθῆ ἔτι μᾶλλον αὐτὸς πείθων καὶ τοὺς ἄ- λους, ὁ βοσκὸς ἤρχισε νὰ φωνάζῃ: «Ἐἰ δὴ εἴμασται! Ποῦ εἶ- ναι;»

Ἄσθενῆς φωνὴ ἀπήντησεν. Ἄλλὰ δὲν διέκριναν τὰς λέ- ξεις.

Ἄφου προέβησαν ὀλίγα βήματα παρεμπρός, οἱ βοσκοὶ πάλιν ἐφώνησαν: «Ἐἰ ποῖός εἶσαι; Ποῦ βρίσκεσαι;»

Ἡ φωνὴ εὐκρινέστερον ἀπήντησε:

«Δὴ εἴμαι!... ἔλατέ παραδῶ...» Καὶ ἡ φωνὴ ἐπὶνύχθη στεναγμῶν.

— Κάποιος θὰ ἴπωσε κ' ἐγκρεμοτοσακίσθη πουθενῶ με- στὸ ρέμα, ἐσκέφθη μεγαλοφῶνως ὁ εἰς τῶν βοσκῶν.

Τῷ ὄντι, ὅταν ἤκουσαν τὸν μορμυρισμὸν τοῦ ὕδατος πλε-

2. Ἰδιόρρυθμα λέγονται τὰ μοναστήρια ὅσα δὲν εἶναι Κοινόβι· κ. δὲ αἰ δὴλ. τὴν ἀρχαίαν αὐστηρὰν καινοβιακὴν τάξιν.

μικροῦ χειμάρρου, μέντος διὰ μέσου βράχων καὶ ἀμμω- δῶν χώρων ἐναλλαξὲ εἰς τὸ βάθος τῆς κοιλάδος, κ' ἐπλησί- ασαν εἰς τὴν ρίζαν ἐνὸς βράχου, εἶδον τὸ σῶμα ἀνθρώπου κεμένου ἐκεῖ, δίπλα εἰς τὸ ψιθυρίδιον καὶ κατερχόμενον εἰς τὴν θαλάσσαν ἐλικοειδῆς ρεῦμα.

Ἦτο αὐτὸς ὁ κύρ Κωνσταντὸς, ὁ τρίτος πάρεδρος.

Τὸν ἀνεκίνησαν. Δὲν ἦτο βαρέως πληγωμένος, ἀλλ' εἶχε βαρέσει εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευράν, πεσὼν ἀπὸ ὕψος ἀν- θρωποῦ ἀναστῆματος, ἀπὸ τὸν βράχων.

Περὶ ὥραν δεκάτην εὐρωπαϊκῆ, ἀφοῦ ἀνέτειλεν ἡ σελή- νη, εἶχεν ἀναχωρησῆ ἀπὸ τὸν Ἅγιον Χαράλαμπον, ὅχι πόσον διότι τὸ ἐπέθυμι, ὅσον διότι ὁ παπα-Ἀζαρίας, ὁ ἱποχρεωτικὸς καὶ πρῶτος φίλος ὅταν ἐπρόκειτο ν' ἀπο- πέμψῃ ὀχληρόν, εἶχε παρακαλέσει ἕνα τῶν ἐλθόντων χω- ρακῶν, καὶ εἶχεν ἐπιμείνει ἕνα συνοδείῳ οὗτος τὸν μπαρ- μπα-Κωνσταντὸν ἀπερχόμενον εἰς Ἅγιον Ἰωάννην, ὅπου εἶχε ὄψει ὑπόσχεσιν νὰ ὑπάγῃ.

Ἡ χωρικός, μὲ προθυμίαν ὄχι ἐμφαντικώτεραν τῆς τοῦ παπα-Ἀζαρία, μεγαλητέραν δὲ τῆς τοῦ κύρ Κωνσταντοῦ, ἔλαβε τὸν πάρεδρον εἰς ἱκανὸν μέρος τῆς ὁδοῦ ἕως εἰς τὸν βράχον, εἰς τὸ ὕψος τοῦ βουνοῦ ὁπῶθεν ἔπρεπε νὰ κα- τέρχοντο τὸς διὰ τὰ φθάσῃ εἰς τὸν ναῖσκον τοῦ Προδρό-μου. Ἐκεῖ, ἀφοῦ τοῦ εἶδειν ἀκριβῶς τὸν δρόμον, τοῦ ἔδειξε κατὰ τὴν ἄνάστασιν καὶ τὸν ἐγκατέλιπε μόνον.

Ἐπὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ πάρεδρου κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τὸν κέντριον δρόμον, ὅστις ἦτο μοναδικὸς καὶ εὐδιά- κητος, ἔπαιε τὸ φῶς τῆς σελήνης, μόνην συντροφίαν ἔχων ἑαυτοῦ ἑαυτοῦ, ὅσοι ἴσταντο δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ διαχαράσ- σον τὴν ὁδόν, τὰ δένδρα τὰ ὁποῖα ἐλάμβανον φαντα- σματικῶς τὴν ἰσχυράν σκιάς ἐν μέσῳ τῶν ὁπίσθων ἑαυτοῦ. Ἐξέπτε πολλακίς φάσματα καὶ ἀκνηγῶν ἀνθρώ-πων, τῶν βράχους οἴτινες, καθόσον ἐπλησίαζε πρὸς τὴν ἀνάστασιν, ἐπληθύνοντο κ' ἐξέτρίπιζον τὰ δένδρα, τὸ ἅπαντα ὁλοκλήρως ὀλίγων πτηγῶν κρυμμένων εἰς τὰς λό- φους καὶ κρύπτου τῆς αὐρᾶς σειύσης τοῦς κλώνας καὶ τὰς

κορυφὰς τῶν δένδρων, καὶ τὸν μυστηριώδη θροῦν τῆς φυλᾶδος τὸν παρραγόμενον ὑπὶ ἀγνωστῶν νυκτερινῶν πλάσματιῶν, ὑπὸ μικρῶν κατωτέρων πνοῶν κρυπτοῦσθαι τὴν ὑπαρξίν των ἐν μέσῳ τοῦ σκότους καὶ τῆς μοναξίας.

Ἄλλ' ὅταν ἔφθασεν εἰς μέρος ὅπου ἡ οὐδὸς ἐτέμνετο εἰς δύο μικρὰ μονοπάτια, τὸ ἐν ἀνατολικώτερον, τὸ ἄλλο βορειοδυτικῶν, εὐρέθη εἰς ἀμνηχανίων ποῖον μονοπάτι νὰ λάβῃ. Ὅσον καὶ ἂν εἶναι ἐντόπιος εἰς ἀθροωπος, ὅστις ἐκτάκτως, ἀπαξ κατὰ δύο ἢ τρία ἔτη, ἐξέρχεται εἰς μακρὰν σχετικῶς ἐκδρομὴν, εἰς τοὺς μικροὺς τόπους, πάντοτε εὐρίσκειται εἰς ἀμνηχανίαν, ὅταν μάλιστα τὸ τοπίον εἶναι κάπως ἀγρῖον, καὶ δὲν ἔχη ὁ ἴδιος κτήματα εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Οἱ δρόμοι ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἀλλάζουν, πολλάκις παλαιὰ ὁδοὶ ἐκχεροῦνται ἢ καλλιεργοῦνται καὶ δὲν παύονται πλεον ἐκ τῆς πλεονεξίας μικροῦ γαιοκτημόνου, ὅστις περιφράττει ἐντὸς τοῦ χωραφίου του ἐν ἡ δύο στρέμματα γῆς περισσότερο, καὶ μεταθέτει τὸν φράκτην μίαν ἢ δύο ὀργυιὰς ἀπωτέρω. Ἐνίοτε συμβαίνει καὶ τὸ ἐναντίον ἀδιαφιλονικητος ἑλαιῶν γνωστοῦ κτηματίου παρτίται καὶ γίνεται δρόμος, χάριον τῆς εὐκολίας τῶν διαβατῶν. Ἄλλοτε οἱ βοσκοὶ καὶ αἰ αἰγίεσ των ἀνοίγουσι νέον μονοπάτι διὰ νὰ ἀραδίξουν, ἄλλοτε ἐγκαταλείπουσι καὶ ἀφήνουσι νὰ ἐκχερωθῇ παλαιὰ καὶ γνώριμος ὁδός.

Ἄφου ἐπὶ πολὺ ἐδίστασεν, ὁ μπαρμπά-Κωστογιάντος ἐπροτίμησε τέλος τὸ βορειοανατολικὸν μονοπάτι, καὶ κατέβη παχέως εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ Χαιρημονᾶ. Ἄλλ' ἐκεῖ δὲν δύναται νὰ βαδίξῃ τις, ἐκτὸς ἂν εἶναι ὠδωκαετῆς παῖς, καὶ ψάχνει διὰ καβούρια, τὴν ἡμέραν. Ὁ δὲ κύρ Κωστογιάντος ἦτο ἐξηκουτούτης, ἦτο νυξ καὶ δὲν ἐξήγει καβούρια. Τὸ ρεῦμα τῆς πηγῆς τοῦ Χαιρημονᾶ, ἐνούμενον κατωτέρω μὲ τὸ ρεῦμα τῆς Παιναγίας Δομάς, σχηματίζει ποτάμιον καπερ-χόμενον εἰς τὴν θάλασσαν δι' ἀποτόμου κατωφέρειας, διὰ Βράχων καὶ μικρῶν καταρρακτῶν. Στιγμὴν τινα, καθ' ἣν ἡ σελήνη εἶχε κρυβῆ ἄνω εἰς νέφος, δὲν εἶδε καλά, δὲν ἐπάτησε στερεά, ὠλισθήσεν ἀπὸ ἕνα βράχον κ' ἔπεσε μὲ

τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν κορμὸν εἰς τὴν ἄμμου, μὲ τοὺς πόδας εἰς τὸ νερόν. Ὁ μπαρμπά-Κωστογιάντος ἐκτύπησεν ἑλαφῶς καὶ ἐπόνεσεν, ἐκ τοῦ τυναγμοῦ μᾶλλον καὶ τοῦ φόβου, ἢ ἐκ τοῦ κατάγματος. Ἐντυχῶς, ὀλίγῳ πρῖν, ὅταν εὐρίσκετο εἰς τὸ ὕψωμα, ἔπαύω εἰς μέγαν ὑπερκειμένον βράχον, εἶχεν ἰδεῖ τὴν ἀντιλαμπὴν τοῦ μικροῦ ναύτου, ὅπου ἀρτίως εἶχε ψαλῆ ἡ Ἀνάστασις, καὶ εἶχεν ἐνοήσει ὅτι δὲν ἀπείχε πλεον πολὺ ἀπὸ τὸν Ἅγιον Ἰωάννην. Ζαλισμένος ἀπὸ τὴν πτώσιν, ἤρχισε, μὲ ὄσην εἶχε ἀκόμη δύναμιν νὰ φωνάξῃ: «Ποῦ εἶσαστε; ποῦ εἶσαστε;» καὶ τὴν φωνὴν ταύτην εἶχε ἀκούσει ὁ πρῶτος βοσκός, ὅστις εἶχεν ἐξέλθει πρὸς στιγμὴν τοῦ ναοῦ διὰ νὰ ἴδῃ πῶς εἶχον αἰ αἰγίεσ του.

Ὁ κύρ Κωστογιάντος ἐσηκώθη χλωαίνων, ἠκολούθησε τοὺς βοσκούς, ἐφθασεν εἰς τὸν ναύτου, ὅταν ὁ ἱερεὺς εἶχεν ἀρχίσαι τὸν ἀσπασμόν, ἐπροσκύνησε καὶ ἔλαβε τὴν θέσιν του εἰς τὸν χορὸν. Ἐψάλεν εἰς ἄλλη τὴν λειτουργίαν, μὲ ὄλον τὸ πέσιμόν του καὶ τὸ πόνεμά του.

Ἐξω, ὑπὸ τὸ φέγγος τῆς σελήνης, δεξιόθεν τοῦ ναύτου, ἔβριμε γενναῖον πῦρ, καὶ ὁ μπαρμπά-Δημήτρης ὁ Καμπογοιάννης, ὁ ἐκ τῶν πλοιοκλήρων τῆς πολίχνης ἑλθὼν ποιμὴν, εἶχεν ὀβελίσαι ἦδη ἕνα ἄμνον καὶ τὸν ἔψηγε. Διπλά του πρόθυμος διὰ νὰ τὸν βοηθῆ ἐκάθητο, ἀκουμβῶν ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ τοίχου τῆς ἐκκλησίας, ἀνθρωπίσκος τις ἐκ τῆς πόλεως, ὅστις δὲν εἶχεν ἐνοσηθῆ ποτε καὶ πῶς εἶχεν ἔλθει ἐκεῖ, ὁ Γιάννης ὁ Μπουκώσης. Ἀνάμεσα εἰς τὴν πύρην καὶ εἰς τὸν τοίχον, ὁ μπαρμπά-Δημήτρης ὁ Καμπογοιάννης, μὲ τὴν κτηρίην ζωνάριαν, τὸ ξυραφισμένον γένειον ἐπὶ τὸν ἀγκιστροειδῆ μύστακα, εἶχεν ἀφήσει τὸ μαχαίρι του μετὰ τοῦ θηκαρίου, καὶ ὁ Γιάννης ὁ Μπουκώσης ἀπὸ πάλῃς ὥρας δὲν εἶχε παύσει νὰ ρίπτῃ τὸ βδέμμα ἑναλ-λάξ, εἰς τὸ ροδοκοκκινίλον σφαχτῶν καὶ εἰς τὸ μαχαίριον. Ἄντικρυ, παρὰ τὴν ρίξαν ἐνὸς σχοίνου, ἴστατο μεγάλη ὀρεακάκος φάλασκα. Ἐκ τοῦ τρόπου μεθ' οὗ ἴστατο

ἀκουβημένην εἰς τὸ κλαδίον τοῦ σχοινοῦ ἐφαίνετο πάλαι οἴνου, μοσχάτου καὶ μαύρου μεμειγμένου. Τὸ ροδόσπασμα ἔξω σφαχτῶν ἔκινε καὶ ἔλιεν εἰς τὸ πῦρ, ἢ φλάσκα, ἢ ἄλλα κλάσσα καλοῦσα τοὺς νεοσοῦς τῆς ὑπὸ τὰς παλαιάς, ἐφαίνετο καλοῦσα τοὺς βοσκούς εἰς εὐωχίαν ἐπὶ τῆσδε ἀτμῆς τῆς, ἐτολίμη νὰ κλώξῃ καὶ νὰ φυσήσῃ εἰς τὴν ἐπιπέδω στην ἐπαφῆν τῆς χειρός, εἰς τὴν ἐλαχίστην προσέγγισιν τοῦ χελοῦς εἰς τὴν θηλήν τῆς.

Δύο χωρικοὶ ὄρθιοι, πέντε βήματα μακρὰν τοῦ ἑστῆτος τῆς φλάσκας καὶ τοῦ σχοινοῦ, ἴσταντο καὶ συνωμῶδες ἔζηρως. Εἶχαν εὖρει τὴν ὥραν καὶ τὸν τόπον νὰ λογομαχήσασαι δι' ἓν χωράφιον τεσσάρων στρεμμάτων, περὶ τοῦ ὁποίου ἐμάχοντο ἀπὸ ἔτων.

Ἄντικρύν, πρὸς μεσημβρίαν, ἐπὶ τοῦ βραχέωδους λόφου ἀνάμεσα εἰς πέντε βράχους, εἰς τρία μονοπάτια καὶ ἐπὶ κρημνῶν, εὕρασκετο τὸ διαφιλονικούμενον χωράφιον. Ὁμοίω τῶν χωρικῶν ἐχειρονόμει, κ' ἐδείκνυε πρὸς τὰ ἑκείνη ἰσχυρίζετο ὅτι τὸ χωράφιον τὸ ἰδικόν του εἶχε στέγασαι ἀκριβῶς τὸν τρίτον βράχον πρὸς τὰ δεξιά.

— Ἐγὼ τὸ ἡῦρα παππουδικό μου, ἔλεγε· δὲ ρωτῶς καὶ τὸ Γιδάνη τῆς Ψαροδημιαίας, ποὺ εἴμαστε γειτόνοι, εἶπα καὶ τριάντα χρόνια...

— Τὰ σύνορα εἶναι μὲς στὴ μέση, ἀνάμεσα στὸν δεξιὸν καὶ στὸν τρίτον βράχον, ἐκεῖ ποὺ βαθυλαίλει ὁ τόπος. Πρέπειτε ὁ ἄλλος χωρικός· φαίνεται ἀκόμη ποὺ ἦταν. Τὰ παλαιὰν καιρῶν, ἀποσκαφή...

— Κοτλάμ βράχος, ἀντέκρουεν ὁ πρῶτος, κ' ἐγὼ θὰ πείθην νὰ γυρέψω νὰ βρῶ τὴν ἀποσκαφή, γιὰ νὰ τὴν κάμω στὴν ῥό μου...

Ὁ μπαριμπα-Δημήτρης ὁ Καμπογιάννης ἤρχεισε νὰ γυρῆ εἰς ἀμελέστερον τὴν σουβλάν μὲ τὸ σφαχτόν, καὶ ἡ προσοχὴ του ἄλλῃ ἀπερροφήθη ὑπὸ τῶν δύο χωρικῶν καὶ τῆς λογομαχίας τῶν.

Ὁ Γιδάνης ὁ Μπουκώσης ἔλαβε σιγὰ-σιγὰ τὸ μαχαίριον, τὸ ἀπεγυμνωσεν ἀπὸ τὸ θηκάριόν του, ἔκοψεν ἐπιπέ-

δύο ἄντικρύν ἀπὸ τὰ νεφραϊμιά τοῦ σφαχτοῦ, τὸ ὅποιον ἔκοψεν ἐπὶ τὸν ἄντικρύν νὰ περιστρέφεται, καὶ τὸ κατεβρόχθισεν ἐπὶ τὸν ἄντικρύν.

Ὁ μπαριμπα-Δημήτρης οὐδὲ παρατήρησε καὶ τὴν κλοπὴν τοῦ λαμαργίου τοῦ ἀνθρωπίσκου. Ἐξηκολούθησε καὶ ἔκοψεν εἰς τοὺς δύο εὐρίζοντας.

Ὁ πρῶτος τῶν δύο· τὸ πῆγμα στὸν μπαριμπα-Δευθέρη, ἔκοψεν νὰ διαβάλῃ τὰ παλαιὰ γράμματα, καὶ μοῦ τὸ ἔκοψεν ἑστέρας φορές.

Ὁ δεύτερος δὲν ἰδρῶνει ἐμένα τὸ μάτι μου, ἀντέκοψεν ὁ δεύτερος· σὰν ἔχῃς ὄρεξη, δὲν πῶς στὸν μπαριμπα-Δευθέρη τὸν ἄγέλαστο, νὰ σοῦ φτιάσῃ ὅσα ψευτικά γράμματα θέλεις...

Ὁ μπαριμπα-Δημήτρης ὁ Καμπογιάννης ἐπρόσεχε δῆλος εἰς τὴν ἰσχυρὴν τῶν δύο ἀγροτῶν. Ὁ Γιδάνης ὁ Μπουκώσης ἔκοψεν ἐκ νέου τὸ μαχαίριον, τὸ ὅποιον δὲν εἶχεν ἐπιστρέψασαι τὸ θηκάριόν του, ἔκοψε δεύτερον, γενναύτερον τεμάχον ἀπὸ τὸ μισοψημένον σφαχτόν, καὶ τὸ κατέπιε μονομάντιον.

Ὁ πρῶτος τῶν δύο χωρικῶν ἐξηκολούθει, καὶ ἡ προσοχὴ αὐτοῦ ἦν πάλιν παρηκολούθει ὁ Καμπογιάννης ἦτο ἀδιάπτωτος ὁ μπαριμπα-Δημήτρης, ὅστις ἐνόει τὴν μυστηριώδη γλῶσσαν τῆς φλάσκας, δι' ἧς αὐτὴ ἐκάλει τοὺς φίλους τῆς, ὡς ἢ ἔκοψεν τοὺς νεοσοῦς τῆς, ἔκαμεν ἓν βήμα μὲ τὸν ἀριστερὸν στήματι ὀρθῆς γωνίας, δεύτερον βήμα μὲ τὸ ἀριστερὸν στήματι εἰς τὸ ἔδαφος, ἐξηπλώθη τετραποδίως, ἐπληροφόρησε εἰς τὸν σχοινιον, καὶ λαβῶν τὴν μεγάλην οἰνοβυβλίην ἐπληροφόρησε τὴν ἐπιηλοίασεν εἰς τὰ χελεῖά του, καὶ ἔπιε γενναίως ἑστέρας ἀπνευστί.

Ὁ πρῶτος φόνει φρόνιμος καὶ γνωρίζων, ὅτι, αὖν ἔκαμε καὶ ἔκοψε ἀπὸ πείραν κατὰ τοῦ σφαχτοῦ, ἦτο φόβος μὴ φωνάζῃ ἐπὶ τῶν φίλων, ἐπὶ στρεψε παρὰ τὸν τοῖχον τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ ἐπὶ τῶν ἀπώτερων τῆς πυρᾶς, ἐμαζεύθη κ' ἐφαίνετο ἄσκακος καὶ νῆστις, ὡς νὰ μὴν εἶχε πασχαῖσαι ὄλωσ.

ΟΝΕΙΡΟ ΣΤΟ ΚΥΤΜΑ

«Ήμην πτωχὸν βοσκόπουλον εἰς τὰ ὄρη. Δεκαεπταετηρῶν, καὶ δὲν ἤξευρα ἀκόμη ἀλάφια. Χωρὶς νὰ τὸ ἤξευρα ἡμην εὐτυχεῖς. Τὴν τελευταίαν φορὰν ὅπου ἐγεύθημ ἡμην εὐτυχεῖαν ἦτον τὸ θέρος ἐκείνου τοῦ ἔτους 187... Ἡμην εὐτυχεῖος ἐφηβος, κ' ἔβλεπα τὸ πρῶμῳ στρυφνῷ, ἠλιοκαῆς πρῶμῳ σπαθῶν μου νὰ γυαλίξεται εἰς τὰ ρυάκια καὶ τὰς βρύσσας ἐγύμναζα τὸ εὐλύνιστον, ὑψηλὸν ἀνίστημά μου ἀνὰ τὰς βράχους καὶ τὰ βουνά.

Τὸν Χειμῶνα ποῦ ἦρχισ' εὐθὺς κατόπιν μ' ἐτήρε πρῶμῳ σίον του ὁ γηραιὸς πᾶτερ Σισώης, ἡ Σισώνης, καθὼς τὸν ἀνόμεζον οἱ χωρικοὶ μας, καὶ μ' ἔμαθε γράμματα. Ἦσαν πρῶμῳ διδάσκαλος, καὶ μέχρη τέλος τὸν προσηγρόφιστον ὄλοι εἰς τὴν κλητικὴν "δάσκαλέ". Εἰς τοὺς χρόνους τῆς Ἰπαναστάσεως ἦτον μοναχὸς καὶ διάκονος. Εἶτα ἠγάπησεν ἑμὴν Τουρκοπούλαν, καθὼς ἔλεγαν, τὴν ἐκλεψεν, ἀπέβη ἑνὰ χαρῆμι τῆς Σιμύρης, τὴν ἐβάπτισε καὶ τὴν ἐνυμφοῦσεν. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἐπέστρεψεν ἡμῶν Καποδίστρια κυβερνήτου, ἐδίδακεν εἰς διάφορα σχολεῖα ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ εἶχεν οὐ μικρὰν φήμην, ὑπὸ τὸ ὄνομα "ὁ Σωτηράκης ὁ δάσκαλος". Ἀργότερα ἀφοῦ ἐξήστρεψεν ἡμῶν τὴν οἰκογενεῖάν του, ἐβθυμήθη τὴν παλαιὰν ὑποχρέωσίν του, ἐφόρεσε καὶ πάλιν τὰ ράσα, ὡς ἀπλοῦς μοναχὸς τὴν φορὰν ταύτην, κωλυόμενος νὰ ἱερατεύῃ, κ' ἐγκατεβίβασεν ἐν μετανοίᾳ, εἰς τὸ Κοινοβίον τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Ἐκεῖ

ἐπέστρεψε τὸ ἀμάρτημά του, τὸ ἔχον γενναίαν ἀγαθοεργίαν ἐκείνῳ ἑλαιοφυτικὴν περιστασι, καὶ λέγουν ὅτι ἐσώθη. Ἄφοῦ ἔμαθα τὰ πρῶτα γράμματα πλησίον τοῦ γηραιοῦ Σισωῆ, ἐστάλην ὡς ὑπότροφος τῆς Μονῆς εἰς τινα ἐπαρχίαν ἱερατικὴν σχολῆν, ὅπου κατετάχθην ἀμέσως εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν, εἶτα εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ρυθμολογικὴν. Τέλος, ἀρχίσας τὰς σπουδὰς μου σχεδὸν εἰκοσαέτης, ἐπέστρεψα τριακοντούτης ἀπὸ τοῦ Πανεπιστημίου· ἐξηλθα δὲ τριάντος μὲ δίπλωμα προλύτου...

Μετὰ τὴν προκοπὴν, ἐννοεῖται, δὲν ἔκαμα. Σήμερον ἡμετέραν καὶ νὰ ἐργάζωμαι ὡς βοηθὸς ἀκόμη εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ ἀποστολεῖου τινος δικηγόρου καὶ πολίτευτοῦ ἐν Ἀθήναις, τὸν ὁποῖον μισῶ, ἀγνωστὸν ἐκ ποίας σκοτεινῆς ἀφορμῆς, ἀλλὰ πᾶν ὡς ἐπειδὴ τὸν ἔχω ὡς προστάτην καὶ εὐεργέτην. Ἐμὲ εἶμαι περιωρισμένος καὶ ἀνεπιτηθεῖος, οὐδὲ δύναμαι νὰ ἀφελῶμαι ἀπὸ τὴν θέσιν τὴν ὁποῖαν κατέχω πλησίον τοῦ δικηγόρου μου, θέσιν οἰοῦμαι ἀνυλικῶν.

Καθὼς ὁ σκύλος, ὁ δειμένος μὲ πολὺν κοντὸν σχοινίου ἀπὸ τῆς ἀνὰ τὴν τοῦ ἀνθέτου του, δὲν ἡμπορεῖ νὰ γυαλίξῃ τὸν ἑαυτοῦ δαγκαστὴν ἔξω ἀπὸ τὴν ἀκτῖνα καὶ τὸ τόξον τὰ ὁποῖα διαγράφει τὸ κοντὸν σχοινίον, παρομοίως κ' ἐγὼ ἀνὰ τὸν ἑαυτοῦ οὐτε νὰ εἴπω, οὐτε νὰ πράξω τίποτε περισσῶς παρ' ὅσον μοῦ ἐπιτρέπει ἡ στενὴ δικαιοδοσία, τὴν ὁποῖαν ἔχω εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ προϋποταμένου μου.

Ἡ τελευταία χρονιά ποῦ ἡμην ἀκόμη φυσικὸς ἄνθρωπος ἦτον τὸ θέρος ἐκεῖνο τοῦ ἔτους 187... Ἡμην ὠραῖος ἄνθρωπος, καστανομάλλος βοσκός, κ' ἔβοσκα τὰς αἴγλας τῆς ἐπαρχίας τοῦ Εὐαγγελισμοῦ εἰς τὰ ὄρη τὰ παραθαλάσσια, τὰ ὁποῖα ἀποκαλεῖται ἀποτόμῳ δια κρημινώδους ἀκτῆς, ὑπερθεν τοῦ ἀποτόμῳ τοῦ Βορρᾶ καὶ τοῦ πελάγους. Ὀλον τὸ κατὰ μέρος ἡμῶν τὸ καλούμενον Ἐδάριμνο, ἀπὸ τὰ πλοῖα τὰ ὁποῖα ἀποκαλεῖται Ἐδάριμνα ἢ ξυδάριμνα, ἐξωθούμενα ἀπὸ τὰς ὑψηλότητάς, ἦτον ἰδικὸν μου.

Ἡ πετρώδης, ἀπότομος ἀκτὴ μου, ἡ Πλαταῖνα, ὁ Γλαδός, τὸ Κλήμα, ἔβλαπτε πρὸς τὸν Καικίαν, καὶ τὸν ἀναπεπταμένην πρὸς τὸν Βορρᾶν. Ἐφανόμην κ' ἐγὼ ἐν ταῖς εἴχα μεγάλῃν συγγένειαν μετὰ τοὺς δύο τούτους ἀνέμους, ὅποιοι ἀνέμιζαν τὰ μαλιὰ μου, καὶ τὰ ἔκαμναν τὰ ἐδάφη σγουρὰ ὅπως οἱ θάμνοι κ' αἱ ἀγριελαῖαι, τὰς ὁποίας ἐπέπρωτων μετὰ τὸ ἀκούραστον φύσημά των, μετὰ τὸ αἰετίζεσθαι τῆς πνοῆς των φραγγέλιον.

Ὅλα ἐκείνα ἦσαν ἰδικά μου. Οἱ λόγγοι, αἱ φάραγγες αἱ κοιλάδες, ὄλος ὁ αἰγιαλός, καὶ τὰ βουνά. Τὸ χεῖμα ἦτον τοῦ γεωργοῦ μόνον εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ ἤρχεσθαι τῆς ὄργωσθαι ἢ νὰ σπείρη, κ' ἔκαμνε τρὶς τὸ σημεῖον τοῦ Ἰσραήλ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, σπέρνω αὐτὸ τὸ χωράφι, γὰρ νὰ φᾶνε δ' οἱ ξένοι κ' οἱ διαβάτες, καὶ τὰ περυνὰ τ' οὐρανῶν καὶ νὰ πάρω κ' ἐγὼ τὸν κόπο μου!"

Ἐγὼ, χωρὶς ποτὲ νὰ ὀργώσω ἢ νὰ σπείρω, τὸ ἐπέβλεπον ἐν μέρει. Ἐμμιούμην τοὺς πειρασμένους μαθητὰς τοῦ Σαταῖρος, κ' ἔβαλλα εἰς ἐφαρμογὴν τὰς διατάξεις τοῦ Δεσποτονομίου χωρὶς νὰ τὰς γνωρίζω.

Τῆς πτωχῆς χήρας ἦτον ἡ ἀμπέλους μόνον εἰς τὰς ἄρας ποῦ ἤρχετο ἡ ἰδία διὰ νὰ θειαφίστη, ν' ἀργολογήσῃ νὰ γεμίση ἕνα κακάθι σταφύλια, ἢ νὰ τρυγήσῃ, ἀν ἔσται τίποτε διὰ τρύγημα. Ὅλον τὸν ἄλλον καιρὸν ἦτον ἐπὶ τὴν ἰδικόν μου.

Μόνους ἀντιλήλους εἰς τὴν νομὴν καὶ τὴν κάρπωσησιν ταύτην εἴχα τοὺς μισθωτοὺς τῆς δημαρχίας, τοὺς ἀγρονομολακας, οἱ ὅποιοι ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι ἐφύλαγαν τὰ περυνὰ μαλιὰ τοῦ κόσμου, ἐννοοῦσαν νὰ ἐκλέγουν αὐτοὶ τὰς καλύτερας ὀπώρας. Αὐτοὶ πράγματι δὲν μοῦ ἤθελαν τὸ καλὸν μου. Ἦσαν τρομεροὶ ἀνταγωνισταὶ δι' ἐμέ.

Τὸ κυρίως κατ'ἀμέρον μου ἦτον ὑψηλότερα, ἔξω τῆς ἀκτῆς τῶν ἐλαιῶνων καὶ ἀμπέλων, ἐγὼ ὁμῶς συχνὰ ἐπέπρωτων τὰ σύνορα. Ἐκεῖ παρραπάνω, ἀνάμεσα εἰς δύο σαρραγγας καὶ τρεῖς κορυφάς, πλῆρεις ἀγρίων θάμνων, χεῖμα

καὶ χαμοκαλῶδων, ἔβωσκα τὰ γίδια τοῦ Μουαστηρίου. Ἦτον τὸ παραγυιός, ἀντὶ μισθοῦ πέντε δραχμῶν τὸν μήνα, τὰς ὁποίας ἀκολουθῶς μοῦ ἠῤῥησαν εἰς ἔξ. Σιμὰ εἰς τὸν ἄκρον τοῦτον, τὸ Μουαστήρι μοῦ ἔδιδε καὶ φασκιὰς διὰ τὸν ἄκρον μου, καὶ ἄφθονα μαῦρα ψωμιά ἢ πίττες, καθὼς τὰ μαῦρα οἱ καλόγγοι.

Μόνον διαρκῆ γέλινα, ὅταν καταρχόμην κάττω, εἰς τὸν ἄκρον τῆς περιουχῆς μου, εἴχα τὸν κύρ Μόσχον, ἕνα ἀπὸ τῶν ἔσοχῆν, εἰς ἕνα αἰετῶν μικρὸν πύργον μαζὶ μετὰ τὸν ἄκρον τοῦ Μοσχούλαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν υἰθετήσσει, ἡμεῖς τὸν χηρευμένους καὶ ἄτεκνος. Τὴν εἶχε προσλάβει ἡμεῖς τὸν ἄκρον ὡς νὰ ἦτο θυγάτηρ του.

Ὁ κύρ Μόσχος εἶχεν ἀποκτήσει περιουσίαν εἰς ἐπιχειρήματα καὶ ταξίδια. Ἐγὼν ἐκτεταμένον κτήμα εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀκτῆς, ἔπεισε μερικὸς πτωχοὺς γέλινας νὰ τοῦ πωλήσῃ τὸν ἀγρὸν τῶν, ἠγόρασεν οὕτως ἄκτω ἡ δέκα συνελθόντα χωράφια, τὰ περιεείχονεν ὄλα ὁμοῦ, καὶ ἀπετέλεσεν ἕνα μέγα διὰ τὸν τόπον μας κτήμα, μετὰ πολλῶν ἐκατοντάδων στρεμμάτων ἔκτασιν. Ὁ περιβόλος διὰ νὰ κτισθῇ ἐπέβλεπον πολλὰ, ἴσως περισσότερα ἢ ὅσα ἤξιζε τὸ κτήμα. Ἐπέβλεπον δὲν τὸν ἔμελε δι' αὐτὰ τὸν κύρ Μόσχον θέλοντα νὰ ἔσται ἡρωιστὸν οἰονεὶ βασιλείου δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τὴν ἀνεκτικὴν του.

Ἐκτίσεν εἰς τὴν ἀκρην πυργοειδῆ ὑψηλὸν οἰκίσκου, μετὰ πρῶτον πατώματα, ἐκαθάρισε καὶ περιεμάζευσεν τοὺς ἑσκαρπῶν κρηνοὺς τοῦ νεροῦ, ἤνοιξε καὶ πηγὰδι πρὸς κατὰ τὴν ἄκρον μαργάνου διὰ τὸ πότισμα. Δηήρσεν τὸ κτήμα εἰς ἑκατὰ μέρη, εἰς ἀμπέλον, ἐλαιῶνα, ἀγροκλήπιον μετὰ πλῆθος ὀπωροφόρων δένδρων καὶ κήπων μετὰ αἰμασιὰς ἢ μπουκῶν.

Ἐγκατεστάθη ἐκεῖ, κ' ἔζη διαρκῶς εἰς τὴν ἔσοχῆν, ἡμεῖς τὸν ἀκρὸν κατερχόμενος εἰς τὴν πολίχνην. Τὸ κτήμα ἦτον ἡμεῖς τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης, κ' ἐνῶ ὁ ἐπάνω τοῦ ἔλους

έφθανεν ὡς τὴν κορυφὴν τοῦ μικροῦ βουνοῦ, ὁ κάτω ποταμὸς
 μὲ σφοδρὸν βορρᾶν πνέοντα, σχεδὸν ἐβρέχετο ἀπὸ τῆς
 μα.

Ὁ κύρ Μόσχος εἶχεν ὡς συντροφίαν τὸ τοιμποιὸν τῆς
 τὸ κομβολόγι του, τὸ σκαλιότηρι του καὶ τὴν ἀνεψιά του
 τὴν Μοσχούλα. Ἡ παιδίσκη θὰ ἦτον ὡς δύο ἔτη νεώτερη
 ἔμου. Μικρὴ ἐπῆδα ἀπὸ βράχου εἰς βράχον, ἔτρεχε ἀπὸ
 κολπίσκου εἰς κολπίσκου, κάτω εἰς τὸν αἰγιαλόν, ἐβίγχε
 κοχύλια, κ' ἐκυνηγοῦσε τὰ καβούρια. Ἦτον θερμάτατα
 καὶ ἀνήσυχος ὡς πτηνὸν τοῦ αἰγιαλοῦ. Ἦτον ὡραία κα-
 λαχροινή, κ' ἐνθύμιζε τὴν νύμφην τοῦ Ἀσματος τὴν Πυ-
 καυμένην, τὴν ὁποίαν οἱ υἱοὶ τῆς μητρὸς τῆς εἶχαν βάλει
 νὰ φυλάῃ τ' ἀμπέλια. “Ἰδοὺ εἶ καλή, ἡ πλοσίον μου, ἴδοὺ
 εἶ καλή· ὀφθαλμοὶ σου περιστεραί...” Ὁ Λαυμὸς τῆς, καθὼς
 ἔφεγγε καὶ ὑπέφωσκεν ὑπὸ τὴν τραχηλιάν τῆς, ἦτον ἀπει-
 ρως λευκότερος ἀπὸ τὸν χρῶτα τοῦ προσώπου τῆς.

Ἦτον ὡχρά, ροδίνη, χρυσαυγίλουσα καὶ μοῦ ἐφαίνετο
 νὰ ὀμοιάῃ μὲ τὴν μικρὴν στέφαν ἀίγνα, τὴν μικρόσωστον
 καὶ λεπτοφυῆ, μὲ κατάστικτον τρίχωμα, τὴν ὁποία ἐπῆ
 εἶχα ὀνομάσει Μοσχούλαν. Τὸ παράθυρον τοῦ πύργου τῆ
 δυτικῶν ἠνολίγετο πρὸς τὸν λόγγον, ὁ ὁποῖος ἤρχιζε κα-
 βαθύνεται πέραν τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ, ὅπου ἦσαν χυ-
 μόκλαδα, εὐώδεις θαμίνοι, καὶ ἀργιλλῶδης γῆ τραχέη.
 Ἐκεῖ ἤρχιζεν ἡ περιοχή μου. Ἔως ἐκεῖ κατηρχόμην συχνά,
 κ' ἔβασκα τὰς αἴγας τῶν καλογήρων, τῶν πνευματικῶν
 πατέρων μου.

Μίαν ἡμέραν, δὲν ἤξεύρα πῶς, ἐνῶ ἐμέτρουν καθὼς
 ἐσυνήθιζα τὰς αἴγας μου (ἦσαν ὄλαι πενηνταεξ κατ' ἐκά-
 νον τὸν χρόνον· ἀλλοτε ἀνεβοκατέβαινεν ὁ ἀριθμὸς τῶν
 μεταξὺ ἐξήντα καὶ σαρανταπέντε), ἡ Μοσχούλα, ἡ εὐνοση-
 μένη μου κατσικά, εἶχε μείνει ὀπίσω, καὶ δὲν εὐρέθη εἰς τὴν
 μέτρημα. Τὰς εὔρυσκα ὄλας 55. Ἐὰν ἔλειπεν ἄλλη κατσί-
 κα, δὲν θὰ παρετήρουν ἀμέσως τὴν ταυτότητα, ἀλλὰ εὐ-
 νον τὴν μονάδα ποῦ ἔλειπεν· ἀλλ' ἡ ἀπουσία τῆς Μοσχού-

ἦσαν ἐπαισθητή. Ἐτρόμαξα. Τάχα ὁ ἀετὸς μοῦ τὴν
 ἔτρεξε.

Ἐἶς τὰ μέρη ἐκεῖνα, τὰ κάπως χαμηλότερα, οἱ ἀετοὶ
 εὐνοσηνοῦν νὰ μᾶς ἐπισκέπτονται συχνά. Τὸ μέγα
 ἐπιπέδον τῶν ἠτον ὑψηλὰ πρὸς δυσμάς, εἰς τὸ κατάλευ-
 ρον περῶδες βουνόν, τὸ καλούμενον Ἀετοφωλιὰ φερωνύ-
 μως. Ἀλλὰ δὲν μοῦ ἐφαίνετο ὄλας παρῶδοξον ἡ ἀνηκου-
 ρον περῶγμα, ὁ ἀετὸς νὰ κατηλθεν ἐκτάκτως, τρωθεὶς ἀπὸ
 τὴν ἄλγη τῆς Μοσχούλας, τῆς μικρᾶς κατσίκας μου.

Ἐφώναξα ὡς τρέλῳ:

— Μοσχούλα!... ποῦ εἶν' ἡ Μοσχούλα;

Ὅτε εἶχα παρατηρήσει τὴν παρουσίαν τῆς Μοσχού-
 λας, τῆς ἀνεψιάς τοῦ κύρ Μόσχου, ἐκεῖ σιμά. Αὐτὴ ἔτυχε
 νὰ εἶναι ἀνοικτὸν τὸ παράθυρον. Ὁ τοίχος τοῦ περιβόλου
 τῆς στήλας, καὶ ἡ οἰκία ἡ ἀκουμβῶσα ἐπάνω εἰς αὐτόν,
 ἐπέκειντο περὶ τὰ πεντακόσια βήματα ἀπὸ τὴν θέσαν ὅπου
 ἐπυροπόμην ἐγὼ μὲ τὰς αἴγας μου. Καθὼς ἤκουσε τὰς φω-
 νητικὰς, ἡ παιδίσκη ἀνωρθῶθη, προέκυψεν εἰς τὸ παράθυ-
 ρον καὶ ἔκραξε:

— Τί ἔχεις καὶ φωνάζεις;

Ἐγὼ δὲν ἤξευρα τί νὰ εἶπω· ἐν τοσοῦτῳ ἀπήντησα:

— Φωνάζω ἐγὼ τὴν κατσικά μου, τὴ Μοσχούλα!... Μὲ

πῶς δὲν ἔχω νὰ κάμω.

Ἐπείθως ἤκουσε τὴν φωνὴν μου, ἐκλείσει τὸ παράθυρον

καὶ ἔφραξε.

Ἦσαν ἄλλη ἡμέραν μὲ εἶδε πάλιν ἀπὸ τὸ παράθυρόν
 μου εἰς ἐκείνην τὴν ἰδίαν θέσαν. Ἥμην πλαγιασμένος εἰς
 τὴν ἴσην, ἀφῆγα τὰς αἴγας μου νὰ βόσκουν, κ' ἐσφύριζα
 ἐν ἴσῳ, ἐν ἄσμα τοῦ βουνοῦ αἰπολικόν.

Ἐν ἴσῳ, ἐν ἄσμα τοῦ βουνοῦ αἰπολικόν.

— Ἐτσι ὄλο τραγουδεῖς!... Δὲ σ' ἀκουσα ποτέ μου νὰ
 πῶς τὸ σουραῦλι... Βοσκὸς καὶ νὰ μὴν ἔχη σουραῦλι,
 πῶς προσέειπο μοῦ φαίνεται!...

Εἶχα ἐγὼ σουραῦλι (ἦτοι φλογέραν), ἀλλὰ δὲν εἶχα
 σουραῦλι θράσος ὥστε νὰ παίζω ἐν γνώσει ὅτι θὰ μὲ ἤκουεν

αυτή... Τὴν φοράν ταύτην ἐφιδουμήθη νὰ παύσῃ τὴν χάριν της, ἀλλὰ δὲν ἤξεύρω πῶς τῆς ἐφάνη ἡ τέχνη μου ἀνιλητική. Μόνον ἤξεύρω ὅτι μοῦ ἔστειλε δι' ἀμοιβῆς ἄνευ γὰ ξηρὰ σῦκα, κ' ἔνω τάσι γεμᾶτο πετμέλι.

Μίαν ἑσπέραν, καθὼς εἶχα κατεβάσει τὰ γίδια ἐκὼς κατῶ εἰς τὸν αἰγιάλῳν, ἀνάμεσα εἰς τοὺς βράχους. ὅπου ἐσχημάτιζε χιλίους γλαφυροὺς κοιλίσκους καὶ ἀγλαῖες ποσες τὸ κῆμα, ὅπου ἀλλοῦ ἐκυρτώνοντο οἱ βράχοι εἰς τὴν βλῆτας καὶ ἀλλοῦ ἐκυρτώνοντο εἰς σπηλαία· καὶ ἀνάμεσα εἰς τοὺς τόσους ἐλιγμούς καὶ δαιδάλους τοῦ νεροῦ, ὅπου εἰσεχώρει μορμυρίζον, χορεύον μὲ ἀτάκτους φασίσθους καὶ ἀφροὺς, ὅμοιον μὲ τὸ βρέφος τὸ ψελλίζον, πρὸ ἀναπηδᾶ εἰς τὸ λίκρον του καὶ λαχταρεῖ νὰ σηκωθῇ καὶ πρὸ χορεύσῃ εἰς τὴν χεῖρα τῆς μητρὸς που τὸ ἔψαυσε — κατῶ εἶχα κατεβάσει, λέγω, τὰ γίδια μου διὰ ν' ἀρμυρίσσω εἰς τὴν θαλάσσαν, ὅπως συχρὴν ἔσυνθηξα, εἶδα τὴν ἀναγυαλιῶν που ἦτον μεγάλη χαρὰ καὶ μαγεία, καὶ τὴν ἑλιγμυρίσθηκα, κ' ἐλαχτάρησα νὰ πῶς νὰ κολυμβήσω ἦτον τὸν Αὐγουστον μῆνα.

Ἀνέβασα τὸ κοπαδί μου ὀλίγον παραπάνω ἀπὸ τὸν βράχον, ἀνάμεσα εἰς δύο κρημνοὺς καὶ εἰς ἓνα μονοπάτι τὸ ὁποῖον ἐχαράσσετο ἐπάνω εἰς τὴν ράχιν. Δι' αὐτοῦ εἶχα κατέβη, καὶ δι' αὐτοῦ ἐμετὰ πάλιν νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὸ βουνὸν τὴν νύκτα εἰς τὴν στάβλην μου. Ἄφρασα ἐκεῖ τὰ γίδια μου διὰ νὰ βοσκῆσουν εἰς τὰ κρίταμα καὶ τὰς ἀρμυρίσθρας, ἀν καὶ δὲν ἐπεινοῦσαν πλέον. Τὰ ἐσφύριξα σιγὰ σιγὰ νὰ καθίσουν νὰ ἡσυχάσουν καὶ νὰ μὲ περιμένουν. Μὲ ἀκασσαν κ' ἐκάθισαν ἡσυχα. Ἐπτα ἢ ὀκτὼ ἔξ αὐτῶν πράγματα ἦσαν κωδωνοφόροι καὶ θὰ ἦκουον μακρόθεν τοὺς κωδωνοσμοῦς των, ἀν τυχὸν ἐδείκνυον συμπτώματα ἀνησυχίας.

Ἐγύρισσα ὀπίσω, κατέβη παλιν τὸν κρημνόν. Ἐφθάσα κατῶ εἰς τὴν θάλασσαν. Τὴν ᾤραν ἐκείνην εἶξεν βασιλεύει ὁ ἥλιος, καὶ τὸ φεγγάρι σχεδὸν ἀδύνημον ἤρχισε νὰ λάμπη χαμηλὰ, ὡς δύο καλαμιές ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ

ἑσπέρᾳ τῆς ἀντικρυθῆς ἡσού. Ὁ βράχος ὁ δικός μου ἔβλεπε πρὸς βορρᾶν, καὶ πέραν ἀπὸ τὸν ἀλλοῦ κάβον πρὸς δυσμῶς, ἀριστερὰ μου, ἔβλεπα μίαν πτυχιγὴν ἀπὸ τὴν πορφύραν τοῦ ἡλίου, που εἶχε βασιλεύει ἐκείνην τὴν στιγμὴν.

ἦτον ἡ οὐρὰ τῆς λαμπρᾶς ἀλουργίδος που σύρεται πρὸς ἐσπέραν, ἡ ἦτον ὁ τάπητ, που τοῦ ἔστρωσε, καθὼς λέγουν, ἡ ἀσπρά του, διὰ νὰ καθίσῃ νὰ δειπνήσῃ.

Δεξιὰ ἀπὸ τὸν μέγαν κυρτὸν βράχον μου, ἐσχηματίσθη μικρὸν ἄντρον θαλάσσιον, στρωμένον μὲ ἄσπρα κρυπτοκρᾶτα ἀσφραδιστὰ καὶ λαμπρὰ ποικιλόχρωμα χαλίκια, ποὺ ἐφάνετο πῶς τὸ εἶχον εὐτρεπίσει καὶ στολίσει αἱ νύμφαι τῶν θαλασσῶν. Ἀπὸ τὸ ἄντρον ἐκεῖνο ἤρχιζεν ἕνα ἀποσπᾶντι, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀνέβαινε τις πλαγίως τὴν ἀπόκρημνισματὸς τοῦ κύβου Μόσχου, τοῦ ὁποῖου ὁ ἕνας τοῦ ἑτέρου εἰς μῆκος ἐκατοτητάδιον μέτρων ὄλου τὸν αἰγιάλον.

Ἐπτάξια ἀμέσως τὸ ὑποκάμισόν μου, τὴν περισκελίον μου, κ' ἔπεσα εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐπλήθη, ἐλουόσθη, καὶ ἔμεινα ἀφρατῶν, ἐφανταζόμεν τὸν ἑαυτόν μου ὡς νὰ ἦτον ἕν μὲ τὸ κῆμα, ὡς νὰ μετεἶχον τῆς φύσεως αὐτοῦ, τῆς ἑσπέρᾳ καὶ ἀλμυρᾶς καὶ δροσώδους. Δὲν θὰ μοῦ ἔκανε ποτὲ ἐπιθυμία νὰ ἐβγῶ ἀπὸ τὴν θαλάσσαν, δὲν θὰ ἐχόρτανα ποτὲ τὸ κολύμβημα, ἀν δὲν εἶχα τὴν ἔννοιαν τοῦ κοπαδιοῦ μου. Ὅσον ὑπακοῆν καὶ ἀν εἶχαν πρὸς ἐμὲ τὰ ἐρίφια, καὶ τὸ ἦσαν τὴν φωνήν μου διὰ νὰ καθίσουν ἡσυχα, ἐρίφια ἡσυχᾶ. δυσάγωνα καὶ ἀπίστα ὄσον καὶ τὰ μικρὰ παιδία. Ἐσπιδούμην μήπως τινὰ ἀποσκιρτήσουν καὶ μοῦ φύγουν, καὶ τότε ἔπρεπε νὰ πρέχω νὰ τὰ ζητῶ τὴν νύκτα εἰς τοὺς ἄστρους καὶ τὰ βουνὰ ὀδηγούμενος μόνον ἀπὸ τὸν ἥχον τῶν κωδωνοσμοῦν τῶν πράγων! Ὅσον ἀφορᾶ τὴν Μοσχού, ἔδει νὰ εἶμαι βέβαιος, ὅτι δὲν θὰ μοῦ φύγη πάλιν, κατῶς μοῦ εἶχε φύγει τὴν ἀλλαν φοράν, ὅποτε ὁ ἀγνωστος κωδωνοσμοῦν (ὦ νὰ τὸν ἔπαινα) τῆς εἶχε κλέψει, ὁ ἀνόητος, τὸν

πειρασμόν!

Ἐκ τῆς ιδέας τοῦ νὰ περιμένω δὲν ὑπῆρχεν ἄλλο πῶς ἢ προσφυγή, εἴμη ν' ἀποφασίσω νὰ ριφθῶ εἰς τὴν θαλάσσαν, μὲ τὰ ρούχα, ὅπως ἤμην, νὰ κολυμβήσω εἰς τὴν βαθέα, ἅπαντα νερά, ὄλου τὸ πρὸς δυσημᾶς διάστημα. Ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ὅπου εὐρισκόμην, ἐπεῖθεν τοῦ μέρους ὅπου ἐλούετο ἡ νεῦνις, μέχρι τοῦ κυρίως ὄρους καὶ τῆς ἀμφοτέρου ἐπειδὴ εἰς ὄλου ἐκείνο τὸ διάστημα, ὡς ἡμίσεος μιλίας, ἦ ἀκρογιαλιὰ ἦτον ἄβατος, ἀπᾶντος, ὅλη βράχος καὶ κρημνός. Μόνον εἰς τὸ μέρος ὅπου ἤμην ἐσχηματίζετο τὸ ἕκκιον ἐκείνο τοῦ θαλασσίου νεροῦ, μεταξὺ σπηλαίων καὶ βράχων.

Θ' ἄφηνα τὴν Μοσχούλαν μου, τὴν αἴγια, εἰς τὴν τήλην τῆς, δεμένην ἐκεῖ ἐπάνω, ἀνῆλθεν τοῦ βράχου, καὶ εἶπε ἔφθανα εἰς τὴν ἀμίμον μὲ διάβροχα τὰ ρούχά μου (ὅσα ἦτον ἀνάγκη νὰ πλεύσω μὲ τὰ ρούχα), σταῖζων ἄλμην καὶ ἀφρόν, θὰ ἐβιάζα δισχίλια βήματα διὰ νὰ ἐπιστρέψω ἀπὸ ἄλλο μονοπᾶρι πάλιν πλοῖον τοῦ κοπαδιοῦ μου, εἰ κατέβαινα τὸν κρημνὸν παρακάτω διὰ νὰ λύσω τὴν Μοσχούλαν τὴν αἴγά μου, ὅποτε ἡ ἀνεπιὰ τοῦ κύρ Μόσχου εἶχε φύγει χωρὶς ν' ἀφήσῃ βεβαίως κανὲν ἴχνος εἰς τὴν αἴγιαλόν. Τὸ σκέδιον τοῦτο ἂν τὸ ἐξέτέλου, θὰ ἦτον μέγας κόπος, ἀληθῆς ἀθλος. Θὰ ἐχρειάζετο δὲ καὶ μίαν ὥρην καὶ πλέον. Οὐδὲ θὰ ἤμην πλέον βέβαιος περὶ τῆς ἀσφαλῆσας τοῦ κοπαδιοῦ μου.

Δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη ἀίρεσις, εἴμη νὰ περιμένω. Θὰ ἐκράτουν τὴν ἀναπνοήν μου. Ἡ κόρη ἐκείνη δὲν θὰ ἔπαυε πτερετὴν παρουσίαν μου. Ἄλλως ἤμην ἐν συνειδήσει ἀθῶος.

Ἐντοσούτω ὅσον ἀθῶος καὶ ἂν ἤμην, ἡ περιέργεια δὲ μοῦ ἔλειπε. Καὶ ἀνεριχθήην πάλιν σιγὰ-σιγὰ πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου, καλυπτόμενος ὅπισθεν τῶν θάμνων· ἔκυσσα νὰ ἴδω τὴν κολυμβῶσαν νεάνιδα.

Ἦτον ἀπόλαυσις, ὄνειρον, θαῦμα. Εἶχεν ἀπομακρυν-

τῆς ὡς πέντε ὄργυιᾶς ἀπὸ τὸ ἄντρον, καὶ ἔπλεε, κ' ἔβλεπε πῶς πρὸς ἀνατολᾶς, στρέφουσα τὰ νῶτα πρὸς τὸ μέρος πῶς. Ἐβλεπα τὴν ἀμυρᾶν καὶ ὅμως χρυσιζουσα ἀμυρῆς κόμην τῆς, τὸν πράχην τῆς τὸν εὐγραμμὸν, τὰς ἑσπῶς ὡς γάλα ἀμοιολάτας, τοὺς βραχιόνιας τοὺς τορνευτοῦς, δὴ ἀσυρχειόμενα, μελιχρὰ καὶ ὄνειρώδη εἰς τὸ φέγγος τῆς σελήνης. Διέβλεπα τὴν ὄσφιν τῆς τὴν ἐνὶ λυγιστον, τὴν ἰσχία τῆς, τὰς κνήμας, τοὺς πόδας τῆς, μεταξὺ σκιᾶς καὶ φωτός, βαπτίζομενα εἰς τὸ κύμα. Ἐμάτευα τὸ στέρον τῆς, τοὺς κόλπους τῆς, γλαφυρούς, προέχοντα, δεχομένους ὄλας τῆς αὐρας τὰς ριπὰς καὶ τῆς θαλάσσης τὸ θεῖον ἔσωμα. Ἦτον πνοή, ἠδωλμα ἀφάνταστον, ὄνειρον ἐπιπλέειν εἰς τὸ κύμα· ἦτον ιηρηίς, νύμφη, σειρήν, πλέουσα, ὡς πλέει ναῦς μαγική, ἡ ναῦς τῶν ὀνείρων...

Οὔτε μοῦ ἤλθε τότε ἡ ιδέα ὅτι, ἂν ἐπάτουν ἐπάνω εἰς τὸν βράχον, ὄρθιος ἢ κυρτός, μὲ σκοπὸν νὰ φύγω, ἦτον τρεπὸν βέβαιον, ὅτι ἡ νέα δὲν θὰ μ' ἔβλεπε, καὶ θὰ ἤμπούσα ν' ἀποχωρήσω ἐν τάξει. Ἐκείνη ἔβλεπε πρὸς ἀνατολᾶς, ἐγὼ εὐρισκόμην πρὸς δυσημᾶς ὀπισθῆν τῆς. Οὔτε ἡ σκορία μου δὲν θὰ τὴν ἐτάραττεν. Αὕτη, ἐπειδὴ ἡ σελήνη ἦτον εἰς τ' ἀνατολικά, θὰ ἔπιπτε πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος, ἔκασθεν τοῦ βράχου μου, κ' ἐντεῦθεν τοῦ ἄντρον.

Εἶχα μείνει χάσκων, ἐν ἔκστασει, καὶ δὲν ἐοικεπτόμην πλέον τὰ ἐπίγεια.

Δὲν δύναμαι νὰ εἴπω ἂν μοῦ ἤλθον πονηροί, καὶ συνάψαι παιδικοὶ ἀνόητοι λογισμοί, ἐν εἴδει εὐχῶν κατάραι. Ἦὰ ἐκινδύνευεν ἔξαφναι νὰ ἔβαζε μιὰ φωνή νὰ ἔβλεπε ἑσπῆνα ροφὸν εἰς τὸν πυθμένα, τὸν ὅποιον νὰ ἐκλάβῃ διὰ θρησίου, διὰ σκυλόψαρον, καὶ νὰ ἐφώναζε βοήθειαν!...

Εἶναι ἀληθές, ὅτι δὲν ἐχόρτανα νὰ βδέπω τὸ ὄνειρον, τὸ πλέον εἰς τὸ κύμα. Ἄλλὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν, ἀνὰ κινδύνου, μοῦ ἐπανῆλθε πάλιν ἡ πρώτη ιδέα... Νὰ ριφθῶ εἰς τὰ κύματα, πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος, εἰς τὰ ὀπισθεν, νὰ κολυμβήσω ὄλου ἐκείνο τὸ διάστημα ἕως τὴν ἀμίμον, καὶ νὰ

φύγω, νὰ φύγω τὸν περασμόν!...

Καὶ πάλιν δὲν ἐχόρταυνα νὰ βλέπω τὸ ὄνειρον... Ἐπιφώνησε εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ πραγματικοῦ κόσμου μ' ἐπιφώνησε φερὲν ἡ φωνὴ τῆς κατσίκας μου. Ἡ μικρὴ Μοσχούλα ἤκουσεν αἰφνης νὰ βελάλῃ!...

Ὦ, αὐτὸ δὲν τὸ εἶχα προβλέψει. Ἦμποροῦσα νὰ σιωπῶ ἐγὼ, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἦτον εὐκολοῦ νὰ ἐπιβλέψω σιωπῆν εἰς τὴν αἰγίά μου. Δὲν ἤξευρα καλὰ δὲν ὑπέρηξα προχέιρου φημίσεις διὰ τὰ θρέματα, ἐπειδὴ δὲν εἶχα πειθεὶ ἀκόμη νὰ κλέπτω ζωτὰνὰ πράγματα, καθὼς ὁ ἀγροστός ἐχθρός, ὁ ὁποῖος τῆς εἶχε κλέψει τὸν κωδωνίσκον· ἀλλὰ δὲν τῆς εἶχε κόψει καὶ τὴν γλώσσαν διὰ νὰ μὴ βελάλῃ. — Μὲ ράμμου πολυκλάδου εἰς τὸ στόμα, ἡ μέσση περὶ τὸ ρύγχος, ἡ ὄπας ἀλλὰ καὶ δὲν τὸ ἤξευρα πῶς νὰ τὸ συλλογισθῶ!

Ἐτρεξα τότε παρὰφορος νὰ σφίγξω τὸ ρύγχος τῆς πῆτην παλάμην, νὰ μὴ βελάλῃ... Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐλησμένησα τὴν κόρην τὴν κολυμβῶσαν χάριν αὐτῆς ταύτης τῆς κόρης. Δὲν ἐσκέφθη δὲν ἦτον φόβος νὰ μὲ ἰδῇ, καὶ ἡμῶς θάθην κυρτὸς πάντοτε, κ' ἐπάτησα ἐπὶ τοῦ βράχου, διὰ νὰ προλάβω καὶ φθάσω πλῆσιον τῆς κατσίκας.

Συγχρόνως μ' ἐκυρίευσεν καὶ φόβος ἀπὸ τὴν φιλανθρωπίαν τὴν ὁποίαν ἔτρεφα πρὸς τὴν πτωχὴν αἰγίά μου. Τὸ σχοινοῦν μὲ τὸ ὁποῖον τὴν εἶχα δέσει εἰς τὴν ρίζαν τοῦ θάμνου ἦτον πολὺ κοντὸν. Τάχα μὴν "ἐσχουινάσθη", μὴν ἐμπειρευθῆ καὶ περιεπλάκη ὁ τραχήλός της, μὴν ἦτον κίνδυνος νὰ πνιγῇ τὸ τριλαίπωρον ζῶον;

Δὲν ἤξευρα δὲν ἡ κόρη ἡ λουσιμένη εἰς τὴν θάλασσαν ἤκουσε τὴν φωνὴν τῆς γίδας μου. Ἀλλὰ καὶ δὲν τὴν εἶχε ἀκούσει, τί τὸ παρὰδοξον; Ποῖος φόβος ἦτον; Τὸ ν' ἀκούσῃ τις φωνὴν ζῶου ἐκεῖ ποὺ κολυμβᾷ, ἀφοῦ δὲν ἀπέχει εἰμὴ ὀλίγας ὀργυριάς ἀπὸ τὴν ξηράν, δὲν εἶναι τίποτε ἔκτακτον.

Ἀλλ' ὅμως, ἡ στιγμὴ ἐκείνη, ποὺ εἶχα πατήσῃ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου, ἤρκεσεν. Ἦνευρὰ κόρη, εἶτε ἤκουσεν

ἢτε ὄχι τὴν φωνὴν τῆς κατσίκας — μάλλον φαίνεται ὅτι τὴν ἤκουσε, διότι ἐστρεψε τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς... — εἶδε τὸν μαῦρον ἱσκιον μου, τὸν διακαμὸν μου, ἐπείνως εἰς τὸν βράχον, ἀνάμεσα εἰς τοὺς θάμνους, καὶ ἀφῆκε μισοπνιγμένην κραυγὴν φόβου...

Τότε μὲ κατέλαβε τρόμος, συγκίνησις, λύπη ἀπερίγραπτος. Τὰ γόνατά μου ἐκάμψθησαν. Ἐξάλλως ἐκ τρόπου, ἠδυνήθη ν' ἀρθρώσω φωνὴν, κ' ἐκραξα:

— Μὴ φοβάσαι!... δὲν εἶναι τίποτε... δὲν σοῦ θέλω κακόν!

Καὶ ἐσκεπτόμην λίαν τεταραγμένος δὲν ἔπρεπε νὰ ριπθῶ εἰς τὴν θάλασσαν, μάλλον, διὰ νὰ ἐλθω εἰς βοήθειαν τῆς κόρης, ἡ νὰ τρέξω καὶ νὰ φύγω... Ἦρκει ἡ φωνή μου νὰ τῆς εἶδε μεγαλῦτερον θάρρος ἢ ὅσον ἡ παραμονή μου καὶ τὸ τρέξιμόν μου εἰς βοήθειαν.

Συγχρόνως τότε, κατὰ συγκυρίαν ὄχι παρὰδοξον, καθῆσι ὄλοι οἱ αἰγιαλοὶ καὶ αἱ θάλασσαι ἐκείναι ἐσυχινάζοντο ἀπὸ τοὺς ἀλιεῖς, μία βάρκα ἐφάνη νὰ προβάλῃ ἀντικυρῶ, πρὸς τὸ ἀνατολικοσημισβρινὸν μέρος, ἀπὸ τὸν πέτρα κάππον, τὸν σχηματίζοντα τὸ δεξιὸν οἶον κέρας τοῦ κοιλίτσου. Ἐφάνη πλέουσα ἀργά, ἐρχομένη πρὸς τὰ ἰδῶ, μὲ τὰς κώπας· πλὴν ἡ ἐμφάνισις της, ἀντὶ νὰ δώσῃ θάρρος εἰς τὴν κόρην, ἐπέτεινε τὸν τρόμον της.

Ἀφῆκε δευτέρην κραυγὴν μεγαλυτέρας ἀγωνίας. Ἐνταῦθα εἶδε τὴν εἶδα νὰ βυθίζεται, καὶ νὰ γίνεται ἄφαντη εἰς τὸ κῆμα.

Δὲν ἔπρεπε τότε νὰ διατάσω. Ἡ βάρκα ἐκείνη ἀπέειχεν ἔπειρ τὰς εἰκοσιν ὀργυριάς, ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου ἠγωνία ἡ σῆση, ἐγὼ ἀπέειχα μόνον πέντε ἢ ἕξ ὀργυριάς. Πάραυτα, ἔπασ ἡμην, ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, πηδῆσας μὲ τὴν φωνὴν κάτω, ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ βράχου.

Τὸ βάθος τοῦ νεροῦ ἦτον ὑπὲρ τὰ δύο ἀναστημάτα. Ἐθάσσα σχεδὸν εἰς τὸν πυθμένα, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀμμόστρωτος, ἐλευθερὸς βράχων καὶ πετρῶν, καὶ δὲν ἦτο φόβος νὰ πνιγῆσιν. Πάραυτα ἀνέδυν καὶ ἀνῆλθον εἰς τὸν ἀφρόν τοῦ

κύματος.

Ἄπειχον τώρα ὀλιγώτερον ἢ πέντε ὄργυριος ἀπὸ τῆς μέρας τοῦ πόντου, ὅπου ἐσχηματίζοντο δύναι καὶ κύκλαι συστρεφόμενοι εἰς τὸν ἀφρόν τῆς θαλάσσης, οἱ ὅποιοι θὰ ἦσαν ὡς μνηῆμα ὑγρὸν καὶ ἀκαριαῖον διὰ τὴν ἀτυχῆ παιδί-σαν ἀγωνιῶν ἀνθρώπων πλάσμα!... Μὲ τρία στιβαρὰ πηδήματα καὶ πλευσίματα, ἐπὶς ὀλίγων στιγμῶν, ἔφθασα πάλσιον τῆς...

Εἶδα τὸ εὐμορφον σῶμα νὰ παραδέρηγ καίτω, πλῆσιότερον εἰς τὸν βυθὸν τοῦ πόντου ἢ εἰς τὸν ἀφρόν τοῦ κύματος, ἔγγυύτερον τοῦ θανάτου ἢ τῆς ζωῆς· ἐβυθίσθη, ἤρπασα τὴν κόρην εἰς τὰς ἀγκυλάς μου, καὶ ἀνῆλθον.

Καθὼς τὴν εἶχα περιβάλει μὲ τὸν ἀριστέρον βραχίονα, μοῦ ἐφάνη ὅτι ἠσθάνθη ἀσθενῆ τὴν χλειαρὰν πνοήν τῆς εἰς τὴν παρειάν μου. Εἶχα φθάσει ἐγκαίρως, δόξα τῷ Θεῷ!... Ἐντούτοις δὲν παρέιχε σημεῖα ζωῆς ὀλοφάνερα... Τὴν ἐτίναξα μὲ σφοδρὸν κίνημα, ἀνθορομήτως, διὰ νὰ δυνῆθῃ ν' ἀναπνεύσῃ, τὴν ἔκαμα νὰ στήριχθῆ ἐπὶ τῆς πλάτης μου, καὶ ἔπλευσα, μὲ τὴν χεῖρα τὴν δεξιάν καὶ μὲ τοὺς δύο πόδας, ἔπλευσα ἰσχυρῶς πρὸς τὴν ξηράν. Αἱ δυνάμεις μου ἐπολλασασιάζοντο θαυμασίως.

ἠσθάνθη ὅτι προσκολλᾶτο τὸ πλάσμα ἐπάνω μου· ἤθελε τὴν ζωὴν τῆς ὦ! ἄς ἔξῃ, καὶ ἄς ἦτον εὐτυχῆς. Κανεῖς ἰδιοσελῆς λογισμὸς δὲν ὑπῆρχε τὴν στιγμήν ἐκείνην εἰς τὸ πνεῦμά μου. Ἡ καρδιά μου ἦτο πλήρης αὐτοθυσίας καὶ ἀφλοκερδέας. Ποτὲ δὲν θὰ ἐζήτουν ἀμοιβήν!

Ἐπὶ πόσον ἀκόμη θὰ τὸ ἐνθυνοῦμαι ἐκείνο τὸ ἄβρον; τὸ ἀπαλὸν σῶμα τῆς ἀγνῆς κόρης, τὸ ὅποιον ἠσθάνθη ποτὲ ἐπάνω μου ἐπ' ὀλίγα λεπτά τῆς ἀλκας ἀνωφελοῦς ζωῆς μου! Ἦτον ὄνειρον, πλάνη, γοητεία. Καὶ ὅπως διέφερον ἀπὸ ὅλας τὰς ἰδιοσελῆς περιπτύξεις, ἀπὸ ὅλας τὰς λυκοφιλίας καὶ τοὺς κυνέρωτας τοῦ κόσμου ἢ ἐκλεκτῆ; ἢ ἀιθέριος ἐκείνη ἐπαφή! Δὲν ἦτο βάρος ἐκείνο, τὸ φορτίον τὸ εὐιάγκκαλον. ἀλλ' ἦτο ἀνακούφισις καὶ ἀναψυχή. Ποτὲ

δὲν ἠσθάνθη τὸν ἑαυτὸν μου ἀλαφρότερον ἢ ἐφ' ὅσον ἐβάσταζον τὸ βάρος ἐκείνο... Ἦμην ὁ ἀνθρώπος, ὅστις κατῶρθεσε νὰ συλαβῆ μὲ τὰς χεῖράς του πρὸς στιγμήν ἐν ὄνειρον, τὸ ἴδιον ὄνειρόν του...

Ἡ Μοσχούλα ἔζησε, δὲν ἀπέθανε. Σπανίως τὴν εἶδα ἔκτοτε, καὶ δὲν ἤξεύρω, τί γίνεται τώρα, ὅποτε εἶναι ἀπλῆ θυγάτηρ τῆς Εὐδίας, ὅπως ὄλαι.

Ἄλλ' ἐγὼ ἐπλήρωσα τὰ λῦτρα διὰ τὴν ζωὴν τῆς. Ἡ ταλαίπωρος μικρῆ μου κατσίκά, τὴν ὅποιαν εἶχα λησμονῆσει πρὸς χάριν τῆς, πράγματι "ἐσχιυνιάσθη". περιεπλάκη κακὰ εἰς τὸ σχιυνίον, μὲ τὸ ὅποιον τὴν εἶχα δεμένην, καὶ ἐπνίγη!... Μετρίως ἐλυτήθη, καὶ τὴν ἔκαμα θυσίαν πρὸς χάριν τῆς.

Κ' ἐγὼ ἔμαθα γράμματα, ἐξ εὐνοίας καὶ ἐλέους τῶν ἐσολογήρων, κ' ἔγυνα δικηγόρος... Ἀφοῦ ἐπέρασσα ἀπὸ δύο ἱερατικῶς σχολᾶς, ἦτον ἐπόμενον!

Τὰχα ἡ μοναδικὴ ἐκείνη περίστασις, ἡ ὄνειρώδης ἐκείνη ἀνάμνησις τῆς λουσιμένης κόρης, μ' ἔκαμε νὰ μὴ γίνω ἐληθρικός; Φεῦ! ἀκριβῶς ἡ ἀνάμνησις ἐκείνη ἔπρεπε νὰ μὲ ἐδέμῃ νὰ γίνω μοναχός.

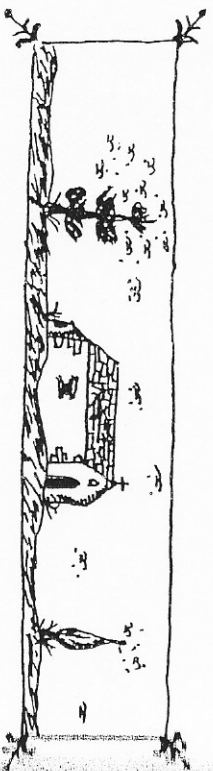
Ἄρθως ἔλεγεν ὁ γηραιὸς Σισώης ὅτι "ἂν ἤθελαν νὰ μὲ κείμουν καλόγερον, δὲν ἔπρεπε νὰ μὲ στείλουν ἐξω ἀπὸ τὸ φροναστήρι...". Διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς μου ἤρκουν τὰ ὀλίγα ἐκείνα κολλυβογράμματα, τὰ ὅποια αὐτὸς μὲ εἶχε ἐπιδέξει, καὶ μάλιστα ἦσαν καὶ πολλαί!...

Καὶ τώρα, ὅταν ἐνθυνοῦμαι τὸ κοντὸν ἐκείνο σχιυνίον, ἔπρὸ τὸ ὅποιον ἐσχιυνιάσθη κ' ἐπνίγη ἡ Μοσχούλα, ἡ κατῶρα μου, καὶ ἀναλογίζομαι τὸ ἄλλο σχιυνίον τῆς παραβολῆς, μὲ τὸ ὅποιον εἶναι δεμένος ὁ σκύλος εἰς τὴν ἀυλὴν τοῦ ἀφέντη του, διαπορῶ μέσσα μου ἂν τὰ δύο δὲν εἶχαν περῶσθαι συγγένειαν, καὶ ἂν δὲν ἦσαν ὡς "σχιυνίσματα κληρονομίας", δι' ἐμέ, ὅπως ἡ Ἰραφή λέγει.

"Ὅ! ἄς ἦμην ἀκόμη βοσκὸς εἰς τὰ ὄρη!..."

(Διὰ τὴν ἀντιγραφήν)

ΠΙΟ ΤΗΝ ΒΑΣΙΛΙΚΗΝ ΔΡΥΝ

“Όταν παιδίον διηρχόμην ἐκεῖ πλῆσιον, ἐπὶ ὀνείρας ὀχουίμενος, διὰ νὰ ὑπάγω νὰ ἀπολαύσω τὰς ἀγροτικὰς μας πανηγύρεις, τῶν ἡμερῶν τοῦ Πάσχα, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τῆς Πρωτομαγιάς, ἐρρέμβασον γλυκὰ μὴ χερσαίων νὰ θαυμάζω περικαλῆς δένδρον, μεμονωμένον· πάλωρον, μίαν βασιλικὴν δρῦν. Ὅποσον μεγαλεῖτον εἶχεν! Οἱ κλάδοι τῆς χλωρόφαιου, κατάρμεστοι, κραταιοί· οἱ κλήμας τῆς, γαμψοὶ ὡς ἡ κατατομὴ τοῦ ἀετοῦ, οὐλοὶ ὡς ἡ χάλιττ τοῦ λέοντος, προεἶχον ἀναδεδημένοι, εἰς βασιλικὰ στέμματα. Καὶ ἦτον ἐκείνη ἀνασσα τοῦ δρυμοῦ, δεσποινὴ ἀγρίας καλλοῦνης, βασίλισσα τῆς δρόσου...”

Ἄπὸ τὰ φύλλα τῆς ἐστάλαξ κ' ἔρρεεν ὀλόγυρὰ τῆς «μάννα ζωῆς, δρόσος γλυκασμοῦ, μέλι τὸ ἐκ πέτρων». Ἐθαύπων οἱ ζωηφόροι ὀποὶ τῆς ἔρωτα θέλας ἀκμῆς, κ' ἔπνεεν ἡ θεσπέσια φυλάξ τῆς ἡμέρου τρυφῆς ἀκηράτου. Καὶ ἡ κορυφή τῆς βαθύκομος ἠγέρετο ὡς στέμμα παρθενικόν, διάδημα θεῖον.

Ἡσθαιόμην ἄφατον συγκύνησον νὰ θεωρῶ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἐκείνο δένδρον. Ἐφάνταξεν εἰς τὸ ὄμμα, ἔμελπεν εἰς τὸ οὖς, ἐψιθύριζεν εἰς τὴν ψυχὴν φθόγγουσι ἀρρητῶν γοητείας. Οἱ κλώνες, οἱ ράμμοι, τὸ φύλλαμά τῆς, εἰς τοῦ ἀνέμου τὴν σείται, ἐφαίνοντο ὡς νὰ ψάλλωσι μέλος ψαλλικόν, τὸ «Ὡς ἐμεγαλύνθη». Μ' ἔθαλεγε, μ' ἐκήλει, μ' ἐκάλει

ἔγγυς τῆς. Ἐπόθουν νὰ πηδήσω ἀπὸ τοῦ ὑποζυγίου, νὰ πρέξω πλῆσιον τῆς, νὰ τὴν ἀπολαύσω· νὰ περιπτυχθῶ τὸν κορμόν τῆς, ὅστις θὰ ἦτον ἀγκάλλιασμα διὰ πέντε παιδιὰ μὲς ἐμέ, καὶ νὰ τὸν φιλήσω. Νὰ προσπαθῶσι ν' ἀναρριχηθῶ εἰς τὸ πάλωρον στέλεχος, τὸ δόρρον καὶ ἀμαυρόν, ν' ἀπαβῶ εἰς τὸ σταύρωμα τῶν κλάδων τῆς, ν' ἀνέλθω εἰς τοὺς κλώνας, νὰ ὑψωθῶ εἰς τοὺς ἀκρέμοντας... Καὶ ἂν δὲν μ' ἐβέχετο, καὶ ἂν μ' ἀπέβαλλεν ἀπὸ τὸ σῶμά τῆς καὶ μ' ἔβριπτε κάτω, ὡς ἔπιπτον νὰ κυλισθῶ εἰς τὴν χλόην τῆς, τὰ στεγασθῶ ὑπὸ τὴν σκιά τῆς, ὑπὸ τὰ ἀετώματα τῶν κλώνων τῆς, τὰ ὅμοια μὲ στέμματα Δαυὶδ θεολήπτου.

Ἐπόθουν, ἀλλ' ἡ συνοδία τῶν οἰκείων μου, μεθ' ὧν εἶλθον τὰς ἐδρομαῖς ἐκείνας ἀνὰ τὰ ὄρη, δὲν θὰ ἤθελε νὰ ποῖ τὸ ἐπιτρέψῃ. Καὶ μίαν χρονίαν, ἦτο κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ σωτηρίου ἔτους 186..., καθὼς εἶχόμεν διέλθει πλῆσιον τοῦ δένδρου, ἐφθάσαμεν εἰς τὸ Μέγα Μανδρί — ἦτο δὲ τὸ Μέγα Μανδρί μικρὸς συνοικισμὸς, θερμὸν στήνωμα τῶν βουνῶν τοῦ τόπου. Ἐκατοίκουν ἐκεῖ ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ οἰκογένειαι ἀγροτῶν. Δύο ἐκτῶν οἰκογενειῶν τούτων συνεδέοντο πρὸς τοὺς γονεῖς μου διὰ δεσμῶν βαπτισματος, κολληγοσύνης, κτλ. καὶ ὄλοι ἦσαν φίλοι καὶ συμπατριῶτάί μας.

Κατηρχόμεθα ἐκεῖ συνήθως τὰς ἡμέρας τοῦ Πάσχα, εἰτα πάλιν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἢ τῆς Πρωτομαγιάς, ἄλλοτε δὲ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου ἢ τῆς Ἀναλήψεως. Ἐπὶ πρῶτον τοῦ Θεολόγου, ὅπου ἐλειτουροῦμεθα.

Ἦγοντο ἐκεῖ χοροὶ καὶ πανηγύρεις· δρόσος καὶ ἀναψύχῃ καὶ χάριμα ἐβαίλαεν. Ἐθύντο ἄρνια καὶ ἐρίφια, καὶ σπονδαὶ ἐγίνοντο πυροξάνθου ἀνθοσμίου. Ἐτελοῦντο πρῶτες ἀμύλλης, διακοβολαὶ καὶ ἀδμάτα. Ἐπληττε τὰς πρῶτας ἠχοὺς ὁ φθόγγος τοῦ ἀυλοῦ καὶ τῆς λύρας, συνοδείων τὸ ἔρρυθμον βῆμα τῶν παρθένων πρὸς κύκλιον χοροῦ. Καὶ ξανθαί, ἐρυθρόπεπταλοι βοσκοπούλαι ἐπηδῶν, ἐπέπαι, ἐκελάδου.

Καθὼς εἶχουμιν φθάσει ἐκεῖ, τὴν χρονιᾶν ἐκέλευν, μὲ εἶχε κυριεύσει ζωηρότερον ἢ ἐντύπωσις ἡ μαγικὴ τῆς δρῶδός. Διηρηχόμεθα ἐκάστοτε οὐχὶ μακρᾶν τοῦ δένδρου, ἀπὸ χουτος ἡμισείας ὥρας ὁδῶν ἀπὸ τὸ Μέγα Μανδρῆ. Ὁ δρῶμος μας ἦτον ἐπὶ τῆς κλιτύος, ὀλίγον ὑψηλότερον τῆς θείσεως ὅπου ἴστατο τὸ δένδρον, ἔτεμνε δὲ πλαγίως τὸ βουνόν... καὶ ἡ δρῶς ἡ μαγικὴ, καθὼς ἐξηκολούθουν νὰ τῆς βλέπω ἐπὶ ἱκανῆν ὥραν, μὲ ἐγώητευε καὶ μὲ ἐκάλει, ὡς μὲ ἦτο πλάσμα ἐμψυχον, κόρη παρθευικὴ τοῦ βουνου.

Κατὰ τὰς ποικίλας κυμάνσεις τῆς ὁδοῦ, σύμφωνα μὲ τὰ κολώματα ἡ τὰς προεξοχὰς τοῦ ἐδάφους, καὶ κατὰ τὰς κινήσεις τοῦ ὀναρίου τὰς ἰδιοτρόπους καὶ πείσιμονας — καθὼς ἐξάνοιγα τὸ πρῶτον τὴν δρῶν, καθόσον ἐπλησίαζα τῆ ἀπεμακρυνόμενῃ ἀπ' αὐτῆς, τόσας θέας, ἀπόψεις καὶ φάσεις ἐλάμβανε τὸ δένδρον. Ἐκ πλαγίου καὶ μακρόθεν εἶχε ὄψιν λιγυρᾶς χάριτος· ἐγγύθεν καὶ κατὰ μέτωπον, προέκυπτεν ὄλη μεστὴ καὶ ἀμφιλαφῆς, βαθύχλωρος, ἐπιβάλλουσα ὡς νύμφη.

Ὅλην τὴν νύκτα, κοιμώμενος καὶ ἀγρυπνῶν, ὠνειρευόμην τὴν δρῶν, τὴν θεοσειάν καὶ ὑψηλὴν... Τὴν πρωία ἐκέλευν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, καθὼς εἶχεν ἐνωδιάσει ὁ ναῖσκος ἀπὸ δάφνας καὶ λιβανωτίδας, καὶ εἶχε κρουσθῆ τρελὰ ἀπὸ παιδικὰς χεῖρας ὁ μικρὸς κώδων ὁ ὑπεράνω τοῦ γείσου τῆς στέγης τῆς πλακοσκεποῦς, χαριετίζων τὸ «Ἄνεστα ὁ Θεός», τὸ ὅποιον ἔψαλλεν ὁ παπὰς ραίνων τοὺς πιστοὺς μὲ πέταλα ρόδων καὶ ἰων... εἶτα, πρὶν ἀπολύσει τῆ λειτουργίας, ἐγὼ ἔγιννα ἀφαιτος.

Διὰ πλαγίου, κρυφοῦ δρομίσκου τὸν ὅποιον εἶχον ἀνακαλύψει τὴν προτεραιάν, ἤρχισα νὰ ἀνέρχωμαι τῆς ράχιν τοῦ βουνου... διευθυνόμενος πρὸς τὸ μέρος ὅπου εὐρίσκετο ἡ βασιλικὴ δρῶς. Ἐπίστευον ὅτι ἐγγυρῶζα καλὰ τὸν δρόμον.

Ἦτον ὄλη ἡ ὁδὸς ἀνωφερῆς, κ' ἐγὼ ἔτρεχον, ἔτρεχον διὰ νὰ φθάσω ταχέως, ν' ἀσπασθῶ τὴν ἐρωμένην μου — ἐπειδὴ ἡ δρῶς ὑπηρξεν ἡ πρώτη παιδικὴ μου ἐρωμένη — καὶ

ταχέως πάλιν νὰ ἐπιτρέψω, φανταζόμενος ὅτι ἡ ἀπουσία μου τότε δὲν θὰ παρετηρεῖτο, καὶ δὲν θὰ εἶχον ν' ἀκούσω ἐπιτηγῆεις ἀπὸ τοὺς οἰκείους.

Πρὸ ἐμοῦ εἶχον ἀναχωρήσει ἀπὸ τὸ ποιμενικὸν σκήνωμα ὀλίγοι ἐκ τῆς τάξεως τῶν βοσκῶν, ἀπερχόμενοι εἰς τὴν πολίχνην, διὰ νὰ κομίσωσιν ἀρνία καὶ τυρίον εἰς τοὺς σολλήγας, ἀποφέρωσι δὲ ἄλλα ὀψώνια ἐκ τῆς πόλεως. Οὗτοι θὰ ἐπέστρεφον πρὸς ἐσπέραν, καὶ δευ ἦτο πιθανὸν νὰ στυαυτήσω τινὰς καθ' ὁδόν. Πλὴν παρ' ἐλπίδα εἶδον μακρόθεν ἄλλους ἐρχομένους πρὸς τὰ ἐδῶ, ἐν συνοδίᾳ γυναικῶν καὶ παίδων καὶ ὑποζυγίων· οὗτοι ἤρχοντο ἐκ τῆς πόλεως διὰ νὰ συνορτάσωσιν ἐν τῇ ἐσοχῇ πλοῖσιον τῶν συγγενῶν τῶν βοσκῶν.

Πάραυτα ἐξετράπην τῆς ὁδοῦ, κ' ἔσπευσα νὰ κρυβῶ ὅπωςθεν πυκνῶν θάμνων. Οἱ ἀνθρωποὶ ἐκείνοι ἀν μὲ συνήτων, μεμινωμένων, μακρᾶν τῶν γονέων μου, πορευόμενον ἐγνωνστον τοῦ, θὰ ἔπαρραξενεύοντο, καὶ ἀν δὲν μ' ἐπίθειον τὰ κατέλθω μετ' αὐτῶν εὐθὺς ὅπως, ἐξ ἀπαντος θὰ μὲ καταγγέλλουν εἰς τοὺς γονεῖς μου, τοὺς ὁποίους θὰ εὐρισκον κἀτω εἰς τὸ Μέγα Μανδρῆ. Ἦμην ἐνδεκα ἔτων παιδίον.

Ἐκείνοι ταχέως ἀντιπαρηλθον, κ' ἐγὼ ἀνέλαβα τὸν ἄρμόμον μου, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὸν ἔχασα. Εἰς ἐν σταυροδρόμιον ὅπου ἔφθασα, ἐπῆρα τὸν δρόμον ἀριστερά, τὸν ὑψηλότερον, καὶ ἀσθμαίνων ἐφθασα εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνου. Πλὴν ἡ μεγάλη δρῶς ὑπηρξεν εἰεργέτης μου καὶ κηδεμών μου. Δύτη μ' ἐτήγαγεν ἐκ τῆς ἀπάτης, ἐφαίνετο δὲ ὡς νὰ μοι ἔνευε μακρόθεν, καὶ μὲ ὠδήγει νὰ ἐλθω πλοῖσιον τῆς.

Καθὼς τὴν εἶδα χαμηλότερα, δεξιόθεν, ἀρκετὰ μακρᾶν, ἀφῆσα τὸν δρομίσκον εἰς τὸν ὅποιον ἔτρεχα, καὶ στραφεῖς πρὸς δυσμὰς ἤρχισα νὰ κατέρχωμαι, μέσῳ τῶν πέτρων, ὑπερηγῶν αἰμασιὰς, χάνδακας, φραγμοὺς θάμνων καὶ βάτων, σιλίω τὰς σάρκας μου, αἰμάσσων χεῖρας καὶ πόδας... Τέλος ἐφθασα πλοῖσιον τῆς ποθητῆς νύμφης τῶν δασῶν.

Ἦμην κατάκοπος, κἀθίδρος καὶ πνευστιῶν. Ἄμα ἐφθασα, ἐρρίφθην ἐπὶ τῆς χλόης, ἐκυλίσθην ἐπάνω εἰς παροῦνες καὶ χαμολοιλοῦδα. Ἄλλ' ὄμως ἦσθαι νόμην κρυφὴν εὐτυχίαν, ὀνειρώδη ἀπόλαυσιν. Ἐρρέμβάζον ἀναβλέπων εἰς τοὺς κλώνιας τῆς τοῦς κραταιοῦς, καὶ ἦνοιγόκαλιον ἠδουπαθῶς τὰ χεῖλη εἰς τὴν πνοὴν τῆς αὔρας τῆς, εἰς τὸν θροῦν τῶν φύλλων τῆς. Ἐκατουτάδες πουλιῶν ἀνεπαύοντο εἰς τοὺς κλώνιας τῆς, ἐμέλιπον τρακὰ τραγουδία... Ἀρσος, ἄρωμα καὶ χαρμονὴ ἐθώπευον τὴν ψυχὴν μου...

Ἦμην ἀποστειμένος, καὶ δὲν εἶχον κοιμηθῆ καλὰ τῆν νύκτα. Ὁ ὕπνος μοῦ ἔλειπεν. Εἰς τὴν σκιὰν τοῦ πελώριου δένδρου, ἐν μέσῳ τῶν μηκώνων του τῶν κατακοκκίων, ὁ Μορφεὺς ἦλθε καὶ μ' ἐβαυκάλησε, καὶ μοὶ ἐδειξεν εἰκόνας, ὡς εἰς περιέργον παιδίον.

Μοῦ ἐφάνη ὅτι τὸ δένδρον — ἔσωζον καθ' ὕπνου τῆν ἔννοιαν τῶν δένδρου — μικρὸν κατὰ μικρὸν μετέβαλλεν ὄμην, εἶδος καὶ μορφήν. Εἰς μίαν στιγμὴν ἦ ρίζα του μοῦ ἐφάνη ὡς δύο ὠραῖαι εὐτορνοὶ κινήμα, κολλημέναι ἢ μία ἐπάνω εἰς τὴν ἄλλην, εἶτα κατ' ὀλίγον ἐξεκώλλησαν κ' ἐχωρίσθησαν εἰς δύο· ὁ κορμὸς μοῦ ἐφάνη ὅτι διεπλάσσετο καὶ ἐμορφόητο εἰς ὄσφιν, εἰς κοιλίαν καὶ στέγνον, μὲ δύο κόλπους γλαφυροῦς, προέχοντας· οἱ δύο παμμέγιστοι κλάδοι μοῦ ἐφάνησαν ὡς δύο βραχίονες, χεῖρες ὀρεγόμεναι εἰς τὸ ἄπειρον, εἶτα κατερχόμεναι συγκαταβατικῶς πρὸς τὴν γῆν, ἐφ' ἧς ἐγὼ ἐκείμην· καὶ τὸ βαθύφαιον, ἀειθαλὲς φύλλωμα μοῦ ἐφάνη ὡς κόμη πλουσία κόρης, ἀναδεδημένη πρὸς τ' ἄνω, εἶτα λυομένη, κυματίζουσα, χαλαροῦμένη πρὸς τὰ κάτω.

Τὸ πόρισμά μου, τὸ ἐν ὀνειρώξῃ αὐθιῶν, καὶ εἰς λῆθρον ἐν εἶδει συλλογισμοῦ διατυπωθῆν, ὑπῆρξε τοῦτο: «Ἄ! δὲν εἶναι δένδρον, εἶναι κόρη· καὶ τὰ δένδρα, ὅσα βλεῖπομεν, εἶναι γυναικεῖ!»

Ὅταν μετ' ὀλίγον ἐξύπνησα, ὡς συνέχευαν τοῦ ὀνειρῶν ἔσχον ἐν νῶ τὴν ἀνάμνησιν τῆς ιστορίας τοῦ τυφλοῦ, τὸν ὅποιον ὁ Χριστὸς ἐθεράπευσε, καθὼς εἶχον ἀκούσει τὸν δι-

δάσκαλόν μου εἰς τὴν Ἱερὰν Ἱστορίαν: «Καταρχὰς μὲν εἶδε τοὺς ἀθροώπους ὡς δένδρα· δεύτερον δὲ τοὺς εἶδε καθαρὰ...»

Πλὴν δὲν ἐξύπνησα ἀκόμη, πρὶν ἀκούσω τί ἔλεγε τὸ φάσμα· ἢ κόρη — ἢ δρῦς, εἶχε λάβει φωνῶν καὶ μοὶ ἔλεγε: — Εἰπὲ νὰ μοῦ φεισθοῦν, νὰ μὴ μὲ κόψουν... διὰ νὰ μὴ κάμω ἀκουσίας κακόν. Δὲν εἶμ' ἐγὼ νύμφη ἀθάνατος· θὰ ἔτσω ὅσου αὐτὸ τὸ δένδρον...

Ἐξύπνησα ἔντρομος, κ' ἔφυγον... Ἦτο ἦδη μεσημβρία, καὶ ὁ ἥλιος ἐμσουράνει... Ἐκαίεν ὑψηλὰ, ὑπεράνω τῆς κορυφῆς τῆς δρῦς, ἦτις ἦτο σκιὰ ἀδιαπέραστος... Ἄπὸ τὸν ἀντικρινὸν λόφον ἦκουσα φωνὴν νὰ μὲ καλῆ ἔξ ὀνόματος.

Ἦτον εἰς μικρὸς βοσκός, μὲ τὴν κάππαι του, μὲ τὴν στραβολέκαν του, καὶ μὲ δέκα αἴγιας, τὰς ὁποίας ἀδήγει. Μοῦ ἐφώνησεν ὅτι ὁ πατήρ μου μὲ ἀνεξήτει ἀνησυχος, καί, τὰ τρέξω, νὰ φθάσω ταχέως ἐκεῖ κάτω...

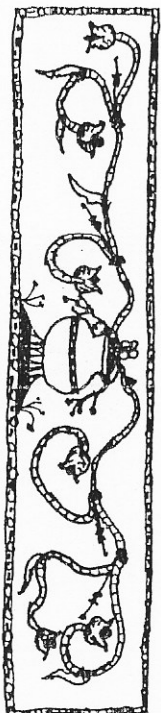
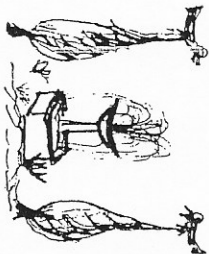
Δὲν ἐνόησα τίποτε ἀπὸ τὸ μαντικὸν ὀνειρον. Ἀργότερα ἐοιδάχθην ἀπὸ ἐργειρίδιον Μυθολογίας ὅτι ἢ Ἄμα· ἦσανὺς συναποθνήσκει μὲ τὴν δρῦν, ἐν ἣ εὐρίσκειται ἕνσαρκωμένη...

Μετὰ πολλὰ ἔτη, ὅταν ξεντευμένος ἀπὸ μακροῦ ἐπέστρεψα εἰς τὸ χωρίον μου, κ' ἐπισκέφθην τὰ τοπία ἐκεῖνα, τὰ προσκυνητήρια τῶν παιδικῶν ἀναμνήσεων, δὲν εὗρον πλῆθον οὐδὲ τὸν τόπον ἔνθα ἦτό ποτε ἢ Δρῦς ἢ Βασιλική, τὸ πᾶγκαλον καὶ μεγαλοπρεπὲς δένδρον, ἢ νύμφη ἢ ἀνάστυσσα τῶν δρυμῶν.

Μία γραῖα μὲ τὴν ρόκαν τῆς, μὲ δύο προβατίνας τὰς ὁποίας ἔβοσκει ἐντὸς ἀγροῦ πλοστοῦ, εὐρίσκειτο ἐκεῖ, καθυμένη ἐξωθεν τῆς μικρᾶς καλύβης τῆς.

Ὅταν τὴν ἠρώτησα τί εἶχε γίνῃ τὸ «Μεγάλο Δέντρο», τὸ ὅποιον ἦτον ἕνα καιρὸν ἐκεῖ, μοὶ ἀπήντησεν:

— Ὁ σχωρημένος ὁ Βαρρένης τὸ ἔκοψε... μὰ κ' ἐκέυτος δὲν εἶχε κάμει νισάφι μὲ τὸ τσοκούρι του· ὄλο θεόρατα δέντρα, τόσα σημαδιακὰ πράματα... Σὰν τὸ 'κοψε κ' ὕστερα, δὲν εἶδε χαῖρι καὶ προκοπή. Ἄρρωστος, καὶ σὲ λίγες μέρες πέθανε... Τὸ Μεγάλο Δέντρο ἦτον στοίχειωμένο.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

γιὰ τὴν εἰκονογράφηση τοῦ βιβλίου

- ¹ Ὅπως δηλώνεται στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου (Προίμιον, σελ. 14, σημ. 2), οἱ φίλοι μου ζωγράφου καὶ ἀγιογράφου, στους ὁποίους ἀπευθύνθηκα, ζητώντας κάποιο σχέδιο γιὰ τὸν κυρ-² Ἄλέξανδρο, μού ἀπάντησαν μὲ ἀφοπλιστικὴ πρόκληματι εὐγένεια καὶ προθυμία. Κ' εἶδῶ ἢ τίμια μορφή τοῦ μεγάλου Γέγοντα κίνησε τὴν ἐμπνευση καὶ τὴ συγκίνηση τῶν ἐκλεκτῶν καλλιτεχνῶν, ὥστε νὰ σχεδιάσουν καὶ νὰ εἰκονογραφήσουν (ὁ καθένας μόνος του, ἐλεύθερα) πλοῦσια τοῦτο τὸ βιβλίο. Τὸς ὄφειλα ἓνα μεγάλο εὐχαριστῶ, μὲς' ἀπὸ τὴν καρδιά μου. Κατακοσμώντας τὴς σελίδες τοῦ βιβλίου μὲ τὴς βυζαντινότερες οἱ πιὸ πολλοὶ προσωπογραφίες εἶναι σὰν ν' ἀγιογραφῶν ἓνα ξακκλήρι τοῦ σκιαθίτικου τοπίου, χτισμένο εἰς τὴν πῆν καὶ μνήμην τοῦ κυρ-Ἄλέξανδρου. Ἀναφέρω εἰδῶ, μὰζι μὲ τὴς ἐγκάρδιες εὐχαριστίες μου, ἀπλᾶ τὰ ὀνόματά τους.
1. Ἡ εἰκόνα τοῦ ἐξωφύλλου εἶναι ἀπ' τὸ χέρι τοῦ ζωγράφου *Μανώλη Δραγώγια*, πού ἐργάζεται στὴ Θεσσαλονίκη.
  2. Τὸ «τρίμορον» (παπα-Νικολᾶς Πλαναῶς - Παπαδιαμάντης - Μωραϊτίδης) τῆς σελ. 6 εἶναι τοῦ ζωγράφου-ἀγιογράφου *Κώστα Κωνσταντάτου*, ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴς ἀγρυπνίες τοῦ ἀγίου Ἐλισσαίου.
  3. Τὸ ἔγχρωμο τετρασέλιδο, πού ντύνει τὸ δεῦτερο τυπογραφικὸ φύλλο, δηλ. οἱ εἰκόνες ἀνάμεσα στίς σελ. 16-17 καὶ στίς σελ. 32-33, περιέχει ἔργα:

- α) τοῦ θεολόγου-ἄγιογράφου *Γιώργου Δ. Μαμάτση*, ποὺ ἐργάζεται στὴν *Κοζάνη*.
- β) τοῦ *Μανώλη Δραγώνα* (ὅπως καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ ἐξω-φύλλου).
- γ) τοῦ ζωγράφου *Φιλ. Μαρκόπουλου*, ποὺ ἐργάζεται στὴν Ἀθήνα
- δ) τοῦ εἰκονογράφου ἐργαστηρίου τῆς *Μονῆς Κουτλουμουσίου* τοῦ Ἁγίου Ὁρους.
4. Τῆς σελ. 41, τοῦ ζωγράφου - ἀγιογράφου *Κώστα Γεωργακόπουλου*, ποὺ ἐργάζεται στὴν Ἀθήνα.
5. Τῆς σελ. 57, ἀνήκει στὸν καθηγητὴ-ζωγράφο *Κώστα Ντιό*, ποὺ ἐργάζεται στὴν *Κοζάνη*.
6. Τῆς σελ. 73, ὅπως καὶ τῆς σελ. 137, εἶναι τοῦ αἰδουμένου ἀδελφοῦ *Πρεσβυτέρου - ἀγιογράφου π. Χριστοδούλου Φεργαδιώτη*, ποὺ ἱερατεύει σὲ κεντρικὸ ναὸ τῶν Ἀθηνῶν.
7. Τῆς σελ. 89, ὅπως καὶ τῆς σελ. 185, εἶναι τοῦ ζωγράφου *Νεοκλή Κολιόπουλου*, ποὺ ἐργάζεται στὴν Ἀθήνα.
8. Τῆς σελ. 105, εἶναι τοῦ θεολόγου-ἀγιογράφου *Πασχάλη Δουραλῆ*, ἀπὸ τὴν *Λευκοπηγὴ τῆς Κοζάνης*, ποὺ τὴν ἀπεικονίζει περὶ τὴν στρατιωτικὴν θητεία του.
9. Τῆς σελ. 121, εἶναι *Ξυλογραφία τοῦ δασκάλου καὶ λαϊκοῦ ζωγράφου, χαράκτη Χρήστου Πολύση*, ποὺ ζεῖ στὰ Τρίκαλα τῆς Θεσσαλίας. Ἡ *Ξυλογραφία* πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν ἐφημ. «Ἡ ἔρευνα» τῶν *Τρικάλων* (10.11.91), μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐκείνου ἡμερομηνίας ἐκδηλώσεως τοῦ *Συλλόγου «Οἱ φίλοι τῶν Μετεώρων»*.
10. Τῆς σελ. 153, εἶναι ἀπ' τὸ χέρι ἐνὸς ἀγιογράφου *Μοναχοῦ*, ποὺ μᾶς παρακάλεσε νὰ μὴ γράψουμε τὸ ὄνομά του.
11. Τῆς σελ. 169, εἶναι τοῦ ἀγιογράφου *Σεργίου Σεργιάδη*, ποὺ ἐργάζεται στὴν Ἀθήνα.
12. Τὶς βινιέτες καὶ τὰ κοσμητήματα τοῦ βιβλίου φιλοτέχνησε ὁ *Βασ. Π. Πάσχας*.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Στήν Παναγίτσα στὸ Πυργί (ποίημα τοῦ Ἀλ. Π.)
 Προοίμιον 8
 Προοίμιον 9

Α' «ΤΑ ΠΑΘΙΑ Κ' ΟΙ ΚΑΗΜΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ» (15-31)

1. Προοίμιον 15
2. Σταυρὸς τοῦ ἐλαίου 17
3. Ὁ διακαμὸς τοῦ Ἄθω 19
4. «Τὰ πάθια κ' οἱ καημοὶ τοῦ κόσμου» 21
5. Ἡ πνευματικὴ ἀγρύπνια 24
6. Πρὸς τὸ τέλος 26
7. «Φέρετε ἀμέσως τὸν παπᾶ...» 29

Β' ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑΙ ΠΡΟΣΕΠΤΗΣΕΙΣ (32-61)

1. «Σημεῖον ἀντιλεγόμενον» 32
2. «Ἐν ὄσῳ ζῶ καὶ ἀνατνέω καὶ σωφρονῶ» 35
3. Ἐδαγνικὴ ἀκεραιότης 42
4. «Ὁ ἀντοφθαλμῶν ἠδοναίς» 47
5. «Τέχνον γνήσιον τῆς Ἐκκλησίας...» 50
6. Ἡ εἰρήνη τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ 55

Γ' Ο ΑΥΡΙΚΟΣ ΝΟΣΤΑΛΙΟΣ (62-102)

(ἢ Ὁ ἐρωτικὸς Παταδιαμάντης)

- κ' Οἱ ἀντιθετοὶ χαρκατηρισμοὶ 62
- ξ' «Τλύχια καὶ ἄφατος μαρτεία» 63
- γ' «Κ' ἐφάνη ἤρωσ εἰς τὸν ἔρωτά του» 69
- δ' «Ἐρημία χωρὶς ἄσπιν» 74
- ε' «Κάθαροι κ' ἀκαποῖσκιωτου» 79
- ς' Κάλλος φύσεως καὶ μιᾶρὸν πνεῦμα 83
- ζ' «Ἀκαθθα πικρὰς ἀργάτης» 92

Δ' Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΠΟΙΗΤΗΣ (103-135)

Ε' Ο ΚΥΡ-ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

ΨΑΛΤΗΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ (136-154)

α' 'Ανελάγηυστα χαϊώματα	136
β' 'Η ματιὰ πρὸς τὰ ἔνδον	139
γ' 'Εν ἀσθενείᾳ ἡ δύναμις	140
δ' Τὸ ἔαρ τῆς λογοτεχνίας μας	144
ε' «Ὡὰ περιγιάφω μετ' ἑρωτος τὴν φύσιν»	147
ς' Τὸ χῶμα ποὺ μοσχοβολᾷ	151

ΣΤ' ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΕΙΑ (155-173)

(ἤθρον' ὑμνογραφικὰ σχεδιάσματα)

1. 'Εν τῷ 'Εσπερινῷ	155
2. 'Εν τῷ 'Ορθρῷ	159
3. Συναξάριον	165
4. Μεγαλυνάγια	172

Ζ' ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΣΤΟΝ ΚΥΡ-ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ (174-179)

1. Παταδισομάντης	174
2. Στὰ ψηλάωματα	175
3. Λαμπάδα	176
4. «Τὴν ἀψαμένην»	177
5. 'Η συνάντηση	178
6. 'Εαρινὸ ἀηδὸν	179

Η' ΕΠΙΜΕΤΡΟ - ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ (181-260)

1. Φτωχὸς Ἅγιος	183
2. Λαμπριάτικος ψάλτης	205
3. 'Ονειρο στὸ κῦμα	238
4. 'Υπὸ τὴν βασιλικὴν δρῦν	254

ΣΗΜΕΙΩΣΗ (γιά τὴν εἰκονογράφηση τοῦ βιβλίου) 261

Ο ΔΙΑΠΙΣΤΑΝΤΗΣ - ΜΝΗΜΗ ΔΙ-
ΚΑΙΟΥ ΜΕΤ' ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΟΥ Π.Ρ.
ΠΑΣΧΟΥ, Μ' ΕΝΑ ΕΠΙΜΕΤΡΟ - ΑΝΘΡΩ-
ΠΙΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΣΤΟΙΧΕΙΟ-
ΘΕΤΗΘΗΚΕ ΣΤΗ «ΦΟΙΝΙΚΗ», ΚΟΛΑΦΤ-
ΤΗ 15, ΑΘΗΝΑ, ΤΗΩΘΗΚΕ ΣΤΟΥ
ΤΟΥΜΑΖΑΤΟΥ, ΤΑΤΟ-ΙΟΥ 409, Κ'
ΕΒΙΒΑΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΣΤΟΥ ΧΟΡΙΑ-
ΤΑΚΗ, ΒΟΥΛΙΑΡΟΚΤΟΝΟΥ 46, ΑΘΗ-
ΝΑ, ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕ-
ΩΝ «ΑΡΜΟΣ» ΤΩΝ ΔΕΚΕΜΒΡΙΩ ΤΟΥ
ΧΙΛΙΑ ΕΝΝΙΑΚΟΣΙΑ ΕΝΕΝΗΝΤΑ ΕΝΑ